

Державний архів Сумської області

*90-літтю Української Революції
та 70-літтю Сумської області
присвячується*

**УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ
1917-1920 рр. НА СУМЩИНІ
Т. 1**

Суми 2010

ББК 63.3(4Укр-4Сум)61
У-45

Державний архів Сумської області

Автор-упорядник: Іванущенко Г.М.

Схвалено науково-методичною радою
Держархіву Сумської області. Протокол №7 від 16.12.2009 р.

Рецензенти:

Верстюк В.Ф., доктор історичних наук, професор, заступник голови
Українського інституту національної пам'яті

Власенко В.М., кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії
Сумського державного університету

У-45 **Українське відродження 1917-1920 рр. на Сумщині:** Т.1./ Автор-
упорядник: Іванущенко Г.М. – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. – 280
с.: іл.

ISBN 978-966-97080-2-1

Збірник включає нарис-огляд, документи з історії українського національного відродження, становлення органів влади, економіко-соціальних та культурних процесів, політичних та військових подій на території теперішньої Сумщини, відомості про борців за волю України – уродженців краю, ілюстрації та коментарі.

Розрахований на дослідників історії визвольного руху, краєзнавців, учителів, студентів, учнів, всіх, хто цікавиться історією України.

Видання здійснене за фінансової підтримки ПАТ “Технологія” та Євгена Василенка.

ББК 63.3(4Укр-4Сум)61

ISBN 978-966-97080-2-1

© Іванущенко Г.М., 2010

© ДАСО, 2010

© ФОП Наталуха А.С., 2010

ПЕРЕДМОВА

“Діла минають, а документи залишаються.”

Латинське прислів'я

Пропонований увазі читачів перший том збірника документів охоплює час з березня 1917 по кінець 1920 року, тобто період Української революції та боротьби за збереження державності на території нинішньої Сумської області. Він включає в себе документальні матеріали з проблем одного із найскладніших періодів минулого нашої Батьківщини.

Відносячи до нього також війну за незалежність України, упорядник виходив з того, що вона в політичному відношенні не тільки сприяла згуртуванню всіх верств української нації, але й об'єктивно вела до утвердження в масовій свідомості на довгі роки ідеї української свободи, незважаючи на болючу поразку Визвольних Змагань початку ХХ століття.

Мета збірника – допомогти всім зацікавленим глибше вивчити курс вітчизняної історії доби Української революції шляхом використання різноманітного документального матеріалу, пам'ятаючи про те, що основою будь-якого судження є точний і безсумнівний факт.

При відборі документального матеріалу враховувалась та обставина, що найбільше зацікавлення історією України відбувається через вивчення історії рідного краю, тому основна маса документів узятя з фондів Державного архіву Сумської області (Далі – ДАСО).

Нечисленні (в порівнянні з основними фондами ДАСО) документи установ та закладів, що діяли в добу Центральної Ради^[1], Гетьманату^[2] Скоропадського та Директорії^[3] Української Народної Республіки відображають складний етап в історії України – проголошення України суверенною незалежною державою, агресію російських більшовиків. Це відозви та Універсали Центральної ради, повідомлення про її політичні кроки спрямовані на створення Національного фонду, проведення реформи адміністративно-територіального устрою України, підготовки виборів до Українських Установчих Зборів. Цікавими для вивчення внутрішньої політики Центральної Ради є документи про створення Вільного козацтва, про підтримку Центральної Ради Сумською повітовою Радою селянських депутатів. Серед документів, які висвітлюють зовнішні стосунки УНР – повідомлення про оборону вільними козаками Глухова від російських більшовиків на початку 1918 року та текст Брестського мирного договору^[4]. Заслужують на увагу і матеріали, які показують ставлення до Центральної Ради її політичних противників – більшовиків.

Документи періоду Української Держави П. Скоропадського – це переважно матеріали, які дають уявлення про державний устрій Гетьманату (Грамота від 29 квітня 1918 року, витяг з Закону про Тимчасовий Державний устрій України) та боротьбу органів внутрішніх справ з більшовицькими агітаторами. Певне місце займає також Грамота про федерацію

* *Коментарі*

з Росією та інформація про ставлення населення і військових частин до Скоропадського.

Переважає більшість документів зазначеної тематики, які зберігаються в Держархіві області, була введена до наукового обігу зовсім недавно, значна частина публікується вперше.

Документи загального характеру, які висвітлюють діяльність вищих органів влади періоду Центральної Ради, Гетьманату, Директорії (Універсали, Закони, відозви) становлять ніби документальне тло, на якому виразніше і рельєфніше проступають проблеми і особливості нашого краю. Певне місце у збірнику відведене міжнародним проблемам, зокрема як ставленню окремих національних меншин до державотворчих зусиль українського народу, так і прагненню певних політичних сил використати поліетнічний чинник.

При укладанні документи свідомо не були пов'язані тематично, а лише хронологічно, даючи можливість користувачам самостійно характеризувати кожен документ під кутом політичних, економіко-соціальних, культурних та інших проблем того періоду, який він відображає. При підборі матеріалу одним із завдань було показати ті питання, які раніше не одержували належного висвітлення, зокрема діяльність українських установ на території нашого краю, національно-культурні процеси, громадську діяльність українських організацій. Значна увага приділена висвітленню ролі окремих персоналій в утвердженні української ідеї.

Першоджерела та витяги з попередніх документальних збірників підібрані з таким розрахунком, щоб забезпечити дослідникам, студентам та викладачам, учням і краєзнавцям - усім небайдужим до вивчення українського визвольного руху можливість активно включитися в обговорення, як багатьох питань нашого минулого, так і тих сучасних, які закорінені в історію.

Тексти документів, поміщених у збірнику, за деяким винятком подаються мовою оригіналу із збереженням мовно-стилістичних особливостей. Пропущені, незрозумілі, недописані слова, згасання або втрата тексту доповнюються у квадратних дужках або в примітках. Кожний документ має контрольню-довідкову дані (легенду), в яких зазначається місцезнаходження документа, номер фонду, опису, справи, аркуша, або посилання на інше джерело, а також спосіб відтворення документа.

Вміщені документи і матеріали відображають адміністративно-територіальний поділ початку ХХ століття.

Збірник складається з передмови, нарисно-огляду та двох частин: документів, які висвітлюють події Української революції на території Слобожанщини, зокрема теперішньої Сумщини та ілюстративних матеріалів, до яких складено перелік. Він включає номер ілюстрації, заголовки документів та контрольню-пошукові дані.

Науково-довідковий апарат складається з коментарів по змісту (позначені порядковою нумерацією в квадратних дужках); текстуальних приміток (позначені зірочками, вміщені під текстом); переліку документів, вміщених в збірник; іменного та географічного покажчиків та списку скорочень.

Видання дозволяє ввести в науковий обіг новий обсяг документів з історії 1917-1920 рр., який відображає регіональні особливості процесу українського національного відродження.

Автор-упорядник висловлює подяку:

Директору приватного акціонерного товариства “Технологія” В.В. Зайцю за фінансове сприяння у виданні збірника.

В.О. Рогу за організаційну роботу з підготовки видання, неоціненну допомогу в пошуку першоджерел з історії Української революції на Сумщині.

п. п. Володимиру Брюховецькому, Володимиру Пашенку, Олександрю Шимківу за допомогу у виявленні та опрацюванні документів.

п. Георгію Сахнюку за матеріальну допомогу у виявленні та опрацюванні документів.

Директору ДАСО (1991-2004 рр.) Л.Я. Заїці за організаційну допомогу в отриманні копій документів.

Директору Державного архіву Івано-Франківської області К.П. Мицан за надані копії документів, пов'язані з діяльністю П.І. Зайцева.

Директору Центрального Державного архіву вищих органів влади та управління України Н.В. Маковській; співробітникам архіву за допомогу в опрацюванні документів, пов'язаних з діяльністю М. Ковенка, І. Литвиненка та О. Грекова.

Директору Департаменту архівного забезпечення СБУ В.М. В'ятровичу; співробітникам архіву за надану можливість ознайомитись зі справою на І.Д. Литвиненка.

п. Роману Ковалю за постійну співпрацю у пошуку і обміні джерелами.

п. Олександрю Вовку за передані матеріали досліджень.

п. Сергію Дегтярьову за надану колекцію марок Г. Нарбута та допомогу в оцифруванні документів.

В.А. Будяку за надані відомості і матеріали про життя і діяльність І.Д. Литвиненка.

В.В. Бубнову за передані копії аерофотозйомки м. Суми.

В.Д. Захарченку за допомогу в роботі з документами музею УМВС.

Директору Сумського обласного краєзнавчого музею В.С. Терентьєву за надані копії фотодокументів.

Українському Вільному Університету (Мюнхен) за надані копії документів та видання.

Ректору УВУ Л. Рудницькому за допомогу в пошуку відомостей, пов'язаних з науковою діяльністю П.І. Зайцева.

Українській Інформаційній Службі (Лондон) за надані копії спогадів генерала О. Грекова.

Співробітникам ДАСО: І.Є. Гончаровій, О.О. Ключевій, Н.В. Лобко, Г.І. Алещенко, Н.І. Грищенко за допомогу в пошуку, реставрації та копіюванні документів.

Окрема подяка співробітниці архіву В.А.Марченко за підготовку англomовного короткого звіту.

п. Ірині Коломієць за літературне редагування передмови та тематичного огляду.

УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ 1917-1920 РОКІВ НА СУМЩИНІ: СПРОБА ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ ПОДІЙ

Досліджуючи події Української революції 1917-1921 рр. на терені нашого краю, відразу маємо справу з двома головними проблемами, які виникають через географічну специфіку Сумщини.

По-перше, термін “Сумщина” відносно того часу носить умовний характер, оскільки область у нинішніх межах була сформована лише у 1939р. І хоча ще в 1918 р. ставилось питання про утворення Сумської губернії як окремої адміністративно-територіальної одиниці¹ (документи № 63, № 75 збірника), документально підтвердити, які території повинні були до неї відійти поки-що не маємо змоги. Тому, говорячи про Сумщину в ті часи, маємо на увазі території сучасної області, які на 1917 р. перебували у складі чотирьох колишніх російських губерній: Сумський повіт, до якого входила і територія нинішнього Білопільського району, належав до Харківської губернії. До неї ж входили Лебединський повіт з частиною сучасної Недригайлівщини та Охтирський, що мав у своєму складі Тростянець і Краснопілля. Чернігівська губернія мала у своєму складі Конотопський, Кролевецький і Глухівський повіт (з Ямполем і Шостокою). Північно-західна частина теперішнього Шосткинського району, разом з Середино-Будю, входила до складу Новгород-Сіверського повіту Чернігівщини. До Полтавської губернії входив Роменський повіт з частиною сучасного Недригайлівського району (Коровинці, Хоружівка), Гадяцький з Липовою Долиною, Поділками та Зінківський з частиною Охтирщини (Грунь, Куземин). Село Андріяшівка належало до Лохвицького повіту цієї ж губернії. Путивльський повіт разом з Буринню, Грузьким, Бочечками перебував у складі Курської губернії. Сюди ж входили Осоївка, Миропілля та інші етнічні українські землі, які становили Суджанський повіт².

По-друге, говорячи про Українську революцію, і в широкому розумінні про Українське відродження, яке, безумовно, не закінчилося хронологічно 1921 р., виходимо з того, що його рушієм і запорукою була революційна ініціатива широких народних мас, яка вилилась у створення української державності. Враховуючи ту обставину, що українська влада на території нашого краю перестала існувати ще у 1919 р., 1920 р. можна вважати першим роком конституювання російсько-більшовицького окупаційного режиму в українську радянську владу.

Внаслідок революційних подій, які почалися в Петрограді у лютому 1917 р. і закінчились падінням самодержавства 3 березня, по всій країні розпочалося створення нових органів влади, підконтрольних Тимчасовому уряду. Ці процеси фіксуються повідомленнями в місцевій пресі. Так, 5 березня 1917 р. газета “Сумской вестник” повідомляла про відречення Миколи II, а вже 8 березня було надруковано Наказ начальника громадської

охорони №1 від 7 березня 1917 р.: *“Распоряжением временнаго Сумского Комитета я избранъ начальникомъ общественной охраны и всѣхъ вооруженныхъ силъ г. Сумъ и уезда, и 6 сего Марта вступилъ в исправленіе обязанностей (...)*

*Начальникъ общественной охраны полковникъ Катасоновъ”*³.

Формування нових органів влади відбувалося в складних умовах. Особливо це позначалося на роботі установ, які в перехідний час мали підтримувати громадський порядок. Серед чиновництва відбувається розмежування на прихильників та противників нової влади. Так, 6 березня Сумський повітовий справник В.П.Преображенський та пристав м.Суми Н.І.Манжелей подали до громадського комітету прохання про відставку⁴. Натомість, ще 4 березня помічник начальника Харківського губернського жандармського управління в Сумському, Лебединському і Охтирському повітах підполковник С.П.Леваневський та нижні чини залізничної жандармерії заявили про підтримку нового уряду⁵, а 5-го березня така ж заява поступила від начальника сумської тюрми.

Вже 10 березня в Сумах представники різних організацій і новоствореної влади разом брали участь у святковій демонстрації та мітингу з нагоди *“Великої Революції”*⁶. Архівні документи свідчать про активну діяльність місцевих громадських організацій, різних верств населення у процесі українського національного відродження. З одного боку вони апелювали до Центральної Ради як представницького органу та виразника волі українського народу. З іншого – до місцевої влади. Так, товариство *“Просвіта”* с.Підлипне на Конопощині, у своїх відозвах змальовувало порушення прав України московським царатом, починаючи з 1654 р. Мета ж товариства прослідковується у кінці листівки: українська мова, рідна школа, національне військо, незалежна Україна (документ № 3 збірника). Сумське товариство *“Просвіта”* зосереджувало свою діяльність на пробудженні національної свідомості народу, збору коштів для *“Національного фонду”* та змін у місцевій топоніміці.

Наприклад, 21 травня 1917 р. в Сумах, за участю представників усіх верств населення проходили велелюдні українські урочистості, на яких з привітанням виступив виконуючий обов'язки міського голови Крамаренко. Як говорилося в повідомленні сумського товариства *“Просвіта”* ім. Т.Г.Шевченка, урочистості проходили за сприяння багатьох місцевих громадських організацій, особливо українських робітників. В цих заходах *“червоною ниткою проходило ім'я великого співця України Тараса Шевченка”*⁷. Вже 29 травня *“Просвіта”* звернулася до міської думи з низкою пропозицій про увічнення пам'яті Т.Шевченка. Досить оригінально звучить аргументація цих пропозицій: *“Місто Суми і Сумський повіт повинні увічнити це велике для України ім'я, тим більше, що жителі міста і повіту суть прямі нащадки вихідців з правобережної України. – Ці вихідці під ім'ям “черкас” в 1657 р. під проводом полковника Кондратьєва заснували Сумський полк, який займав тоді теперішню територію м.Сум і його повіту; на цю територію “черкаси” з полковником Кондратьєвим отримали жалувану грамоту від Московського царя Олексія Михайловича. Таким чином теперішні нащадки Сумських обивателів кровно споріднені з батьківщиною Т.Г.Шевченка – правобережною Україною, бо Т.Г.Шевченко походив звідти ж, а саме з нинішнього Канівського повіту Київської губернії. І загальне значення Т.Г.Шевченка для всієї України і ця подробиця, яка пов'язує оби-*

вателів м.Сум з правобережжю Україною, дають товариство “Просвіта” надію, що гласні м.Сум погодяться увічнити ім'я Т.Г.Шевченка шляхом перейменування однієї з кращих вулиць м.Сум, напр. Петропавлівської на вулицю Т.Г.Шевченка, а також погодяться назвати одну з міських шкіл його іменем, разом з тим в майбутньому передбачається поставити і пам'ятник Т.Г.Шевченку в м.Сумах, на що треба надіятись відгукнеться у свій час міське самоврядування. (...)⁸.

Серед цих пропозицій особливо привабливо звучала ідея встановлення пам'ятника великому поетові. Пізніше, восени 1918 р., вона була здійснена в Ромнах за часів Гетьманату П.Скоропадського. Так постав перший в Україні пам'ятник Кобзареві роботи І.П.Кавалерідзе – уродженця Роменщини.

Бурхливе громадське життя вимагало від нової влади не тільки рішучих політичних кроків, але й повсякденної турботи про “насувні” проблеми: чистоту вулиць і безпеку руху, дотримання військовими форми одягу і знешкодження провокацій з боку прихильників старого ладу. Так, з Конотопу повідомлялось про те, що зброю, відібрану в арештованих поліцейських, було передано міліції, сформованій з робітників. У місті деякий час заворушень не спостерігалось, але 8 березня вранці прихильники старого режиму відкрили стрільбу по місту. Зусиллями органів правопорядку вони були затримані. Одного порушника вбили – двох інших було поранено. 9 березня в Конотопі міліція здійснила операцію, в ході якої проводились обшуки і арешти представників старої влади. Були арештовані жандармський полковник і “сумновідомий пристав Жуков”, у якого вилучили 50 браунінгів та кілька тисяч куль⁹.

Розлагоджена війною економіка, особливо сільське господарство, зростання маси паперових грошей (в порівнянні з довоєнним часом у 14 разів), породжували спокусу легкої наживи. Безчинствували зграї грабіжників, бандитів, убивць; процвітала торгівля наркотиками, фальшивими документами.

На селі внаслідок затягування аграрної реформи та політичної агітації російських більшовиків злочинність набула неконтрольованих масштабів. Зокрема, Сумським повітом прокотилася хвиля розгромів маєтків і розкрадань майна поміщиків. Захоплення чужих посівів та врожаю продовжувались усе літо. Щоб хоч якось впорядкувати земельні питання, 8 вересня 1917 р. вийшов наказ №94 Верховного Головнокомандувача О.Керенського, яким заборонялося насильницьке захоплення посівів, зібраного хліба, кормових трав і сіна, проведення самовільних порубок лісів у чужих приватних і державних лісових масивах, відбирання сільськогосподарського інвентарю, підвищення договірних цін на хліб. Особи, винні у порушенні цих заборон, а також ті, хто знімав військовополонених з казенних заводів для власних потреб, перешкоджав проведенню польових робіт, змушував власників платити за роботу хлібом, а не грошима (що в умовах знецінення грошей було розповсюдженим явищем), підлягали ув'язненню на строк до 6 місяців або штрафів на суму до 300 крб. За групове скоєння злочину термін ув'язнення зростав до 3 років¹⁰.

Численні повідомлення місцевих газет про порушення правопорядку дають підстави вважати, що політична ситуація 1917 р. якнайбільше сприяла кримінальним проявам серед населення. Раз по раз надходили повідомлення з Миколаївки Сумського повіту: про розкрадання майна

економії, про те, що невідомі, з метою наживи, викопали з могили труп поміщика Калугіна¹¹, про інші аномальні явища. Подібна тривожна інформація надходила і з інших населених пунктів краю. За кілька місяців руйнувалися вікові основи моралі. Почастішали крадіжки домашньої птиці, одягу, взуття та продуктів, вбивства, зокрема між родичами¹² – злочини, які ще напередодні війни були в українському селі винятками. В такій суспільно-політичній ситуації, серед зруйнованого військово господарства та розбурханого моря людських пристрастей, випало передовим представникам народу творити юридичні підстави української державності.

* * *

У березні 1917 р. почалася Українська революція. Центральна Рада розпочала створювати нові органи влади, в тому числі і на Сумщині.

То був час великої національної роботи, в якій брала активну участь місцева інтелігенція, селянство, інші верстви населення. Газети *“Сумской вестник”*, *“Лучь”* та інші рясніють повідомленнями про організацію українського життя в місті та околицях. Обираються органи влади, закладаються кооперативи, кредитні спілки, школи. Так, газета *“Земские Известия”* повідомляла, що *“товариство ради “Просвіти” відкриває в Верхній Сироватці українську гімназію з першими 3-ма класами”*¹³. Представники роменського духовенства та парафіяни вітали Центральну Раду і висловлювали надію на автономію України *“на підставі федеративної демократичної республіки, а також автокефалії церкви, з службою Божою на рідній мові”*¹⁴. На Роменщині активно працював видатний педагог Григорій Ващенко як комісар Центральної Ради з освіти. 27 березня 1917 р. до Роменської міської управи надійшла заява викладачів Романівського парафіяльного училища про те, що заклад відкритий на честь 300-річчя дому Романових і було висловлено бажання перейменувати училище на *“Українське”*. Клопотання задовольнили, і, згідно з резолюцією міського голови Б. Чанишева, училищу було присвоєно ім'я Т. Шевченка. Цей документ знайшла в держархіві області кандидат педагогічних наук Л.В. Корж¹⁵.

В складних умовах формувалися українські військові частини з українізованих полків колишньої царської армії та загонів Вільного козацтва. Слід зазначити, що Центральна Рада, яка складалася переважно з соціалістів, вважала недоцільним створення власної армії. Така короткозора політика дорого коштуватиме потім українському народові.

Тим часом процес українізації армії продовжував стихійно зростати, адже у війську було немало патріотів, котрі не чекали якихось особливих інструкцій, а діяли за покликом свого серця. Українізація охопила і 39-й армійський корпус Окремої армії, що дислокувався на Волині. Від 60% до 80% його особового складу становили українці. Українізація відбулася самочинно, без будь-яких наказів *“згори”*. Подібна ситуація спостерігалася і на Румунському фронті в 26-му армійському корпусі. У червні 1917 р. з нього виділялася 65-та піхотна дивізія, що на 60-70% складалася з українців. У Кишинівському піхотному полку цієї ж дивізії утворився український полковий комітет, який незабаром реорганізувався у полкову раду. Це дало поштовх до організації дивізійної, корпусної і, зрештою, української ради 9-ї армії. Особливо активну участь в українізації узяв командир Кишинівського полку – полковник Гаврило Базильський¹⁶. Згодом він сформував *“Український збірний відділ”* у складі: 10 тис. багнетів, 500 шабель,

10 гармат і трьох автопанцерників. Він вирушив із Кимполунга в Румунії у напрямку Кам'янця-Подільського¹⁷. Так виник 42-й (згодом – 32-й) Сумський піхотний полк. Його командиром залишався полковником Базильський. Згодом цей полк пройде з боями всю Україну. Гаврило Макарович Базильський стане генерал-хорунжим Армії УНР, з 1920 р. – начальником запасних військ УНР, командиром 1-ї Запорозької дивізії, з 1921 р. – членом Вищого Військового Штабу¹⁸.

У Сумах і повіті у грудні 1917 р. знаходився запасний мортирний дивізіон (12 гармат) та 10-й драгунський полк – 350 шабель під командуванням Яненка. У Конотопі стояв полк ім. Дорошенка – 1 200 багнетів, під командуванням курінного Пелешука, у Ромнах – 58-й запасний полк – 1000 багнетів, та 174-й Роменський полк¹⁹.

У листопаді розпочалася організація ще однієї регулярної частини – Гайдамацького коша Слобідської України. Її проводив С.Петлюра. Кіш створювали на основі українізованих частин, розміщених у Києві та його околицях. Багато було в ньому і наших земляків. Штаб Коша очолював штабс-капітан О.Удовиченко. До штабу як військові дорадники входили висококваліфіковані фахівці – генерали О.Дельвіг і О.Кирей та полковник Афанасіїв. Остаточо організація Коша завершилася у грудні 1917 р.²⁰

Значну роль в організації українського війська відіграв Філонович Василь Захарович – український військовий діяч, генерал. Надзвичайно цікава доля цієї людини. Народився він у с.Рогізне Сумського повіту, в старовинній козацькій родині²¹. З 1910 р. служив у 123-му піхотному Козловському полку. У роки Першої світової війни закінчив Чугуївське піхотне юнкерське училище, був відправлений на фронт. Після утворення Української Центральної Ради та проголошення рішень військових з'їздів про організацію українського війська, взяв активну участь в українізації свого полку. Наприкінці 1917 р. призначений військовим комендантом Сумщини, де сформував кінний полк, кілька стрілецьких сотень.

У січні-лютому 1918 р., під час наступу більшовицьких російських військ на Київ, очолював відтинки фронту Ворожба-Суми-Гайворон. Пізніше, у ході антигетьманського повстання Директорії УНР, організував Сумський окремий курінь (1500 багнетів) і приєднався до 4-го полку Окремого корпусу січових стрільців. На початку 1919 р. призначений старшиною для окремих доручень при ставці Головного Отамана. Влітку і восени 1919 р. брав участь у боях на більшовицькому і денікінському фронтах. У грудні 1919 р., у складі групи з 32 старшин, направлений у денікінський тил на Катеринославщину для надання допомоги повстанським загонам. Потрапив у полон. Був вивезений денікінцями в Одесу, звідти втік на Кубань і приєднався до повстанців. У 1920 р. на чолі загону відступив у Грузію. Був включений до складу української військової місії у Грузії, обіймав посаду віце-консула у Поті. Звідти таємно проник до Криму, а восени 1920р. разом з російськими військами П.Врангеля виїхав до Туреччини. Невдовзі через Болгарію перебрався до Польщі. Урядом УНР призначений військовим аташе у Болгарії. Після ліквідації посади виїхав у 1921 р. до Чехословаччини, де закінчив військово-технічну школу.

У 1939 р. Філонович взяв участь у боях військових підрозділів Карпатської України з угорською армією. Під натиском переважаючих сил противника, частини Карпатської Січі на чолі з В.Філоновичем відступили на територію Румунії. Після видачі румунським урядом січовиків угорським

владі, 22 березня 1939 р., Филонович деякий час перебував у концтаборі. Після звільнення жив у Словаччині, а з 1951 р. – у США. Очолював Союз українських ветеранів, Товариство прихильників УНР. Помер у Міннеаполісі, похований на цвинтарі Форест Лавин у Сент-Полі²².

Таких, як Филонович, було тисячі. Лише небагатьох з них, видатних військових діячів періоду Української революції, ми сьогодні знаємо. Це уродженець с. Сопич Глухівського повіту генерал Олександр Петрович Греков – військовий міністр Директорії УНР, головнокомандувач Української Галицької Армії²³; генерали армії УНР Микола Янчевський²⁴ з Ямполья, Василь Сварика²⁵ з с.Салогубівка Роменського повіту, Микола Остряньський²⁶ з Конотопа, Антон Масляний²⁷ з с.Кириківка теперішнього Великописарівського району, Олександр Ліницький²⁸ з Охтирки, Микола Володченко²⁹ з Глухова. Це полковник армії УНР Іван Литвиненко³⁰ з Хоружівки Недригайлівського району – учасник 1-го Зимового походу, командир Запорізької дивізії, розвідник; його земляк з с.Беседівка Микола Букшований³¹ – творець дивізії Сірожупанників, голова інформаційного бюро Армії УНР на Чернігівщині та Полтавщині. Видатну роль у визвольній боротьбі зіграли і дві хоробрі дівчини з с.Вороніж (нині Шосткинського району) Настя Гудимович та Марія Тарасенко³² – спочатку, як розвідниці Сірої дивізії, потім як зв'язкові Козацької ради Правобережної України.

Основною зброєю військових частин, які стояли на території Сумщини, стала популярна в армії УНР російська трьохлінійна рушниця моделі 1891р., калібру 7,62 мм. Її дальність стрільби становила 400-2700 кроків. Магазин мав 5 набоїв. До рушниці кріпився довгий багнет. Рідше використовувалась австрійська рушниця Манліхера моделі 1895 р., вона мала калібр 8 мм та магазин на 5 набоїв. Деякі частини мали на озброєнні кулемет “Максима” (рос.). М.1910. Скорострільність кулемета – 600 пострілів/хв., початкова швидкість кулі – 615 м/сек. Дальність стрільби – 2 600 кроків³³.

Тим часом ситуація в Росії ставала дедалі тривожнішою. З фронту, який розвалювався на очах, поверталися дезертири, заповнюючи всі залізничці, грабуючи села, нападаючи на окремих жителів. В умовах загострення боротьби за владу більшовики присилали в Україну своїх агітаторів, які вносили додаткову анархію в і без того розбурхане село. *“Прийшовши в поселення у солдатській формі, маючи при собі всілякого роду зброю і відрізняючись особливою зухвалістю і нахабством, ці особи взяли за організацію військово-революційних комітетів”,* – писав у своєму звіті начальник Сумської повітової міліції³⁴. А ось як описував вахаленку тих часів Д.Дорошенко (комісар Центральної Ради в Чернігівській губернії), який походив з Глухівщини: *“Спочатку на Чернігівщині запалали винокурні й горілчані склади, немов хтось подав до того гасло. Це скрізь робилось по одному трафарету. Збиралася купка людей й починала громити державний горілчаний склад. [В царській Росії існувала державна монополія на горілку, але після введення у 1914 р. “сухого закону” величезна її кількість скупчилася на складах – Авт.] Подекуди його боронила міліція чи наймана варта. Часами сама варта не встоювала перед спокусою напитись до схочу горілки і прилучалась до громил. Розбивши браму і замки, громили кидались до горілки, слідом за ними збігались усі п'яниці і просто люди, очі покуштувати горілки, що вже четвертий рік була забороною овочем, і починалось загальне пияцтво, котре раз у раз кінчалось десятками*

жертв: хтось з п'яниць запалить сірника і упустить в спирт: страшений вибух, пожежа і десятки людей паляться живими"³⁵.

Намагаючись припинити грабунки і розорення поміщицьких маєтків, уряд УНР і, зокрема, Міністерство внутрішніх справ, видали циркуляр, у якому землі, що перебували у руках власників, оголошувались всенародною власністю. Земельні комітети повинні були взяти їх під охорону і вжити заходів до повернення розграбованого. Земельні комітети мусили повернути: продовольство, фураж, велику і дрібну худобу, будівельні матеріали, ліс, дрова, меблі, речі домашнього вжитку, а якщо розкрадене було вже збуто, то одержати за нього гроші³⁶. У багатьох районах Слобожанщини проводились заходи, пов'язані з виконанням постанов уряду. Так, в с.Апине Лебединського повіту, було прийнято рішення про те, що з метою запобігання грабежам необхідно озброїти сторожів³⁷.

Якщо говорити про політичні "вподобання" населення, то слід сказати, що, у свій час, місцеві органи влади в Сумському та інших повітах нашого краю підтримали саме українську владу. 27 листопада 1917 р. на засіданні міської Думи, в присутності 38 гласних, пройшли вибори делегатів до Українських Установчих Зборів, а 28 листопада владу Української Центральної Ради було визнано Сумськими повітовими Земськими зборами Надзвичайної сесії³⁸. Подібна підтримка була і з боку селянства: "Сумська Рада Селянських депутатів, заслухавши доклад інструктора Української Центральної Ради порішила: Визнати Українську Центральну Раду своїм временним правительством (До Українських Установчих Зборів). Обіцяєм її всемирну свою піддержку (...)"³⁹.

Сумський повіт в Центральній Раді представляли члени Української партії соціалістів-революціонерів: Яценко Максим та Яценко Федір, Лебединський повіт – Бурлюк Павло і Сивокінь Василь, Конотопський повіт – Безпалий Гнат Іванович, Довгий Іван⁴⁰, а також Осадчий Тихон (від Української Селянської спілки)⁴¹, місто Конотоп – Рожченко Іван, Саган Іван, Сулизь Панас, Степаненко Степан, Осипенко з с.Попівка, Глухов Федір Миколайович, Обруч Семен Васильович, Здравствуй Степан (члени УСДРП)⁴². Представником Глухівського повіту в Центральній Раді був Коломієць Олекс, а також ще два уродженці цього краю – глухівчанин Євген Онацький представляв українське студентство та Микола Василенко з с.Есмань – від наукових кіл⁴³. Якщо згадати ще таких членів Центральної Ради, як Василь Довженко з Охтирського повіту, Олександр Коваленко з Ромен, Михайло Ковенко з Білопілья⁴⁴, Гнат Михайличенко з Миропілья⁴⁵, Сергій Тимошенко з с.Базилівка Конотопського повіту⁴⁶, Євген Моїсеєнко з с.Ярославець Глухівського повіту⁴⁷ – стане зрозумілим той вплив, який мали українські партії на політичне життя нашого краю.

Помітне місце серед керівництва Центральної Ради займав уродженець м.Суми Павло Іванович Зайцев. Освіту він здобув у Сумській гімназії, по закінченні якої, в 1904 р., вступає до юридичного факультету Петербурзького університету. В добу Української революції стає директором канцелярії Генерального Секретарства (Міністерства) освіти УНР, пізніше очолював культурно-освітню службу Армії УНР. Потім – еміграція до Варшави. Все життя Павло Зайцев досліджував культурну спадщину Т.Шевченка. У Варшаві видав повне зібрання творів поета. Після II Світової війни переїхав до Мюнхена, де став професором Українського Вільно-

го Університету. Автор книг “Життя Тараса Шевченка”, “Перше кохання Шевченка”; видавав часопис “Наше минуле”⁴⁸.

Слід зазначити, що в період революції одним з основних засобів національної самоідентифікації українців, в тому числі і на Сумщині, були національно-визвольні ідеї Т.Шевченка, як і сама постать великого Кобзаря. Для українського селянина і робітника, учителя і священика, ім'я поета і національне відродження були поняттями нерозривними, органічними. Портрети Шевченка, цитати з його творів використовувались на кожному українському мітингу (див. ілюстрації № 8, № 10, № 15, № 67 збірника). Де б не жили українці, як би далеко від Батьківщини не закидала їх доля, шевченкові ідеї національного і соціального визволення були для них і політичною програмою, і духовним орієнтиром. Газета “Наше життя”, орган Петроградського комітету УСДРП, 24 березня 1917 р. писала про кількатисячну українську маніфестацію в Петрограді і панахиду по Шевченку, які відбувалися одночасно на плацу перед Казанським собором: “Співають “Заповіт”. Першим говорить П.Зайцев про національні та політичні ідеали Шевченка, його демократичні гасла. Схарактеризувавши його республіканські й федералістичні ідеї, промовець зв'язує їх з завданнями менту і з національними вимогами української демократії”⁴⁹. Газета зазначає, що на святі цілими ротами були присутні солдати Петроградського гарнізону: “У всіх блакитно-жовті стрічки. Обличчя радісні. Чути стриманий гомін – всюди по-українськи”⁵⁰.

Хабарівська газета “Хвиля України”, друкований орган далекосхідних українців, 11 червня помістила вірш Т.Шевченка “Суботів”, поряд з ним – інформацію про підтримку Центральної Ради з різних куточків України, в тому числі і з с.Миколаївка Роменського повіту. На іншій сторінці – таке повідомлення: “Пам'ятаючи заповіді свого апостола волі, правди і науки Т.Г.Шевченка, рада Українського клубу в Харбині відкрила безплатну школу для бідних дітей”⁵¹.

В умовах розвалу фронту та анархії, яка панувала в тилу, нагальною проблемою стало підтримання правопорядку та організація таких формувань, які б поєднували охоронну діяльність з господарською та користувались довірою народу. І тому цілком природним шляхом виникає Вільне козацтво. Ініціатором його створення був селянин із с.Гусакова Звенигородського повіту Смоктій, серед найактивніших організаторів – нащадки Тараса Шевченка. Відділи Вільного козацтва створювались за територіальним принципом з національно-свідомих селян і робітників віком старше 18 років.

В листі Українського Військового Генерального Комітету до Конотопської повітової ради, від 24 серпня 1917 р., висловлювалась тривога з приводу майбутньої мобілізації армії та пов'язаних з цим труднощів по підтриманню правопорядку. З метою “удержати непорушно порядок та спокій населення, уберегти хазяйство і все добро народнє од знищення і грабування, і взагалі стояти на сторожі спокою та порядку на Україні” раді пропонувалося створити товариство “Вільне козацтво”, “Січ”, або “Народне ополчення”⁵². Дуже делікатно в листі прохалося повідомити, чи зустріне утворення такого товариства “прихильне відношення населення”, влади та інших організацій⁵³.

Основним тактичним підрозділом Вільного козацтва була сотня. Кількість бійців у ній була різна – від 55 до 700 чоловік. Сотні однієї волості

об'єднувалися в курінь, курені – в полк, а полки цілої округи утворювали кіш. Старшина всіх рівнів була виборна. Сотенна старшина складалася з п'яти членів: сотника, писаря, скарбника, хорунжого та бібліотекаря. Сотня мала свій прапор, канцелярію і бібліотеку. Курінну старшину вибирали сотні волості, полкову – курені повіту, а кошову – полки округи⁵⁴. Перший кіш Вільного козацтва було створено ще у квітні 1917 р. на Київщині, а вже у серпні-вересні вільно-козацький рух охопив усю Україну, в тому числі Глухівський, Роменський, Лебединський, Новгород-Сіверський, Конопський, Кролевецький, та інші території нашого краю. У жовтні 1917 р. 11 осередків існувало в Полтавській губернії, і 2 – в Харківській. Український Генеральний Секретаріат Внутрішніх Справ розіслав усім земським управам циркуляр про організацію на місцях такої самооборони, яка б уникала “політиканства” та підлягала повітовим земським управам. Зброя видавалася тільки тим загонам, які діяли за статутами Вільного Козацтва. В кожну земську управу було призначено по 2 інструктора і по одному – в кожну волость⁵⁵.

Серед членів товариства переважали хлібороби, вчителі, учні старших класів. У 26 організаціях членами були офіцери-фронтовики, які через хворобу перебували вдома. Козакам видавалася зброя колишніх стражників, або вилучена у населення⁵⁶. Обов'язки вільного козака були досить широкими і водночас простими (документ № 41 збірника).

Видатним організатором Вільного козацтва у всеукраїнському масштабі був Михайло Микитович Ковенко. Народився він 8 листопада 1886 р. в м.Білопілля⁵⁷, хоча дитинство пов'язане з с.Грязне Охтирського повіту. Освіту здобув у Люботинському реальному училищі⁵⁸, після закінчення якого навчався в Альтенбурзькому технікумі (Німеччина)⁵⁹ та на механічному факультеті Дармштадського політехнічного інституту⁶⁰. Був членом УСДРП, а в 1917 р. – Української партії соціалістів-самостійників. У Центральній Раді представляв Всеукраїнську Раду робітничих депутатів. Був організатором куреня “Вільних козаків”, з робітничої молоді Києва, робітників заводів Гретера, “Арсеналу”, залізничників та жителів інших районів столиці. Всього йому вдалося організувати з національно свідомої молоді 20 сотень Вільного козацтва⁶¹. У 1918 р., під час війни більшовицької Росії проти Української Народної Республіки, – військовий комендант м.Київ та керівник оборони столиці⁶². Загони Вільних козаків інженера Ковенка, за словами військового міністра М.Порша, були останньою надією столиці⁶³, коли 16-22 січня 1918 р. почалося антиурядове більшовицьке повстання на заводі “Арсенал”. Вільні козаки М.Ковенка, які вели наступ по Олександрівській вулиці разом з Січовими Стрільцями та Гайдамацьким Кошем Слобідської України, придушили цей небезпечний заколот.

Тоді ж, у січні 1918 р. виникла змова лівих українських есерів з більшовицьким “урядом” у Харкові. Вона полягала в намірі ліквідувати Центральну Раду нібито “руками самих українців” і проголосити у Києві “владу Рад”. Пікантність цієї змови в тому, що її закулісним режисером був сам Генеральний Секретар внутрішніх справ Винниченко. Частина змовників викрив і арештував у приміщенні Центральної Ради комендант Києва інженер Ковенко, але змушений був на вимогу Винниченка випустити⁶⁴.

На території Сумщини загони Вільного козацтва займалися патрулюванням вулиць, охороною залізниць та інших важливих об'єктів. Генеральний Секретаріат затвердив статут Вільного козацтва, що визначав йому

такі завдання: "Фізичний та духовий розвиток членів, піддержування спокою у краю, боротьба з дезертирством під час війни та охорона спокою, життя й майна громадян"⁶⁵. Крім того, на нього покладалися функції пожежної служби.

4 грудня 1917 р. Рада Народних Комісарів Росії оголосила Україні ультиматум. Висунувши низку нереальних вимог, уряд Леніна шукав приводу для війни, щоб повернути Українську Народну Республіку під свій контроль. Ставка на війну була останнім відчайдушним кроком нових кремлівських господарів, оскільки усі спроби розкласти Центральну Раду зсередини провалилися. Та й вибори до Установчих Зборів показали, з ким пов'язував своє майбутнє український народ. Так "Сумской Вестник" за 23 листопада 1917 р. повідомляв про результати виборів по Сумському повіту: перше місце виборів список №5 (есери). За них віддали голоси 59065 виборців. Більшовики (список №3) опинилися на третьому місці – 6636 голосів. Подальші місця розподілилися між Партією народної свободи (список №6) – 4624 голоси та іншими політичними силами, які набрали від 1 до 1999 голосів виборців⁶⁶. В цілому по Україні українські партії здобули 75% голосів, більшовики – тільки 10%.

Тож, коли стало відомо про агресію більшовицької Росії, газети заясніли повідомленнями про підтримку української влади. Писали селяни і робітники, представники вчителства, а найбільше – військові. (Див. документ № 26, № 27, № 29 збірника). Глибоке обурення серед українських військ викликав той факт, що Ставка давала по 30 крб. у день кожному червоноармійцю за те, щоб той ішов воювати проти України⁶⁷.

Особливої уваги щодо підтримання правопорядку в таких умовах вимагало м.Суми. Адже залізниця сполучала місто з Харковом, де 12 грудня 1917 р. більшовиками було проголошено радянську владу і створено маріонетковий уряд. Це відразу перетворювало Суми на прифронтову станцію, яку потрібно було особливо пильнувати. 3 грудня 1917 р. при огляді вантажу на місцевій станції начальником охорони міста прапорщиком Ліницьким було виявлено 50 гвинтівок і 20 берданок, "присланих до Сум невідомо ким"⁶⁸.

Революційні процеси, переплетені з початком агресії більшовицької Росії проти Української Народної Республіки, у багатьох випадках набували стихійного, а часто і цілеспрямованого антиправового характеру. Хвиля анархії у січні 1918 р. охопила Сумський і Лебединський повіти Харківської губернії. На початку січня відбувся погром Кекінського цукрового заводу. Крім того, що із заводу було винесено велику кількість цукру, зазнали пограбування і були зруйновані приміщення службовців, заводська контора, лікарня, лабораторії, майстерня і магазин, а також електростанція⁶⁹. 7 січня в такий же спосіб була зруйнована Печизанська економія в Лебединському повіті⁷⁰.

По мірі просування більшовицьких військ хвиля безпорядків у середині січня 1918 р. пройшла і по місту Суми. Зокрема, 13 січня до приміщення центральної телефонної станції увірвалися озброєні рушницями червоногвардійці, які намагалися проникнути до комутаторної зали для встановлення контролю над телефонними розмовами. Цього ж дня група озброєних осіб під керівництвом Медовщикова увірвалася в приміщення міської управи й реквізувала матеріальні цінності, які були власністю міста. Доречно зазначити, що ці речі пропали безслідно⁷¹. Часто на шляху

більшовицьким військам стояли українські військові частини, які зустрічали загарбників збройним опором. Коли на початку 1918 р. більшовицькі війська під проводом Дибенка і Улачева розпочали наступ на Глухів, їм заступив дорогу невеликий відділ Вільного козацтва під проводом старшини Горошка та імпровізований бронепοїзд. Складався він з машини, прикритої залізними бляхами та чотирьох вагонів з кулеметами і 43 людей залоги. Коли бронепοїзд виїхав на бій з матросами, з міста височив більшовицький загін, щоб зрвати залізничний шлях і відрізати бронепοїзд від його бази. Врятували його глухівські вільні козаки: Опанас Горошко, Федір Євдокименко, Сергій Безгрішний, Остап Макаренко і Гнат Галушка. *“Вони пробігли замасковані червоними кокардами крізь натовп і несподіваним наскоком, пострілами з рушниць та ручними гранатами, відігнали більшовицьку ватагу, що саме взялась розкручувати шини”*⁷².

До 14 січня 1918 р. Шостку обороняв місцевий загін *“Вільного козацтва”*, доки не був витіснений переважаючими петроградськими і московськими робітничими загонами. У березні 1918 р. ситуація повторилася. Тоді червоний загін Ремньова, відступаючи з Києва, пограбував і спробував вивезти до Росії майно шосткинського порохового заводу: 40 тис. пудів пороху і 35 вагонів обладнання. На заваді цьому стали вільні козаки, підтримані народним повстанням, яке почалося в місті 24 березня і тривало 2 дні⁷³.

Боротьба більшовицьких військ була спрямована не тільки проти армії УНР, але й проти цивільного населення України, проти прав особи, власності і безпеки, а отже порушувала всі норми законності⁷⁴. Подальше перебування більшовиків на території України принесло численні жертви серед мирного населення, нечуване пограбування народного господарства, створення системи концтаборів, широке використання заручників для *“викачування”* продовольства. Однією з цілей політичної окупації України військами більшовицької Росії була її економічна експлуатація. Як видно з документів, перші розбійні рейди українськими селами здійснено було уже в січні-лютому 1918 р. Так *“Історія міст і сіл УРСР”* повідомляє, що з Сум на село для проведення хлібозаготівель під гаслом: *“Хліб для Півночі – це хліб для Леніна і Москви”* було відправлено 250 робітників⁷⁵. Продовольча *“робота”* на селі не обмежувалась тільки збиранням хліба та інших продуктів. Сюди відносились також трудова, гузова, речова повинність. Тому не дивно, що проти російських більшовиків та їх політики *“воєнного комунізму”* піднімається повстанський рух українських селян, який не завжди був належним чином організованим.

Хто знає, як би далі розгорталися події на окупованій території нашого краю, якби не зміна геополітичної ситуації. Після підписання у Бресті мирного договору УНР з Німеччиною, розпочався спільний наступ німецьких, українських та австрійських військ. Серед більшовицьких частин наростала дезорганізація. Так, у донесенні про стан військ на конотопському напрямку від 29 березня 1918 р. зазначено, що вони *“самі не вірять у те, що зможуть відстояти зайняті позиції. 25% їх безумовно більшовики, які розуміють і усвідомлюють, в ім'я чого їдуть воювати... Інші через свою неорганізованість і небоєздатність утікають при найменшій тривозі чи натязку на більш-менш серйозний бій. Єдиними справжніми військами, що являють собою регулярну силу, це латиські і чехо-словацькі загоони, але*

через їхню малочисельність і великий процент втрат... їх надовго не вистачить”⁷⁶.

Наприкінці березня від більшовиків звільнили Роменський, Конотопський, Кролевецький, Глухівський і частково Путивльський, Сумський, Лебединський повіти. 1 квітня було зайнято Путивль і Ворожбу, а 5 квітня – Суми і Охтирку. “Картина втечі більшовиків була вельми оригінальна: здавалося, півміста обивателів переїздили на нові квартири. Візники і підводи, навантажені усяким домашнім скарбом, подушками, самоварами, перинами, стільцями... І усе це неслося похапцем, під охороною одного-двох солдатів червоної армії, озброєних гвинтівками”, – писав очевидець. У багатьох містах були розграбовані каси, забрані телефонні апарати. У Конотопі при втечі реквізували в казначействі 273 тис. карбованців, у Глухові розстріляли близько 400 чоловік, у тому числі й учнів місцевої гімназії, як “майбутніх буржуїв”⁷⁷.

Після відновлення влади УНР життя поступово налагоджувалось, хоча присутність німецьких військ створила пізніше багато проблем. Не одержавши від Центральної Ради обіцяної винагороди, німці самі почали збирати продукти. Так, з Роменського повіту з 23 березня по 27 травня було вивезено 8 тис. пудів зерна та борошна, багато худоби. На Буринському цукрозаводі Путивльського повіту було реквізовано 150 тис. пудів цукру⁷⁸.

У відповідності з циркуляром відновленого Міністерства внутрішніх справ про повернення конфіскованої власності, Сумська міська дума на своєму засіданні 6-8 квітня розглянула питання про повернення власникам збитків, заподіяних більшовиками, а також про встановлення нормативних цін на продукти першої необхідності та боротьбу зі спекуляцією⁷⁹.

6 березня 1918 р. було прийнято Закон Центральної Ради про адміністративно-територіальний поділ України. За новим устроєм території нашого краю поділялася на такі землі:

Посем’я, центр – Конотоп (Шостка, Глухів, Кролевець, Середина-Буда),

Посулля, центр – Ромен (Глинськ, Гадяч, Лохвиця, Лубни),
Слобідщина, центр – Суми (Лебедин, Недригайлів, Білопілля, Охтирка, Богодухів)⁸⁰.

Це вимагало реорганізації структур влади відповідно до нових адміністративних меж. Але займався цим уже новий уряд.

* * *

29 квітня 1918 р. Павло Скоропадський, при підтримці німецьких військ, здійснив державний переворот. З’їзд хліборобів проголосив його гетьманом України. В цей же день була оприлюднена “Грамота до всього українського народу”, в якій скасовувались усі постанови Тимчасового уряду та Центральної Ради. Центральна Рада розпускаласть і замість УНР вводилась нова назва – Українська Держава; вона зросла територіально, адже за часів Гетьманату Скоропадського до України на її північному сході було приєднано Буринь, Путивль, Миропілля, Суджу, Рильськ⁸¹.

Повною мірою поновлювались права приватної власності. Законом “Про тимчасовий державний устрій” гетьман наділявся всією повнотою законодавчої і виконавчої влади. Це наближало Україну до монархічної форми правління. Відбулися зміни і в правоохоронних органах. Згідно Закону Ради Міністрів від 18 травня 1918 р. “Про державну варту”, міська та

повітова міліція перетворювались на державну варту, яка підпорядковувалася губернським та повітовим старостам, а керувалась департаментом державної варти при Міністерстві внутрішніх справ. Вона поєднувала функції поліції та служби безпеки. По Закону один вартовий приходився на 400 чоловік населення⁸².

В період Гетьманту в нашому краї продовжували формуватися українські військові частини. За даними досліджень кандидата історичних наук Ярослава Тинченка, піхотні полки розташовувались у таких містах теперішньої Сумщини:

Глухівський (м.Глухів).

Конотопський (м.Конотоп). Командир полку Лянскоранський. Полк сформований у 1916 р. і до революції носив назву 520-й Фокшанський.

41-й Роменський (м.Ромни). Командирами були Кузьменко-Гвоздевич, потім – Зякин. До війни стояв у Вінниці, де називався 257-й Євпаторійський.

42-й Сумський (м.Суми). Командир – Гаврило Базильський. Сформований у 1915 р. в Умані. Спочатку називався 258-й Кишинівський.

44-й Охтирський (м.Охтирка). Командир – Іваницький. Сформований у 1809 р. в Рівному під назвою 127-й Путіловський.

Кінні полки:

4-й (раніше – 18-й) Сумський (м.Суми). Командир – Яненко. Полк входив до II кінної бригади I Чернігівської кінної дивізії III Одеського армійського корпусу.

Одеський (м.Охтирка). Командир – Козаків. Сформований у 1912 р. під назвою Одеський уланський. До революції знаходився в Охтирці.

Охтирський (Меджибож). Сформований в 1651 р. під назвою Охтирський гусарський. До революції знаходився у Меджибожі⁸³.

Завдяки колосальним зусиллям уряду, місцевої адміністрації, у період Гетьманату, дещо стабілізувалася робота транспорту, загалом, господарства, хоча ринок продовжувало “лихорадити”. Це визнають навіть критики Скоропадського. Що ж до ринкових цін на основні продукти, то у 1918р. вони були такими: борошно житнє – 30 крб., борошно пшеничне – 40 крб., жито – 22 крб., пшениця – 27 крб., ячмінь – 12 крб., гречка – 12 крб., овес – 12 крб., яловичина I сорт – 60 крб., яловичина II сорт – 50 крб., сало солоне в шматках – 180 крб., баранина – 60 крб., вершкове масло – 280 крб., конопляна олія – 65 крб., картопля – 4 крб.⁸⁴ Однак, держава прагнула контролювати непомірний ріст цін як запровадженням продовольчих карток, так і встановленням твердих цін. Цукор видавався за продовольчими картками на 14 місяців. Серед продуктів, на які поширювалась державна монополія були: жито, пшениця, гречка, просо, чечевиця, квасоля, горох, кукурудза, ячмінь, овес, борошно, отруби, крупи, макарони, вермішель, насіння соняшника, льону, конопель, гірчиці, рапсу, рижю, маку, свиріпи і ріпака, а також цукор і патока⁸⁵.

“Тверді ціни”, встановлені державою, були такими:

пшениця – 9 крб. 60 коп.

жито – 7 крб. 50 коп.

ячмінь – 6 крб. 90 коп.

гречка – 9 крб. 00 коп.

просо – 8 крб. 00коп⁸⁶.

Що стосується фінансової сфери, то з повідомлень місцевого казначейства довідуємося, що воно вільно обмінювало українські карбованці на німецькі марки та австрійські крони і навпаки. Одна марка дорівнювала 75 коп., а одна крона – 50 коп. Тут же зазначалося, щоб розпорядження німецького командування про підняття курсу марки і крони щодо карбованця населення до уваги не брало, бо воно для казначейства “не обов’язкове”⁸⁷.

В умовах нестійкого миру та присутності на території України німецької військової сили, яка щодалі більше перетворювалась на окупаційну, гетьманський уряд вдавався до репресій (і тут досвід старих кадрів), особливо тих, які працювали раніше в “сыскном отдѣленіи”, як ніколи став у нагоді режиму. В’язниці багатьох міст були переповнені представниками опозиційних партій і просто тих людей, які не сплатили податки. Крім того, нове поповнення керівного складу армії, цивільних управлінських структур, державної варти часто складались з російських офіцерів та чиновників старого режиму, які втекли від громадянської війни в Україну, але на все українське дивилися як на тимчасове, “опереткове”, а то й вороже. Ця риса стосувалася всієї системи влади періоду Гетьманату Скоропадського. Звідси і суто формальне виконання своїх обов’язків посадовцями, наприклад, нехтування державною мовою. Доречно зазначити, що 90% архівних документів, які стосуються доби Гетьманату, написані російською мовою.

Великого значення надавалося боротьбі правоохоронних органів проти криміналітету. Слід знати, що до категорії бандитів, оголошення про пошук яких поміщали в газети, у той час відносили не тільки розбійників, але й будь-кого, хто виступав проти влади. Такими були, наприклад, загони Таращанської дивізії, які з “Нейтральної смуги” проривалися в Лебединський і Сумський повіти. *“Банды эти представляют собой просто отбросы разных воинских частей: например польских легионов, латышей и приставшей к ним гольтьбы, но в большей части молодежи. Так, например, среди задержанных есть шестилетние мальчики. При дознании они откровенно заявили, что их цель грабить зажиточных людей”*⁸⁸. Діяли подібні партизанські загони і на території Сумського повіту. Одним з таких загонів, який опирався на допомогу з Росії командував Іван Бочкін, іншим, який діяв у районі Яструбиного, керував Марк Глауштанк (Галуштенко). Більшовицький загін Івана Бочкіна, який згодом переріс у 7-й Сумський полк, мав у своєму складі Ободівську, Юнаківську, Кіндратівську, Біловодську роти. Характерно, що збір більшовицьких загонів для “визволення” України відбувався за її межами – в с.Троїцьке Суджанського повіту, який знаходився на території радянської Росії⁸⁹. Саме ці загони були використані пізніше Леніним для прикриття нової агресії проти України.

Складна зовнішньополітична ситуація, в якій перебувала Українська держава, породжувала певні обмеження прав та свобод людей, посилення контролю. За порушення правил обліку громадян передбачався штраф до 3000 крб., або трьохмісячне ув’язнення. Про це повідомляв жителів міста начальник Сумської Державної Варти полковник Косолапов⁹⁰. Практично з перших днів гетьманської влади, пріоритетним напрямком роботи стала боротьба з революційно налаштованими особами, які агітували проти Скоропадського і німців. Переважно це були колишні матроси та члени Центральної Ради. Повітовий староста Роменщини Компаньон, по-

силаючись на свідчення німецької комендатури, попереджав начальника місцевої варти про масове прибуття колишніх матросів, в'їзд яким було заборонено. Варті пропонувалося встановити таємний нагляд за їх діяльністю та регулярно звітувати про зміни⁹¹. Виконуючи доручення, урядник Чернече-Слобідської волості повідомляв про трьох колишніх членів Центральної Ради: Линника Якова Степановича, Білика Степана Олексійовича, Гусака Луку та 16 членів більшовицького комітету на чолі з Прядкою Макаром Степановичем⁹², а урядник Хмелівської волості надіслав список 158 неблагонадійних, засуджених в різні роки переважно за різні кримінальні злочини⁹³.

Одним з пріоритетних завдань варти була боротьба з безпритульністю. Виснажене війною і революцією суспільство було масово вражене цим явищем. Інколи Державна варта була для дівчорі не тільки останньою інстанцією, але й останнім притулком (див. ілюстрацію № 47 збірника).

В умовах постійної загрози нової війни або громадянського конфлікту гетьманська варта намагалася виявити тих людей, які активно співробітничали з попереднім режимом та в умовах політики "воєнного комунізму" займалися різноманітними поборами. Саме з таких осіб було складено "Список боевой дружины Конотопского снарядного завода по взысканию контрибуции въ 70 000 рублей съ жителей г.Конотопа съ 15 января по 3 марта 1918 года"⁹⁴. Всього в цьому списку значилось 35 осіб, які при більшовицькій владі грабували населення. Вказані номери гвинтівок зазвичай, що це був добре озброєний загін. Очевидно, ця інформація, передана ад'ютантом повітового старости начальнику варти використовувалась, для застосування репресивних заходів.

В силу різних обставин гетьманська варта мала компромат на багатьох активних більшовиків. Як його використовували – говорить наступне розпорядження, дане начальнику Карабутівської районної варти: "Штаб 52-го полка Германской армии мне сообщил, что 6-го августа в Карабутово войдет для постоя пулеметная часть, состоящая из: 4-х офицеров, 9-ти унтер-офицеров, 96-ти солдат и 43-х лошадей. Содержание этой части возлагается всецело на жителей села Карабутово, посему завтра-же к 2-м часам дня до прихода Германской части, должно быть для нее заготовлено: 218 фунтов печеного хлеба, 60 фунтов круп или пшена, по одной восьмой фунта сала, т.е. 13 фунтов сала, 109 фунтов мяса или свинины хорошего качества, картофеля 115 фунтов и достаточное количество дров для топки кухонь (...) Для лошадей должно быть доставляемо ежедневно 860 фунтов сена и 430 фунтов овса (...)" При цьому зазначалося, що від виконання повинності звільнялися люди, не причетні ні до яких політичних рухів, а так як під час революції політично нейтральних людей буває мало, то додавався список з тридцяти осіб. Вся відповідальність за виконання поставленого завдання покладалася на колишніх членів більшовицького виконкому на чолі з головою виконкому та головою земельної комісії⁹⁵.

Паспортизація населення проводилася за активної участі органів правопорядку. Незважаючи на воєнний час та складне внутрішнє становище, видавалися і паспорти для зарубіжних поїздок. Щоб отримати закордонний паспорт, треба було заплатити 25 крб. внеску, надати 2 фотокартки, довідки про військовий облік та про відсутність перешкод для виїзду⁹⁶. Функції охорони громадського порядку намагалася також виконувати дивізія Сірожупанників, розквартирована в Конотопі і Кролевці. (В інфор-

маційному відділі штабу дивізії в Конотопі працював тоді молодий Павло Тичина). У зверненні до населення командування дивізії наголошувало: *“Зоставайтеся спокійними, виберіть з себе охорону от грабіжників та злочинців. Ми видаємо зброю. Тих, кого застанемо на місці злочинства, будемо розстрілювати”*⁹⁷.

Необхідність залучення військових до охорони порядку виправдовувалась прикордонним положенням нашого краю. Адже ще у травні 1918 р., згідно угоди, встановлювалась *“Нейтральна зона”* між Україною і РСФРР. Вона проходила з північного заходу на південний схід по лінії: Новгород-Сіверський-Глухів-Рильськ і відсікала від України район Середино-Буди. Там було багато більшовицьких, анархістських і просто кримінальних загонів, що здійснювали постійні напади на українську територію, звідти засилалися агенти для підривної роботи в Україні. Повідомлення про це зустрічаються у багатьох звітах гетьманської варті на Роменщині: зокрема, в інформації за травень 1918 року повідомлялося, що з Москви в Україну прислано 700 агентів під керівництвом Назарова⁹⁸.

В одному з повідомлень, адресованому Конотопській Державній варті, говорилося про те, що з Росії в Україну прибудуть агенти для організації замаху на гетьмана, в іншому – до Роменської Державної варті про те, що звідти ж засилаються щедро фінансовані більшовиками китайці та латиші для підривної роботи: *“Спостерігається, що ці групи стають до роботи на фабриках, заводах, залізницях спеціально під виглядом артилей, при чому фінансовані більшовиками погоджуються на порівняно низьку розцінку і таким чином витісняють українських робітників. Крім того більшовики користуються китайцями і латишами для збирання необхідних їм відомостей. (...)”*⁹⁹.

Для боротьби з загонами більшовицьких диверсантів за наказом гетьмана Павла Скоропадського сюди (до кордонів *“нейтральної зони”*) перевели Запорозьку дивізію. Особливо відзначився полк Петра Болбочана, за що командир одержав нагрудний знак гетьмана і підвищення до звання полковника. Згодом, II Запорозький полк під командуванням Болбочана, вестиме бої проти більшовиків у районі Охтирки (див. ілюстрації № 37 і № 38 збірника).

В умовах розгортання селянського повстанського руху проти німців та Скоропадського почастішали напади на відділи Державної варті. Роменська газета *“Наше слово”* 30 листопада повідомляла: *“В с.Ярмолинцях в ніч на 20 листопада на роз’їзд вартових, який складався з 7 чоловік, напали біля 100 чол. озброєних, одягнутих в солдатську форму. Перев’язавши вартових бандя забрала їх з собою. Прийняті заходи до розшуку”*¹⁰⁰.

В скрутному становищі опинилося і німецьке військове командування. Воно було оточене звідусіль українськими повстанськими частинами, німці вимагали від повстанців відійти від великих населених пунктів. Німецька влада видавала також право на носіння зброї. Особам, затриманим зі зброєю без відповідного документу, загрожував розстріл¹⁰¹. Великих масштабів набуло вилучення зброї у населення. Так у с.Бобрик на десятиденне ув’язнення було покарано Дмитра Жамка за несплату штрафу (100 крб.), який на нього наклала німецька комендатура за зберігання двох багнетів. Подібні облави і покарання проводились у с.Гребеникове Бацманівської волості, в Ромнах у будинку Бабакова та багатьох інших місцях. Нині важко встановити, чого в таких випадках було більше – ор-

ганізації справжніх повстанських складів зброї чи просто бажання населення заpastись нею *“на чорний день”*. Але в будь-яких випадках особи, в яких знаходили зброю, обкладалися значними штрафами, а ще раніше, 4 червня, контрибуція за невиконання наказу про здачу зброї була накладена на жителів с.Глинськ і Хоминці – в розмірі 2600 крб. і інших -1400 крб. відповідно¹⁰².

14 листопада 1918 р. гетьман видав грамоту про федерацію з Росією, яка викликала всенародне повстання, очолене Директорією в складі 5 членів: В.Винниченка (голова), С.Петлюри, О.Андрієвського, Ф.Швеця, А.Макаренка. Багато військових частин підняли повстання, в тому числі, і дислокована на території Конотопщини і Кролевеччини дивізія Сірожу-панників.

* * *

Ще під час повстання проти Скоропадського стали формуватися органи влади Директорії, органи охорони порядку. Окремі військові частини переходили на бік повсталих, в тому числі, у Сумському, Конотопському, Кролевецькому та інших повітах. Слід зазначити, що у багатьох випадках зміна влади на Сумщині відбувалася більш-менш спокійно, адже владні функції іноді перебирали чиновники Гетьманату, які змінили політичні погляди і стали республіканцями. Багато з них були раніше активними прихильниками Центральної Ради. Тобто поділ на *“гетьманців”* і *“республіканців”* часто носив умовний характер. У зверненні до населення головної команди Українських республіканських військ 16 листопада 1918р. говорилося, що замість гетьманських старост адміністративну владу в губерніях та повітах повинні тимчасово взяти колишні комісари Центральної Ради, а там, де їх немає – голови земських управ, або їх заступники. Що ж стосується Сум, то тут перехід влади до рук представників Директорії відбувався досить бурхливо. 15 грудня 1918 р. газета *“Земское дело”* писала: *“В політичному і громадському житті міста відбувається щось надзвичайне.*

До 4 грудня у місті все було по старому скрізь гетьманці сиділи і підтримували зброєю гетьманський порядок.

4-го прибув комендант призначений Директорією д. Соболев розбрав варту, усунув повітову земську цензову управу, вітав селянський з'їзд на який зібралось з мандатами чотиріста чоловік селян.

Але вже п'ятого німці несподівано напали на штаб Соболева, заарештували самого Соболева і весь його штаб, розбрали республіканське військо, появився начальник варту Кринов, озброїв знов всю варту і розпочалась знову гетьманщина.

Заарештований був несподівано також весь селянський з'їзд.

Але 7 [грудня] Соболев і його штаб був випущений з під арешту, і також були випущені селяне з'їзда”¹⁰³.

По селах та містах Директорія пропонувала створити військові частини, на чолі яких повинні стояти *“найстарші чином військові чини української народності”*. Перед ними ставились такі завдання: 1) роззброєння каральних загонів та російських добровольчих загонів; 2) взяття під охорону магазинів, складів, державних скарбниць (банків), телеграфних, телефонних, поштових станцій, водогонів, електростанцій, залізничних станцій, пристаней, доріг; 3) не допускати чорносотенців до єврейських погромів. В окремі інструкції вказувалось: *“всіх чиновників та російських*

офіцерів і начальників державної варті, що стояли на чолі карательних експедицій, убивали невинних селян і десятки тисяч неповинних людей запровадили до тюрми та вислали за границю – негайно арештувати і віддати під військовий суд Української Народної Республіки”¹⁰⁴.

У січні 1919 р. військові частини Армії УНР на території теперішньої Сумщини входили до складу Лівобережного фронту під командуванням полковника Петра Болбочана.

У його складі перебувала Дивізія Сірожупанників (штаб в м.Конотоп). Полки цієї дивізії були розміщені таким чином:

- 1-й полк чисельністю 800 багнетів при 10 кулеметах стояв у Бахмачі.
- 2-й полк чисельністю 900 багнетів при 8 кулеметах стояв у Коропі.
- 3-й полк чисельністю 900 багнетів при 10 кулеметах стояв у Чернігові.
- 4-й полк чисельністю 750 багнетів при 8 кулеметах стояв у Ніжині.

Сірожупанний гарматний полк, у складі якого було 4 легких гармати, знаходився в Конотопі.

До Лівобережного фронту входив 5-й кадровий корпус, у складі якого була 10-та кадрова дивізія. Вона включала також і 30-й Конотопський полк, чисельністю 70 багнетів, розквартирований у Конотопі.

Група полковника Кудрявцева на Полтавщині мала у своєму складі 6-й кадровий корпус. 11-та кадрова дивізія цього корпусу мала у своєму складі 31-й Роменський полк (м.Ромни) під командування Петра Содоля, його чисельність після тяжких боїв була всього 50 багнетів.

32-й Сумський полк в кількості теж 50 багнетів розташовувався в Полтаві.

33-й Охтирський полк в кількості 100 багнетів знаходився також у Полтаві¹⁰⁵.

Українська влада робила спроби запровадити певну систему заходів, спрямованих на подолання наслідків діяльності німецьких військ. Селяни, які подали до волосних управ відомості про завдані збитки та реквізиції гетьманською владою, могли розраховувати на компенсацію.

Уже 15 грудня Директорія звернулася до селян з роз'ясненням своєї позиції щодо земельного питання, адже від його вирішення залежала народна підтримка її політичного курсу: *“Всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить в користування безземельних і малоземельних селян”¹⁰⁶.*

Встановлення влади Директорії на території нашого краю відбувалося в умовах нового наступу більшовицьких військ. Для прикриття агресії РРФСР, спочатку широко використовувала загоны, які формально не були у складі Червоної армії. На запити української сторони про їх належність, Раднаркому Росії відповідав, що не має до них жодного відношення. Такою була моральна сторона нової війни. В Держархіві області зберігається цікавий документ – листівка Директорії УНР про оголошення поза законом більшовицьких частин, які вторглися на територію України і від яких відмовився російський уряд¹⁰⁷.

Численні заклики нової влади до населення свідчать, що вона намагалася апелювати до громадянських почуттів людей та природного бажання спокою і захисту. Однак, зовнішні обставини та внутрішня анархія швидко привели до загострення політичної ситуації. Скориставшись евакуацією німецьких військ, уже відкрити війну проти Української Народної Республіки починає більшовицька Росія. Згодом край став свідком повторної

окупації. Відступала з кровопролитними боями Армія УНР, а разом з нею і надія на створення самостійної Української держави. Відступала ціла епоха боротьби і сподівань, щоб відродитися через кілька десятиліть.

Багато наших земляків, побувавши у горнилі I Світової війни, пішли у 1917р. служити Україні. Пізніше доля розкидає їх по всіх континентах, де вони, кожен по-своєму, проявлятимуть активність у громадському житті української діаспори, стануть відомими своїми науковими, літературними, мистецькими досягненнями. Багато з них напишуть спогади, тільки сьогодні ми маємо змогу залучити до наукового обігу. Величезна кількість українських вояків, працівників органів влади доби Української революції, учасників громадських організацій, просто українських патріотів залишилась на окупованих територіях України. Скільки поневірянь їм потім довелося зазнати, скільки ГУЛАГів і Берез Картузьких пройти – то, мабуть, тема окремого дослідження. Проте, пережите в період Українського відродження піднесення національного духу, революційний запал і жертвна любов до України, в переважній більшості з них, завжди були стимулом до дії.

Якщо детальніше проаналізувати біографії тих земляків, хто пройшов школу Української революції 1917-1921 рр., переконаємось, що їх боротьба за волю рідного краю не припинялась ніколи. Хтось організував і виводив у рейди повстанські загони до самого кінця 20-х років, творив підпільні організації у Східній Україні, закладав клітини ОУН в Галичині, боровся за волю Карпатської України в 1939 р., організував розвідку УПА в роки Другої Світової війни. Хтось відстоював українські інтереси як дипломат, письменник, вчений, розбудовував українську науку і школу на чужині. Були й такі, хто під пресом тоталітарного режиму, маскуючись під “вірнопідданих” знаходили можливість працювати на український інтерес, а потім – знищені загарбником і відторгнуті своїми, канули у небуття і тільки час назве усіх своїми іменами...

Одним з останніх виявів збройної боротьби за незалежність став, у листопаді 1921 р., II Зимовий похід Армії УНР по більшовицьких тилах для допомоги повстанському руху, що розгортався у Східній Україні. Похід виявився невдалим. 360 його учасників було захоплено в полон і за наказом Котовського розстріляно під містечком Базар на Житомирщині. Серед героїв, які загинули, але не пішли служити ворогу – 17 вихідців з Сумського, Роменського, Конотопського, Путівльського, Лебединського, Охтирського повітів¹⁰⁸. Це тільки одна ілюстрація того, як історія продовжується у вчинках. Можна назвати багато прикладів, коли при першій нагоді, при першому заклику до боротьби завжди знаходились люди, які були носіями національної ідеї, і, чи в силу власного життєвого досвіду, чи завдяки вихованню старшими, виявлялися стійкими і дієвими патріотами.

Кожен рік, який віддаляє нас від тієї героїчної доби, губить у морі історії зернини людських доль. Завдання нинішнього покоління архівістів і дослідників – зібрати їх і відтворити цілісну, наукову картину подій. Тільки у відновленні зв'язку поколінь, обговоренні, глибокому аналізі історичних фактів – запорука успішного засвоєння уроків нашого минулого, адже, як говорив Вячеслав Липинський: *“Навіть найкращі підручники історії ще нікого в світі історії не навчили: її треба в своїй крові, в своїй традиції і у своїй культурі мати”*¹⁰⁹.

Геннадій ІВАНУЩЕНКО,
директор ДАСО

ПРИМІТКИ

¹Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). – Лучь. – 1918. – 30 червня. – С.3; Лучь. – 1918. – 28 серпня. – С.3.

²Сумщина від давнини до сьогодення. Науковий довідник / Упоряд. Покидченко Л.А. – Суми, 2000. С.204-225.

³Приказь Начальника общественной охраны // Сумской вестник. – №53. – 1917. – 8 марта. – С.1.

⁴Сумской вестник. – №53. – 1917. – 8 марта. – С.1.

⁵Там само. – №52. – 1917. – 6 марта. – С.2.

⁶Там само. – №57. – 1917. – 12 марта. – С.1.

⁷– Ф.Р.2362. – Оп.20. – Спр.1. – Арк. 27.

⁸Там само. – Арк.27-27зв.

⁹Сумской вестник. – №57. – 1917. – 12 марта. – С.4.

¹⁰ДАСО. – Ф.Р.2673. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.70.

¹¹Сумской вестник. – №219. – 1917. – 16 октября. – С.4.

¹²Там само.

¹³Земские известия. – №44. – 1918. – 12 вересня. – С.2.

¹⁴Телеграми до Української Центральної Ради // Розбудова держави. – №3. – 1993. – С.13.

¹⁵ДАСО. – Ф.997. – Оп.1. – Спр.1414. – Арк.325.

¹⁶Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917-1918. Утворення та боротьба за державу. – Львів: Кальварія, 1997. – С.67.

¹⁷Там само. – С.113.

¹⁸Енциклопедія Українознавства. – Т.1. – К.: “Глобус”. – 1993. – С.82.

¹⁹Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. – Частина 1. Біографічно-довідкова. – К., 1995. – С.231-233.

²⁰Голубко В. Вказ. праця. – С.121.

²¹ДАСО. – Ф.744. – Оп.1. – Спр.125. – Арк.435.

²²Довідник з історії України. – К.: “Генеза”, 2001. – С.997.

²³Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. (1917-1921) – К.: “Темпора”, 2007. – С.118-119.

²⁴Литвин. М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. – Львів-Харків: “Сага”, 2007. – С.220.

²⁵Там само. – С.177.

²⁶Там само. – С.150-151.

²⁷Там само. – С.132-133.

²⁸Там само. – С.126.

²⁹Там само. – С.57.

³⁰Іванущенко Г. Український розвідник Іван Литвиненко // Краєзнавчий збірник. – Суми.: “Університетська книга”, 2006. – С.109-116.

³¹Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВОВУ). – Ф.3795. – Оп.1. – Спр.765. – Арк.10-11.

³²Іванущенко Г. В пам'ять про відважну зв'язкову. – http://daso.sumy.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=87

³³Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: “Собор”, 2001. – С.136-137.

³⁴Там само. – С.16.

³⁵Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914 – 1918) // Український історичний журнал. – 1993. – №2-3 – С.105.

³⁶Захарчук А. Державотворчі пошуки на Слобожанщині в контексті Української революції: Політико-правовий аспект. – Суми: “Козацький вал”, 2002. – С.124.

³⁷Там само. – С.124.

³⁸ДАСО. – Ф.Р.45. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.23.

³⁹Там само. – С.21.

⁴⁰Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: “Собор”, 2001. – С.134; ДАСО. – Ф.Р.7641. – Оп.5. – Спр.70. – Арк.29.

⁴¹Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – Суми: “Ас-Медіа”, 2003. – С.334.

⁴²Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: “Собор”, 2001. – С.134; ДАСО. – Ф.Р.7641. – Оп.5. – Спр.70. – Арк.23-25.

⁴³Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: “Собор”, 2001. – С.134-136.

⁴⁴Там само.

⁴⁵Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – Суми: “Ас-Медіа”, 2003. – С.297-298.

⁴⁶Там само. – С.440.

⁴⁷ДАСО. – Ф.Р.7641. – Оп.1. – Спр.934. – Арк.155.

⁴⁸Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми: “Собор”, 2001. – С.134.

⁴⁹Наше життя. – 1917. – 24 березня. – С.4.

⁵⁰Там само.

⁵¹Хвиля України. – 1917. – 11 червня. – С.3.

⁵²ДАСО. – Ф.Р.2676. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.93.

⁵³Там само.

⁵⁴Довідник з історії України. – К.: “Генеза”, 2001. – С.116.

⁵⁵Сумской вестникъ. – №229. – 1917. – 16 декабря. – С.2.

⁵⁶Міліція України: історичний нарис, портрети, події. – К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2002. – С.30.

⁵⁷ЦДАВОВУ. – Ф.3558. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1-1зв.; ДАСО. – Ф.744. – Оп.1. – Спр.78. – Арк.37зв.

⁵⁸Там само. – Арк.3.

⁵⁹Там само. – Арк.4.

⁶⁰Там само. – Арк.5.

⁶¹Довідник з історії України. – К.: “Генеза”, 2001. – С.319.

⁶²Історія Січових Стрільців. – Львів.: “Червона калина”, 1937. – С.57.

⁶³Полонська-Василенко Н. Історія України. – К.: “Либідь”, 1993. – С.479.

⁶⁴Мірчук П. Українсько-московська війна (1917-1919). – Торонто, 1957. – С.9.

⁶⁵Історія Українського війська в 2 т. – Т.2. – Львів: Вид. І.Тиктора, 1936. – С.379.

⁶⁶Сумской вестникъ. – №250. – 1917. – 23 ноября. – С.4.

⁶⁷Голубко В. Вказ. праця. – С.155

⁶⁸Сумской вестникъ. – №229. – 1917. – 16 декабря. – С.2.

⁶⁹Захарчук А. Державотворчі пошуки на Слобожанщині в контексті Української революції: Політико-правовий аспект. – Суми: “Козацький вал”, 2002. – С.125.

⁷⁰Там само. – С.125.

- ⁷¹Там само. – С.126.
- ⁷²Рогатинський І. Глухівські Вільні козаки // Українське Козацтво. – 1977. – Ч.4 (43) – С.35.
- ⁷³Історія міст і сіл УРСР. Сумська область. – Харків.: УРЕ, 1973. – С.600.
- ⁷⁴Захарчук А. Державотворчі пошуки на Слобожанщині в контексті Української революції: Політико-правовий аспект. – Суми: “Козацький вал”, 2002. – С.126.
- ⁷⁵Історія міст і сіл УРСР. Сумська область. – Харків.: УРЕ, 1973. – С.103.
- ⁷⁶Голубко В. Вказ. праця. – С.185.
- ⁷⁷Петров Г. Пробудження. Спогад про повоєнне глухівське дитинство // Самостійна Україна. – 1997. – Ч.1/463. – С.50-55.
- ⁷⁸Там само. – С.16.
- ⁷⁹Захарчук А. Державотворчі пошуки на Слобожанщині в контексті Української революції: Політико-правовий аспект. – Суми: “Козацький вал”, – 2002. – С.127.
- ⁸⁰Сумщина від давнини до сьогодення. Науковий довідник. / Упоряд. Покидченко Л.А. – Суми, 2000. – С.228-229.
- ⁸¹Там само. – С.228 -229.
- ⁸²Музыченко П.П. Пищевский А.Л. История государства и права Украины в 2 ч. – Ч.2. – Харьков: “Одиссей”, 2002. – С.56.
- ⁸³Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. – Частина 1. Біографічно-довідкова. – К., 1995. – С.235-237.
- ⁸⁴Ткаченко Б. Лебедія. – Суми.: “Слобожанщина”, 2000. – С.225.
- ⁸⁵Там само. – С.226.
- ⁸⁶ДАСО. – Ф.Р.5962. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.2.
- ⁸⁷Там само. – Ф.Р.5567. – Оп.1. – Спр.20. – Арк.37.
- ⁸⁸Там само. – Ф.Р.5962. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.186-123.
- ⁸⁹Тесля М. Нотатки з історії. – Суми.: “Собор”, 1999. – С.22-24.
- ⁹⁰ДАСО. – Ф.Р.5567. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.179.
- ⁹¹Там само. – Ф.Р.5962. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.92-95.
- ⁹²Там само. – Арк.17.
- ⁹³Там само. – Арк.13-13зв.
- ⁹⁴Ткаченко Б. Вказ. праця. – С.22
- ⁹⁵ДАСО. – Ф.Р.5567. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.142-142зв.
- ⁹⁶Объявление // Лучь. – №85. – 1918. – 25 сентября. – С.1.
- ⁹⁷Там само.
- ⁹⁸ДАСО. – Ф.Р.2674. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.17.
- ⁹⁹Там само. – Ф.Р.5962. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.80.
- ¹⁰⁰Наше слово. – №43. – Ромни. – 1918. – 30 листопада. – С.3.
- ¹⁰¹ДАСО. – Ф.Р.2674. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.21.
- ¹⁰²Лучь. – №32. – 1918. – 30 июня. – С.1.
- ¹⁰³Земське діло. – 1918. – 15 грудня. – С.2.
- ¹⁰⁴Лучь. – №36. – 1918. – 5 июля. – С.1-2.
- ¹⁰⁵Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. – Частина 1. Біографічно-довідкова. – К., 1995. – С.240.
- ¹⁰⁶ДАСО. – Листівки. – №2672. – С.49.
- ¹⁰⁷Там само. – №2675. – С.49.
- ¹⁰⁸Коваль Р.М., Рог В.О., Стегній П.А. Рейд у вічність. – К.: “Діокор”, 2001. – 128 с.
- ¹⁰⁹Українська афористика. – К.: Просвіта, 2001. – С.121.

ЧАСТИНА I.

**ДОКУМЕНТИ ПРО ПОДІЇ 1917-1920 РОКІВ
НА ТЕРИТОРІЇ СУМЩИНИ**

№ 1

З маніфесту Миколи II про зречення

2 березня 1917 року

(...) В дни великой борьбы с внешним врагом, стремящимся почти три года поработить нашу Родину, Господу Богу угодно было ниспослать России новое тяжкое испытание. Начавшиеся внутренние народные волнения грозят бедственно отразиться на дальнейшем ведении упорной войны. Судьба России, честь геройской нашей армии, благо народа, все будущее дорогого нашего Отечества требуют доведения войны во что бы то ни стало до победного конца. Жестокий враг напрягает последние силы, и уже близок час, когда доблестная армия наша совместно со славными нашими союзниками сможет окончательно сломить врага. В эти решительные дни в жизни России почли мы долгом совести облегчить народу нашему тесное единение и сплочение всех сил народных для скорейшего достижения победы и в согласии с Государственной думою признали мы за благо отречься от престола государства Российского и сложить с себя верховную власть. Не желая расстаться с любимым сыном нашим, мы передаем наследие наше брату нашему великому князю Михаилу Александровичу и благословляем его на вступление на престол государства Российского. Заповедуем брату нашему править делами государственными в полном и ненарушимом единении с представителями народа в законодательных учреждениях на тех началах, кои будут ими установлены, принеся в том ненарушимую присягу. Во имя горячо любимой Родины призываем всех верных сынов Отечества к исполнению своего святого долга перед ним повиновением царю в тяжелую минуту всенародных испытаний и помочь ему вместе с представителями народа вывести государство Российское на путь победы, благоденствия и славы. Да поможет Господь Бог России.

На подлинном собственной Его Императорского Величества рукою подписано: "Николай".

ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 34.

№ 2

**Відозва Української Центральної Ради до українського народу
9 березня 1917 року**

Народе Український!

Впали вікові пута. Прийшла воля всьому пригніченому людові, всім по-неволею націям Росії.

Настав час і Твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя, після більш як двохсотлітнього сну.

Уперше, Український тридцятипятимільонний Народе, Ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто Ти і як хочеш жити, як окрема нація. З цього часу в дружній сім'ї вільних народів могутньою рукою зачнеш сам собі кувати кращу долю.

Впав царський уряд, а тимчасовий оголосив, що незабаром скличе Установчі Збори (Учредительное Собрание) на основі загального, рівного, прямого й таємного виборчого права.

Звідти уперше на весь світ пролунає у всій своїй силі справжній голос Твій, справжня воля Твоя.

До того ж часу ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав які тобі природно належать, і які Ти повинен мати. Великий Народе, сам хазяїн на Українській землі.

А в найближшій часі права на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих по судах і всіх урядових інституціях. З таким же спокоем, але рішуче, домагайся, Народе, того ж права для української мови від пастирів церкви, земств і всіх неурядових інституцій на Україні.

Народе Український!

Селяни, робітники, салдати, городяне, духовенство і вся українська інтелігенція!

Додержуйте спокій: не дозволяйте собі ніяких вчинків, що руйнують лад в житті, але разом, широко й уперто беріться до роботи: до гуртовання в політичні товариства, культурні і економічні спілки, складайте гроші на Український Національний Фонд і вибірайте своїх українських людей, на всі місця – Організуйтеся!

Тільки згуртувавшись, можна добре пізнати всі свої потреби, рішуче за них заявити і створити кращу долю на своїй Землі.

Народе Український!

Перед Тобою шлях, до нового життя.

Сміливо ж, одностайно йди на той великий шлях в ім'я щастя свого і щастя будучих поколінь Матері України, могутньою рукою твори своє нове вільне життя.

Українська Центральна Рада.
Київ, року 1917, березня 9.

Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С. 81 – 82.

№ 3

**Заклик “Просвіти” с. Підлипного на Конопощині
до відстоювання національних прав**

2 квітня 1917 року

УКРАЇНЦІ!

“Розкуються незабаром заковані люди”

263 роки Україна стогне під московським гнітом. До року 1654 Україна жила самостійним життям. Тому що Вона лежала на дорозі переходу народів з Азії до Європи, тому, що вона уявляла країну з великими природними багатствами – сусіди завсіди простягали свої пазури, аби загарбати її до себе. Знесилена в боротьбі з ними Україна мусила шукати союзу з Москвою. Але Богдан помилився: в Москві він знайшов не спільницю, а найлютішу гнобительку. Помалу почала забирати ця “спільниця” до своїх рук керування усім українським життям. Зпочатку по містах Москалі поставили своє військо ніби для захисту України від ворогів. Аби зтерти всі ознаки національного й політичного життя Петро перехрестив Україну на “Малоросію”. Катерина зкасувала Гетьманство, зруйнувала Славну Запоріжську Січ, поділила Україну на губернії і посадила губернаторів з усіма прибічниками. Землю Козаків Катерина роздала панам та своїм байстрюкам, а вільних Козаків зробила їх кріпаками. Щоб дощенту доклати Україну московський уряд впень підтяв національну освіту, котрою славилися на весь світ Наші Батьки. Нашу мову вигнали зі школи, суду та других громадських установ. Відтоді запанувала на Україні безпроглядна темрява. В другій частині України – Галичині – в цей час національне життя удержалося аж доки року 1905 Українці мали змогу продовжувати його також і в російській Україні. Від року 1905 до початку нинішньої війни заснувалися на Україні різні культурно-просвітні установи, що розбуджували національну свідомість Українського люду.

Настала війна – все було скасовано... Упав московський царат. Відчиняється брама національної “тюрми народів” Російської держави.

Мы, Українці! Одна з поневолених націй мусимо рішуче домогтися своїх національних прав, Нашими гаслами в цей мент най будуть:

1) **НАЙ ЖИЄ СВЯТА УКРАЇНСЬКА МОВА ПО ВСИХ ГРОМАДСЬКИХ ТА УРЯДОВИХ УСТАНОВАХ!**

2) **НАЙ ЖИЄ РІДНА ШКОЛА!**

3) **НАЙ ЖИЄ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІЙСЬКО!**

4) **НАЙ ЖИЄ НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА !!!**

Підлипенська “Просвіта”

2-го Квітня року 1917.

ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 27.

№ 4

**Наказ командуючого військами Московського округу
про ставлення до військовополонених**

27 травня 1917 року

Приказь
По сумському гарнизону
27 Мая 1917 года № 27
§1

Объявляя настоящий приказ войскам Московского военного округа от 18 Мая 1917 г. № 635 для точного и неуклонного исполнения, предупреждаю, что в случае, если мною будут замечаться на свободе военнопленные, то таковые будут арестовываться и препровождаться в лагерь военнопленных.

“В последнее время на улицах г. Москвы и прочих населенных пунктов округа замечается появившиеся гуляющих военнопленных как солдат так и офицеров, идущих в одиночку, группами, иногда в сопровождении наших солдат.

Очевидно, те лица, в ведении коих находятся военнопленные, предоставляя подобную недопустимую свободу нашим врагам, взятые с оружием в руках на поле брани и не освобожденным из плена, недостаточно сознают, какая на них лежит в настоящее время громадная ответственность перед Родиной за всякую возможную ошибку в предоставлении свободы военнопленным и какую вопиющую несправедливость допускают они по отношению к томлящим в тяжелом плену нашим братьям – страдальцам, нашим русским военнопленным.

Там наши братья томятся в тяжелой неволе, заключенные в лагерях, обнесенных колючей проволокой, огороженных рвами, бдительно охраняемых пулеметами и полицейскими собаками, а здесь наши враги, военнопленные, свободно, без всяких препятствий, неизвестно с какою целью, разгуливают не только по селам и деревням, но даже и в самой Москве, сердце России, гуляют, как туристы, осматривая достопримечательности столицы.

Подобное положение военнопленных, как вредящее интересам Русского Государства в настоящее время тяжелой войны в дальнейшем недопустимо. Бегство военнопленных приняло за последнее время массовый характер. Имеются факты, что эти военнопленные, скрываясь под видом беженцев из Польши, легко переходят нашу границу и возвращаются к себе на родину, тем самым пополняя ряды врагов и давая им те сведения, которые наносят неисправимый ущерб нашей Родине и Армии.

Я требую от войск, а также учреждений округа, в ведении и коих состоят военнопленные, активной поддержки в установлении действительной охраны всех военнопленных, у кого бы они не состояли, недопущения свободы передвижения, а тем более прогулок военнопленных по городу и всяческого содействию к немедленному задержанию и передаче их в распоряжение ближайшего воинского Начальника.

Вр. Командующій войсками Округа генераль отъ инфантеріи Прото-
повь. Подписаль: Вр. и об. Начальника Гарнизона г. Сумь подполковникъ
КАШКАВОДЬ.

Сь оригіналом верно:

И.д. делопроизводителя Управленія Сумскаго Уезднаго воинскаго На-
чальника, ГУБЕРНСКІЙ СЕКРЕТАРЬ /подпись/

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 20, спр. 1, арк. 34-34 зв.
Копія. Машинопис.

№ 5

Проханья товариства “Просвіта” до Сумської міської думи про увічнення пам’яті Т.Г. Шевченка

29 травня 1917 року

В Сумскую городскую думу
Товарищества “Просвиты” имени Т.Г. Шевченка

ЗАВЛЕНИЕ

21 мая 1917 года в г. Сумах на глазах многочисленной толпы на-
рода всех положений и состояний происходили украинския торжества,
на которых выступали с приветом и.д. Городского Головы Н.С. Крама-
ренко.– Торжества эти по величию и красоте производили сильнейшее
впечатление.– Цель их пробудить национальное сознание среди украин-
цев и вместе с этим сделать сбор в пользу образования национального
фонда украинского.– Несмотря на краткость времени для организации
торжеств эти сопровождались и значительным материальным успехом; в
свое время количество собранной суммы будет обнародовано в местой
печати. Украинския торжества целиком были осуществлены товарище-
ством “Просвитой” при сочувственном отношении многих общественных
организаций, а в особенности при участии “українських робітників”.– В
украинских торжествах красной нитью проходило имя великого певца
Украины Т.Г. Шевченка.– Город Сумы и Сумской уезд должны увековечить
это великое для Украины имя, тем более, что жители города и уезда суть
прямые потомки выходцев из правобережной Украины.– Эти выходцы под
именем “черкас” в 1657 г. под предводительством полковника Кондра-
тьева образовали Сумской полк занимавший тогда теперешнюю терри-
торию г. Сум и его уезда; на эту территорию “черкасы” с полковником
Кондратьевым получили жалованную грамоту от Московского царя Алек-
сея Михайловича.–

Таким образом настоящие потомки Сумских обывателей кровно
связаны с родиной Т.Г. Шевченка – правобережной Украиной, ибо Т.Г.
Шевченко происходил оттуда же, а именно из нынешнего Каневского
уезда Киевской губернии. И общее значение Т.Г. Шевченка для всей
Украины и эта частная подробность, связывающая обывателей г. Сум с
правобережной Украиной, дают товариществу “Просвиты” надежду, что
гласные г. Сум согласятся увековечить имя Т.Г. Шевченка путем переиме-
нования одной из лучших улиц г. Сум, напр. Петропавловской в улицу Т.Г.

Шевченка, а также согласятся наименовать одну из городских школ его именем, вместе с этим в будущем предложено поставить и памятник Т.Г. Шевченку в г. Сумах, на что надо надеяться откликнется в свое время городское самоуправление.

В виду изложенного товарищество "Просвита" просит Сумскую Городскую Думу увековечить имя Т.Г. Шевченка в памяти подрастающих поколений Сумских обывателей вышеуказанным путем. –

29 мая 1917 года.

Ор.п. Голова /подпись/ Товарищи /подпись/
Рада Просвита /5 подписей/

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 20, спр. 1, арк. 27-27 зв.

Копія. Машинопис.

№ 6

З телеграми роменського духовенства до Української Центральної Ради

Без дати

З Ромен. Повітові збори Роменського духовенства та парафіяни щиро вітають Раду з її працею на користь вільного рідного народу. Одноголосно вирішили добиватись автономії України на підставі федеративної демократичної республіки, а також автокефалії церкви, з службою Божою на рідній мові

Голова зборів священник Гладкий.

Телеграми до Української Центральної Ради // Розбудова держави. – № 3. – 1993. – С. 13.

№ 7

**Відозва Організаційного Українського Військового Комітету
до сумського цукрозаводчика і благодійника П.І Харитоненка^[38]
з проханням допомоги у фінансуванні української армії***

9 червня 1917 року

Організаційний
Український Військовий
Комітет
9 червня 1917 р.
№ 524
м. Київ, Миколаївська 11

Копія
Вельми-Шановному Панові
Павлові Івановичу ХАРИТОНЕНКО

В І Д О З В А

Організаційному Українському Військовому Комітетові доручено формувати Перший Український імені Гетьмана Богдана Хмельницького полк, два запасних полки та інші Українські полки, які мають бути утворені. Через се Комітетові довелося завести свою власну канцелярію, яка існує вже більше місяця і її доводиться держати до того часу, доки полки не будуть сформіровані. При сьому треба зазначити, що Перший полк формірується зараз, а до формування запасних полків Комітет ще має приступити.

Організаційний комітет затверджено Військовим Міністром, та Командуючими арміями Південно-Західного фронту, що видно з приказів по Київській Військовій Окрузі за №№ 730, 774 та 876, але в сей же самий час ні одною з сих інструкцій не відпущено коштів на канцелярію Комітету, та на його господарчі справи. Коли Комітет звернувся за коштами до Військових Установ, то вони одіслали його до Українських Громадських Організацій а останні відіслали до Військових Установ. Нарешті Головний Начальник Київської Військової Округи, полковник ОБЕРУЧЕВ, рішуче одмовив Комітетові в коштах, що треба однести до загального ворожого становища росіян до Української справи взагалі і окремо до Організаційного Комітету.

При такому становищу членам Комітету довелося заводити канцелярію, та робити трати на господарчі справи з власної кишені і до сього часу витрачено вже багацько грошей. Але се тільки початок діла і на сей початок члени Комітету віддали ті гроші, які у них були зайвими і навіть де-що з свого жалування. Позаяк члени Комітету не суть заможні люде і віддали вже на рідну справу все, що було можливо, тепер виника питання: чи буде надалі існувати за браком грошей Комітет, чи мусить бути знищеним, а за ним і Українське військо, яке безумовно потрібне.

І от, щоб не загинуло діло, ми звертаємось до Вас з проханням піддержати комітет грошима постільки, скільки Ваша ласка і допомоги нам піддержати діло визволення рідної нам Неньки України. Колиж нам не допоможуть рідні люде, то ніхто нам не допоможе і скасування Організаційного Комітету буде частиною успіха наших ворогів, до чого ми думаємо, не може допустити ні один українець.

Жертви просимо надсилати по такій адресі:

* П.І.Харитоненко помер ще у 1914 році – упорядн.

Місто Київ, Миколаївська вулиця № 11

ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКОВОМУ КОМІТЕТОВІ

При сьому зазначаємо, що про всі жертви буде оголошено в Українських часописах.

Голова, Полковник /підпис/

Писарь /підпис/

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 20, арк. 35.

Копія. Машинопис.

№ 8

Перший Універсал Центральної Ради

Червень 1917 року

Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні і поза Україною сущого

Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей Української Землі.

Найкращі сини твої, виборні люде від сел, від фабрик, від салдатських казарм, од усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам стояти й боротися за ті права і вольности.

Твої, народе, виборні люде заявили свою волю так:

Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають – вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням – Всенародні Українські Збори (Сейм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори.

Ті ж закони, що мають лад давати по всій Російській державі, повинні видаватися у Всеросійським Парламенті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба, і які закони для нас лучші. Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того як буде одібрано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, монастирські та інші землі у власність народів, як буде видано про це закон на Всеросійському Учредительному Зібранні, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим українським Зборам (Сеймові).

Так сказали виборні люди з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з-поміж себе нас. Українську Центральну Раду, і наказали нам бути на чолі нашого народу, стояти за його права і творити новий лад вільної автономної України.

І ми, Українська Центральна Рада, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя і приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Центральне Російське Правительство простягне нам руку в сій роботі, що в згоді з ними ми. Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашій землі.

Але Тимчасове Російське Правительство одкинуло всі наші домагання, одіпхнуло простягнену руку українського народу. Ми вислали до Петрограда своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському Тимчасовому Правительству наші домагання.

А найголовніші домагання ті були такі:

Щоб Російське Правительство прилюдно окремим актом заявило, що воно не стоїть проти національної волі України, проти права нашого народу на автономію.

Щоб центральне Російське Правительство по всіх справах, що торкаються України, мало при собі нашого Комісара неукраїнських справах.

Щоб місцева власть на Україні була об'єднана одним представником від Центрального Російського Правительства, себто вибраним нами Комісаром на Україні.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну Казну з нашого народу, була віддана нам, представникам сього народу на національно-культурні потреби його.

Всі ці домагання наші Центральне Російське Правительство одкинуло. Воно не схотіло сказати, чи признає за нашим народом право на автономію та право самому порядкувати своїм життям. Воно ухилилось од відповіді, одіславши нас до майбутнього Всеросійського Учредительного Зібрання, Центральне Російське Правительство не схотіло мати при собі нашого Комісара, не схотіло разом з нами творити новий лад. Так само не схотіли признати Комісара на всю Україну, щоб ми могли разом з ним вести наш край до ладу й порядку.

І гроші, що збираються з нашої землі, одмовилось повернути на потреби нашої школи, освіти й організації.

І тепер, народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасове Російське Правительство не може дати лад у нас, коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе...

І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо сей Універсал до всього нашого народу і оповіщаємо: однині самі будемо творити наше життя.

Од сього часу кожне село, кожна волость, кожна управа, городська чи земська, яка стоїть за інтереси Українського Народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якісь причини адміністративна влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам повести широку, дужу організацію та освідомлення народу, і тоді перевибрати адміністрацію.

В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміж з иншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій в нашім краю...

І коли ми зробимо сю підготовчу організаційну роботу, ми скличемо представників від усіх народів Землі Української і виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготуємо, Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом.

До сього часу український народ всі кошти свої отдавав у Всеросійську Центральну Казну, а сам не мав та не має й тепер від неї того, що повинен би мати за се. І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сел і городів, всім українським громадським управам і установам з 1-го числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу і точно, і негайно регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя. В сей трудний час всевітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю і державним розумом, що ти народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організованим державним народом, як рівний з рівним.

Винниченко В. Відродження нації. Частина I. – Київ-Відень.: 1920. – С. 219-224.

№ 9

З оцінки Київським комітетом РСДРП(б) Першого Універсалу Центральної Ради

Без дати

Украинская Центральная Рада, являющаяся учреждением буржуазным, развивает в своем “универсале” буржуазно-национальные стремления, характерные для шовинистов всех наций.

Большевистские организации Украины. Март-ноябрь 1917 г. – К.: Політвидав України, 1968. – С. 321-322.

№ 10

З Резолюцій 2-го Всеукраїнського Військового З'їзду^[39]

5-11 червня 1917 року

(...) Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд у складі 2308 делегатів з фронтів, тилу й фльоти представників 1,600.000 озброєного українського народу, обміркувавши позицію, яку заняв Центральний Тимчасовий Уряд щодо українського народу та Центральної Української Ради, визнає:

1. Тимчасовий Російський Уряд цілковито не розуміє національних відносин на Україні й не оцінює як слід великої зорганізованої та стихійної сили пробуженої української демократії.

2. Сим нерозумінням і систематичним опором домаганням української демократії Тимчасове Центральне Правительство загострює національні конфлікти на Україні, перешкоджає великій організаційній роботі україн-

ського народу й викликає анархістичні настрої серед населення різних національностей, на Україні суцях.

Зважаючи на це, Другий Військовий З'їзд постановляє:

1. Поставити на увагу Тимчасовому Російському Урядові, що коли він дорожить збереженням здобутків революції по всій Росії, а зокрема спокоем і плановою організацією народніх мас на Україні, то першим засобом для сього є одміна постанови уряду в справі домагань, які були предствалені йому Центральною Українською Радою, й негайне признання тих домагань.

2. Пропонувати свому найвищому представницькому органу – Українській Раді – в сій справі до Уряду більше не звертатися й негайно приступити до твердої організації краю в згоді з національними меншостями, – себто до фактичного переведення в життя підстав автономного ладу jako єдиного способу врятувати Україну й усю Росію від безладдя та загибелі.

З'їзд з свого боку забезпечує найактивнішу й рішучу піддержку Центральной Раді в усіх її заходах і кличе весь зорганізований український народ одностайно й неухильно виконувати всі її постанови". (...) Всеукраїнський Військовий З'їзд у справі переведення підвалин автономії України в життя вважає необхідним пропонувати Центральной Раді jako мога скорше скликати територіальні збори для порозуміння з національними меншостями й розгляду проекту статуту автономії України. (...) Підтримуючи постанови 1-го Українського Військового З'їзду про українізацію війська, З'їзд доручає Укр. Військ. Ген. Ком. як найскорше розробити детальний план українізації війська й ужити всіх заходів для негайного проведення його в життя. (...) Всеукраїнський Військовий З'їзд у земельнім питанню на Україні цілком приєднує свій голос до постанов про земельну справу Всеукраїнського Селянського З'їзду, що відбувся 28 травня – 2 червня сього року в Київі, й усіма засобами буде підтримувати його постанови. (...)

ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 15.

№ 11

План дій 2-го Українського полку ім. Павла Полуботка^[40]

3 4 на 5 липня 1917 року

Ми, українці-козаки, не хочемо мати свободи тільки на папері, або півсвободи. По проголошенні I Універсалу (ми II Універсалу не визнаємо) ми приступаємо до заведення порядку на Україні. Задля цього всіх росіян і ренегатів, які гальмують українську роботу, скидаємо з постів силою, не рахуючись з російським урядом. Визнаючи Центральну Раду за свій найвищий уряд, ми поки що виганяємо зрадників з України без її відома. Коли все опануємо силою, тоді цілком підпорядковуємося Центральной Раді. Тоді вона порядкуватиме у Києві і на всій Україні, як у своїх людей, котрі мусять усім кермувати.

Милуков П. История второй русской революции. – София, 1923. – Т. 1. – С. 80-81.

Липень 1917 року

Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради

Од Генерального Секретаря по справах військових
до українців вояків на всіх фронтах

Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, поповнений представниками од усіх народів, що живуть на Вкраїні, бере в свої руки власть в нашому краю. Отож Генеральний Секретаріат стає найвищою розпорядчою владою України. Ся радісна, та тільки тяжка, одповідальна роля випадає Генеральному Секретаріату в дуже тяжку добу, а саме тоді, коли фронт прорвали німці і сунуть на нашу землю. Нашій Україні загрожує страшна небезпека. Україна може загинути, а з нею загине і наша молода дорога воля, якої ми всі так довго ждали і во ім'я якої ми всі так багато жертв поклали. Треба всім нам зрозуміти, що настала страшна година, бо ворог може зруйнувати наш край, розділити його на дві частини і роз'єднати нас, знищити права наші і покласти край вільному розвитку нашого народу. Щоб запобігти страшному лихові, щоб врятувати нашу Україну, треба захищати її. А для цього перш за все слід зупинити наступлення німців і не пускати їх на нашу землю. Треба всіма силами піддержати накази та розпорядження командної військової влади, яка порядкує обороною нашого краю.

Українська Центральна Рада і її Генеральний Секретаріат кличе всіх українців і наказує їм захищати нашу землю і революцію. Як одженемо німців, як зупинимо наступлення їх, то спасемо Україну, спасемо нашу землю, наше хазяйство, наших дітей, батьків і жінок, нашу волю, наше право на вільне життя. Коли ж не будемо нічого робити в цій справі, то неславно загинемо і загубимо Україну. Проклянуть нас діти наші і не признає нас Україна за своїх синів. Якщо Генеральний Секретар в справах військових закликаю всіх українців, де б вони не були, на якому б фронті не воювали, стати в цю страшну для революції нашого краю хвилину в оборону фронту України і революції. Закликаю Вас слухатись військової командної влади і піддержати її, бо військова власть порядкує і заправляє обороною нашого краю. Майте на увазі, що небезпека велика і тільки порядок та слухняність може врятувати нас од лиха. Кожен українець повинен пам'ятати, що де б він не був, на яким би фронті він не воював, скрізь він, обороняючий фронт, боронить волю України і революції. Справа вимагає від нас усіх, щоб ми найбільше в сю хвилину піддержували порядок і накази військової влади. І коли справа вимагає, щоб якась українська частина з тилу їхала не тільки на Південно-Західній, або Румунський фронти, але й на всякий інший, то треба безумовно їхати, бо є один великий фронт – фронт оборони наших прав, нашої волі і скрізь наші брати, наші земляки вимагають од нас нашої братньої допомоги. Піддержуйте малодушних, умовляйте непевних, показуйте приклад. Всіх нас з'єднала любов до рідної України і бажання

захистити революцію. Покажемо, що ми справжні сини України, що любимо свій рідний край і все оддамо, щоб спасти його од загину.

Генеральний Секретар в Справах Військових С.Петлюра
Друкарня Української Центральної Ради

ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 12.

№ 13

Звернення до селян Конотопщини

24 серпня 1917 року

Одержавши цей папер, сільський виконавчий (ісполнительний) комітет має негайно скликати якомога численніший сход чоловіків і жінок села, так і належних до комітета хуторів, прочитати на сході бумагу і провести вибори так, як у ній сказано.

Читайте “и” як “ы”, “е” як “е”, “е” як “э”.

Товариші Селяне

Ми переживаємо великий та трудний час, стара влада впала, треба нам завести нові порядки і завести їх так, щоб з революції покористувались не пани та богачі, а щоб вільніш жилося, легше дихалося трудящому людові. Крім того, в українців, є ще одно завдання. Ми жили до цієї пори під російським ярмом, і як що росіянам жилося погано, то нам було гірко вдвічі. Нашу мову гнали одовсюду, дітей наших вчили тільки по московськи, забороняли писати та балакати на нашій рідній мові навіть засилали до Сібіру тих, хто голосно звав себе українцем, і ми майже забули свою рідну мову та звичаї. Наші справи рішались десь там в Пітері чужими, не знаючими наших потреб людьми і рішались не на користь Україні. Податки наші теж йшли не на користь Україні, не на користь тим, хто їх вносив. Тому ми, українці, мусимо домагатись перше, щоб у нас була автономія України, тобто щоб ми порядкували сами українськими справами, а друге, щоб у нас була федеративна демократична республіка, тобто щоб не тільки ми, а і інші народи Росії мали таку ж автономію. Для того ж, щоб здобути собі і автономію, і федерацію, і землю, і волю треба бути об'єднаними, організованими, а не йти в разброд. Богатії не дрімають, вони організуються і стараються провести скрізь своїх людей. Проти їх треба поставити таку ж організовану силу. По містах (городах) інтереси трудящого люду захищають Ради Робітничих та Салдацьких Депутатів (Сов. Солд. і Раб. Депут.), але нема ще там вас, нема хліборобів. Тобто вони по великих містах, Київ, Чернігів уже є але щоб ці селянські союзи (спілки) були міцні, треба, щоб була у них підпора по селах. Треба, щоб по селах, волостях, повітах (уїздах) були теж об'єднані селяне, котрі б спільно з другими трудячими людьми боронили свої права, свою вільність, вели боротьбу за землю і волю. Тому ж як можна швидче зберіть у своїм селі сход чоловіків і жінок, всіх кому є вже 18 літ по 1 чоловіку на кожні 500 душ усього населення на повітовий з'їзд Селянських Депутатів. Коли у селі не буде 500

душ, виберіть все ж одного представника (чоловіка або жінку). Ці виборні нехай прийдуть у неділю 9 юлія в город Конотоп у 9 годин ранку в театр проти водокачки. У себе ж на селі виберіть теж не менш як по 5 чоловік, котрі б стерегли інтереси трудящого селянства, котрі вели б переговори про землю, про аренди, випаси, заробітню плату, стерегли інтереси незаможних в продовольственній справі. Це у вас буде на селі свій комітет селянських депутатів або селянської спілки, а в Конотопі ваші представники виберуть повітовий (уездний) комітет, котрий буде захищати селянство по всьому Конотопському повіту. Бачте, які важні справи будут вирішувати ці комітети, – тому вибирайте туди самих кращих ваших людей, тих тільки, які боронитимуть інтереси трудящого селянського люду. Голосувати може тільки той, хто сам працює на землі, а бути виборним всякий, кого сход поставе, хоть не хлібороб.

Український Військовий Генеральний Комітет при Українській Центральній Раді.

24 Серпня 1917 року.

ДАСО. Листівки. – № 2673. – С. 76.

№ 14
Звернення Генерального Секретаріату
Української Центральної Ради
до селянства з закликом здавати залишки хліба
для потреб армії

Без дати

Народе український.

Твої сини на фронті. Вже третій рік вони покладають всі сили, щоб оборонити наш край; армія і вся людність напружують останні сили, щоб добути миру, миру без захватів чужого, без анексій, без контрибуцій, на підставі вільного самоопределення народів; такий мир і нашому українському народові дасть змогу жити вільним автономним життям.

А для того, щоб військо мало силу обороняти нас, щоб мало силу держати в руках зброю, для того треба дати йому що їсти, в чому ходити і все, що для війни потрібно.

Хлібороби! До Центральної Ради Української надходять звістки з різних кутків України, що значно зменшився привоз хліба на станції. Це грозить голодом для армії, бо мало не весь хліб для неї іде зараз до нас, з України.

Що буде, коли військо випустить зброю із знесилених од голоду рук. Наша Україна найблизче до фронту чи не стане вона жертвою огня і меча, чи не повернуться знову часи давньої руїни.

Що буде, коли голодне військо кине фронт і піде шукати хліба.

А що буде, коли людність городів, що поставляє для армії одягу зброю та снаряди, голодна, кине роботу.

Ми не можемо допустити, щоб люде почали мерти з голоду, або щоб голод вигнав їх із городів, із сел і щоб вони прийшли до нас просити їсти.

Через те Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради ухвалив звернутись з закликом до всього народу.

ВСІ В КОГО ЕСТЬ ХОЧ ТРОХИ ЛИШНЬОГО ХЛІБА, ЗДАВАЙТЕ ЙОГО НА СТАНЦІЇ ДЛЯ АРМІЇ. ХАЙ НЕ ЛЕЖИТЬ В КОМОРІ ЗАЙВЕ ЗЕРНО, КОЛИ ДЕСЬ ЕСТЬ ЛЮДЕ, ЯКИМ НІЧОГО ЇСТИ.

Разом з тим п р и п и с у є м о всім повітовим та волостним Комітетам доглядати, щоб ніхто не задержував хліба; у кого найдеться лишній хліб, то хтоб він не був, чи пан, чи селянин одбірають у нього весь запас.

Хто задержує хліб, той ворог народа.

Голова Секретаріату В. Винниченко.
Генеральний Секретар
по справах продовольчих М. Стасюк.
Друкарня Української Центральної Ради

ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 76.

№ 15 Повідомлення про спекуляцію хлібом

24 жовтня 1917 року

По нашому краю.
Село Вири.

Безконечное число калужань, скупщикова хліба, наводнивших Сумской уездъ, лишило наших солдаток возможности покупать хлібъ для себя. Калужане платили за пудъ ржи по 12 рублей и много гражданъ Сумского уезда решили не продавать хліба своимъ нуждающимся односельчанамъ, а приберегать его для щедрыхъ на деньги калужань.

Спекуляція в нашей мѣстности стала пріобретать обширные размеры. Такъ называемые “калужане” образовали цѣлую довольно сложную организацию.

Одни занимались скупкой хліба, другіе его увозили в воинскихъ поездахъ. Хлібъ подъ защитой сѣрой солдатской шинели подвозился в Москву.

ДАСО. Сумський вісник. – 24 жовтня 1917 р. – С. 4.

№ 16 Третій Універсал Української Центральної Ради 7 листопада 1917 року

Народе український і всі народи України!

Тяжка і трудна година впала на землю республіки Російської. На півночі в столицях іде межиусобна і кривава боротьба. Центрального Правительства нема, і по державі шириться беззвлястя, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без влади, дужої, єдиної, народньої Україна теж може власти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе український! Ти, разом з братніми народами України, поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, во імя творення ладу в нашій країні, во імя рятування всієї Росії, оповіщаємо:

ВІДНИНИ УКРАЇНА СТАЄ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНЬОЮ РЕСПУБЛИКОЮ.

Не відділяючи від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими помогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, і нашому правительству – Генеральному Секретаріатові України.

Маючи силу і власть на рідній землі, ми тою силою і властю станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але і всієї Росії.

Отож, оповіщаємо:

До території народньої Української республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина. Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української народньої республіки, що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини і сумежних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді організованої волі народів.

Всіх же громадян сих земель оповіщаємо:

Віднині на території Української народньої республіки існуюче право власности на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хозяйств сільсько-господарського значіння, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі – касується. Признаючи, що землі ті є власність всього трудового народу і мають перейти до нього без викупу. Українська Центральна Рада доручає генеральному секретареві по земельних справах негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народньої Республіки України з цього дня установлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який перебуває вся Росія, а з нею і наша Україна, вимагає доброго упорядкування виробництва, рівномірного розподілення продуктів споживання і кращої організації праці. І через те приписуємо Генеральному Секретарству праці від цього дня разом з представництвом від робітництва встановити державну контролію над продукцією на Україні, пильнуючи інтересів як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах лється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею і іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир встановлено як найшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через Центральне Правительство примусити і спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конгресі права народу українського в Росії і поза Росією не було в замиренню порушено. Але до миру кожен громадянин Республіки Україна, разом з громадянами всіх народів

Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях як на фронті, так і в тилу.

Останніми часами ясні здобутки революції було затемнено відновленою карою на смерть. Оповідіаємо:

Однині на землі республіки Української смертна кара касується.

Всім увязненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до цього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальности не потягнений, дається повна амністія. Про се негайно буде виданий закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству судових справ зробити всі заходи до упорядкування судівництва і привести до згоди з правними поняттями народу.

Генеральному Секретарству Внутрішніх Справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами вищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку і співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській народній республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свободу слова, друку, віри, зібраннів, союзів, страйків, недоторканности особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов в зносінах з усіма установами.

Український народ, сам довгі роки боровся за свою національну волю і нині, її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні суцких, тому оповіаємо, що народам: великоруському, єврейському, польському та іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя, та доручаємо нашому Генеральному Секретарству Національних Справ подати нам в найближчому часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа продовольча є корінь державної сили в цей тяжкий і відповідальний час. Українська народня республіка повинна напружити всі свої сили і рятувати як себе, так і фронт, і ті частини Російської Республіки, які потребують нашої допомоги.

Громадяне! Іменем Народньої Української Республіки в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руйніцтвом, та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній республіці Росії здоровля, сили і нову будучнину. Вироблення тих форм має бути переведене на Українських і Всеросійських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено 27 грудня (декабря) 1917 року, а днем скликання їх – 9 січня (января) 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон.

У Києві, 2 листопаду 1917 р.

Конопоп друк. Чарного

ДАСО. Листівки. – № 2672 – С. 5.

№ 17

**З протоколу засідання Сумської
повітової Ради Селянських депутатів**

10 листопада 1917 року

Сумська Рада Селянських депутатів, заслухавши доклад інструктора Української Центральної Ради порішила:

Визнати Українську Центральну Раду своїм временним правительством (До Українських Установчих Зборів). Обіцяєм їй всемирну свою піддержку. Українська Народна Республіка (...) були внесені добровільні пожертвування в сумі 51 руб. 95 коп.

Голова засідання Щербак**

Секретарі***

Пом. Секретаря****

ДАСО. Ф. Р. 45, оп. 1, спр. 1, арк. 21.

Оригінал. Машинопис.

№ 18

**Зі зведення про події політичного життя
в м. Ромнах та Роменському повіті**

1-15 листопада 1917 року

(...) 11 ноября с. г. в с. Пекари явился представитель Полтавской Губерниальной рады Селянских депутатов, последний ознакомил население с предстоящими выборами в Учредительное собрание. (...)

Аграрное движение: Желание населения об увеличении засеваемой площади земли; ибо население волости большей частью; можно сказать безземельное но желание их в острую форму не выливается.

Рабочее движение: Увеличение платы заработной и сокращение рабочего дня.

Национальное движение: Стремление к украинизации края. (...)

Революционный захват имущества: Не производится, т.к. население ожидает законных распоряжений. (...)

Телефонограма

Г. Начальнику Роменской уездной милиции
от комисара по Пекаревской вол.

Доношу, что громада с. Пекарей постановлением своим от 15 сего декабря ПОСТАНОВИЛА: конфисковать имение Д.П. Виктор-Берченковой в с. Пекарях, взяв в свое распоряжение имение, живой и мертвый инвентарь а также и имеющийся весь хлеб, причем население с. Пекарей в настоящий момент вывоз хлеба в гор. Ромны приостановило до тех пор, пока хлеб не будет взвешен. В первую очередь удовлетворить население

* Нерозбірливо – упорядн.

** Підпис

*** Підпис

**** Підпис

с. Пекарей, а излишек будет вывозить на фронт по распоряжению Центральной Рады со своими представителями.

15 декабря 1917 года

Комиссар Шепко, он же и передал

Принял. (...)

Комиссара Бацмановской волости Павла Головка

Согласно отношения Г. Начальника Роменской у. милиции от 5 декабря 1917 года за № 68080 о сведениях политической жизни по Бацмановской волости сообщаю Вам, что на этой неделе 12 декабря с.г. при Волостной Земской управе было собрание волостной Спилки на которой был доклад дилигата, вернувшася из Киевской Центральной Рады все Украинского Крестьянского Съезда докладывавшаго отношение съезда к Центральной раде по его докладу видно съезд все цело поддерживает Центральную раду, а также все цело и местная волостная Спилка поддерживает Центральную Украинскую раду. (...)

О деятельности общественных организаций политических партий: Распоряжения издаваемые городскими общественными самоуправлениями некоторыми жителями, ввиду создавшейся разрухи в России игнорируются. С созданием Центральной Радой 3-го Универсала об автономии Украины, в уезде образуют сельские спилки, которые всеми силами поддерживают Центральную Раду и Генеральный Секретариат. (...)

В Коровинской волости политических партий не существует за исключением Селянской Спилки. (...)

В селе Медвежем вільне козацтво возбудили вопрос о пожертвовании и отправке на фронт съестных припасов к ним примкнули селяне Галки, хутора Косаровщины и Хрещатика, возбудили вопрос о предоставлении им права отправить при своих выборных на фронт, чрез посредство Роменской Продовольственной управы ходатайство их уважено и 28 ноября при уполномоченых собранное пожертвование подводами отправлено на станцию талалаевку, от партии и вільного козацтва выехало несколько уполномоченных в Киевскую Центральную Раду для ознакомления с текущими делами, в последнее время получены сведения что к вышеозначенным делам примкнули и вильни козаки села Мокиевки. (...)

В Курмановской волости во всех селениях кроме Константинов организованы сельские спилки деятельность которых ничем особо не выделяется и заключается в подготовке населения к выборам до Украинских установчих зборив. (...)

ДАСО. Ф. Р. 1026, оп. 1, спр. 1, арк. 105-181.

Копія. Рукопис.

№ 19

Витяг зі списків кандидатів до Установчих Зборів УНР заявлені партіями, групами та організаціями і затверджені полтавською окружною виборчою комісією

Без дати

Вибори до Установчих зборів
Української Народної Республіки
Полтавська Виборча Округа

Списки кандидатів на членів до установчих Зборів Української Народної Республіки заявлені партіями, групами та організаціями і затверджені полтавською Окружною по справах виборів Комісією.

Кандидатський список № 1.

Української партії соціялістів – федералістів.

1. Чижевський Павло Іванович, село Ціпки Гадяцького повіту.(...)

Кандидатський список № 2.

Партії хліборобів – собственників.(...)

11. Климан Іван Петрович, с. Липове, Липовецької волости, Роменського повіту.(...)

Кандидатський список № 8.

Української соціал – демократичної робітничої партії.(...)

7. Балаба Терентій Сергійович, с. Лука, Лохвицького повіту.(...)

10. Міщенко Микита Пилипович, м. Ромни, Мійська управа.(...)

15. Василенко Іван Миколаєвич, м. Ромни, друге общество взаємного кредіта.(...)

22. Лихошерстий Василь Дмитрович, м. Ромни, Западінська вулиця.(...)

Кандидатський список № 13.

Українського відділу Трудової Народної Соціялістичної партії.(...)

10. Кулак Вікентій Аполонович, м. Глухів на Черниговщині.(...)

Кандидатський список № 19.(...)

Об'єднаної організації російської соціал-демократичної робітничої партії.(...)

7. Гамзе Мойсей Маркович м. Ромни, Глинська вул., буд. Петрової.(...)

10. Чанишев Борис Іванович, м. Ромни, 4-й Коржівський пров., буд. Полева.(...)

Кандидатський список № 21.(...)

Української партії соціялістів – революціонерів при участі селянської спілки.(...)

1. Михайличенко Гнат Васильович, м. Київ, Центральна Рада.(...)

10. Щербак Іван Явтухович, с. Борки, Гадяцького повіту.(...)

12. Черненко Хведосій Тимохвієвич, м. Ромни, Повітова Земська Управа.(...)

27. Стоян Гнат Григорович, м. Ромни, Рада Селянських Депутатів.(...)

28. Бондаренко Василь Васильович, с. Берестівка, Гадяцького повіту.(...)

Голова Комісії М.Д. Токаревський.

Члени:

І.Хв. Слинко.
Г.А. Данковський.
С.Є. Косенко.
К.М. Дроботько.
Писарь Б.В. Юр'їв-Псковець.

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 31, арк. 9-9 зв.
Копія. Машинопис.

№ 20
Відозва загальних зборів Чернігівського полку про підтримку
Центральної Ради та Генерального Секретаріату

Листопад 1917 року

Воззвание
ко всем жителям г. Чернигова и его окрестностей

Товарищи. Солдаты, рабочие и все граждане. Вновь носят злове-
щие слухи о предполагаемом выступлении большевиков.

Товарищи. Большевикам мало братоубийственной крови, которая
лется по всей Великороссии, они хотят сблгить братской кровью зем-
лю нашей молодой республики. Черное воронье, которое все укрылось
под личиною большевизма не спит, оно готовит новый удар завоеваниям
нашей молодой, еще не окрепшей, великой родине.

Товарищи. Солдаты, рабочие и все граждане, Мы Черниговский
полк, на общем собрании обсуждали вышеупомянутые зловещие слухи.
Возмущенные до глубины души решительно и единогласно заявляем ни-
каких выступлений большевиков и каких бы то ни было безответственных
сил против существующей в данный момент власти украинского народа
не допустим; самыми решительными и беспощадными мерами, впредь до
применения всякого рода оружия, мы в корне уничтожим покушение на
власть украинского народа.

Товарищи. До Украинского Учредительного Собрания остался всего
один месяц. В этот короткий срок вся полнота власти на Украине должна
принадлежать Украинской Центральной Раде и ее Генеральному Секре-
тариату искренним выразителям желаний Украинского Трудового люду.
Центральная Рада уже издала Универсал о переходе всех помещичьих и
других, не трудовых земель, земельным комитетам.

Рада уничтожила смертную казнь, установила контроль над производ-
ством и в настоящее время Рада ведет переговоры о перемирии и о за-
ключении демократического мира. Все то, о чем так шумят большевики,
Радою проведено или проводится в жизнь. Чего же еще нужно узурпаторам-
большевикам, под крылом коих приютилась вся черная стая?

Товарищи. Им нужно сорвать завоевания революции. Им хочется не
допустить до Учредительного Собрания, этого истинного хозяина земли
Русской.

Всеми мерами они стремятся к этому и ведут по этому пути обманутый
народ.

Товарищи. Большевики так много обещали, теперь же, когда достигли в Петрограде власти хотят задушить нашу молодую республику. Они не хотят допустить самоопределения народов, о котором так много кричали в своих обещаниях.

Но мы клянемся, все как один, умереть за великую Украинскую Республику и не допустить никого быть хозяином в нашем доме.

Вся власть Украинскому народу, которую он выявит в самом непродолжительном времени в Российском и Украинском Учредительных собраниях.

В настоящее тяжелое время мы смертью и кровью поддержим наших представителей в Украинской Центральной Раде и только через наши растерзанные тела и трупы могут перешагнуть враги Украинского Трудового народа.

Товарищи. Мы призываем всех сплотиться под желто-голубыми знаменами Украинской Республики по первому нашему зову: "Республика в опасности".

Да здравствует Всероссийское Учредительное Собрание.

Да здравствует Украинское Учредительное Собрание.

Да здравствует Украинская Центральная Рада и ее Генеральный Секретариат. – искренние выразители Украинских трудовых масс. – 1917 года Ноября дня г. Чернигов.

Председатель Полкового Собрания Нехода.
писарь Саутин.

ДАСО. Ф. Р. 1811, оп. 1, спр. 2, арк. 17.
Копія. Машинопис.

№ 21

Повідомлення про розбійні напади більшовиків на мирне населення в Лебединському повіті

Без дати

С. Боровенька.

Рух банди "більшовиків" по нашій волості сколихнув наших більшовиків, які було причаїлися. Вони підняли вуха і сміливіше стали діяти. Піймати їх важко, тому що населення хоча й знає їх і могло б показати на їх, але боїться помсти з їх боку. І тому вони тероризують околиці. На днях біля хутора Лихинина три озброєних бандити вночі напали на пасіку Маляревського, відкрили стрілянину по куреню і поранила господаря, який спав, у бік. Поранений Маляревський виліз із куреня і заховався в каналі. Зібравши сили він вибрався і побіг по полю. Бандити помітили його і відкрили по ньому стрілянину та знову поранили в руку, але Маляревський сховався від них. Грабіжники взяли дві колодки меду і зіпсували один рамочний вулик.

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 23, арк. 25.
Копія. Машинопис.

№ 22

Звернення до українців – педагогів

23 листопада 1917 року

До українців – педагогів

Ще влітку, коли зоря нового життя загорілась над Україною, мною було видано відозву до всіх українців – педагогів, що живуть поза межами України, з проханням повернутись в рідний край. Багато відгукнулось на цю відозву і тепер працює на користь рідного народу. Але залишилось на чужині багато й таких, що, або не знали за наш заклик, який полегшував повернення на Україну, або з тих чи інших причин цього не зробили. З огляду на це, з колишнім закликом звертаємось до них знову.

Все більше й більше зростає самопізнання Українського народу; все більше почуває він потребу духовного розвою, все далі зростає кількість створених народньою ініціативою і на трудові гроші сільських українських гімназій і других шкіл.

В середніх і других школах вводиться українознавство. Для всього цього потрібні свідомі люди.

Ось чому знову звертаємось до всіх педагогів-українців поза межами України і знов закликаємо їх повернутись у рідну країну і взяти участь в творчій роботі відродження Українського народу: він так жадає світла і так потребує робітників на чолі освіти.

Згадайте ж, товариші, за рідний край і несіть в Україну свій вогонь любови до неї на щастя рідного народу.

Підписав генеральний Секретарь
Народньої освіти И. Стешенко.

ДАСО. Вістник Генерального Секретаріату Української Народньої Республіки. – 23 листопада 1917 р. – С. 2.

№ 23

Доповідь Сумської повітової земської управи надзвичайній сесії Сумських повітових зборів про ставлення до Центральної Ради

28 листопада 1917 року

СУМСКОМУ УЕЗДНОМУ ЗЕМСКОМУ СОБРАНІЮ ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СЕССИИ 28-ГО НОЯБРЯ 1917 ГОДА.

Сумской Уездной Земской Управы

ДОКЛАДЪ

по вопросу объ отношеніи къ Центральной Украинской Раде.

Почти ежедневно Земской Управе приходится наталкиваться на вопрос связанные так или иначе съ украинскимъ вопросомъ и съ отношеніемъ къ Центральной Украинской Раде; и въ последнее время такимъ вопросомъ явились выборы въ Украинское Учредительное Собрание. При решении всехъ этихъ вопросовъ Управа находится въ затруднительномъ положеніи, не имея подъ собою твердой определенной почвы, не зная

отношения Земского Собрания къ основному вопросу – именно отношению къ Центральной Украинской Раде.

Позвольте въ краткихъ чертахъ наповнить исторію формирования этой власти на Украине и ея отношеній к центральной власти.

Вследъ за паденіемъ Царскаго самодержавія въ Россіи 26-го Февраля сего года, пали цепи и съ угнетаемого въ течение 263 леть украинскаго народа. Стали организовываться въ крупныхъ и небольшихъ центрахъ украинскія организациі – Рады; во главе ихъ стала Центральная Рада въ Кіеве. Первоначально въ Раду вошли представители украинскихъ организаций, которыя существовали въ то время, но затемъ по мере организациі крестьянства рабочихъ и солдатъ составъ Рады кореннымъ образомъ изменился: въ нее вошли полностью Исполнительные Комитеты, Всеукраинскій Советъ Крестьянскихъ депутатовъ, Исполнительный Комитетъ Всеукраинскаго Совета Рабочихъ депутатовъ, а также и войсковой Комитетъ Всеукраинскаго Совета Рабочихъ депутатовъ, а также и войсковой Комитетъ Всеукраинскаго войскаго съезда, а затемъ черезъ некоторое время въ Раду вошли также представители отъ неукраинской демократіи, такъ что Рада сделалась авторитетной представительницей всей украинской и неукраинской демократіи на Украине. Исполнительный органъ этой Рады генеральный секретаріатъ, въ который вошли также представители отъ неукраинской демократіи.

Что касается отношенія Рады къ центральной власти, то оно последовательно представляется такимъ: въ начале Іюня сего года Радой была послана делегациа въ Петроградъ, которой было поручено войти съ правительствомъ въ соглашеніе по поводу следующихъ пунктовъ:

1/ правительство принципиально признаетъ право Украины на автономію

2/ учреждается при центральномъ правительстве должность Комиссара Украины,

3/ учреждается должность Комиссара на Украине, избраннаго Радой.

Эти пункты были отвергнуты. Тогда Радой былъ изданъ 10 Іюня сего года первый Универсалъ, который призывалъ народъ украинскій самому взять въ руки устроеніе своей судьбы, при чемъ на покрытіе расходовъ было предложено самообложеніе. Этотъ Универсалъ произвелъ большое впечатленіе на правительство, которое изменило тактику и прислало въ Кіевъ трехъ министровъ: Керенскаго, Терещенко и Церетелли съ которыми было выработано соглашеніе о принципиальномъ признаніи автономіи Украины и ея представительнаго органа Центральной Рады съ Генеральнымъ Секретаріатомъ, при чемъ территорія Украины определялась 9 губерніями: Кіевская, Волынская, Подольская, Черниговская, Полтавская, Харьковская, Екатеринославская, Херсонская и Таврическая (безъ Крыма) После этого соглашенія былъ Радой изданъ второй Универсалъ, въ которомъ возвещалось о состоявшемся соглашеніи и населеніе Украины призывалось къ поддержке Рады и Временнаго Правительства. Однако министры конституціоналисты – демократы запротестовали противъ такого соглашенія и была въ результате издана инструкціа Генеральному Секретаріату, котрымъ признавалась Рада, какъ представительница Украины и Генеральный Секретаріатъ, какъ органъ Временнаго Правительства, при чемъ число секретарей было ограничено 5 и территорія Украины определялась губерніями: Кіевской, Волынской, Подольской,

Черниговской и Полтавской, при чемъ въ инструкцію былъ введенъ параграфъ, что для присоединения къ Украинѣ губерніи или части ея необходимо постановленіе о томъ органовъ мѣстныхъ самоуправленій, выбранныхъ по новому демократическому закону. Рада и Секретаріатъ действовали на основаніи этой инструкции до послѣднихъ событій 26 Октября, когда Временное Правительство было заменено Правительствомъ Народныхъ Комиссаровъ, при чемъ повсеместнаго признанія это правительство сразу не получило и Украина не имела возможности получать указаній отъ центральной власти.

Вслѣдствіе этого Центральной Радой былъ изданъ 3-й Универсалъ, въ которомъ была провозглашена украинская народная республика въ составъ федеративной Россіи и въ составъ Украины включены еще губерніи: Харьковская, Екатеринославская, Херсонская, Таврическая, безъ Крыма и части губерніи Курской и Воронежской, где украинцевъ болѣе 50%. Такое положеніе было признано верховнымъ главнокомандующимъ Керенскимъ и командующимъ Юго-Западнымъ фронтомъ Володченко.

До настоящаго времени многія организаціи постановили присоединиться къ автономной Украинѣ, между прочимъ Лебединское, Купянское, Ахтырское, Богодуховское и Харьковское Земскія Собранія. Управа просить Земское Собраніе вынести свое решеніе, изъявить свою волю по этому вопросу.— Подлинный за надлежащими подписями.—

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 20, спр. 1, арк. 119-120.

Копія. Машинопис.

№ 24

Відомості

про події політичного життя в місті Ромнах і Роменському повіті за час з 15 листопада по 1 грудня 1917 року

Без дати

Питання

1. Про діяльність громадських організацій і політичних партій.

Відповідь

1. Розпорядження видані міськими громадськими самоуправами деякими жителями, з огляду розрухи, що утворилася в Росії ігноруються.

З виданням Центральною Радою 3-го універсалу про автономію України, в повіті утворилися сільські спілки, які всіми силами підтримують Центральну Раду і Генеральний Секретаріат. (...)

Питання

6. Військове життя

Відповідь

6. В місті Ромнах і пригородніх селах розквартировано 18 піхотний запасний полк.

ДАСО. Ф. Р. 1026, оп. 1, спр. 1, арк. 138.

Копія. Машинопис.

№ 25

**Відомості комісара Велико-Бубнівської волості
про події політичного життя в Роменському повіті
за час з 15 листопада по 1 грудня 1917 року**

Без дати

Питання

1. Діяльність громадських організацій і політичних партій

Відповідь

1. В селі Медвежьем вільне козацтво підняло питання про пожертви і відправки на фронт їстівних припасів. До них примкнули селяни Галки, Хутора Косаровщини, Хрещатика та села Макіївки.

Підняли питання про відправку своїх виборних на фронт. Ходатайство було задоволене. Від партії вільного козацтва виїхало декілька уповноважених в Київську Центральну Раду.

ДАСО. Ф. Р. 1026, оп. 1, спр. 1, арк. 174.

Копія. Машинопис.

№ 26

**Заява зборів військовослужбовців Сумської залози
про підтримку Української Центральної Ради**

1 грудня 1917 року

Постановлення местной военной охраны.

Намъ присланы, “въ целяхъ осведомления населения города и уезда”,
следующіе два документа:

1

Господину начальнику командъ охраны города и уезда.

Городъ Сумы, Харьковской губ.

Мы, нижеподписавшіеся драгуны 10-го новгородского полка резерва 5-го запасного кавалерийского полка и уланы 10-го Одесского полка, прочитавъ приказъ по полку за № 331-мъ о переходе полка въ Киевский военный округъ постановили: единственной верховной властью признавать распоряженія Украинской Республиканской Рады, а потому все приказы по Киевскому военному округу через 5-й запасный кавалерийский полкъ считать обязательными и исполнять, какъ и до сихъ пор точно выполнялись нашей командой.

Желая остаться во вверенной Вамъ команде и нести службу охраны, мы ставимъ Васъ в известность, что будемъ исполнять чрезъ Ваше посредство только приказы 5-го запасного кавалерийского полка, получающіеся отъ Украинской республики.

Приказы московского военного округа считаемъ не действительными, откуда бы они не исходили и через чье бы посредство не издавались.

На территории украинской республики нетъ места распоряжениямъ московского безвластія. Силою оружія будемъ поддерживать только начинанія украинской демократической республики.

Просимъ Васъ, господинъ начальник, отъ лица всей команды приветствовать украинскую раду и передать нашу готовность, нещадя жизни, поддержать ее въ области устройства жизни на условіяхъ закона и порядка.

Сльдуютъ подписи.

II.

Господину полковнику Лохтіонову

Отъ лица вверенныхъ намъ командъ, в числе двухсотъ драгунъ и уланъ, ставимъ Васъ, г. полковник, въ известность, что приказы по сумскому гарнізону, какъ явно незаконныя, носящія характер перепечатанныхъ приказовъ московского военного округа к нам не относятся; в. виду того, что 5-й кав. Зап. Полк перечисленъ в. кievскій военный округъ (приказъ по полку за № 331) 24 ноября. Такъ какъ мы составляемъ часть 5-го запасного кавалерійского полка, общим постановленіемъ присоединившегося к Украинской республике, только распоряжения Украинской рады черезъ полкъ являются для насъ закономъ.

О чемъ сообщаемъ Вамъ, г. полковник, и придупреждаемъ, что мы и команды резолюціи гарнізонного собрания отъ 27 ноября признавать не можемъ, вполне присоединяемъ и поддержимъ реальными силами. - резолюція собрания украинцевъ отъ 28 ноября:

Резолюція:

“Мы, солдаты украинці, на общемъ собраніи, постановили признавать только кievскую центральную украинскую раду, въ лице ея исполнительного органа-генерального секретаріата, и исполнять только ея приказы”.

Командиръ 8 маршевого эскадрона новгородского полка корнетъ Ржевскій.

Начальник охраны города и уезда прапорщикъ Линицкій.

ДАСО. Сумскій вісник. – 1 грудня 1917 р. – С. 4.

№ 27

**Лист начальника охраны м. Суми
А. Ліницького до редакції газети
“Сумскій вісник”**

2 грудня 1917 року

Покорнейше прошу в вашей уважаемой газете господинъ редактор напечатать следующие строки.

Прилагая при этомъ выписку изъ приказа 5-го ноября сообщаю для сведения жителей города Сумъ и уезда, что вверенная им команда и я, являясь частью вышепоименованного полка – будем проводить въ жизнь строго и определенно следующую резолюцію.

Начальник охраны города прапорщикъ А. Линицкій.

Резолюція 5-го зап. кав. полка.

Выписка изъ приказа.

Въ экстренномъ заседаніи исполнительного комитета Рады войсковыхъ депутатовъ 5-го запасного кавалерійского полка и переменного его состава 27 ноября вынесена следующая резолюція.

Исполнительный комитет обсудил резолюцию, вынесенную Харьк. Советом рабочих и солдатских депутатов въ заседании своемъ 27 ноября, на основаніи прежнихъ постановленій Совета военныхъ депутатовъ 5-го запаснаго кавалерійскаго полка и переменнаго состава, постановилъ:

1) Признать походъ начатый большевиками противъ Центральной Рады фактомъ явно недемократ, и не достойнымъ имени истинныхъ борцов за счастье и волю трудовыхъ массъ російской федераціи республикъ.

2) Всеми силами протестовать противъ стремленія большевиковъ передачи власти на территоріи Украины въ руки советовъ.

Открыто заявить, что 5-й запасный кавалерійській полкъ со всемъ своимъ переменнымъ составомъ, признающій власть Центральной Рады и всецело подчиняющійся приказамъ войскового Секретаріата Украины, будетъ бороться съ темъ дабы власть и авторитетъ Центральной Рады ни на іоту не были бы поколеблены или уменьшены, при чемъ исполнительный комитетъ заявляетъ, что не дело большевикамъ заниматься государственнымъ устройствомъ Украины, сами знаемъ, что если Центральная Рада не будетъ отвечать чаяніямъ и стремленіямъ украинскаго трудово народа, то она должна быть переизбрана.

С подлиннымъ верно.

Начальникъ охраны города и уезда прапорщикъ А. Леницкий

Сумы декабря 2 дня 1917 года.

ДАСО. Сумський Вісник. – 2 грудня 1917 р. – С. 4.

№ 28

Звернення Харківського комісара Української Народної Республіки Попова до селян і робітників Харківщини та всієї Слобожанщини

3 грудня 1917 року

До селян та робітників
Харківщини та всієї Слобожанщини!
Товариші селяни та робітники!

Волю народу українського центральна рада видала Універсала про встановлення однині української народної республіки. Хай радіє серце кожного хлібороба, бо прийшла воля нашому трудящому народу, селянам-хліборобам та робітникам.

Триста літ стогнав наш народ український під ярмом московських царів. Триста літ пили його кров пани-поміщики, а тепер ім прийшов кінець.

Вони хотіли нас обрусити, хотіли щоб ми забули свою рідну мову, хотіли, щоб ми в ярмі в московських царів забули про нашу стародавню козачу волю, щоб забули ми як орли запорожці боронили нашу неньку Україну од панів та всіх ворогів.

Але не вдалося ім.: Народ наш видержав неволю, все лихо й горе і тепер сам своїми руками почав будувати собі нову долю. Він обібрав собі

на з'їздах селянських, робітничих військових Центральну Раду, якій доручив обороняти свої інтереси, одібрати у поміщиків всю землю й передати трудящому народу.

І Центральна рада робила своє діло, боронила наш народ. Вона організувала його, коли в Петрограді та Москві почалися безпорядки, коли там почалася стрілянина і повна анархія і нікому було дати ладу всім нашим ділам – Українська Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку і тепер всі закони які потрібні для народа вона буде видавати волею народу нашого сама, не питаючись більш у Петрограді та Москві.

І центральна рада вже приказала генеральному секретаріатові вироб. Закон передачу всієї землі як поміщицьких так і монастирських удільних і т.д. земельним комітетом для розподілення між трудящим народом. і через кілька днів такий закон вже буде. Тому треба дивитися щоб не було безпорядків, щоб не палили економію та хліба – бо тепер це вже не панське, а народне і по закону Центральної Ради перейде до рук трудящого народу.

Далі Центральна Рада оповістила про те, що на 27 декабря призначені вибори до Українських Установчих Зборів (Учредительного Собрания) щоб Українські Установчі Збори дали вже справжній лад нашого народу і затвердили все за те, що Центральна Рада зробить для нашого народу.

Тому не вірте тим темним людям які брешуть на наш народ та на нашу Центральну Раду. Хочуть они обуриати наш народ, привести до анархії, щоб у нас почалося таке саме що робилось в. Росії, Петрограді та по других городах.

Твердо стійте за Центральну Раду щоб не допустити непорядків на нашій Україні, щоб наш народ удержав в своїх руках здобуту землю й волю.

Знайте, що Центральна Рада складається з наших представників хліборобів, робітників та солдатів і вона не дозволить щоб на нашій землі в Українській республіці хто-небудь захотів одібрати наші народні права, землю та волю.

Хай живе Українська Центральна Рада!

Хай живе Українська Народна Республіка!

Хай живуть Українські Установчі Збори!

Харківський Комісар Української Народної Республіки

Попов.

ДАСО. Сумський вісник. – 3 грудня 1917 р. – С. 3.

№ 29

Заклик начальника охорони м. Сум та повіту

10 грудня 1917 року

МЪСТНАЯ ЖИЗНЬ

Къ воинскимъ чинамъ украинцамъ Сумского гарнизона

Родная Украина ждетъ вашей помощи. Твердой рукой, мощнымъ разумомъ всей громады мы сумеемъ защитить нашу родину. Призываю всѣхъ воинскихъ чиновъ къ дружной работѣ. Пусть только вельня генерального секретаріата украинской республики – будутъ закономъ.

Привѣтъ отъ щираго сердца и полную готовность братской поддержки шлемъ мы драгуны и уланы команды охраны украинцамъ артиллеристамъ 1-й батареи 3-го дивизиона.

Прошу всѣхъ воинскихъ чиновъ украинцевъ во вторникъ 12 сего декабря къ 10 часамъ утра собраться в общественномъ собраніи гдѣ театр, "Люксь".

Начальникъ охраны города и уѣзда прапорщикъ А. Линицкій.

ДАСО. Сумський вісник. – 10 грудня 1917 р. – С. 3.

№ 30
Наказ командира 2-ї сердюцької дивізії армії УНР
генерала Олександра Грекова

10 грудня 1917 року

НАКАЗ
2-ї
СЕРДЮЦЬКОЇ ДІВІЗІЇ
№ 1
10 грудня 1917 року м. Київ.
§ 1

На підставі наказу Секретаря Військових справ я вступив в командування 2-ю сердюцькою дивізією.

Я необмежено радий що на мою долю випало щастя стати на чолі організації народнього війська, яке має бути на сторожі суверенних прав Українського Народу і ладу на Україні. Твердо вірю, що всі козаки порученої міні дивізії з відкритим серцем підуть на допомогу міні в нашій загальній роботі. Я ж з свого боку буду завші ітти попереду дивізії во всіх галузях її життя і всі мої сили розум і душа належать їй.

Закликаю і Вас брати, до спільної праці, до переведення в життя бажань Народних. Козаки, праці багато, вороги не сплять, незабаром вирішиться справа миру, а тому нам треба тепер твердо стояти і ниспускати руки бути готовими до всього. Пам'ятайте, тільки в нашій організованості сила наша, нею ми все здобудем і землю і волю, закримемо і здобудемо негайний мир. Хто хоче сього і дбає про добро всіх рідних і кровних, мусите биригити спокій і лад на Україні. Тоді тільки засяє сонце волі і ніхто его не загасить.

ОРИГІНАЛ ПІДПИСАВ: начальник дивізії генерал-майор Греков.

З оригіналом згідно:
Начальник Штабу
Генерального Штабу Підполковник*

ЦДАВОВУ. Ф. 4071, оп. 1, спр. 2, арк. 1.
Копія. Машинопис.

* Підпис

№ 31

**Оголошення Сумської повітової комісії про вибори
до Українських Установчих зборів та про порядок їх проведення**

10 грудня 1917 року

Сумская Уездная Комиссія
доводить до всеобщаго свѣдѣнія, что сроки по выборамъ в Укра-
инское Учредительное Собрание Главной Коммисіей установлены
слѣдующіе:

I. Для составленія избирательныхъ списковъ.

1 декабря – начало составленія избирательныхъ списковъ.

10 декабря – объявленіе первоначальныхъ избирательныхъ списковъ.

14 декабря – послѣдній день заявленій о внесеніи в избирательный
списокъ.

18 декабря – срокъ объявленія дополнительныхъ списковъ.

19 декабря – послѣдній для подачи жалобъ на неправо-
вильность избират. списковъ.

24 декабря – вторичное объявленіе избират. списковъ (исправленныхъ).

I. Кандидатскіе списки.

10 декабря – первый день подачи кандидатскихъ списковъ.

13 декабря – послѣдній день подачи кандидатскихъ списковъ.

15 декабря – послѣдній день подачи заявленій о пополненіи
кандидатскихъ списковъ недостающими свѣдѣніями.

17 декабря – день объявленія кандидатскихъ списковъ.

24 декабря – послѣдній день подачи заявленій о соединеніи излишка
голосовъ по кандидатскимъ спискамъ.

26 декабря – объявленіе о соединеніи излишка голосовъ по
кандидатскимъ спискамъ.

III. Дни выборовъ.

27 декабря (для сель съ 8 ч. утра до 8 часовъ вечера.

28 декабря (для городовъ съ 9 ч. утра до 9 часовъ вечера.

29 декабря – до 2-хъ часовъ дня.

ДАСО. Сумський вісник. – 10 грудня 1917 р. – С. 3.

№ 32
Наказ генерала О.П. Грекова

11 грудня 1917 року

Копія

НАКАЗ
2-й СЕРДЮЦЬКІ ДИВІЗІЇ
№2
11 грудня 1917 року м. Київ
§ 1

Об'являю наказ по Генеральному Військовому Секретаріату од 10 грудня с.р. (...)

1. Расположенные в г. Киев полки гетьмана Тараса Шевченко**, гетьмана Сагайдачного, гетьмана Наливайко и Украинский самокатный полк сводится во 2-ю Украинскую Сердюцкую дивізію

2. Временно поступають в состав дивизии: 1/ Отдельный курень XXI корпуса, 2/ конный полк Вольной Украины, 3/ 7 тяжелый артиллерійський дивізіон, 4/ три батареи 72 тяжелого артиллерійського дивізіона, 5/ Горный артиллерійський дивізіон, 6/ Отдельная пьшая и отдельная пулеметная сотни, 7/ (...)*** панцирный автомобильный дивізіон, 8/ українській караульный полк и 9/ I-й українській телеграфный баталіон.

§ 2

Приступити негайно до формування штабу дивізії по штату № 18 зо всіма додатками за війну.

§ 3

Командірованих в мое распоряженія I генерал-квартирмейстером і 2 инспекторським відділом Генерального Військового Секретаріата, Генерального Штабу Підполковника НОВИКОВА і штабс-капитана НЕДІЛЬКА допускаю:

Первого (...)**** начальника штаба дивізії, другого на підставі ст. 309 (...)***** назначаю старшим значковим инспекторської і господарської частини штабу.

§ 4

Частинам дивізії тепер же приступити до підготовительної організації (...)***** Ради

ОРИГІНАЛ ПІДПИСАВ: Начальник дивізії Генерал-Маіор ГРЕКОВ

З оригіналом згідно:

Начальник Штабу Генерального Штабу, ПІДПОЛКОВНИК*****
(Новиков)

ЦДАВОВУ. Ф. 4071, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

Копія. Машинопис.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Так в тексті – упорядн.

*** Нерозбірливо – упорядн.

**** Нерозбірливо – упорядн.

***** Нерозбірливо – упорядн.

***** Нерозбірливо – упорядн.

***** Підпис

№ 33

Листівка Національного фонду

12 грудня 1917 року

День Національного Фонду

Громадяне! Слушний час настав. Відбудовується Вільна Україна. Більше як 250 років чекав того український народ і час настав. Твориться нова організація Вільної України. На чолі справи стали представники всього нашого народу, але без матеріальних засобів посунути її не можливо. – Ми не маємо скарбових (казенних) коштів, ми не володіємо тими податками, що виплачуємо до казни, і через те Центральна Українська Рада признає День Національного фонду. – Цим днем призначено Зелені свята.

Громадяне! Доля судила нам стати учасниками найсвятішої хвилини в житті України. Не залишаймося ж холодними глядачами історичного моменту, але як громадяни вільної рідної Землі рушаймо всі на допомогу її.

Товариші наши, що стали на чолі національної справи, видають їй всю силу свого духа, все своє життя, – віддаймо ж і ми на неї свій одноденний заробіток, або прибуток і тим зміцнимо дорогу всім справу.

Україна – край демократичний, вона не має магнатів, що підперли б сотнями тисяч наш національний фонд, але одноденний заробіток народу переважить жертву багатирів.

Народе Український, звертаємось до тебе.

Звертаємось до всіх, що сприяють волі і добробуту народу: Вільна Україна забезпечить всім людям, що живуть на її території волю, братерство і хліб.

Гроші просимо надсилати на адресу скарбника Національного Фонду, Київ, Педагогічний Музей В.-Володимирська 57. Зинаїді Василівні Мірній.

Комітет Національного фонду.

12 грудня 1917 року.

ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 92.

№ 34

**Прохання Сумської “Просвіти” до земських зборів
про вирішення питань народної української освіти**

Без дати

В СУМСЬКЕ ОЧЕРЕДНЕ ЗЕМСЬКЕ ЗІБРАННЯ.

Щкола на Україні в старі часи була орудієм політики старого монархічно-бюрократичного уряду. Вона повинна була виконувати централізаторські пляни правительства. Ніяких національних /гражданських/ мотивів не допускалось. З дитини нужно було виробити монархіста, її нужно було денационалізувати, нужно було щоб чоловік не считав себе окремою національною одиницею, а тільки “великоросом”. Душі дітей і дорослий калічилися. Тепер при новому строї різні вчительські з'їзди /як наприклад 15-16 квітня с/р в Харкові і 4-го грудня в Києві/ виносять постанови, що школа по-

винна бути національна, народня. Для такої школи треба дати вчителя, здатного стати на висоті потреб педагогії. Треба починаючим вести перші відділення з budouчого учбового року підготовиться навчати дітей на рідній /матерній/ мові. Необхідно треба для учителів устроїти курси. Вони повинні бути місячні, літом після кінця занять /в маю наприклад/ курси повинні мати такі розділи: а/ Мова – 10 лекцій і 5 практ. занять – всього 15. б/ Письменство – 10 лекц. і 5 практ. занять – всього – 15. в/ Історія – 17 лекц. і 3 додаткових занять – окремих епох /напр. Богдана Хмельницького/ – всього 20 занять. д/ Географія України – 10 занять.

Всього 60 лекцій по 100 карбованців – 6.000 карбов.

Считаючи в середньому 200 перших отделеній, необхідно відкрити курси для 200 душ. Треба найти підходячий зал і інтернат для курсистів. Такими будуть будинки під теперішніми лазаретами /винний склад, 4-а і 5-а земські школи, будинок Олександрівської Земської гімназії і Інтернат при ній, 1-а Жіноча гімназія і т.д./.

Часть з них оборудована кухнями, койками, посудом.

Бажано було-б там же дати помешкання лекторам.

Рахуючи по 75 руб. в місяць на курсіста для 200 душ потрібно 15.000 руб. Всього – 21.000 руб.

“Просвіта” бере на себе обов’язок пригласить лекторів.

Якщо “просвітяне” будуть слухати лекції, то плата з кожної особи за весь курс по всім дисциплінам по 15 руб., якто захочуть слухать по сторонні, то по 25 руб. з особи. Ці кошти, маючи на увазі зменшення розходів, можно повернути в земську касу, або на побільшення числа лекцій і лекторів.

Економічну справу лучше передати самовпорядкуванню самого вчителства.

Пропозиції першого напечатаного Шкільною Комісією доклада /котрий повинно було розіслати д.д. гласним/ за минулий, такий довгий для нашого життя час, треба змінити. Так, на курсах лектори з слухачами повинні зробити критичний огляд підручників, які можна достать по всім предметам. Тут буде зорганізована Комісія по ухваленню, вибори, а може й по видавництву підручників.

Прохаємо почесне Земське Зібрання:

1. Доручить Сумській Земській Управі обібрать відповідний для літніх учительських курсів по українознавству в Сумах будинок на 200 душ, для чого заздальгідь законтрактувать і оборудовать його.

2. Асигнувати на ці курси 21 тисячу рублів.

3. Доручити Шкільній Комісії при Сумськім Земстві, не обмежуючись учительським персоналом, допускати слухати лекції постонніх слухачів з платом по 25 руб. за весь курс і з “просвітян” по 15 руб., повернув ці суми на побільшення коштів для курсів.

4. Признать за Шкільною Комісією право определять відповідну частину з асигновки на шкільні учебники на 1918/ 1919 уч. р. для покупки і видання українських підручників, ухвалених Генеральним Секретарством Освіти на Україні.

5. Асигнувати згідно пункта 4-го доклада Шкільної Комісії про національну народню школу в розпорядження “Сумського Т-ва Просвіти імені Т.Г. Шевченка” на видання українських підручників, на премії за улаштування їх – 6.000 руб.

6. Назначити в розпорядження об'єднаного журі з членів "Просвіти" і Шкільної Комісії на видачу наград вчителям Сумського повіту за зразкову постанову шкільного діла в національнім напрямку /пункт 3-й докл. шк. К – ii/ считаючи по 2 чоловіки в одно, двох класні і в вищі народні школи кожному по 500 руб., всього 6-ти душам – 3.000 руб.

Голова Просвіти*
Секретар**

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 23, арк. 20-21.
Оригінал. Машинопис.

№ 35
Наказ генерала О. Грекова

26 грудня 1917 року

Копія

НАКАЗ
3-ї СЕРДЮЦЬКОЇ ДІВІЗІЇ
№ 9
26 грудня 1917 року. м. Київ.

I

Призначеного дивізійним інтендантом дорученої міні дівізії інтенданта 10 пішої дівізії капітана ЛІТВІНОВА рахувати при ділі з 24 сього грудня.

ПІДСТАВА: телеграма Врідінтенюз № 57860 і заява капітана Літвінова № 6.

II

2-го сього грудня в 24 години на посту № 2 при Київському гарматному складу був зроблений злочинний напад невідомими людьми, котрі хтіли захопити ящик з гарматним майном, але були відбиті вогнем рушниць. На посту вартовими були козаки полку Тараса Шевченко: Леонтій Федорчук та Микола Фіалко. За такі рішучі дії і певну службу пом'янутим козакам полку Тараса Шевченко дякую від щирого серця, від лица служби і Вільної України.

III

Оголошую наказ Військового Генерального Секретарства Української республіки від 19 грудня с.р. за № 74.

Копія

Временная форма обмундирования украинской народной армии.

1/ Вся казаки Украинской народной армии имють одинаковую форму обмундирования 2/Обмундированіе Украинской народной армии впредь до демобилизации служить походное обмундирование Россійской армии съ послѣдующими измѣненіями. 3/ Погоны и петлицы упраздняются. 4/ Родъ оружія и номеръ части обозначаются на воротникъ. 5/ Въ виду упраздне-

* Підпис

** Підпис

ня в Українській народній армії звань і чинів особим шевроном на рукав обозначается только должность козака Украинской народной армии отъ воиновъ иныхъ державъ суть следующие: а/ На углахъ воротника нашиваются наугольники четырехугольной /ромбовидной/ формы сукна синего цвета. Двѣ внутреннія стороны наугольника несколько вогнуты и обшиваются желтымъ кантомъ. На наугольникахъ трафаретомъ обозначается въ верхнемъ углу номеръ оружія в нижнемъ номеръ или назначеніе части (...)

Оригінал підписав Отаман дівізії Греков
Верно полковник штабу

ЦДАВОВУ. Ф. 4071, оп. 1, спр. 2, арк. 7.
Копія. Машинопис.

№ 36

Стаття в роменській газеті “Наша спілка”

31 грудня 1917 року

Ромен 30 грудня.

Життя розбурханим потоком пливе, гуде і розбива перешкоди, вишукує чи щораз то кращу дорогу для себе. Перешкоди на дорозі українського життя надто ще великі, щоб з легким серцем можна віддихнуть. Безладдя, руїна, темнота, погроми так розсілися на нашій землі, такі корні глибокі запустили, що нам треба немало сили, щоб привести все в належний порядок. І народні кращі сили напругли всі сили, не дивлячись на труднощі, щоб привести край в плодну ниву.

Центр. Рада постаралась забезпечити фронт від большевицької навали, яка несла загибель Україні, постаралась привести в порядок боеву армію і забезпечити народ перед насильствами грабінжників.

Правда не все у нас в порядку, скрізь видно недостатки, однак все при щирій праці і допомозі народу України з часом вдається налагодити. Народ український не може дождатися на готове з заложеними руками, а й сам брать участь в роботі, не гальмуючи при тій праці наших вищих установ.

Десять місяців революції принесли Україні велику користь. Україну проголошено Республікою, утворено національну армію, взято в свої руки залізні дороги, телеграфи і утворено немало українських шкіл, одним словом народ український показався спосібним сам керувати своїм життям.

Організації наші як Селянські Спілки і інші в повнім розвитку. Селянство показало свій ум і любов до ріднього, чого доказом є участь селянства у всяких політичних питаннях.

Школи наші що раз краще розвиваються і діти України, які так довго бажали рідної мови діждалися на кінець вчення на своїй рідній мові. Щоправда учителям і мученикам тяжко навчатися без книжок, яких не можна було ще приготувати, однак справа з книжками налагоджується і незабаром вийдуть в світ всі потрібні до науки книжки.

Дожидаємо також зібрання Українських Установчих Зборів, де будуть представники всіх народностей України, які заведуть рішучий лад, задо-

вольнять трудовий народ, займуться найпекучішим питанням себто миром і вирішать земельне питання, якого народ так довго дожидає. В цім новім році, який надходить, нехай же український народ доложить ще більш праці – труда, вступить на новий шлях і нехай на нашій Україні засяє світло, правди і науки.

ДАСО. Наша спілка. – 31 грудня 1917 р. – С. 1.

№ 37
Повідомлення про події
громадського життя на Роменщині

31 грудня 1917 року

Місцеве життя

(...) Оповідіаю населення м. Ромни і повіту, що канцелярія Роменського Повітового Комісара з 23 грудня ц.р. міститься по Пушкінській вул. в домі Бартоша проти жіночої гімназії.

Ромен. Пов. Ком. Лисенко

Журнал засідання Велико-Бубнівської
волосної Селянської Спілки 2 грудня 1917 р.

Представники від Спілки с. Медвежего Іван Дмитрович Гавлюченко, Яків Платонів Обувайло, Іван Федоров Бискуп, Іван Яков. Якименко, Михайло Федотов Шпак, с. Мокієвки: Михайло Іванов Охріменко, Григорій Гавр. Охріменко, х. Осовіка Іван Іван. Ніколаєнко с. Великих-Бубнів Іван Юфим. Оверченко Федор Самсонович Дрину Олександр Ів. Бойколевко Лукич Самойленко, Прокофій Саливон. Х. Малахового Данило Дмитр. Джолос Заїзд: Денис Микит. Зрібний Сидір Матвієвич Рой. Головою усього зібрання зібрали: Олександра Ів. Бойко і приступили до обговорювання слід. питанів:

1. Вибори президіума волостної селянської спілки, в який і обібрали одноголосно: Головою Якова Платон. Обувайла, членами Федора Дрендро, Диниса Зрібного, Григорія Гавриловича Охріменко скарб. Прокофія Іван. Саливона тов. голови Дрища. В повітову раду спілки обібрали Івана Гр. Бойко, Олександра Ів. Бойко.

2. Вибори представника на київський з'їзд Рад Робітничих солдатських і селянських депутатів 4-5 грудня 1917 року, на який одноголосно обібрали Михайла Ів. Охріменка.

3. Допомога Центральному і Губерніяльному Комітетові Селянської Спілки в виборах в Українські Установчі збори. Зважаючи на заклик Центрального Комітета Селянської Спілки в цій допомозі внеском кожним членом 25 коп, просить сільські комітети Спілки звернутись з проханням до своїх членів внести ці 25 коп, і ці гроші одіслати в Центральний Комітет.

4. Просить сільські комітети спілки надіслати в волостну селянську спілку членські внески згідно з постановою Всеукраїнського селянського з'їзду 25 р. з сотні або 25 к. з рубля.

5. Просить сільські комітети спілки надіслати в волосну селянську спілку відомості скільки членів в кожній спілці і хто головою спілки.

Заслухавши доклад кожного члена спілки, щире відношення народа до Універсала Української Центральної Ради, одинокої влади на Україні, яка стоїть в обороні інтересів Українського трудового люду, доручаємо комітетові спілки вітати Українську Центральну Раду через редакцію газети Народня Воля, обіщаючи їй, хоч і в найтяжчу годину моральну і матеріальну піддержку.

6. Заслухавши доклад т. Голови волостного земства Семича про голод армії наших братів вояків, і крім того бачучи сами великі страждання їх голодом, волостна спілка не могла обійти мовчанням цього питання, і того звертається з гарячим закликом до населення нашої волости піддержати братів вояків і голодуючий нарід в тяжкому становищі, і допомогти хто чим може. Нарід страждає голодом і ми не можем оставатись глухими до їх крику призиву допомогти їм. Приступно держати мішок хліба, коли голодає армія і народ.

Голова засідання А. Бойко

Мітінг

В м. Глинськ. 26 грудня відбувся мітінг місцевих солдатів, на якому мав заснуватися "Совет салд. депутат." ціллю котрого мало бути усунення деяких людей в громадських установах. Місцеві селяни, самі не маючи відваги позбутися недобрих людей, попросили на поміч "храбрих". "Товарищі" на мітінгу показались большевиками, та такими, що певно не знають навіть, що таке большевизм.

Большевизм в салдатів в моді, тому й наші селяне одівши шинелі думають, що вони справді щось инше чим другі.

На мітінгу не було нічого цікавого. Говорено про селянський з'їзд в Москві, що не входило в програму зібрання. На це звернув оден з присутніх увагу розуміється на укр. мові. Якийсь д. Крутін з місця крикнув: "говоріте по русккі". Що мала означать в українському місті така замітка невідомо умному чоловікові. Коли цьому добродієві подобається так руська мова, ми радили б йому поїхать в Росію і там жить, там почує тільки по руські, а на Україні ми будемо по своєму говорити.

д. Тимченко в своїй промові зазначив, що в м. Глинськ не треба ніякого совету, бо салдати всі в одпуску, а частини місцевої нема.

А. Світличний радив розширити союз інвалідів, котрий вже існує і цей союз буде сповнять роботу "Совета". Більшість на це годилася, а деякі селяне хотіли Совета. Видно, що в Глинську нема робітників, які б без "Советів" уміли держать порядок.

Після цього один з бесідників починає співають стару пісеньку "про буржуазність Центральної Ради", що до Центрради збігаються офіцери, що в Росії все є тільки хліба мало, бо Українці не дають.

Цікаво знать, чи цей добродій знає, хто засідає в Центральній Раді, чи знає він, що там більшість селян і салдатів? А офіцери збираються, щоб або записатся в наші полки, або прямо шукають захисту перед дикою товпою. Нехай цей добродій знає, що давні офіцери або в плену, чи то убиті, а теперішні офіцери чеж учителі більшостю, молоді учиники, або ж з

простих салдатів стали прапорщиками. А що Україна хліба не дає даром то тому, що Росія не дає нам нічого даром.

І як сам бесідник зазначив, що в Росії крім хліба все є, то чому ж Росія не дасть Україні всього за хліб? Цікаво знати, чи цей добродій вивіз свій хліб, чи може дожида поки дадуть за пуд 40 карб.

На ці всі замітки хотів дати відповідь А. Е. Світличний. Він коротко розказав про склад Центр ради і між инчим сказав, що не було приказу зривати пагони офіцерам (зазначу що він сам простий салдат). Тут роздався крик і не дали йому балакати.

Показалась зараз темнота наших людей. Не схотіли вислухати правди і лишають слова. Не думаю, щоб таке діялось в других краях, більш культурних чим наша держава. Думаю перш всього треба вислухати, а опісля виступити і доказати промовцеві його неправду чишибку.

А по дикому ревіть це вже надто низько і дико.

Думаю також, що кожний прочитавши приказ о знятті пагонів сам їх зніме, однак такого приказу в штабах ще не було, а тільки в газетах, а газета це не документ для армії це повинні знати справжні салдати. Мало носить салдатську форму, треба ще бути салдатом і знати дисципліну, якої бракує нашим Глинським салдатам. Народня пословиця каже: хто ранше не навчиться слухати, той опісля не зуміє приказувати і це відбилося на нашій армії. Всі приказували і не було кому слухати і повстав розвал армії, який почують колись наші діти і проклянуть нас.

Так можуть робити большевики, що хто не слуха їх вони арештують, убивають, об'являють війну, але тут на Україні не сміє так бути. Нехай буде можна сказати кожному своє слово, а другому справлять а не лишать слова промовця, ревіть по дикому.

За чотири роки війни ми побачили, що насильством нічого не вдієш, що хоч ми великі, та толку мало. Вороги хоч меншу силу мають, зуміли розбити нас. Крім сили треба нам ума, замість кричать взятись до праці, повинуватись, учитись дисципліни, тоді ми тільки вирвемось з рабства і станемо добрими робітниками на рідній Українській ниві.

Петро Іваницький.

ДАСО. Наша спілка. – 31 грудня 1917 р. – С. 3.

№ 38
Інформація про сутички
між українськими та більшовицькими військами

31 грудня 1917 року

По Росії
Большевики та українці
Москва. Боротьба між українцями та большевиками набрала напруженого характеру.

Вчора ввечері передали по прямому дровові, що вночі українське військо дало генеральний бій большевицькому війську, котре стояло в Жмеринці.

Вчора вранці большевики були звідти вибиті і станцію зайняли українці.

Всі потяги від Волочиська на Київ ідуть обхідною дорогою на Вапнярку та Христинівку.

Базою большевицького війська являється Вінниця.

ДАСО. Наша спілка. – 31 грудня 1917 р. – С. 2.

№ 39

Повідомлення про підготовку виборів до Українських Установчих зборів

4 січня 1918 року

(...) Б). Приговор Велико – Рибницького Сільського сходу Миропільської волости про приєднання села В. Рибницького до України і участь їх на виборах до Установчих Зборів Української Народної Республіки, ухвалено зробити в сій справі доклад Українській Центральній Раді.

Нарада Головної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів Української Народної Республіки з головами окружних комісій України. (...) Представник Путивльської Повітової Комісії (Курської губернії) О. Лук'яненко, заявляє, що вибори в Путивльському повіті пройшли добре, не зважаючи на те що бракувало потрібних коштів для проведення їх. Що торкається виборів до Українських Установчих Зборів, то тут справа стоїть так: з етнографічного боку весь повіт поділений на дві частини. Одна частина – (8 волостей – 90. 000 душ) залюднена українцями, а друга частина (3 волости – 50. 000 душ населення) залюднена великоросами і обмосковленими українцями, котрі утративши українську мову, зберегли однак українські звичаї, побут тощо.

Нещодавно сі 8 волостей скликали в г. Путивлі з'їзд представників для вирішення питань про приєднання Путивльського повіту до України і участі в Українських Установчих Зборах. Збори постановили – приєднатись до території Української Республіки і взяти участь в виборах до Українських Установчих Зборів. Тут же були обрані кандидати до Українських Установчих Зборів і члени Центральної Ради.

Одночасно Збори постановили що коли б решта волостей Путивльського повіту не захотіла приєднатись до України – утворити з українських волостей повіту окремих Зборів. Збори постановили – утворити з українських волостей повіту окремих Зборів. Збори постановили – утворити з українських волостей повіту окремих Зборів. Отже опираючись на се, Комісія з охотою візьметься до переведення виборів в Путивльському повіті.

ДАСО. Вісти Головної Комісії по справах виборів до Уст. Зборів УНР. – 4 січня 1918 р. – С. 6.

№ 40

Четвертий Універсал Української Центральної Ради
9 січня 1918 року

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом стала на землі українській вільна Народна Республіка, справдилась колишня давня мрія батьків твоїх – борців за вольности і права трудящих.

Але в тяжку годину відродилась воля України. Чотири роки лютої війни знеслили наш край і людність. Фабрики товарів не виробляють. Заводи спиняються. Залізниця розхитані. Гроші в ціні падають. Хліба зменьшується. Насуває голод. По краю розплодились юрби грабінників і злодіїв, особливо, коли з фронту посунуло військо, счинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі.

Через усе це не могли відбутися вибори в Українські Установчі збори в приписаний нашим попереднім Універсалом час, і ці Збори, призначені на нинішній день, не могли зібратись, щоб прийняти з наших рук нашу тимчасову найвищу революційну владу над Україною, установити лад в Народній Республіці нашій і організувати нове правительтво.

А тим часом Петроградське правительтво народних комісарів, щоб повернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і насилає на наші землі свої війська красногвардейців – большевиків, які грабують хліб у наших селян і без всякої плати вивозять його в Росю, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство.

МИ, УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА, зробили всі заходи, щоб не допустити цієї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але петроградське правительтво не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того, те саме петроградське правительтво народних комісарів починає затягати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще “священною”. Знов польється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя.

Ми, Українська Центральна рада, обрана з'їздами селян, робітників і солдат в Україні, на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути якнайшвидше. Але для того, щоб ні руське правительтво, ні яке інше не ставали Україні на перешкоді встановити той бажаний мир, для того, щоб вести свій край до ладу, до творчої роботи, до скріплення революції та волі нашої, ми, Українська Центральна рада, оповіщаємо всіх громадян України:

Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу.

Зо всіма сусідніми державами, як то Росія, Польша, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді й приятні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки.

Власть у ній буде належати тільки народові України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі збори, будемо правити ми, Українська Центральна рада, представництво робочого народу, селян, робітників і

солдатів, та наш виконавчий орган, який однині матиме назву Ради Народних Міністрів.

Отож, насамперед приписуємо правительству Республіки нашої – Раді Народних Міністрів – від цього дня вести розпочаті вже нею переговори про мир з центральними державами цілком самостійно й довести їх до кінця, незважаючи ні на які перешкоди з боку яких-небудь інших частин бувшої Російської імперії, і установити мир, щоб край наш розпочав своє господарське життя в спокою й згоді. Що ж до так званих “більшовиків” та інших напасників, які нищать та руйнують наш край, то приписуємо правительству Української Народної Республіки твердо й рішуче взятися до боротьби з ними, а всіх громадян нашої республіки закликаємо: не жалюючи життя боронити добробут і свободу нашого народу.

Народна Українська Держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограду найманих насильників, які топчуть права Української Республіки.

Незмірно тяжка війна, розпочата буржуазними правительствами, тяжко змучила наш народ, знищила наш край, розбила господарство. Тепер тому мусить бути кінець.

З тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо відпускати вояків, після підтвердження мирних переговорів – розпустити армію зовсім, а потім замість постійної армії завести народню міліцію, щоб військо наше служило охороні робочого народу, а не бажанням пануючих верств.

Поруйновані війною й демобілізацією місцевості мають бути відновлені за поміччю й заходам нашого державного скарбу.

Коли вояки наші повернуться додому, народні ради – волосні й повітові – та міські думи мають бути переобрані в час, який буде приписано, щоб і вояки наші мали в них голос. А тим часом, аби встановити на місцях таку владу, до якої б мали довір'я й яка спиралась на всі революційно-демократичні верстви народу, правительство повинно закликати до співробітництва з місцевими самоврядуваннями ради селянських, робітничих і солдатських депутатів, вибраних з місцевої людності.

В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власності й соціалізацію землі, згідно з нашою постановою на сьомій сесії. Закон цей буде розглянено за кілька днів в повній Центральній раді і Рада Народних Міністрів вживе всіх заходів, щоб передача землі в руки трудящих уже до початку весняних робіт через земельні комітети неодмінно відбулась.

Ліси ж, води і всі багатства підземні, як і добро українського трудящого народу, переходить в порядкування уряду Народної Української Республіки. Війна також відібрала на себе всі трудові заробітницькі сили нашої країни. Більшість заводів, фабрик і майстерень виробляли тільки те, що було потрібне для війни, і народ зостався зовсім без товарів. Тепер війні кінець! Отож приписуємо Раді Народних Міністрів негайно приступити до переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, на вироблення продуктів, потрібних насамперед трудящим масам.

Та сама війна наплодила сотні тисяч безробітних, а також інвалідів. У самостійній Народній Республіці України не повинен терпіти ні один трудящий чоловік. Правительству Республіки має підняти промисловість держави, має розпочати творчу роботу у всіх галузях, де всі безробітні

могли б знайти працю і прикласти свої сили та вжити всіх заходів до забезпечення скалічених та потерпілих од війни.

За старого ладу торговці та різні посередники наживали на бідних пригноблених класах величезні капітали.

Однині Народна Українська Республіка бере в свої руки найважливіші галузі торгівлі і всі доходи з неї повертатиме на користь народу.

Торг товарами, які будуть привозитись з-за кордону і вивозитись за кордон, буде вести сама держава наша, щоб не було такої дорожнечі, яку терплять найбідніші класи через спекулянтів. Правительству Республіки на виконання сього приписуємо розробити і представити на затвердження закони про це, а також про монополію заліза, угля, шкіри, тютюну і інших продуктів і товарів, з яких найбільш бралось прибутків з робочих класів на користь нетрудаючихся. Так само приписуємо встановити державно-народний контроль над всіма банками, які кредитами (позиками) нетрудовим масам допомагали визискувати класи трудові. Однині позичкова поміч банків має даватися, головним чином, на піддержку трудовому населенню та на розвиток народного господарства Української Народної Республіки, а не спекуляцію та різну банкову експлуатацію (визиск).

На ґрунті безладдя, неспокою в житті та недостачі продуктів росте невдоволення серед деякої частини людності. Тим невдоволенням користуються різні темні сили і підбивають несвідомих людей до старих порядків. Сі темні сили хочуть знов підвернути всі вільні народи під єдине ярмо Росії. Рада Народних Міністрів повинна рішуче боротися зо всіма контрреволюційними силами, а всякого, хто кликатиме до повстання проти самостійної Української Народної Республіки – до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду. Всі ж демократичні свободи, проголошені 3-м Універсалом, Українська Центральна рада підтверджує і зокрема проголошує: в самостійній Народній Українській Республіці всі нації користуватимуться правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9 січня. Все, що вичислено в сім Універсалі не встигнемо зробити ми, Центральна Рада, в найближчих тижнях, певне, довершать, справлять і до останнього порядку приведуть Українські Установчі збори.

Ми наказуємо всім громадянам нашим проводити вибори до них як найпильніше, вжити всіх засобів, щоб підрахунок голосів [було] закінчено як найскоріше, щоб за кілька тижнів зібрались всі наші Установчі збори – найвищий господар і впорядник землі нашої і закріпили свободу, лад і добробут Конституції нашої незалежної Української Народної Республіки на добро всього трудящого народу її тепер і на будуче сьому ж найвищому нашому органі належатиме рішити про федеративний зв'язок з народними республіками бувшої Російської держави. До того ж часу всіх громадян самостійної Української Народної Республіки кличемо непохитно стояти на сторожі добутої волі та прав нашого народу і всіма силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої самостійної Республіки Української.

Українська Центральна рада

У Києві

9 січня 1918 р.

З оригіналом згідно:

Секретар Української Центральної ради А. Постолюкський

ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 48.

15 січня 1918 року

В часи великої небезпеки покликане вільне козацтво для охорони народних прав і вільної Української Народної Республіки. Кожен вільний козак повинен пам'ятати:

1. Центральна Українська Рада й її Генеральний Секретаріат покликали вільне козацтво, як вірних синів свого краю, для рятування України й охорони її добра господарства від грабіжників і насильників.

2. Народні комісари Великої Росії й революційні комітети йдуть проти Вільної України й проти Центральної Ради – отож вільне козацтво повинно дбати, щоб ніхто з большевиків чи з солдатів, що слухаються “народних комісарів” та “воєнно-революційних комітетів”, не мігли ні поодиноці ні юрбою заповідати якоїсь шкоди Центральній Раді, Генеральному Секретаріату і всім установам, що оберігають права Української Республіки.

3. Нам не треба слухатись того, що скажуть “народні комісари”, або “революційні комітети”, бо вони вороги нашого краю: слухатись треба тільки Центральної Ради та Генерального Секретаріату, як власті Української Народної Республіки.

4. Центральна Рада обібрана всім українським людом, селянами, робітниками та солдатами, той, хто каже, що Центральна Рада є буржуазним органом, а її Генеральний Секретаріат не народній, – говорить неправду і робить це для того, щоб забаламутити наших людей. Так говорять вороги народу нашого, чорносотенці, провокатори і більшовики.

5. Кожен вільний козак, покликаний для охорони порядку і добра України, повинен поводитись чесно і сміливо, як і личить вільному синові Вільної України, він повинен доглядати, щоб не було пияцтва, щоб не було бешкету та всякого не порядку, коли хто робить бешкет або підбиває до погрому темних людей, вільний козак повинен зупинити й умовити, що так робити не слід; коли не послухають – примусити силою. На залізнодорожній станції, на ярмарку, в місті й на селі повинен бути порядок; вільний козак повинен пильнувати порядку.

6. Через Україну по залізницях проїздять на фронт і з фронту чимало солдатів. Деякі з них роблять бешкети, не порядки, руйнують і псують вагони, б'ють вікна – отож вільний козак повинен пам'ятати що до цього допускати не слід, бо всі залізничні належать Україні, є власністю всього народу українського і за всяке розбиття скла в вагоні, за кожну шрубку прийдеться не кому іншому, як вам, платити з своєї кишені, а податків і без того ми платимо багато.

7. Проїзжі солдати повинні їхати тихо і не робити насильств над нашими жінками і дітьми; вільний козак хай пам'ятає, що як він не захистить близьких йому людей, то ніхто не захистить їх.

8. Большевики хотят накинати всій Україні свою волю й закони, вони хотять, щоб нами заправляли чужі люди і всякі “сов'єти солдатських депутатів”, в яких сидять всякі заїзжі й чужі в нашій Україні солдати, – цього не повинно бути: селянські, робітничі і військові українські з'їзди послали своїх представників до Центральної Ради і наказали їм правити Україною. Отож Центральна Рада є Парламент, голос всього населення

України, і ніяких нам “совьтов” не треба. У нас є своє правительтво Центральної Ради та Генеральний Секретаріат: тільки їх слухатись треба і їм тільки коритись слід.

9. Хто має намір насильством захопити владу на Україні в свої руки і скинути нашу, законну всім народом нашим признану владу – Центральну Раду й Генеральний Секретаріат – з такими ворогами народу треба боротись усіма силами: коли це треба – арештовувати їх і віддавати під суд.

10. Так само вільний козак повинен доглядати, щоб українські правительственні установи, як от почта, телеграф, телефон були під доглядом і щоб їх не захопили в свої руки вороги нашого народу – большевики.

11. Взагалі вільне козацтво повинно стояти на сторожі прав Української Народної Республіки, Центральної Ради, її правительтва – Генерального Секретаріату. Всіх, хто йде проти них, треба вважати за ворогів нашого народу і робити з ними так, як роблять з ворогами.

12. В великий і страшний час походу на нас, на нашу Україну большевиків і їхнього війська, вільне козацтво повинно допомогти українському військовій і українському правительству врятувати свій край, своє господарство, своїх жінок, дітей і старих батьків від насильників большевиків. Вони хочуть лиха нашій землі і вільне козацтво, як і весь народ наш, не допустить до цього.

Кожен вільний козак душу і тіло положить, щоб не допустити нашого краю до загибелі, а навпаки врятує його й охоронить.

Ця пам'ятка повинна бути у кожного вільного козака при собі.

ДАСО. Вільний козак. – 15 січня 1918 р. – С. 4.

№ 42

Наказ особливого коменданта м. Києва Михайла Ковенка та голови Українського революційного комітету гарнізону м. Києва Березняка про організацію добровільного українського війська

22 січня 1918 року

НАКАЗ № 125

Цим Український Революційний Комітет гарнізону і особливий комендант м. Києва доводить до відома своїх виборців що по наказу Народного Військового Міністра Української Народної Республіки організована українська армія для боротьби з ворогами народу нашого, має бути забезпечена так: Всі козаки українських частин гарнізону м. Києва котрі активно виступили в оборону Української Народної Республіки з зброєю в руках, котрі понесли і несуть багато праці по обороні прав українського трудового народу од ворогів його, мають одержати плату за свою службу, починаючи з 15 січня цього року, по 300 карбованців на місяць. Крім цього кожен поранений козак має одноразово одержати допомогу в 500 карбованців. Семі-ж убитих козаків мають одержати одночасово 1000 карб. і забезпечуються пенсією на загальних основах закону. Зараз формується і нові військові частини всіх дорослих українців охочих вступити до цього

добровільного війська. Просимо зараз-же звиртатись в штаб округи і в Робітничу Раду Вільного казачтва.

Умови вступу до добровільного українського війська такі:

- 1) Треба мати не менше 18 років од роду.
- 2) Треба мати на руках посвідчення од українських демократичних організацій або військових рад і діячів.

Особливий комендант М. Ковенко.

Революційний Комітет:

Голова Березняк

Секретар П. Хістов

22 січня 1918 року.

ДНАБ, м. Київ, од. зб. 49.

Оригінал. Машинопис.

№ 43

Виписка з журналу волосного зібрання с. Аніно про відрядження делегатів до Центральної Ради

23 січня 1918 року

ЛЕБЕДИНСКИЙ ГОЛОС № 9.

23 января 1918 года

с. АННИНО

Випись из журнала 5-го Аннинского Волосного Земского собрания 29 Декабря 1917 года.

Под председательством Б. Коломійца, в числе других вопросов обсуждалось следующее:

1/ О критическом положении экономии находящейся в Анненской волости.

Постановлено: во избежание грабежей и проч. вооружить сторожей при экономии оружием, для чего возбудить ходатайство, перед кем следует, о выдаче для Анненского земства 15 винтовок.

2/ Слушали копию протокола Сергеевского сельского комитета постановившего 24 Декабря взять в свое распоряжение Сергеевскую экономию, сделать опись таковой и распределить экономию среди граждан с. Сергеевки.

Постановили: считать постановление Сергеевского комитета незаконным, нарушающим интересы бедного класса и Универсал Центр. Укр. Рады от 31 ноября за № 13995 о чем объявить Сергеевскому обществу.

3/ По вопросу о том, что наш губернский город находится под владением большевиков не допускающих к нам никаких распоряжений Центр. Рады.

ПОСТАНОВЛЕНО: командировать гражд. д. Сергеевки В.Ф. Охріменко в Киев в Центр. Раду узнать состав ея действия и получить для доставления Земству ея распоряжения.

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 32, арк. 24.

Копія. Машинопис.

№ 44

З мирного договору між Українською Народною Республікою і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною

9 лютого 1918 року

МИРНИЙ ДОГОВІР

між Українською Народною Республікою з одної,
і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з другої
сторони

Тому, що Український Народ в протягу сучасної світової війни проголосив себе незалежним і виразив бажанє привернути мирний стан між Українською Народною Республікою і державами, що находять ся у війні з Росією, постановили правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини заключити мировий договір з правительством Української Народної Республіки; вони хотять сим вчинити перший крок до тривалого і для всіх сторін почесного світового мира, котрий не тільки має покласти кінець страхіттям війни, але також має вести до привернення дружніх відносин між народами на поли політичному, правному, господарському і умовому. В тій цілі до навязання мирових переговорів в Берестю Литовським зібрали ся повновласники вище означених правительств.

Стаття I

Українська Народня Республіка з одної і Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з другої сторони заявляють, що военний стан між ними покінчений. Сторони, заключаючи договір, рішили ся надалі жити взаємно в мирі і дружбі.

Стаття II

1) Між Українською Народною Республікою з одної і Австро-Угорщиною з другої сторони, оскільки ті дві держави граничитимуть з собою, будуть ті границі, які існували між Австро-Угорською Монархією і Росією перед вибухом війни.

2) Дальше на північ ітиме границя Української Народної Республіки починаючи від Тарнограду, загально по лінії Білгорай – Шебогшин – Красно-став – Пугачів – Радин – Межирічє – Сарнаки – Мельник – Високо Литовськ – Каменець Литовськ – Прушани – Вигоновське Озеро.

Подрібно установлюватиме границю мішана комісія після етнографічних відносин і з узглядненем бажань населення.

3) На випадок, якби Українська Народня Республіка мала граничити ще з якою іншою державою Почвірного Союзу, то що-до того застерігають ся окремі умови.

Стаття III

Спорожнюване заняття областей почнеться негайно по ратифікації цього мирового договору.

Спосіб переведення опороження і передачі спорожнених областей означуть повновласники інтересованих сторін.

Стаття IV

Дипломатичні і конзулярні зносини між сторонами, що заключають договір почнуться зараз по ратифікації мирового договору. Для можливо найбільшого допущення конзулів обох сторін застерігають ся окремі умови.

Стаття V

Сторони, що заключають договір, зрікаються взаємно звороту їх воєнних коштів, себто державних видатків на проваджене війни, як також звороту їх воєнних шкід, то є тих шкід, які повстали для них і їх горожан у воєнних областях через військові зарядження з включенем всіх реквізицій зроблених у ворожому краю.

Стаття VI

Воєнні полонені з обох сторін будуть відпущені до дому, хибаби вони схотіли за згодою держави, в котрій вони перебувають, залишитися в її областях або удатися до іншого краю.

Питання, що з тим стоять у зв'язку, погоджуються в окремих договорах, передбачених в VIII статті.

Стаття VII

Сторони, які заключають договір, прийшли в справі господарських зносин до слідуєчої згоди:

1. Сторони, які заключають договір, зобов'язують ся взаємно нав'язати негайно господарські зносини і устроїти обміну товарів на підставі слідуєчих постанов:

До 31 липня біжучого року треба буде переводити взаємну обміну лишків найважніших сільсько-господарських і промислових виробів для покриття біжучих потреб згідно з такими постановами:

а) Кількість та рід витворів, котрих обміну передбачено в попередньому уступі, означить по обох сторонах комісія, яка складається з однакової кількості членів з обох сторін і збирається негайно після підпису мирового договору.

б) Ціни витворів при згаданій обміні товарів означає по взаємній згоді комісія, котра складається з рівної кількості представників обох сторін.

в) Розрахунок відбувається в золоті на такій основі: 1000 німецьких державних марок в золоті рівні 462 карбованцям в золоті Української Народньої Республіки, а також рівні 462 рублям в золоті бувшого російського царства (1 рубель рівняється 1/15 імперіяла), або 1000 австрійських 1/15 імперіяла). і угорських корон в золоті рівні 393 карбованцям 78 грошам в золоті Української Народньої Республіки, рівні 393 рублям 78 копіякам в золоті бувшого російського царства (1 рубель рівняється 1/15 імперіяла). (...)

Розбудова держави. – 1993. – липень. – № 7 (14) – С. 35-40.

№ 45

Закон Центральної Ради про адміністративно-територіальний поділ України, прийнятий Малою Радою (Витяг)

6 березня 1918 року

1. Поділ України на губернії й уїзди касується.
 2. Українська Народна Республіка розділяється на такі землі (...).
 24. Посем'я, центр – Конотоп.
 25. Посул'я, центр – Ромен.(...)
 28. Слобідщина, центр – Суми.
- Заст. голови УЦР Арк. Степаненко.
Ствердив: в.о. генер. писаря І. Мірний.

Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: “Знання”, 1991. – С. 218.

№ 46

Заклик організаційної комісії Січових Стрільців

14 березня 1918 року

УКРАЇНЦІ ГАЛИЧИНИ, БУКОВИНИ І УГОРОЩИНИ!

Мрії ваші сповнилися! Україна стала вільною самостійною державою! Українське правительтво дбаючи про добро краю, заключило мир і союз з центральними державами. Та відвічні наші вороги – Москалі, ніяк не можуть погодитись з думкою, що Росії вже нема. Починаючи від большевицько-чорносотенних банд, а кінчаючи на московській інтелігенції, всі вони зпрягли ся проти української республіки. Перші граблять і руйнують наш край, другі готовлять ся виступити проти України і проти заключеного миру. Чимало їх і між нашими “малоросами”. Мета у них одна: підкопати повагу і силу Української Республіки, щоб загарбати в своє ненаситне вовче горло Україну.

ТОВАРИШІ !

Ви до лишніх слів не звикли.

Ви люди діла.

Так до зброї! Всі як оден вступаєте в Українські Січові Стрільці! Щоби зброєю прогнати грабіжницькі банди з України і підтримати порядок і новий лад на Україні!

Запись в Січові Стрільці відбуваєть ся що-дня в Києві. вулиця Львівська, ч. 24. від 10 до 4 години, а всякі інформації там-же, або в Галицько-буковинськiм комітеті – Михайлівський монастир, ч. 4.

Організаційна комісія Січових Стрільців.

Київ, 14/III 1918.

ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 43.

№ 47

З телеграми В. Леніна до Г. Орджонікідзе

14 березня 1918 року

Товарищ Серго!

(...) Немедленная эвакуация хлеба и металлов на восток, организация подрывных групп, создание единого фронта обороны от Крыма до Великороссии с вовлечением в дело крестьян, решительная и безоговорочная перелицовка имеющихся на Украине наших частей на украинский лад – такова теперь задача. Нужно запретить Антонову называть себя Антоновым – Овсеенко, он должен называться просто Овсеенко (...).

Ленин В. Полное собрание сочинений. – Т.50. – С. 49 – 51.

№ 48

Спогад про повстання в Сумах

Без дати

23-24 березня в Сумах

Вранці, о 9-00 біля будинку Волосного Управління відбувся селянський мітинг, на якому виступив т. Потапов від організації оборони. Обговорювалося питання оборони міста. Мітинг носив бурхливий характер. Потапов селянами був убитий. Скориставшись випадком “контрреволюційні угруповання” підняли в місті повстання проти “Власти советов”. В місті стрілянина, багато вбитих. Повстання придушено 24 березня надвечір загоном “Чрезвычайной Комиссии по обороне Юга России” під керівництвом т. Потапова. З боку загону вбито 6 червоноармійців. (Зі спогадів Т.Руденка).

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 20^а, арк. 7.
Копія. Машинопис.

№ 49

Звернення Сумської міської Думи та повітового земства до Української Центральної Ради

9 квітня 1918 року

Київ
Центральна Рада

Висловлюючи свою радість з приводу оголошення України Самостійною Республікою, численне Зібрання гласних Сумської мійської Думи і повітового земства, представників від професійних організацій і взагалі громадян вітає Центральну Раду, котра допомогла нашому визволенню

від большевицького терору, а також бажає їй і надалі продуктивної праці на користь всього люду України. -

Голова зборів*

**

ДАСО. Ф. Р. 254, оп. 1, спр. 54, арк. 11.

Оригінал. Машинопис.

№ 50

Оголошення коменданта німецьких військ населенню Сумського повіту

Квітень 1918 року

Квітень

ОБ'ЯВА

Від коменданта Германських військ населенню города Сум і повіту.

З приводу умов мирного договору, ми прибули сюда з доручення Центральної Ради для визволення краю від грабіжницьких большевистських шайок і для встановлення ладу. Признаючи органи місцевої влади Городське і Земські /повітові і волосні/ Самоврядування, МИ ВОЗСТАНОВЛЮЄМО їх у правах і пропонуємо проводити в життя всі заходи і розпорядження існуючі від Центральної Ради, згідно нашим вказівкам.

Охорона ладу, незайманість свободи і маєтності громадян береться нами під нашу охорону і на випадок необхідності буде вжита озброєна сила.

Будучи призначений комендантом города Сум і повіту, я предписую населенню города представити зброю, як огнестрільну, так і холодну в помешкання І-го участка городської міліції /старий будинок окружного суду/ нижній поверх до 12 годин дня 6-го априля с.р. При чім охотничі ружжя не належать здачі, але ж володарі їх мусять подати заяву у Городське Самоврядування для передачі мені. Револьвери здаються при записці з указанням прізвіща і адреси володаря. Бажаючі схоронити огнестрільну зброю /револьвери/, обов'язані одібрати розрешення від місцевого коменданта, для чого подають заяву у Городську Управу. На випадок не вповнення цих требувань, виновні будуть нести сувору кару. Офіцерам дається право носити шаблі але ж не огнестрільну зброю.

Городському Самоврядуванню дається право організувати міліцію в кількості до 220 душ, при чім міліціонери мусять бути набрані з людей цілком надежних. Постові мусять бути визначені пов'язкою на рукаві з № і печаткою управи. Міліціонери обов'язані віддавати честь Германським і Руським офіцерам. Земське Самоврядування організує повітову міліцію в нужній кількості. В місцях занятої германськими військами території розрешається вільний проїзд на Захід до лінії Двинськ – Пинськ – Луцьк.

Германським і Австрійським горожанським і військовим полоненим надається право вільного передвиження і повернення на родину.

* Підпис: Сазонов [41] – упорядн.

** Внизу олівцем дописано: ж.д. 9 апр. 1918 г. – упорядн.

Населення закликається до спокійної і мирної роботи. Всякі ворожі виступи проти Германських військ викличуть за собою самі суворі кари.

Для ділових переговорів Комендант приймає у гостинці "Гранд – Отель" від 11 – 1 год. дня.

Комендант В. о. Городського Голови.

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 27, арк. 9-10.
Копія. Машинопис.

№ 51
Грамота Павла Скоропадського

29 квітня 1918 року

Громадяне України!

Всім Вам, козаки та громадяне України, відомі події посліднього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відродившася Українська Держава стояла коло краю загибелі.

Спаслась вона дякуючи могутньому підтриманню центральних держав, які, вірні своему слову, продовжують і по цей час боротись за цільність і спокій України.

При такій піддержці у всіх зродилась надія, що почнеться відбудовання порядку в Державі й економічне життя України вийде, врешті, в нормальне русло.

Але ці надії не справдились.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безроботиця збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатющої колись-то України встає грізна мара голоду.

При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка здібна була-б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Як вірний син України, я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасову всю повноту влади.

І тією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України.

Управління Україною буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обгрунтованні нижче долучених до цього законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Рада, а также всі земельні комітети з нинішнього дня розпускаються. Всі Міністри і товариші звільняються.

Всі інші урядовці, працюючі в державних Інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

В найближчий час буде виданий закон, установляючий новий порядок виборів до Українського Союму.

До цього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законности в Українській Державі, буду домагатись негайного виконання всіх держав-

них розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими самими крайніми мірамаи.

Права приватної власности – як фундаменту культури і цивілізації, відбудовуються в повній мірі, і всі розпорядження бувшого Українського Уряду, а рівно тимчасового уряду російського, відмінюються і касуються. Відбувається повна свобода по зробленню купчих по куплі-продажі землі.

Поруч з цим будуть прийняті міри по відчуженню земель по дійсній їх вартости від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу. Особлива увага буде звернена на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці.

В області економічній і фінансовій відбувається повна свобода торгу й відчиняється широкий простір приватного підприємства й ініціятиви.

Передбачаю всю трудність стаючої переді мною праці і молю Бога дати мені силу, аби гідно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Мені далекі і чужі які-б-то не було власні побудження, і головною своєю метою я ставлю користь і благо народу і всім дорогої нам Україні.

В цій свідомости кличу всіх Вас, громадян і козаків України – без ріжниці національності й віросповідання – допомгти мені і моїм працівникам і співробітникам в нашому загальному велике відповідальному ділі.

Гетьман Всієї України
Отаман Ради Міністрів
29 квітня 1918 р., м. Київ

Турченко Ф. Новітня історія України. Частина перша. 1917 – 1945. – К.: Генеза. – 2000. – С. 117.

№ 52

З Закону про Тимчасовий Державний устрій України 29 квітня 1918 року

Тимчасово до вибрання Союму й відкриття його діяльності державний устрій України й порядку керування основується на отсих законах:

ПРО ГЕТЬМАНСЬКУ ВЛАДУ

1) Влада управи належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2) Гетьман стверджує закони й без його санкції ніякий закон не може мати сили.

3) Гетьман призначає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його в повнім складі на затвердження Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повнім його складі. Гетьман приймає і звільняє інших урядових осіб в раді, коли для останніх не обгрунтовано законом иншого порядку призначення і звільнення.

4) Гетьман є найвищий керовничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами.

5) Гетьман є верховний воевода Української Армії та Фльоти.

6) Гетьман оголошує области на військовим, осадним або виключним стані.

7) Гетьманови належить помилування засуджених, полегчення кари й загальне прощання зроблених проступних подій з касуванням проти них переслідування і визволення їх від суду й кари, а також складання державних поборів і даровання милости в особистих випадках, коли сим не нарушаються нічий охоронені законом інтереси та громадянські права.

8) Накази й розпорядки Гетьмана закріплюються Отаман-Міністром або відповідним йому Міністром.

ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ І ГРОМАДЯН

11) Умови придбання прав українського козацтва та громадянства а так само їх утрачення означаються законом.

12) Захист Рідного Краю се обов'язок кожного козака та громадянина Української Держави.

13) Українські козаки та громадяни повинні платити установлені законом податки й мита, а також відбувати повинности згідно з постановою закону.

14) Ніхто не може підлягати переслідуванню за проступне діланне иншим способом, як тільки означеним законом.

15) Ніхто не може бути затриманий під сторожею инакше, як лише у випадках, означених законом.

16) Ніхто не може бути суджений і покараний инакше, як тільки за проступні ділання передбачені існуючими в час їх здійснення законами.

17) Оселя кожного непорушна. Робити обшукування й арешт в будинку без згоди його господаря можливо не инакше, як у випадках і в порядку, означених законом.

18) Кождий український козак і громадянин має право вільно вибирати мешкання і працю, набувати і продавати майно та без заборони виїжджати за кордон Української Держави.

19) Власність непорушна. Примусове вивласення нерухомого майна, коли необхідно для якої небудь державної чи громадської користи можливе не инакше, як за відповідну платню.

20) Українські козаки та громадяни мають право робити зібрання, в межах, нешкідливих законам, мирно й без зброї.

21) Кождий може в межах, установлених законом, висловлювати й писати свої думки, а так само розповсюджувати їх шляхом друку або иншими засобами.

22) Українські козаки та громадяни мають право гуртувати громади й спілки в межах, непротивних законам.

ПРО РАДУ МІНІСТРІВ І ПРО МІНІСТРІВ

34) Напрямок і об'єднання праці окремих секцій по прикметам як законодавства, так і найвищої Державної Управи складається на Раду Міністрів.

35) Керування ділами Ради Міністрів складається на Генерального Секретаря і на підлягаючу йому Державну Генеральну Канцелярію.

36) Отаман-Міністер і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід державної управи. Кожний з них окремо відповідає за свою діяльність і розпорядки.

37) За проступні по посаді ділання Отаман-Міністер і Міністри підлягають громадській і карній відповідальности на основах, в законі означених.

ПРО ГЕНЕРАЛЬНИЙ СУД

42) Генеральний Суд Української Держави уявляє собою найвищого хоронителя і захистника закону та Найвищий Суд України для справ судівництва й адміністративних.

43) Генеральний Суд оголошує до загальної відомости всі закони й накази Уряду, слідкуючи за законністю їх видання.

44) Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді призначаються Гетьманом.

Гетьман Всієї України Павло Скоропадський
Отаман Ради Міністрів Микола Устимович
29 квітня 1918 р., Київ

Винниченко В. Відродження нації. Частина III. – Київ – Відень.: 1920.
– С. 22-23.

№ 53

Повідомлення про підривну діяльність російських більшовиків

11 червня 1918 року

Копія з копії

Українська Держава

Мініст.Справ Внутрішн.
Департамент Держ. Вар.
Відділ Особ.
11 червня 1918 року
№ 298
м.Київ.

Цілком Таємно.
П. Полтавському Губернському Старості

Згідно отриманих повідомлень радянською владою з Москви командировані на Україну для підняття збройного повстання група членів ради в декілька десятків чоловік. В числі відряджених знаходиться голова прездії солдатської секції БУЗИНСЬКИЙ, а також на днях приїзджає товариш голови солдатської секції, він же комісар з українських справ м. Москви Сава СТЕПНЯК. Можливий також приїзд Московського комісара по боротьбі з контрреволюцією Володимира ЯНУШЕВСЬКОГО. Останній 20 років учився в Києві, де закінчив реальне училище Св. Катерини. Батьки його проживають у Києві. (...)

З оригіналом згідно: Правитель Канцелярії Танцюра.

ДАСО. Ф. Р. 5962, оп. 1, спр. 1, арк. 84.
Копія. Машинопис.

21 червня 1918 року

Большевики у демаркаційній лінії.

“Нова Громада” сообщается, что в украинскую мирную делегацию ежедневно поступают телеграммы о притеснениях, издевательствах и насилиях большевистских банд над гражданами Украины. Газета приводит из них:

Из Глухова.

“10-13 июня красногвардейцы разгромили и разграбили экономии Глуховского уезда. Просим помощи и охраны”.

Другая телеграмма оттуда же:

“В части уезда, отмежеванной на сторону большевиков, банды совершают нападения на села, грабят, поджигают, убивают, требуют раздела земли. Селами, которые на это не соглашаются, угрожают поджогами. В Сопочи банды свергли старосту за высказанную мысль о несвоевременности раздела. Земская работа в этой местности остановилась; вспаханная под гречиху земля может остаться незасеянной; земская подать собирать невозможно”.

Из Коренева.

“Когда я проезжал 13 июня через нейтральную зону с. Гавриловка – Коренево, ко мне кинулись верховые контрольно-пропускной комиссии. Раздев до-гола среди поля, меня избili револьвером и отняли у меня 7000 р. наличными, разное белье, портсигарь, черные никелевые часы и др. необходимые вещи. Потом меня повели в с. Александровку и, издеваясь, беспощадно били. Изъятых 7000 руб. начальник контрольно-пропускной комиссии выдал расписку на 4444 рубля. Остальные деньги исчезли при подсчете. Отобранными у меня вещами члены комиссии поделились между собою.

Умоляю принять меры к расследованию вышеуказанного факта”...

А вот еще телеграмма из того же района:

“По дороге в Коренево, Рыльск. У., когда я был в нейтральной зоне, верховые великоросской контрольно-пропускной комиссии под начальством Дроздова, угрожая разстрелом, забрали у меня 34, 280 рублей наличными, из коих 8000 исчезли бесследно в контрольно-пропускной комиссии.

На 25, 524 рубля начальник Дроздов выдал расписку, однако без печати российской федеральной советской республики, даже без указания места действия комиссии. Необходимые вещи, даже старые ботинки, последнюю рубаху и грязное белье отобрали, – с издевательствами, с угрозами разстрелом”!

ДАСО. Лучь. – 21 червня 1918 р. – С. 3.

№ 55

Наказ Сумського повітового коменданта про облік військовослужбовців

21 червня 1918 року

НАКАЗ

По управі Повітового Коменданта
м. Сум

Підтверджую, що всі воєннослужащі, як бувшої Російської армії, так і знаходящіся на службі в Українських частинах по прибутті в місто Суми повинні являтися в управління Повітового коменданта, або повідомити об своєму прибутті, дивлячись по займаємої їми посаді.

Повітовий комендант
Полковник Косолапий
Значковий сотник Филонович

ДАСО. Лучь. – 21 червня 1918 р.– С. 1.

№ 56

Оголошення про формування українського полку

23 червня 1918 року

ОБ'ЯВА

Ввiду вiдбування бувшого 10-го Драгунського Новгородського полку запрохаються на службу: вахiстри, чотовi з кiнчивших пiдготовчу команду, писарi знаючi Українську мову i козаки. Запись проiзводиться щоденно з 10 до 12 години вь канцелярiї полку, знаходящейся по Суджанській вулицi в будинку Косикова.

Командiр полка, Полковник Яненко
Полковий значковий Штабс-Ротмистр Валуев.

ДАСО. Лучь. – 23 червня 1918 р.– С. 1.

№ 57

Оголошення Сумського повітового старости Гребенщикова про платну реквізицію коней для потреб війська

28 червня 1918 року

Згiдно розпорядження головного Уряду по ремонту вiйська , в найближчий час буде зроблена ремонтною комiсiєю Харкiвського району реквiзицiя за виплату коней для комплектування Українських вiйскових частин.

В теперішній час будівництва нашої Країни одно з головних завдань формування міцного національного війська, котре може бути обороною України.

Певен, що населення Сумського повіту, уважаючи важне Державне значення формування українського війська і постачу їх кінями, віднесеться поважно к проводимі мірі і буде допомогати найшвидшому поправному проведеною її в життя.

Ряд реквізіції коней за виплату буде оголошено окремо.

ДАСО. Лучь. – 28 червня 1918 р.– С. 1.

№ 58
Оголошення про квартирування Сумського полку
армії Української держави

28 червня 1918 року

Сумской полкъ

Командирь Сумского Украинского полка сообщает: согласно приказу военного министра Сумской полкъ будетъ стоять в г. Сумахъ кадры полка придуть между 5-10 іюня.

В данное время отыскивается помъшеніе для 184 казаковъ, 48 лошадей, штаб аполка, полкового склада и для 24 старшинъ. 5-го іюля будутъ посланы квартирьеры, которымъ необходимо предоставитъ нужная помещенія.

Численность полка будетъ доведена, по слухамъ, до 2000 казаковъ, 100 старшинъ и 200 лошадей.

Для полка требуется до 80 бараконъ.

ДАСО. Лучь. – 28 червня 1918 р.– С. 4.

№ 59
Повідомлення про набір до 3-го пішого полку 2-ї Харківської
дивізії

28 червня 1918 року

ОБ`ЯВА

Оголошую для відомости громадян м. Сум і повіту, що в 3 піший полк 2-ї Харківської дивізії, мешкаючий в м. Харькові, приймаються на службу бувші військові служачі на посаді: бунчужних, старших та молодших інструкторів і козаків.

Умова прийняття: при повнім скарбовім утриманні плата: бунчужному – 150 карб., старшому інстр. – 130 карб., молодшому інструкторові – 110 карб., козакові – 90 карб.

При прийнятті треба предложити слідуочі документи:

1) Службовий листок або коротку записку о службі.

2) Особисте посвідчення.

3) Посвідчення, що не був в большевиках.

Приймаються заяви і видаються розпорядження щоденно значковим 3 піш. полку від 10 до 14 годин на Старо-Московській вулиці ч. 34 (казарми бувшого 122-го піш. Тамбовського полку).

Т.в.о. Сумського Повітового Коменданта

Осаул Кутневич
Значковий Сотник Филонович

ДАСО. Лучь. – 28 червня 1918 р.– С. 1.

№ 60

**Розпорядження начальника Роменської повітової державної
вarti про тасмне стеження за колишніми
членами Центральної Ради**

29 червня 1918 року

М.С.В.
РОМЕНСКИЙ
Повітовий Староста
Української Держави
8 Юня 1918 года
Ч. 28.

Копія
Совершенно секретно
Г. Начальникові Державної вarti.

Срочно выяснить кто из жителей Роменского уезда состоял членами бывшей Центральной Рады. Доставить о их личности и деятельности сведения. За деятельностью установит негласное наблюдение до распоряжения, одновременно представите доклад о том, кто из них в интересах общественной безопасности и порядка подлежит аресту.

Повитовый Староста Компаніон.

Настоящую копію препровождаю Начальнику 3 участка Роменской Державной Вarti для точного исполнения и донесения мне в семидневный срок

1918 года Юня 29 дня.

Начальник Роменской Державной Вarti

ДАСО. Ф. Р. 5962, оп. 1, спр. 1, арк. 15.
Оригінал. Машинопис.

* Підпис

№ 61
Оголошення про форму одягу
для старшин Української армії

30 червня 1918 року

Объявление

Объявляю для сведения всьх приказъ по Главному штабу отъ 17 июня 1918 года за № 235. “Въ последнее время появилось много офицеровъ, носящихъ погоны бывшей Россійской арміи. Въ виду того, что форма для Старшинъ Украинской арміи была объявлена, – носить погоны бывшей Россійской арміи кому бы то ни было изъ военнотружущихъ, – рьшительно воспрещается.

Всьмь мьстнымъ начальникамъ, Губернскимъ и уезднымъ комендантамъ, сльдитъ за выполнениемъ этого приказа. Подписаль Военный Министръ Рогоза. Вр. и. о. Начальника канцеляріи Военнаго Министра Атаман Ковалевскій.”

Сумской Уьздный Комендантъ
Полковникъ Косолапый
Адьютантъ сотникъ Филоновичъ

ДАСО. Лучь. – 30 червня 1918 р. – С. 1.

№ 62
Оголошення про прийом на службу до ремонтного депо

30 червня 1918 року

Вимагаються на уряди по вільному найму в Ремонтне Депо Харьковської ремонтної комісії громадяни Української держави з бувших козаків: кіннотчиків або гарматчиків і знаючих догляд за кіньми на посади чотарів, козаків та ковалів.

Платня в місяць:
чотарю.....130 карб.
козаку.....90 “
ковалю.....150 “

Окрім коштів кожний козак одержує Державне обмундровання, пайок та помешкання. Уряда в Ремонтному Депо – виключно не муштрова, т.е. догляд за кіньми. Подрібний вступ узнавати у Курінного Депо – Суджанська вул. буд. Косікова в бувшій пісарні Драгунського Новгородського полку від 10 год. ранку до 1 год. дня окрім святкових днів. Для записі являтися з паперами від військових частин і посвідченнями о непричасті до вибуху большевіків.

Голова Ремонтного Депо, Осауль ЖУКОВСКИЙ.

ДАСО. Лучь. – 30 червня 1918 р. – С. 1.

№ 63

Повідомлення про плани утворення Сумської губернії

30 червня 1918 року

Вокругь Сумщины

Торгово-промышленный Комитетъ, рассмотрѣвъ отношеніе городской управы о возможности образования новой губерніи “Сумщины” постановивъ, просьбу городской упр. о поддержкѣ принять къ свѣдѣнію и принять соотвѣтствующіе шаги для благопріятнаго разрѣшенія вопроса.

ДАСО. Лучь. – 30 червня 1918 р. – С. 3.

№ 64

**Оголошення про формування прикордонних частин
Української Держави**

10 липня 1918 року

ОБ`ЯВА

В м. Сумах формуєця 5 Курська Кордонна бригада, в яку приймаюця громадяне Української Держави не молодше 15 літ, фізично здорові, не бувші під судом та слідством й не приймавші участі в час большевицької влади, для чого повинні приставити посвідчення від місцевих влад

ПОТРІБНІ: Бунчужные (вахмістри) на місячну платню 130 карбов.

Старші урядники (ст. ун. оф.) 110 “

Чотові (солдати) 80 “

Писаря від 110 до 130

Всі співробітники (служашчіє) бригади опрiч грошової платні одержують скарбовое помешкання, одежу та харчі.

За докладними справунками звертатись по адресу м. Суми до Повітового Коменданта і Повітового Старости.

Командір 5 Курської Кордонної бригади

Генеральний Хорунжий Барон ГЕЙКІНГ

Бригадний значковий, сотник (подпись)

ДАСО. Лучь. – 10 липня 1918 р. – С. 1.

№ 65

**Повідомлення про небажання більшовицьких частин
воювати проти України**

25 липня 1918 року

Отказ большевиков сражаться с украинцами.

КИЕВЪ, 18 VII. Из достоверных источников сообщают, что на харьковском направлении у Старобельска, где расположены украинские полки

большевицкие отряды отказываются стоять на фронте и сражаться с украинцами; многие покидают фронт и бегут вглубь России.

У.Т.А.

ДАСО. Земские известия. – 25 липня 1918 р. – С. 2.

№ 66

Повідомлення про відкриття пам'ятника Т.Шевченку

27 липня 1918 року

Пам'ятник Т.Г. Шевченко

На Полтавщині. В Дебрівці, Нетягайлівської волости, 20 травня було урочисте відкриття пам'ятника славному нашому поетові Т.Г. Шевченкові.

Пам'ятника було збудовано на кошти, які було зібрано поміж собою селянами, а також на гроші подаровані Дебрівським споживчим товариством.

Пам'ятник такий: на міцному постаменті дуже цікаво зроблений бюст і коштує він всього 600 карбованців. На відкриття були представники від багато де яких "просвіт" Полтавщини, були дуже чулі промови. Гарно співав хор а також співав наш Харьківський земляк (родом з Водяної) Кобзар Іван Ткаченко. Коли співали "заповіта" багато людей плакало. В справі збудування пам'ятника багато попрацював голова Нетягайлівської волостної управи д. Задорожний, якого між иншим заарештовано в Полтаві 5 липня.

ДАСО. Земське діло. – 27 липня 1918 р. – С. 2.

№ 67

**Наказ коменданта м. Харкова
про виявлення і повернення державного майна**

28 липня 1918 року

НАКАЗ

Коменданта м. Харкова

Ч.15

Пропоную усім громадянам, а також приватним інституціям і установам м. Харькова, що мають у себе якесь державне майно, негайно повідомити про це комісію по збору і ліквідації скарбового майна (Єпархіальна вул. ч. 35 від 10 до 15 год. що-дня, крім свят) незалежно від способів придбання такого.

В разі знайдення, або установлення факту затаєння державного майна винні в цьому будуть притягнуті до суворої кари.

Підстава: Наказ військ. Офіції Укр. Держави ч. 153.

В.о. коменданта м. Харкова, полковник Анісімов.

З оригіналом згідно:

Начальник канцелярії комендантського управління, хорунжий Сіманців

ДАСО. Земське діло. – 28 липня 1918 р. – С. 1.

№ 68

Інформація про діяльність товариства
військових інвалідів “Нова Січ”

8 серпня 1918 року

“Нова січ”.

(г. Сумы).

Подоь такимь названіємь въ Сумахъ появилась новая трудовая організація южного товарищества увечныхъ воиновъ Своей целью трудовое товарищество ставить: просвещеніе деревни путемъ лекцій, концертовъ, научныхъ кинематографовъ и пр. и обменъ города съ деревней посредствомъ ввода въ деревню научныхъ для нея орудій и вывоза продуктовъ, необходимыхъ городу.

Это новое товарищество широтою своихъ плановъ оставляетъ въ тени все до сихъ поръ существующія организациі. Одинъ изъ результатовъ своей работы эта організація видитъ въ уничтоженіи в. корне спекуляціи, однимъ изъ главнихъ коньковъ развитія которой является разстройство транспорта и черезъ это невозможность правильной доставки продуктовъ. Главной и ближайшей задачею “Новой січі” является устройство переносного железнодорожнаго Полевого транспорта. Кроме того товариство организуетъ обозъ въ 1000 лошадей для перевозки различныхъ грузовъ, во всякихъ направленьяхъ и автомобильный отрядъ изъ несколькихъ сотъ машинъ.

Чтобы добыть нужныя средцтва товарищество открыло въ Сумахъ на паяхъ “банкъ спілки культурнихъ товариствъ”. Для крупнаго торговаго оборота товарищество организовало Сумское Потребительское О-во Южнаго Т-ва увечныхъ воиновъ “Нова січъ”, выпустивъ паи ценностью въ 1000 р. съ дополнительной ответственностью въ 2000 руб.

Любопытно, что товариство решило пользоваться не только имеющимися продуктами при сношеніяхъ съ деревней, а обучить своіхъ безработныхъ выделывать бумагу, ткани, кожи и т.п., а также изготовлять наиболее простые станки и машины, весьма нужныя для работы (переносныя лесопилки, дровоколки и т.п.)

Кроме того небезынтересно, что товарищество беретъ въ короткій срокъ, черезъ посредство своихъ агентовъ и организаций, провести въ деревне Украинскому Правительству полумилліардный заемъ.

Планы у товариства широки и задуманы интересно, а что изъ нихъ выйдетъ – поживемъ увидимъ.

Ник. Кедровъ.

ДАСО. Земське діло. – 8 серпня 1918 р. – С. 4.

№ 69

**Оголошення Лебединської земської повітової управи
про виставку української старовини**

10 серпня 1918 року

ОБ'ЯВА

- 1) В залі Земської Повітової Управи видчинена виставка української старовини.
- 2) Огляд щодня від 1 – 5 годин.
- 3) Плата за вхід 1 карб. по квіткам курсисти учительських українських курсів користаються виставкою безплатно.
- 4) В помешканні виставки забороняється курити, водить собак і брать у руки виставлені речі.

Лебединська Повітова Земська Управа.

ДАСО. Земские известия. – 10 серпня 1918 р. – С. 1.

№ 70

**Повідомлення про перехід більшовиків
через Лебединський і Сумський повіти**

22 серпня 1918 року

Большевики

Лебединский уезд полон самых невероятных слухов, основанием чего послужил проход через уезд банд “большевиков”. Из вполне компетентного источника удалось узнать, что 13 августа перешла границу уезда на юге банда в 400 человек они шли вблизи Чупаховки, прошли через Мартыновку и Буймер на Романовку. В своем движении банда эксцессов не проявляла, но дойдя до Романовки натолкнулась на немецкий отряд. Столкновение было серьезным (убито два немецких солдата и два стражника), но в бой не перешло. При дальнейшем продвижении банда была окружена, и из ее состава 100 или 150 человекам удалось прорваться в Сумской уезд где она ликвидирована. Вслед за первой вошла в уезд вторая банда численностью в 70 человек, но была быстро ликвидирована. Банды эти представляют собой просто отбросы разных воинских частей напр. Польских легионов, латышей и приставшей к ним разной гулящей гольтыбы, по большей части молодежи. Так например среди задержанных есть 14-летние мальчики. При дознании пойманные откровенно заявляли, что их цель грабеж зажиточных людей.

ДАСО. Земские известия. – 22 серпня 1918 р. – С. 4.

№ 71

**Витяг зі зводу зауважень
Роменської Підсобної Ревізійної комісії по утворенню Роменського місцевого самоуправління***

Без дати

Діюча Роменська міська дума та управа були обрані по закону загального голосування більшістю місцевого населення, так як значна кількість жителів міста, що мали в місті нерухомість по різних причинах були тісно зв'язані з містом, передбачаючи до чого ведуть вибори, ухилилися від участі в них. Головою міста було обрано офіцера більшовицького 18 полку, мешканця Бессарабії Узуна.

Саме цей полк, по суті, пришлий елемент вплинув на результат виборів. Ліві партії рекламували своїх кандидатів в видавасмій в Ромнах газети Ради Робітничих і Солдатських депутатів "Народне слово", афішами на вітринах.

Обіцяли: роздати бідним землю, відібравши її у багатих, робітникам – фабрики, пролетаріату – будинки, капітали.

Ім вдалося провести в думу за не великим виключенням такі партії: соц.-рев., соц.-дем., "Бунд", "Поалейціон", "Агудес-Ізраїль", єврейських "Радикальних демократів", "Об'єднаних єврейських соціалістів робочих".

В думу попали всі соціалістичні партії до більшовиків включно, а в міську управу майже всі колишні члени Виконкому Робітничих і Солдатських депутатів.

ДАСО. Ф.Р. 5925, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

Копія. Машинопис.

№ 72

Повідомлення про нелегальне завезення зброї

24 серпня 1918 року

Копія

Цілком таємно

Начальнику Державної варти. Від Конотопського Повітового Старости мною одержана телефонограма: Конотопський повіт ввозиться зброя. Вживіть заходів затриман. транспорт. Повітстароста Кандиба.

Пропоную встановити негласний суворий нагляд на кордонах Конотопа.

У. Повітовий Староста Компанйон. Завсправами Ф.Нестеренко

Вірно:

Секретар /підпис/

Начальнику Державної Варти Роменського повіту

Для прийняття заходів по затриманню, встановити через підвідомчих Вам урядників зв'язок з урядниками сусідніх дільниць Чернігівської, Курської і Харківської губерній.

* Ревізія почалася 25 липня і закінчилася 23 серпня 1918 року – упорядн.

24 Серпня 1918 року.
Начальник Роменської
Державної варты /підпис/

ДАСО. Ф. Р. 5962, оп. 1, спр. 1, арк. 99.
Копія. Машинопис.

№ 73

Выписка з наказу командуючого німецькими військами в Україні Эйхгорна про виявлення агітаторів

26 серпня 1918 року

Скрепил за правителя канцелярии Кочетков. С подлинным верно: Ис. об. правителя канцелярии Особого Отдела Деп. Держ. Варты Кочетков.

ВЫПИСКА ИЗ ПРИКАЗА ФЕЛЬДМАРШАЛА ЭЙХГОРНА.

“По всем сведениям терроризирует страну только 10 – 12% крестьян. К ним по всем сообщениям благомыслящих кругов населения присоединяются в качестве агитаторов евреи, которые возбуждают крестьян к уничтожению озимых посевов. Эти нездоровые, недовольные и опасные элементы при всяком движении должны обезвреживаться и удаляться из державы в интересах, как страны, так и немецкого авторитета. При сопротивлении нужно прибегать к военным мерам. Если арестованные не подлежат немедленному действию приговора немецкого казенного суда, они должны передаваться в ведение этапов там назначаются в ведение особых рабочих групп.” Подписал: с выпиской верно: ис. об. Правителя канцелярии особого отдела департамента Державной варты Кочетков. Верно: ис. об. Правителя канцелярии Кочетков. Повітовим Старостам Для сведения и исполнения. Юля 17 дня 1918 года № 1120. Подписал за губернского старосту г. Нога. Скрепил: Правитель Канцелярии Як. Танцюра. Верно: за помощника правителя /подпись/. Верно: Заведывающий делами /подпись/. Г. Начальнику Роменской Державной варты Для сведения и руководства.: августа 1918 года. Повітовий староста Компанієць. Заведывающий делами /подпись/.

Верно:
Секретарь*
Начальнику уч. Державной варты
Роменского уезда.
Для сведения и руководства.
26 августа 1918 года.
Начальник Роменской
Державной варты**

ДАСО. Ф. Р. 5962, оп. 1, спр. 1, арк. 100 зв.
Оригінал. Машинопис.

* Підпис

** Підпис

№ 74

**Повідомлення особливій канцелярії міністерства фінансів
відносно пропозиції створення губернії “Сумщина”**

28 серпня 1918 року

Въ городъ.

Сумщина.

Департаментъ особой канцелярії министерства финансовъ сообщаетъ город. Управъ, что особая канцелярія по порученію мин. финансовъ передала дѣло объ образованіи новой губернии “Сумщины” в Мин. Вн. Дѣль.

Дѣло будетъ разсмотрѣно вмѣстѣ с другими дѣлами относительно устройства украинской державы послѣ того, какъ окончательно будутъ установлены границы державы.

ДАСО. Лучь. – 28 серпня 1918 р. – С. 3.

№ 75

Оголошення про відкриття в Сумах української гімназії

31 серпня 1918 року

Сумське українське товариство “Просвіта”

На підставі обіжника М.Н.О. з вересня місяця цього року відчиняє у м. Сумах українську гімназію в складі підготовчого, першого і другого класів, в котрій буде викладатись і руська мова по програмі гімназій.

Прохання приймаються і пояснення даються в “Просвіті” що дня від 10 год. ранку.

ДАСО. Лучь. – 31 серпня 1918 р. – С. 1.

№ 76

**Повідомлення про розбійні напади більшовиків
на мирне населення в Лебединському повіті**

31 серпня 1918 року

По уезду

с. Боровенька

Движение банды “большевиков” по нашей волости встрепенуло наших притаившихся было большевиков. Они подняли уши и смелее стали действовать. Уловить их трудно, потому что население хотя и знает их и могло бы указать на них, но боится мести с их стороны. И потому они терроризируют окрестности. На днях возле хут. Лихинина* з вооруженных бандита ночью напали на пасеку Маляревского, открыли стрельбу по шашу и ранили спавшего хозяина в бок. Раненый Маляревский вылез из

* Лифинога – упорядн.

шалаша и скрылся в канаве. Собрал силы он выбрался и побежал по полю. Бандиты заметили его, открыли по нему стрельбу и опять ранили в руку. Но тем не менее Маляревский скрылся от них. Грабители взяли две колодки меду и испортили один рамочный улей.

И будут еще грабители и всякого рода бандиты терроризировать нас, будут неуловимы, пока с ними так само поступают: забирают в тюрьму, накормят там и выпускают опять на свободу. И вот они становятся еще смелее, берутся за оружие и промышляют грабежами.

ДАСО. Земские известия. – 31 сепня 1918 р. – С. 4.

№ 77

Спогад про перебування української дивізії Сірожупанників на Чернігівщині

Без дати

Й. Сірий

Командир Сірої дивізії
(Спогад з 1918 р.)

Сіра дивізія, після закінчення формування, в складі семи тисяч багнетів, артилерії, кінноти та технічних відділів, була розташована на Чернігівщині

В Конотопі – штаб дивізії, артилерія, кіннота і 3-тій полк, в Алтинівці 1-й полк, в Коропі – 2-й полк.

Сіра дивізія (на початку І-ша Козацько-Стрілецька) була сформована з українців, бувших полонених російської армії в Австрії, на підставі угоди між урядами України і Австрії.

Назву сірожупанників або сірих дивізії дістала від уніформи, яку носила: короткий сірий жупан, сірі галіфе, сіра з сірим шликом шапка, на якій була розміщена синьо-жовта кокарда з тризубом. Цікава була відзнака сірожупанників: замість загально прийнятої зірки, встановлено було золотий, пшеничний колос.

Сіра дивізія була одною з найкращих регулярних частин українського війська в 1918-21 рр. Високо національно свідомий, і інтелігентний склад частини робив дуже гарне враження на мешканців осель, де дивізія квартирувала. Ширення національної свідомості серед населення було, поза військовою працею, одним з найголовніших обов'язків сірих.

В переїзді з Волині на Чернігівщину, 3-й полк, технічна сотня і делегати від інших полків, були представлені Гетьманові України Павлові Скоропадському в Києві. На Катеринославській вулиці відбулося Богослужіння, (яке відправив о. Теодорович, тепер архієпископ у Філадельфії) а потім перемарш війська перед Гетьманом і представниками сусідніх держав. По закінченню церемонії, всі старшини Сірої дивізії були запрошені до палацу Гетьмана на сніданок.

Гетьман Павло Скоропадський, з роду старої української аристократії, промовляв до нас гарною, літературною українською мовою, що зробило на присутніх дуже гарне враження.

Перебіг свята Гетьмана, його розмови і перспективи на майбутнє, як також і “інтимна кава” зі старшинами, без “чужих”, як висловився гетьман, зробило те, що старшини, навіть ті, які ставились негативно до особи гетьмана, були ним захоплені.

Коли Гетьман сказав, що думає з Сірої дивізії створити “українську гвардію”, гучне “Слава!” покрило його слова.

Натомість розмова з військовим міністром гетьманського уряду генералом Рогозою (був. командир 44-тої дивізії російської армії), одразу справила на нас немиле враження. Вже на початку він заявив: “Ізвініте гаспода, что буду гаварить па руски, патаму что украинскаго язика я ещо не пастіг”. До ген. Рогози поставились усі вороже і інтуїція нас не обманула, в чому ми переконались пізніше.

Наш полк, як я вже згадував, стояв в Алтинівці, великому селі, яких було не мало на Чернігівщині.

Не встигла дивізія розташуватись, як від військового міністерства прийшли два накази: перевірка старшин і частинна демобілізація дивізії.

Командир дивізії на той час – полк. Піщанський (командиром дивізії був призначений військовим міністерством ген. Сокира-Яхотнів, який дуже коротко урядовав, а потім виїхав невідомо куди) поїхав до Києва рятувати справу.

Демобілізація дивізії без заступного рекрутського контингенту руйнувала дивізію. Але у відповідь ми отримали потвердження наказів з обіцяною прислати рекрутів.

Дивізія рекрутів не дістала, зате прийшов другий наказ про дальшу демобілізацію дивізії, якого вже не прийшлося виконати з приводу загальної зміни ситуації на Україні.

За якийсь час дивізія дістала всіх нових командирів полків, призначених військовим міністром. Усім стало ясно, що військове міністерство обрало собі за ціль знищити або приборкати, змінити наставлення дивізії, а також заломати національний дух частини.

До нашого полку прибув новий командир – полковник Пузицький. Вже лише тому, що його прислано в гетьманське військове міністерство, до полк. Пузицького полк зайняв вичікуючи вороже становище.

Полковник Пузицький під сороківкою, кремезний з задертим носом, дивився дещо з-під лоба – грізно.

Це була людина наскрізь військова, з твердим характером.

Полковник узявся “наводити” дисципліну. Цього в полку не боялися, бо в Сірій дивізії дисципліна була зразкова, сполучена з найбільш демократичними засадами, які лише можна допустити у війську, але натомість викликало невдоволення старшин втручання полковника в справи напівприватного характеру, як заборона пренумерації тих чи інших часописів.

Як фахівець кулеметного діла, полк. Пузицький не міг спокійно бачити старшин, які з цим ділом були не обізнані, а тому наказав обов’язковий старшинський, кулеметний вишкіл. Це згодом придалося всім і то дуже скоро.

Недовір’я до полк. Пузицького росло. А він стискав полк і щораз дужче прибирав його до рук. Усі вважали, що полк. Пузицький присланий військовим міністерством, щоб знищити або переорганізувати сірих.

Не раз сірі згадували прийняття у Гетьмана, яке залишилось, як гарний спогад, дивувались і обурювались, що Гетьман не дотримав слова, і віддав дивізію на поталу москалям. Щойно на еміграції стало ясне те, що

тоді видавалось дивним. Особа Гетьмана не могла вже тоді протиставитись цьому, що діялось.

На Україні було неспокійно. На границі з большевиками часто траплялись збройні інциденти. "Карательніе атради" лютували і давались добре взнаки українському населенню. Так, напр., в одному селі, за невиконання якогось дрібного зарядження, вимірили селянинові дванадцять шомполів, а його молодий садок вирубали шаблями.

У Києві крутилось багато російського елементу, ворожого до всього українського, який поводився нахабно й зарозуміло. Німці нищили непокірні села й пускали їх з димом. В повітрі пахло порохом.

Одного вечора зайшов до мене мій товариш курінний Костик і таємно повідомив мене, що пригтовляється повстання проти гетьманської влади. Він сказав: "Завтра я влаштовую ніби мої ім'янини, запрошую кількох старшин, тебе прошу обов'язково. Обговоримо деякі питання" (...).

Сірій Й. Командир Сірої дивізії // Визвольний шлях. – 5`1952 – С. 37-39.

№ 78

Телеграма Конотопському повітовому старості про підготовку російськими більшовиками замаху на гетьмана Скоропадського

Без дати

КОПІЯ
Циркулярно.
В. – Спільно.
Строго Секретно.-

ТЕЛЕГРАММА

Изь Чернигова. Конотопскому Повітовому Старость

Ближайшіе дни должны проехать Москвы: Николай Николаевич Кедровъ, тридцати пяти леть високаго роста бритый похож на артиста, неизвѣстный 40 леть маленькаго роста длинными темно-русыми волосами и неизвѣстный 37 леть темнорусыми коротко острижены бриты всь три ѣдут для організації покушения на Гетмана точка Нькій Язовскій Начальникъ контрь-развѣдки Курской Совѣтской Арміи и артистка Салтыкова тире Агатѣева которая везеть прокламації точка Обнаружены и указаны обыскать арестовать сообщить мнь номеръ 1994 Густар Высоцкій.

Вьрно
У Д`

Секретарь Конотопскаго Повітоваго Старосты**

ДАСО. Ф. Р. 5567, оп. 1, спр. 20, арк. 54.
Оригінал. Машинопис.

* Печатка Конотопського повітового старости

** Підпис

№ 79

Телефонограма про необхідність контролю на дорогах

9 вересня 1918 року

Копія з копії

Телефонограма Ромни Повітовому Старості.

Пропоную точному виконанню наступну телефонограму

Цілого ряду фактів установлюється, що більшовицькі банди іноді мають успіх тільки там, де їм таємно підвозять набої снаряди і навпаки швидко ліквідують, де підвозу немає. Пропоную прийняти найрішучіші заходи огляду всіх підозрілих місць, де б зброя патрони снаряди селах лісах також підлягали огляду підводи на великих сільських дорогах, як вдень, так і вночі для цієї мети посылайте роз'їзди (...)

Крім того на всіх дорогах, які ведуть з меж Чернігівської і Курської губерній встановити пости і перевіряти ретельно всі підводи, котрі направляються в межі Роменського повіту.

9 вересня 1918 р. Роменський Повітовий Староста Компанйон
Завсправами Ф.Нестеренко.

ДАСО. Ф. Р. 5962, оп. 1, спр. 1, арк. 109.

Копія. Машинопис.

№ 80

Оголошення про відкриття української мішаної гімназії

14 вересня 1918 року

ОБ'ЯВА

Сумська "Просвіта" відкриває українську мішану (для хлопців і дівчат) Гімназію въ Сумах (підготовчий, перший і другий клас) яка буде мати всі права міністерських гімназій.

Бажаючих віддати своїх дітей до гімназії прохаємо звернутись до канцелярії гімназії у помешканні "Просвіти" що-дня від 10 год. Ранку.

У підготовчий клас приймаються діти без екзамену, які скінчили 2 отділення початкової школи, у перший клас, які скінчили однокласову школу, у другий – докласову школу.

Платня за навчання у підготовчому класу 150 карб., а в I і II 200 карб. на рік. Про початок навчання буде об'явлено окремо.

Рада "Просвіти" імені Т.Г. ШЕВЧЕНКО.

ДАСО. Лучь. – 14 серпня 1918 р. – С. 1.

№ 81

**Циркуляр Міністерства внутрішніх справ Української держави
про облік реквізованого німецькими та австрійськими військами
майна з метою відшкодування збитків власникам**

Без дати

копія

ЦИРКУЛЯРЬ

Совершенно Секретно.

Г.г. Губернским Старостамъ и Городскимъ Атаманамъ.

Предполагая вознаградить законодательнымъ путемъ за счетъ Государства гражданъ Украины за реквизированное у нихъ имущество Германскими и Австрійскими властями, но только исключительно въ тѣхъ случаяхъ, которые имѣли мѣсто во время успокоенія населенія и возстановленія порядка, Министерство Внутреннихъ Дѣлъ предлагаетъ г.г. Губернскимъ Старостамъ и Городскимъ Атаманамъ представить немедленно для доклада законодательнымъ учрежденіямъ свѣдѣнія о размѣрѣ необходимыхъ для губерніи (въ атаманствахъ для городовъ) средствъ на указанное вознагражденіе, обязательно указать:

1. Мѣсто, гдѣ производилась реквизиція (село, волость, городъ.)
2. Время реквизиціи.
3. Какой властью произведена реквизиція (Германскою, Австрійскою) указать лицо или учрежденіе, которое выдало приказъ о реквизиціи (командиръ полка, отряда, комендантъ)
4. Что реквизировано – назвать отдѣльно каждый однородный видъ имущества.
5. Количество реквизированного имущества (отдѣльно каждый видъ имущества.)
6. По какой цѣнѣ реквизировано – за единицу каждаго вида имущества.
7. Общая стоимость, какъ одного вида имущества, такъ и всего.
8. Имѣются ли соответствующіе документальныя данныя у тѣхъ лицъ, у которыхъ производилась реквизиція.

За Міністра Внутрішніх Справ В. Рейнбот
В.О. діректора Департаменту Загальних Справ Мощенський
і Старший Бухгалтер Лаврик.

З оригіналом згідно:

Підписи

За Старшого Бухгалтера Департаменту загальних справ (підпись)

Сь подлиннымъ вѣрно:

И.Д. Повитоваго Старосты Фененко

ДАСО. Ф. Р. 5567, оп. 1, спр. 20, арк. 22.

Копія. Машинопис.

№ 82

Звернення Конопотської земської повітової управи до начальника Конопотської повітової державної варти з проханням допомоги у боротьбі з безпритульністю

21 вересня 1918 року

До Начальника Конопотської
Повітової Державної Варти

Зважаючи на те, що земство ні у власній лікарні, ні у другому якому небудь земському помешканню не має змоги, хоч би тимчасово, приютити підкидачів і по заведеному порядку воно видає тільки допомогу вихованцям дітей, Повітова Народня Управа прохає Вас зробити розпорядження підлеглим Вам чинам Державної Варти, при обнаруженню підкидачів, підшукати благонадежну людину і передати дитину на її виховання, а Управу про це лише повідомити, з надсилкою усього листування.-

Голова Управи**
Писарь***

ДАСО. Ф. Р. 5567, оп. 1, спр. 1, арк. 18. Оригінал. Машинопис.

№ 83

Лист Полтавського губернського старости начальникам державної варти про агентурну діяльність більшовиків серед українських військ

30 вересня 1918 року

Копія съ копії. Совершенно секретно. В. Спшно.
Циркулярно.

М.В.С. Полтавський Губерніяльний Староста Української Держави По освідомительному Відділу Сентября 30-го дня 1918р. №549. м. Полтава. Всьмь Повітовимь Старостнымь Начальникамь Полтавской и Кременчугской Городской Державной Варты

По полученнымь совершенно секретнымь свѣдѣніямь Всеукраинская організація Комунистовь/большевиковь/ имѣеть въ своемь распоряженіи громадныя денежныя средства и опытныхь серьезныхь работниковь-агентовь. Последнія разыѣзжаютъ по городамь Украины и имеютъ общеніе съ украинскими военными сотнями, которыхь склоняють поднять вооруженное возстаніе въ одинь день на всей Украинѣ и вооруженной силой прежде всего уничтожить командный составъ германцевъ и австрийцевъ

* Штамп Конопотської повітової земської управи – у порядн.

** Підпис

*** Підпис

и их штабы; кроме того, эти агенты вербуют на службу добровольцев – крестьян из бывших “товарищей” специально для уничтожения всех вартовых одним из таковых агентов по Подольской губернии является еврей ГОЛЬДШТЕЙНЪ (сын изъвѣстного банкира).

Онъ имѣетъ раіономъ своей дѣятельности: Винницу, Литинь, Жмеринку, Летичевъ, Проскуровъ, Могилевъ и Каменец-Подольск, такъ, какъ эти города усиленно посѣщаетъ. Тот же Гольдштейнъ ведетъ съ сотнями ночныхъ собесѣдованія на поляхъ и нѣкоторыя сотни уже распропогандированы; такъ въ г. Винницъ двѣ сотни изъявили уже свое согласіе на выступленіе, о чемъ извѣстно даже значковому повитового коменданта: в этихъ сотняхъ имѣются бывшіе учителя, которые являются средне опаснымъ элементомъ: въ г. Литинь сотни еще определеннаго рѣшенія не дали и пока колеблются. Въ Проскуровскомъ уѣздѣ организація эта уже имѣетъ цѣлую сеть волостныхъ комитетовъ. Связывается она съ профессиональными союзами и с культурно-просвѣтительными учрежденіями. Въ самомъ недалекомъ будущемъ предполагается избраніе на мѣстахъ делегатовъ для поѣздки на съѣздъ, который состоится въ Кіевъ въ 20-хъ числахъ Сентября мѣсяца. Придавая особо серьезное значеніе означенной организаціи, прошу немедленно принять всѣ зависящіе отъ Васъ мѣры къ всестороннему ея обслѣдованію (...)

ДАСО. Ф.Р. 5962, оп. 1, спр. 4, арк. 148.

Копія. Машинопис.

№ 84
Оголошення про концерт кобзаря
Івана Кучугури-Кучеренка^[42]

3 жовтня 1918 року

Українській концертъ

Після свого артистичного турне по Просвітам Полтавщини, де відбулося 36 концертів, 2-го сього жовтня до Сум завітав славнозвісний кобзарь Іван Кучугура-Кучеренко який має намір упорядити ряд концертів по Просвітам Сумщини. Будуть виконані історичні думи й пісні.

Сьогодні 3-го жовтня в помешканні Т-ва Просвіти відбудеться концерт Кучеренка при участі артиста Василя Павловича Цимбала, який прочитає реферат: “про кобзу, кобзарів, історичні й народні пісні”, а також продекламує з Франка, Грінченка, Олеся й інших поетів.

Початок о 8-ми годині.

ДАСО. Лучь. – 3 жовтня 1918 р. – С. 4.

№ 85

Повідомлення про більшовицьку агітацію

3 жовтня 1918 року

Агитация большевиков в Украине

БЕЛГОРОД. 25.IX. Большевиками в Москве заготовлено 18 миллионов прокламаций для пропаганды среди населения Украины. Содержание прокламаций ложно и явно провокационного характера.

“У.Т.А.”

ДАСО. Земские известия. – 3 жовтня 1918 р. – С. 1.

№ 86

**Повідомлення про звернення населення прикордонних з
Україною районів Росії з проханням про захист від більшовиків**

8 жовтня 1918 року

Жертвы налета на Коренево

БЕЛГОРОД. 28.IX. Из Курска сообщают, что во время последнего нападения большевиков на станцию Коренево пострадало свыше 400 беженцев. Убито 14 красноармейцев. Прибывшая из Курска специальная комиссия установила, что нападение произведено по инициативе матросов прибывших из Орла. Разстреляно восемь главных руководителей нападения. Среди населения пограничных полос с Украиной собираются подписи с воззванием к немецкому командованию, в котором население просит прийти на помощь прекратить насилия, чинимые большевиками.

У.Т.А.

ДАСО. Земские известия. – 8 жовтня 1918 р. – С. 2.

№ 87

**Повідомлення преси про можливість
приєднання Білорусії до України**

8 жовтня 1918 року

Присоединение Бѣлоруссии къ Украинѣ

В правительственныхъ кругахъ поставленъ на очередь вопрос о возможности присоединенія Бѣлоруссии къ Украинѣ, на основаніи унии съ автономнымъ управленіемъ. Рѣшеніе вопроса зависитъ отъ того, какъ закончатся въ Кіевѣ переговоры съ большевиками. Если переговоры будутъ прерваны – бѣлорусамъ будетъ предоставлено право вербовать на Украинѣ армию для защиты очищаемыхъ нѣмецкими войсками мѣстностей отъ вторженія касноармейцевъ. Жители этихъ мѣстностей

выслали в Киев делегации просить Украинское правительство присоединить к Украинь эти мьстности, чтобы избавить ихь оть большевистской опасности.

ДАСО. Лучь. – 8 жовтня 1918 р. – С. 2.

№ 88
Подяка за допомогу жителям м. Лебедина
від львівського дитячого притулку

8 жовтня 1918 року

От Львовского приюта

Львовский приют детей воинов приносит глубокую благодарность за организацию и устройство благотворительного спектакля в пользу Львовского приюта детей воинов 2 августа с.г. А.А. и Ю.Н.Леонтьевым, а также всем, принимавшим участие в спектакле и способствовавшим успеху вечера, чистый сбор с коего 969 руб. 76 коп. поступил на пользу детей сирот. Дети всегда будут помнить имена тех добрых людей, которые тем или иным путем приходили на помощь приюту в дни тяжелых испытаний на далекой чужбине.

Львовский приют детей воинов

ОТЧЕТ

о вечере в пользу львовского приюта (2 августа 1918 года).

Приход

За билеты.....1407 р. 25 к.
Буфет, цветы и конф.2316 р. 65 к.

Пожертвовано:

Детьми М.П. Карабана.....40 р. – к.
Не взята сдача при покупке билетов И.И.Пивоваровым.....4 р. – к.
В.В.Гладковым.....4 р. – к.
Итого.....3771 р. 90 к.

Расход.

Сбор с билетов (сдан в управл. стражи).....324 р. 40 к.
За помещение Народного Дома.....108 р. 29 к.
За освещение.....40 р. – к.
Музыкантам.....350 р. – к.
(Из них 50 р. О.И.И.)
Расходы по сцене, типограф.
провизия, прислуга и друг.....1979 р. 45 к.
Итого.....2802 р. 14 к.

ДАСО. Земские известия. – 8 жовтня 1918 р. – С. 4.

**Лист від селян с. Пархомівки до газети “Народне Життя”
з вимогою запровадження української мови**

6 листопада 1918 року

Лист від гуртка селян до газети “Народне Життя”

В Харківському тижневику укр. соц.-демократів під таким заголовком зміщений лист такого змісту:

Шановний Пане Редакторе! Дуже прохаємо Вашої ласки, аби Ви на сторінках Вашої і нашої газети, “Народне Життя”, відповіли нам всім тим, хто цікавиться Вашою газетою, проміж тих, що орють та сють, чому Ви друкуєте її не нашої, а на бозна якій чужосторонній мові, адже ж Ви обіцяли писати “на всем понятном языке”, а він хіба тільки буде зрозумілий одним москвинам, а не нам українцям. Скрізь, де не послухаєш, чи в крамниці, чи на площі, а найбільше у волості. Одно кажуть: То було вже по нашому й писати почали, якось охотнійше вірилося, а це опять: што, да пошто, “желі да нежелі, аж вуха в’януть”. Хотів був виписати газету каже один, та хлопець то втне по панському, бо він самоука!.. Еге відповідає другий, либонь вже й учили й наказували, щоб учили по всіх школах по вкраїнські сам достойний пан Гетьман цей наказ затвердив... Ондечки на залізницях, а хоч би у нас і на почті так давним давно по вкраїнські смалять, а то диви “Народне Життя”, а не народною мовою пишеться!... Це по моему виходить так, вмішується в розмову третій кремезний дідусь: що на гаспадіна в панській одежі, наділи мужицький капелюх з вухами, нехай походить панич у нашому капелюсі, може скоро й цей скине, а то ще й чумарку надіне!.. І таких балачок можна почути скрізь і всюди дуже багато, Правда кажуть ще й так, –аби гарне писалося то розберемо, а не розберемо самі то покличемо письменних вони і розберуть і нам розкажуть! А наш погляд краще було б як би їм не доводилося шукати щоб їм розібрали, бо ми знаємо що те письменство добувалося в не нашої, в російській школі, а ми вже й зараз самі критикуємо русифікаторську політику бувших державних керманічів і приказом ясновельможного Пана Гетьмана у “Відомостях Харківщини” від 3 септября ц. р., № 26, заводимо обов’язкове навчання української мови, історії, та географії у всіх середніх школах! Нащо ж так легковажити, як указами самого Гетьмана так і самою українською справою! Хіба ще не зрозуміло кожному, що в Українській Державі повинна бути тільки одна державна українська мова, навіщо нам позичати другу-хіба це не сором, не ганьба! Або те скажіть хіба в якомусь повітовому земстві Московської губернії гадають земські діячі газету на українській мові, ні цього не зроблять навіть більшовики! Багато підписчиків же не діждеться, що ось то вийде примірник друкований по українській, щоб підписати передплату, а він вийшов: перший, другий, третій, четвертий, а вкраїнського немає й не видно, за виїмкою допису про Козіївку, знайшов богоспасенний чоловіга, а чи діждемося ми свого! Шкода тільки, що роботи на полі багато орати на зяб треба, а то матері його хиря, позасукаємо рукава та будемо самі шкрабати до газети, коли вона справді наше “Народне Життя”, а газетка порадлива й цікавенька тільки шкода, що в не нашої одежі виходить. Так оце ми зібралися гуртком, кликнули до себе

письменного чоловіка, тай рішили, як зуміли писати до газети листа, та розпитати її, чому вони "Народне Життя" друкують не по українські?!—Розкажіть будь ласка, шановний наш пане-редакторе—ждемо!

З пошаною Гурток Пархомівських селян, що люблять Українську Державу і свою рідну мову!

ДАСО. Земське діло. – 6 листопада 1918 р. – С. 3.

№ 90

Урядова телеграма про боротьбу з радянською агентурою

Без дати

копія з копії

Полтаву Губ стар. Київ Мін.Сп. Внутр. 276 335. 334 16/10

1. Поступивши Департамент достовірним повідомленням останнім часом відзначається посилений наплив в Україну китайців, латишів, з котрих більшовицькі комісари організують окремі групи і готують до активного наступу на випадок збройного повстання

Спостерігається, що ці групи стають до роботи на фабриках, заводах, залізницях спеціально під виглядом артилей, при чому фінансовані більшовиками погоджуються на порівняно низьку розцінку і таким чином витісняють українських робітників. Крім того більшовики користуються китайцями і латишами для збирання необхідних їм відомостей. Надаючи особливо серйозного значення вказаному явищу, за наказом Києва прошу застосувати невідкладні заходи перевірки населення і періодичних облав, негайному арешту всіх китайців і латишів, як таких, що входять до складу вказаних артилей, так і окремих осіб, діяльність яких може викликати підозру і передачу арештованих Німецькому Командуванню для відправлення на примусові роботи. Після виконання цього Департамент очікує термінового повідомлення.

6241 за (...) Вірно: За Писаря** Зовсім таємно. Негайно.

ДАСО. Ф.Р. 5962, оп. 1, спр. 1, арк. 167.

Копія. Машинопис.

№ 91

Грамота гетьмана Павла Скоропадського про федерацію України з Росією

14 листопада 1918 року

Перемир'я між Німеччиною й Державами Згоди заключено. Найкраща війна скінчилась, і перед народами всього світу стоїть складне завдання утворити основи нового життя.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Підпис

Серед решти частин багатотрадалної Росії на долю України випала порівнюючи більш щаслива доля. При дружній допомозі Центральних Держав вона зберегла спокій аж до нинішнього дня. Ставлячись із великим почуттям до всіх терпінь, які переживала рідна їй Великоросія, Україна всіма силами старалась допомогти своїм братам, оказуючи їм велику гостинність і піддержуючи їх всіма можливими засобами в боротьбі за відновлення в Росії твердого державного порядку.

Нині перед нами нове державне завдання. Держави Згоди були приятелями колишньої єдиної Російської Держави. Тепер, після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні, безумовно, змінитися. На інших принципах, принципах федеративних повинна бути відновлена давня могутність і сила всеросійської держави. В цій федерації Україні належить зайняти одне з перших місць, бо від неї пішов порядок і законність краю і в її межах перший раз свобідно віджили всі прицищені та пригноблені большевицьким деспотизмом громадяни бувшої Росії. Від неї ж вийшла дружба й єднання з славним Всевеликим Доном і славними Кубанським і Терським Козацтвами. На тих принципах, які – я вірю – поділяють усі союзники Росії, Держави Згоди, а також яким не можуть не співчувати без винятку інші народи не тільки Європи, але й усього світу, повинна бути збудована майбутня політика нашої України. Її першій належить виступити в справі утворення всеросійської федерації, якої кінечною метою буде відновлення великої Росії.

В осягненні цієї мети лежить запорука добробуту як усієї Росії, так і забезпечення економічно-культурного розвитку цілого українського народу на міцних підставах національно-державної самобутности. Глибоко переконаний, що інші шляхи були б загибеллю для самої України, я кличу всіх, кому дорога її майбутність, тісно зв'язана з будучиною і щастям всієї Росії, з'єднатися біля мене і стати грудьми на захист України й Росії. Я вірю, що цій святій патріотичній справі ви, громадяни й козаки України, а також і решта людности, дасте сердечну й могутню підтримку.

Новосформованому нами кабінетові я доручаю найближче виконання цього великого історичного завдання.

Павло Скоропадський
14 листопада 1918 р., місто Київ.

Нагаєвський.І. Історія Української держави ХХ століття. – К.: 1994. – С. 163-164.

№ 92
Звернення дивізії “Сірожупанників” із закликом
повстати проти Скоропадського

Листопад 1918 року

Товариші,
сини України і її народу.

Настав для України історичний мент. Для Українського народу б'є 12 година! Узурпатор Скоропадський продавав нас і Рідну Україну Московським і Донським жиросідам-кулакам!

Сини України! Каїна Скоропадського можливо спинити тільки зброєю! За нас цього ніхто не зробить! Озброїться повинні самі ми, і самі-ж врятувати Рідний наш край Україну і себе.

Товариші!!!

1-а Стрілецька, Козацька піша дівізія поставила собі метою і за щастя, постояти за Вільну Незалежну Україну, за її добробут, за її кращу долю і за її демократичний трудящий народ.

Всі, кому минуло 20 років, у кого ще б'ється і болить серце за Рідну Неньку Україну, за Український Народ, всі, – як один, кидайте свою працю, свої хати, і ідьте до нас.

Ворог підняв голову. Ворог не спить. Він іде на нас, він хоче разорити, обкрасти Україну, нас матерів, батьків, братів, сестер і дітей наших.

Єднаймося! Всі ідьте до нас, ми видамо вам зброю, одяг, будемо годувати і разом визволяти Рідний Край!

Коли ми тепер не дамо опіру ворогу, ворог сам прийде до нас і примусить нас робити те, що він захоче.

Дорогі браття! Цьому не бути! Не будемо ждати ми, щоб попустити до сього. Пам'ятаймо, що наш найзліший, найклятіший ворог іде на нас!

Селяне і робітники!!! Кидайте ваші плуги, сокири, машини, ходім всі разом кувати собі кращу долю й щасте!!!

Мати Україна зтікає кров'ю.

Вона, наша Рідна Мати, кличе нас, може в останне, постояти за НЕЇ вирвати Її з пазурів kota, кличе нас, взиває, – рішуче сказати наше слово.

Браття! Ходім же всі разом! Зіллемося в міцну стальну лаву і тоді ніхто нас не переможе.

Побіда за нами. З нами Бог Святий Віра і Свята правда!

Вперед же. До зброї!

Записуватись в козацтво біля станції Конотоп, Штаб Стрілецької дівізії, помешканні залізничного комісаріяту.

Начальник Штабу Командуючого Республіканськими Військами Полтавщини і Чернігівщини

Військовий Старшина Калюжний.

ДАСО. Ф. Р. 2674, оп. 1, спр. 1, арк. 47.

Копія. Машинопис.

№ 93

Відозва Директорії Української Народної Республіки

15 листопада 1918 року

Громадяне!

Генерал російської служби П.Скоропадський, порозумівшись у квітні 1918 року з німецькими генералами, штиками німецьких, – тоді ще не вільних підлеглих їм салдатів, – назвавшись гетьманом, захопив владу на Україні й скасував Українську Народню Республіку.

З того менту зачалось нищення всіх народніх прав та нечувані знущання над демократією України жандармів і поліцаїв старого царського ладу.

Клясова помста поміщиків та буржуазії дійшли до такої міри, якої не знав і царський режим.

І що більше панування генерала-гетьмана посувало Україну до єдиної неділимой Росії, то лютіше, отвертіше й цинічніше ставало топтання прав народу й глузування пануючих кляс над усіма здобутками революції, як політично-соціальними, так і національними.

Останнім зрадницьким актом генерала-гетьмана П. Скоропадського про скасування самостійности Української Держави український народ віддається остаточно на поталу поміщицько-бюрократичній реакції та на цілковите поневолення. Сформований новий Уряд із представників реакційних кляс, які мають творити єдину неділиму Росію, виразно говорить про те, що чекає український народ, коли він не встане рішуче й до останнього чоловіка в оборону свого життя.

Український Національний Союз, яко найвище представництво організованої української демократії, вживав до останнього дня всіх заходів, щоб без пролиття крові й дезорганізації громадського життя захистити і одстояти права народу. Але всі мирні заходи української демократії весь час зустрічали лютий опір з боку поміщиків, бюрократії та буржуазії.

Отже настав час залишити мирні заходи.

Од імени організованої української демократії, від усього активного народнього громадянства, яке обрало нас, ми, Директорія Української Народньої Республіки, сим оповіщаємо:

Генерал Павло Скоропадський є насильник і узурпатор народньої влади. Все Правительство його, як протинародне, протинаціональне, оповіщаємо недійсним.

Пропонуємо генералу П. Скоропадському й його міністрам залишити обманом і насильством захоплені ними урядові посади.

В ім'я спокою, порядку в Республіці пропонуємо зробити це негайно, без пролиття крові.

Офіцерським руським організаціям пропонуємо мирно скласти зброю й виїхати з меж України, куди хто схоче. В противному разі місце висилки їх буде призначено Урядом Української Народньої Республіки.

Застерігаємо генерала Скоропадського, його міністрів, руських офіцерів і всіх, хто з ними, що всякі насильства, утиски, образи й пошкодження українцям, а також демократичним особам і організаціям якої будь національності викличуть помсту, вибух якої ніхто не зможе спинити. В інтересах цих груп і осіб пропонуємо утриматись від агресивних заходів проти демократії.

Німецьке вояцтво демократичної Германської Республіки оповіщаємо що українська демократія більш не може терпіти насильств, знуцання й злочинного для всього краю панування монархічно-поміщицької реакції й з зброєю в руках буде обстоювати права поневоленого народу. Ми віримо, що салдати германського визволеного народу поставляться до боротьби пригніченого українського народу відповідно до своєї гідности.

Всім громадянам заявляємо:

Хто стоїть за утиск та експлуатацію селянства та робітництва; хто хоче панування жандармів і охранок; хто може спокійно дивитись на розстріл мирних студентів озвірілими руськими офіцерами, – той нехай виступає разом з гетьманом і його урядом за єдину неділиму гетьмансько-монархічну Росію проти волі демократії Української Народньої Республіки.

Всі останні чесні громадяне, як українці так і не-українці, повинні разом з нами стати збройною дружною силою проти ворогів і злочинців народу й тоді всі соціальні й політичні здобутки революційної демократії будуть повернені. А Українські Установчі Збори твердо й непохитно закріплять їх на вільній Українській землі.

Разом з тим Директорія Української Народньої Республіки закликає всіх борців стежити за порядком і рішуче та безпощадно припиняти грабіжі.

Українські народньо-республіканські війська підходять до Київа. Для ворогів народу вони несуть заслужену ними кару, для демократії всіх націй України визволення.

До зброї, громадяне, й до порядку.

Голова Директорії Української Народньої Республіки В. Винниченко
Члени Директорії С. Петлюра, Ф. Швець, П. Андрієвський.
У Києві, 15 листопаду 1918.

Винниченко В. Відродження нації. Частина III. – Київ – Відень.: 1920.
– С. 110-114.

№ 94

Заклик Головного командування військ Директорії УНР на Чернігівщині і Полтавщині

Без дати

Дорогі браття!!!

Війська Петлюри перші підняли повстання проти московсько-поміщицько-фабрикантського контр-революціонера і провокатора, колись так-званого "гетьмана", царського охранника, генерала Скоропадського.

Вони перші винесли найтяжчі, з його мизерної руки удари.

Вони може найбільше відчували кривду і неволю, в яку застріг всіх нас сей другий Азеф, Іуда, – підкуплений поміщицькими та фабрикантськими мільонами.

Вони може найкраще відчувають, як стогне Українська земля, увесь Український Нарід у неволі, стікаючи кров'ю під ножем черносотенних, царсько-гетьманських бандитів і кровопийць...

На наказ Українського Республіканського Діректоріяту, який знаходиться під проводом славних наших борців за землю, правду і волю народу, – Винниченка і Петлюри, ми підняли повстання проти царсько-поміщицько-фабрикантсько-черносотенних провокаторів, котрі ідуть проти нас з генералом Скоропадським прозваного народом Іудою.

Війська Української Народньої Республіки женуть і тиснуть Народнього ворога; – одначе ворог, за гроші старого німецького уряду, накупив і так загарбав багато зброї та гармат, озброїв все ледаче офіцерство і нам приходить дуже тяжко.

І ми, товариші, в сей скрутний час для нас в борбі за соціялізм про-тягуємо Вам братню руку, звертаємося до Вас як до вірних синів України

і борців за долю свого народу, дайте нам допомогу, і станьте в ряди війська Української Народної Республіки.

Станьте під команду Начальника революційних військ на Чернігівщині та Полтавщині Української Народної Республіки Полковника Палія.^[43]

Бережіть же права Української Народної Республіки і хороніть свій Рідній многострадальний народ, свою рідну землю напоєну кров'ю предків наших, які полягали за волю народу від грабіжу і руїни ворожих нам сил.

Підтримуйте всюди повний порядок, спокій і справедливість щоб не було у нас так, як у Московських сусідів, щоб не посміялися і не покивали головами інші народи.

До праці ж!!!

Головне Командування Революційних військ на Чернігівщині і Полтавщині.

ДАСО. Листівки. – № 2674 – С. 16.

№ 95

Витяг з протоколу №1 засідання військової ради Середино-Будського бойового району

13-16 листопада 1918 року

Порядок денний

1. Слухали: доповідь Мирної делегації в Хутір Михайлівський для обміну даними з нім. солдатами, питання, що витікали з доповіді.

Постановили: терміново зайняти Хутір Михайлівський Летючим загonom Конотопською революційної боевою дружиною про що донести окружному комісаріату і Штабу армії на розпорядження. При чому військова рада надає дружині всіляку співпрацю.

ДАСО. Ф.Р. 4128, оп. 1, спр. 2, арк. 19.

Копія. Машинопис.

№ 96

Зразки посвідчень посадових осіб

17 листопада 1918 року

Военный совет
Середино-Будского
Боевого района
ноября 17 дня 1918 г
№ 46
г. Середино-Буда

Удостоверение

Дано сие Товарищу Бибуку в том, что он действительно есть председатель Военного совета С. Будского Боевого района, что подписано и приложением печати удостоверяется, а за неимением печати Военного

совета удостоверяется печатью Середино-Будского Уездного исполнительного комитета.

Председатель Военного совета
Секретарь

(...)

Ларионов – заведующий отделом снабжения Военного Совета С. Будского Боевого района.

Кульгинский – командующий войсками Военного Совета С. Будского Боевого района.

Соловьёв – военный руководитель Военного Совета С. Будского Боевого района.

Чигирин – военный комиссар Военного Совета С. Будского Боевого района.

ДАСО. Ф. Р. 4128, оп. 1, спр .4, арк. 13-17.

Копія. Машинопис.

№ 97

Газетні повідомлення про повстання військ Директорії проти Скоропадського

20 листопада 1918 року

Виступи Петлюри і Винниченка

В Харкові

По даним з Харкова від 19 листопада влада в місті знаходилася в руках частин, що примкнули до Петлюри і Винниченка

Останні оголосили Харківщину республікою.

18 листопада в 12 годин ночі демократичні українські війська проголосили УНР. Місцева влада знята. Обеззброєні всі нім. війська в їх обеззброєнні приймали участь 2-й запорізький Болобочанський полк, залізнична сотня, 1-й гайдамацький курінь ім. отамана Кіриленка.

На вулицях Харкова

Переворот викликав великий інтерес. Вранці по всім частинам містам пройшли українські військові частини. З національними знаменами та оркестром.

Маси народу оточили редакції місцевих газет. Повідомлення нового уряду про відновлення демократичних дум і земств викликало задоволення серед народу.

Закриття урядових центрів

Пізно вночі майже без супротиву нім. частин всі урядові установи Харкова були зайняті військами Петлюри.

Зайняті банк, центральна варта, казначейства, вокзал, управління ж.д.

Караули козацьких військ зайняли центральні частини міста. На Павловській площі були виставлені кулемети і артилерія.

Річка Лопань у моста Московської і Старо-Московської вулиць була усяяна поганами, зірваними з г. офіцерів прибувшими військами полк. Бобочана.

В Полтаві

По даним в Полтаві ведуться бої між прихильниками гетьмана та республіканцями.

ДАСО. Земське діло. – 20 листопада 1918 р. – С. 1.

№ 98

Наказ коменданта Сум та повіту Соболя

22 листопада 1918 року

Наказ № 1.

Громадяне!

Цим повідомляю, що я на підставі роспорядження Уряду Української Народної Республіки з 21 листопаду ц. р. вступив до виконання обов'язків коменданта м. Сум і повіту.

Объявляю м. Суми і повіт на військовому стані і наказую: підтримувати порядок і спокій, а також пильно стежити за моїми розпорядженнями. Всі увеселітельні установи, як то: театри, кінематографи, ресторани й инши установи також раду* повинні скінчувати працю у 9 год вечора, рух народу по вулицях дозволяєця також до 9 год. вечера, ті-ж особи, котрі будуть замічені на вулицях будуть заарештовуватись.

Повітовий староста згідно наказу військами Харківщини від 18 листопада ц.р. увільняється від посади.

Державна варта на місцях і виконує свої обов'язки.

Надалі до особного роспорядження забороняєця продаж горілки, вин і инших спиртних напиктків.

Ще раз закликаю всіх до спокою, та порядку і прохаю виконувати мої розпорядження.

Всім служашим урядовцям громадських інституцій бути на місцях і виконувати свої обов'язки.

Комендант м. Сум і повіту СОБОЛЬ

Комендантській Осаул Значковий БУДКО

21 XI. 1918 р. м. Суми.

ДАСО. Лучь. – 22 листопада 1918 р. – С. 2.

* Так в текст – упорядн.

№ 99

Наказ отамана Петра Болбочана про вступ на посаду головнокомандуючого військами УНР на Харківщині, Полтавщині і Чернігівщині

22 листопада 1918 року

НАКАЗ № 3

**З наказу головного отамана усіх військ
Української Народної Республіки
Симона Петлюри**

Я призначений головнокомандуючим усіма військами Республіки на території Харківщини, Полтавщини і Чернігівщини, а тим оповіщаю; що з 15 Листопаду всю владу в Українській Народній Республіці перейняла Діректорія республіки до Діректорії увійшли представники від демократичних і соціалістичних робітничих і селянських кол, а узурпатор – бувшій гетьман Скоропадський, – оголошений по за законом.

На далі всі закони і распорядження Скоропадського та його уряду не є дійсні, а тільки накази та распорядження Діректорії Української Народної Республіки.

Закликаю всіх громадян Харківщини, Полтавщини та Чернігівщини заховувати повний спокій.

Закликаю усі союзи робітників та селян увійти зі мною, або через Мій Штаб, або через Штаби моїх помішників в зв'язок. На Харківщині моїм помішником призначено полковника Нельговського, а на Полтавщині та Чернігівщині полковника Палія, на яких накладаються і обов'язки Губернільних Комендантів з повновластью по військовому часу.

Оповіщаю всіх, – що українське військо не попустить, на Україні ні якіх розбоїв, грабунків, або насильців, які вибухи на Україні були, як наслідок политики Гетьманського уряду.

Українське військо стає в обороні народних прав і народної свободи. Через те усякі злочинства проти недоторканности людської особи будуть каратися за законами військового часу.

Усі урядовці та урядові офіцери мають лишитися на своїх місцях, але хто з них, явно, або нишком піде проти республіки, або наважиться виступити проти війська, або Уряду Республіки, той буде покараний по законам військового часу.

Офіцерам та солдатам Добровольчеської Армії гарантується недоторканність, але при умові здачи зброї і абсолютного невтручання у внутрішні справи Української Республіки.

Добровольчеській Армії буде дана допомога для її виїзду за межі Української Республіки.

Німецьке військо має продовжувати нести свої обов'язки по охороні порядку, при чім йому гарантується спокійне, поступове виконання його пляну перевозки до своєї отчизни. Вся влада на залізницях Слобідських Північно-Донецькій, Лівобережній Білгород – Сумській, Такмакській та Запоріжській надається головному комісару Славгородському, через те наказую виконувати всі распорядження і накази його.

Державна варта залишається і виконує свої обов'язки.

* Зберігати – упорядн.

Главначальствующий Харьковщины Шидловскій увільняється від служби і також увільняються всі повітові старости.

В допомогу губерніяльному коменданту на Харківщині призначається губерніяльним комисаром Тимошенко.

Всі демократичні самоврядовання та земські установи возстановляються.

Губерніяльному комендантові наказую негайно роздивитися справи заарештованих і, невинуватих увільнити з в'язниць.

Главкомандуючий військами Української Народної Республіки на Харківщині, Полтавщині і Чернігівщині

Отоман Балбачан.

За начальника штабу армії хорунжий Літовчик.

17 листопаду 1918 р.

м. Харків.

ДАСО. Лучь. – 22 листопада 1918 р. – С. 2.

№ 100

Наказ повітового коменданта П. Соболя про знаки розрізнення

22 листопада 1918 року

Наказ № 4

від 22 листопаду 1918 року

Наказую всім старшинам і козакам Української Народної Республіки надіти погони і кокардки згідно установленого Українського зразця, а всім Російським старшинам все це зняти. Всі особи, котрі будуть самочинно зривати, які би то не було знаки отлічія, погони і кокардки у старшин і козаків і їм образять недоторканість персони, підлягають до суду військового часу. Помнятая, що ми не большевики а Республіканське Українське козацтво.

Комендант Республіканських військ м. Суми і Сумщини на Харківщині
П. Соболю.

За Осаула Бутко.

ДАСО. Лучь. – 22 листопада 1918 р. – С. 2.

№ 101

Повідомлення про хід антигетьманського повстання

22 листопада 1918 року

Всім організаціям!

З дня 18 листопаду 1918 року військо Української Народної Республіки зайняло Бердичів, Казятин, Білу Церкву і Фастів, посуваєця на Київ і знаходеця па половині дороги між Фастівим і Києвом. Центром українського

республіканського руху являєця Харків. Отряди українських республіканських військ утвердили українську республіканську владу та йдуть на Полтаву в підмогу українським республіканським отрядам, які і там уже почали виступати. Серед населення велике одушевлення. Українське селянство прилучилося до українських республіканських військ. Формування українських отрядів по селах поступає скорим кроком вперед. Селянам видано багато зброї і амуніції і влада скрізь переходить в руки представників Української Народної Республіки. Гетьманські відділи відбираються*, разом багато їх переходить з усім сооруженієм до військ Української Народної Республіки.

Начальник штабу гол. Ком.
Отаман Осецькій.

ДАСО. Лучь. – 22 листопада 1918 р. – С. 2.

№ 102

Оголошення про особливий порядок на залізницях

22 листопада 1918 року

По залізницях України

Згідно наказу головнокомандуючого військами республіки міні доручена Лівобережна залізниця. Об'являю всі залізниці України на військово-му стані. Поперджаю, що всі хто зробить злочин проти уряду республіки належать військовому полковому суду і караються смертю.

Головний комісар Української Республіки Славгородський

По залізницях України

За затримання, або знищення телеграм уряду української республіки винувні будуть негайно увільнені і передані військовому суду, а в злочинних випадках будуть розстріляні по суду.

Головний комісар Української Республіки Славгородський

ДАСО. Лучь. – 22 листопада 1918 р. – С. 2.

* Так в тексті – упорядн.

№ 103

Телефонограма Конотопського військового начальника про мобілізацію українців-старшин до І-ї козацько-стрілецької дивізії Сірожупанників

26 листопада 1918 року

Копія з копії
По мобілізації

ТЕЛЕФОНОГРАМА

В усі волості та села Конотопського Повіту

Згідно наказу Командуючого Республіканською Українською армією Чернігівщини і Полтавщини від 25 цього листопаду під ч.40, наказую зробити негайно заклик до старшин Української Народності про те щоб ті Старшини, котрі бажають боронити права Українського народу і Українську Державну Самостійність являлись не пізніше 30-го Листопаду цього року в доручене мені Управління м. Конотоп Батуринська вулиця Ч. 8 з необхідними для походу речами, відкіля будуть мною надіслани в розпорядження Штабу І-ї козачої Стрілецької дивізії та поповнення кадрів зазначеної дивізії.

За Конотопського Повітового Військового Начальника Значковий Ворона.

Діловод Чернявський. 26 Листопаду 1918 року ч. 81. м.Конотоп.-

ВЪРНО:
Столоначальник*

Г.г. Начальникам всѣх участковъ Конотопской Повитовой Народной Милиціі.-

Для свѣдѣнія и распубликованія.-
1918 року Листопаду 28

Начальник Уѣздной Милиціі.-**

ДАСО. Ф. Р. 5567, оп. 1, спр. 20, арк. 11.
Оригінал. Машинопис.

* Підпис

** Підпис

№ 104

Телеграма Директорії УНР про призначення і затвердження губернських і повітових комісарів

Не раніше 26 листопада 1918 року

Телеграф

Всім губернським та повітовим народним управам міст Української Народної Республіки.

Воен Сумы Фастова 2387, Без слов 29, 17, 45

Згідно постанови Директорії від 26 листопада влада на місцях як по селам так і містечкам та по містах належить органам народного самоврядування та комісарам народного правительства.

Директорія буде в кожному разі окремому випадкові призначати і затверджувати всіх губернських та повітових комісарів тому прохаю аби народні повітові та губернські управи в порозумінні з філіями національного союзу де такі існують національними організаціями або при відбудові і останні з партійними організаціями соціалістів демократів та соціалістів революціонерів негайно надати на затвердження Директорії двох або більше кандидатів на посаду комісара зазначивши їх політичне кредо, освіту і службовий стаж.

Голова Директорії Винніченко.

ДАСО. Ф. 2, оп. 1, спр. 37, арк. 23.

Телеграфний бланк.

№ 105

Стаття з закликом до об'єднання всіх демократичних сил навколо української ідеї

28 листопада 1918 року

До перемоги!

Замучений вкрай гетьмансько-поміщицько-німецьким пануванням український нарід нарешті прокинувся і дужим рухом намагається скинути з себе важкий тягар.

Нарід напередодні перемоги. Але на перешкоді цьому стоїть наша роз'єднаність, ми ще нічого не зробили для того, аби наш нарід свідомо весь як одна людина повстав зі зброєю в руках за свою землю і волю.

Багато було для того перешкод, але факт лишається фактом – наш нарід ще остільки малосвідомий та темний, що утримати здобутки революції – є для нього надзвичайно складною й важкою справою.

Між ти сили ворогів наших без порівняння більші, бо вони володіють більшою свідомістю, кращою організованістю та досвідом в справі утиску чужого народу.

Вороги ці – є у нашого народу і на півночі (большовики) і на сході дончаки та “добровольці”), суне на нього і з півдня невідома сила “антанти”.

Та ще страшнішою є сила ворогів внутрішніх. Тут ми маємо і поміщиків та буржуазію, що мріють пор єдиную монархічну Росію. Тут маємо непевний елемент большевизму, що веде свою агітацію під різними назвами: “комуністів”, “незалежних”, “лівих” і т.д., агітацію за відновлення того розбишацького ладу, що панував був на Україні за часів більшовизму.

Внутрішній ворог є найстрашніший тим, що роз’єднає, розкладає відпорні сили народу проти хижаків зовнішніх.

І во ім’я перемоги – народніх домагань за Українську Народню Республіку, за Українські Установчі Збори, за заведення усіх політичних свобод та соціальних ґрунтовних реформ (земля – народу), ми будемо кликати до спільної роботи усі демократичні кола на Україні і то не тільки українські кола, а також демократичні кола і російські і жидівські й інших національних меншостей, інтерес яких рішуче вимагає негайного переведення в життя наших гасел:

Самостійна Українська Народня Республіка.

Українські Установчі Збори.

Земля – народу.

Як. Довбищенко.

ДАСО. Земське діло. – 28 листопада 1918 р. – С. 2.

№ 106

Опитувальні листи Серединобудської повітової волосної ради

Листопад 1918 року

№1 Залізно-дорожнього загону

1	Кількість солдат	Всього 31 солдат (з них 3 сторожа поклажі при 25 гвинтівках)
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	26 чоловік
3	Наявність обозів	Не має
4	Наявність надлишків обмундирування	Не має
5	Скільки обмундирування не вистачає	Не вистачає 27 чоловікам
6	В запасі обмундирування	Не має
7	Кулемети з лентами	Не має
8	Гвинтівки	25 шт.
9	Патрони	Одна цинка
10	Гранати	Не має
11	Револьвери	Один

12	Шашки	Не має
13	Інша різна холодна зброя	Не має

№2 Штабу повстанських військ

1	Кількість солдат	25 піхотинців і 10 кавалеристів
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	всі
3	Наявність обозів	-
4	Наявність надлишків обмундирування	-
5	Скільки обмундирування не вистачає	-
6	В запасі обмундирування	-
7	Кулемети з лентами	1 мойс з 8 лентами
8	Гвинтівки	-
9	Патрони	2 ящики
10	Гранати	-
11	Револьвери	3 револьвери
12	Шашки	8 шт.
13	Інша різна холодна зброя	-

№3 Місцева міліція

1	Кількість солдат	50 міліціонерів з гвинтівками руського зразка
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	Для несення міліцейської служби по місту може бути виставлено 25 чоловік
3	Наявність обозів	-
4	Наявність надлишків обмундирування	-
5	Скільки обмундирування не вистачає	-
6	В запасі обмундирування	-
7	Кулемети з лентами	-
8	Гвинтівки	45 гвинтівок не відремонтовані
9	Патрони	10 шт. на гвинтівку
10	Гранати	-
11	Револьвери	-
12	Шашки	6 шт.
13	Інша різна холодна зброя	-

№4 Ревком

1	Кількість солдат	33 чол. З гвинтівками та патронами
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	15 чол.
3	Наявність обозів	-
4	Наявність надлишків обмундирування	-
5	Скільки обмундирування не вистачає	-
6	В запасі обмундирування	-
7	Кулемети з лентами	-
8	Гвинтівки	150
9	Патрони	19000
10	Гранати	150
11	Револьвери	-
12	Шашки	-
13	Інша різна холодна зброя	-

№5 С(...)'авський полк

1	Кількість солдат	75 чоловік, озброєння не має ніякого, оскільки полк було обеззброєно надзвичайною комісією
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	Завдяки відбору зброї, в бойову готовність нікого не можемо виставити
3	Наявність обозів	-
4	Наявність надлишків обмундирування	-
5	Скільки обмундирування не вистачає	30 пар
6	В запасі обмундирування	-
7	Кулемети з лентами	-
8	Гвинтівки	-
9	Патрони	-
10	Гранати	-
11	Револьвери	-
12	Шашки	-
13	Інша різна холодна зброя	-

* Нерозбірливо – упорядн.

№6 Загороджувальний загін

1	Кількість солдат	Добровольців 40 чол., озброєні рушницями по 20 патронів
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	20 чол.
3	Наявність обозів	-
4	Наявність надлишків обмундирування	-
5	Скільки обмундирування не вистачає	Не вистачає 45 гімнастек і 45 шаровар
6	В запасі обмундирування	-
7	Кулемети з лентами	-
8	Гвинтівки	48
9	Патрони	680
10	Гранати	2 шт.
11	Револьвери	3 шт.
12	Шашки	8 шт.
13	Інша різна холодна зброя	-

№7 Штаб Бібіка

1	Кількість солдат	53 чоловік, піхотинців
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	40 чоловік, піхотинців
3	Наявність обозів	Похідна кухня, повозка парна та двоколка, 4 коня (з них 2 верхових)
4	Наявність надлишків обмундирування	Надлишків не має, не вистачає
5	Скільки обмундирування не вистачає	Не вистачає 31 комплект
6	В запасі обмундирування	-
7	Кулемети з лентами	2 кулемети "Максим" справні і один не справний, лент до них 54 шт.
8	Гвинтівки	800 шт.
9	Патрони	Сто тисяч (100000)
10	Гранати	50 шт.
11	Револьвери	Різних 20
12	Шашки	5 шт.
13	Інша різна холодна зброя	П'ятнадцять пудів перексиду, крім того маємо броньову платформу (Арбель)

№8 Прикордонна охорона

1	Кількість солдат	При станції Зьорново 44 чол., в селі Верховом 21 чол., в селі Рашковича 10 чол., всього 75 чол. з гвинтівками
2	Скільки може бути виставлено на бойову лінію при першій потребі	Зьорново 20 чол., Верховом, 10 чол., Рашковича 10 чол., всього – 40 чол.
3	Наявність обозів	2 двух колки, 2 парні повозки, 2 похідні кухні
4	Наявність надлишків обмундирування	-
5	Скільки обмундирування не вистачає	-
6	В запасі обмундирування	-
7	Кулемети з лентами	-
8	Гвинтівки	-
9	Патрони	-
10	Гранати	-
11	Револьвери	-
12	Шашки	-
13	Інша різна холодна зброя	-

ДАСО. Ф. Р. 4128, оп. 1, спр. 3, арк. 1-8.
Копія. Машинопис.

№ 107

З оголошення про формування гайдамацької сотні в м. Ромен

9 грудня 1918року

Громадяне, волею Божію стара влада поміщиків-гнобителів, влада царського отамана Павла Скоропадського у місті Ромен, а взагалі у більшості міст та сел України пала і перешла до керування Директорії Української Народньої Республіки. Я гадаю що у сей важкий момент кожен вірний син неньки України повинен стати на чолі повстання і зі зброєю у руці тримати і відстоювати нашу неньку від ворогів. Кожен козак ставши активно зі зброєю повинен власно вимовити ворогам “доки маю шаблю у руці ще не вмерла Україна”.

Сьогодні у місті Ромен з розрішення Пана Отамана місцевої залоги Полковника Крата^[44], хвормується Окрема сотня Гайдамаків по зразку сотень “Вільного Козацтва” та статута Осібної Армії Української Народньої Республіки, завдання моєї сотні чисто активна боротьба на хронті з ворогами поневоленого люду. Не гадайте на те, що колись були “гайдамаки пана Капусти”, котрі руйнували справу люда та його здобутки, ні ця сотня

Гайдамаків має своїм завданням як я вже казав нищити ворогів бідного люду.

Хвормується сотня моя тимчасово при будинку, помешкання Арештно-го дому, куди повинні усі хто бажає стати до війська її стати на чолі його то повинен йти до мене де він буде залічений до сотні. Гадаю що усі сознательні елементи віднесуться до моєї справи дуже прихильно і від себе вживуть усіх заходів допомоги її хто що має у себе з ріжних річів прийде.

Увага: Панове приймаються до моєї сотні: Кінні, гарматчики, кулеметчики та піші. Хто має усебе яке небудь майно, як то: рушниці, шаблі, пістолі, набої, коней та сідла то будьте ласкаві приносьте. За це буде щіра подяка від Революційного війська.

Приходте..... не гайте часу!

Отаман Осібної Сотні при місцевої залозі Сотник*

ДІКЗ “Посулля”. Наше слово. – 9 грудня 1918 р. – С. 1.

№ 108

Повідомлення про відкриття Боромлянської державної української реальної школи

10 грудня 1918 року

По нашому краю
сл. Боромля

1-го грудня в сл. Боромля відбулось відкриття Боромлянської Державної Української Реальної Школи в складі старших клас На відкритті було чимало народу. Всі були раді цьому святу. Всі раді були вітати лозунг: “Хай живе українська школа й наука”. Але великоросіянам не до цього; І коли директор реальної школи п. К.Г. Грізізирський в кінці своєї промови звернувся до українців-просвітян по українськи, то один з “Истинно-русских людей” місцевий нотаріус п. Чистовський вибіг з залі як смажений, а за ним згодом і синок його. Цікаво зазначити, що в промові директор де кілька раз називав росіян нашими братами. Гарні брати подібні Чистовському! Це ж так робить освічена людина! А щож вимагати від темноти, безпросвітної темноти?.. Одне моє бажання: щірі українці не робіть так, як роблять “брати” – це негарне!

І. Помуляд

ДАСО. Земське діло. – 10 грудня 1918 р. – С. 4.

* Підпис

№ 109

Накази українського командування Харківщини

10 грудня 1918 року

НАКАЗИ

по армії Лівобережної України.

7 грудня 1918 р.

Наказую продовжувати мобілізацію у всіх повітах Харківщини, крім Харківського та 20 верст по радіусу м.

Отаман Болбочан.

Начальник штабу,

Військовий старшина Порфільєв.

В Харкові розповсюджений наказ “центра добровольчої армії” № 8 і відозва до офіцерів. Мене страшенно дивує, що російські офіцери мене не зрозуміли. Я до цієї пори їх щадив, надіючись, що вони все таки покинуть вузький погляд на свої призначення і підуть за поводириями народу.

Попереджаю, що я свою тактику повинен буду змінити.

Анонімний наказ не може мати ніякої сили і винні в виданні цього наказу будуть покарані як злочинці.

Отаман Болбочан.

Начальник штабу,

військовий старшина Порфільєв.

НАКАЗ

Губернського коменданта Харківщини.

10 грудня 1918 р.

§1.

Оголошую телеграму головного отамана Української Народної Республіки від 8 XII із Козятина за для неухильного виконання:

“Наказ для армії, всім комендантам та командірам окремих частин”.

З огляду на необхідність забезпечення території Української Народної Республіки від перебування від офіційних військових представників наших армій, тим більш під час військових операцій, ні під яким чином не допускати, щоб на території Української Народної Республіки могли зайвитися деб то ні було військових чинів з кокардами і погонами наших армій, крім українських, за винятком німецьких та австрійських військ, що евакуюються до дому.

Всім, що собі дозволяють по підлягати цьому наказую арештовувати, збавлювати військових ознак згідно закону військового часу.

Головний отаман Української Народної Республіки отаман Петлюра.

§ 2.

Як губерніяльний комендант і замістник командуючого військами на Харківщині, оголошую військам Харківської залози, що таємний наказ начальника 14-ої пішої дівізії за ч. 4 с.р., мною касується, а тому виконанню не підлежать.

Заміряючися виконувати такий, покараю іменем Української Народної Республіки.

§ 3.

Маю певні відомости, по де-які із начальствующих осіб військових частин взиваючи заходи аби вивести за межі України зброю, а також те чи наше військове майно, а особливе майно авіаційних та самохідних частин.

На підставі сього суворо забороняю вивіз якого б то не було військового майна за межі Харківщини без мого на те дозволу.

Порушивши сей наказ негайно предам військово-польовому суду.

§ 4.

Старшині Калюжному наказую повернутись до виконання обов'язків коменданта Купянського повіту.

Підстава: Наказ по Харківщині від 8-го с. м. ч. 9 §2.

§ 5.

Наказ тимчасового виконуючого обов'язки начальника 13-ої пішої дивізії а тако ж наказ коменданта Куп'янського повіту, призначеного вищесказаним начальником дивізії сотника Забігая, від 7-го грудня с. р., касую. Полковника Воскресенського та сотника Забігая, як незаконно видавши їх, оголошую зрадниками Української Народної Республіки.

§ 6.

Старшин Штабу Губерніальної Комендатури сотника Козачинського та значкового Кучинського, 6-го с.м. самовільно відлучившихся, увільняю від служби прі штабі з того ж числа; рахувати їх втічками і по розписку за ухилення в такий "крутий мент від відповідальної праці, як зрадників предати до суду.

Директор Богодухівського Середнього Технічного Училища, повертається до Губерніальної Управи з проханням внести на обговорення Земського Зібрання такі питання: 1) про видання на потреби школи в біжучому 1918 році одночасної допомоги в розмірі 50000 карб. 2) про внесення в обрахунок Губерніального Земства щорічної допомоги на будівлю квартирного корпусу для учителів по 100.000 карб. до скінчення їх будівлі 3) про внесення в обрахунок Губ. Земства щорічної допомоги на удержування підготовчого класу при школі в розмірі 50000 карб. і на удержування загального по ношення 20.000 карб.

ДАСО. Земське діло. – 13 грудня 1918 р. – С. 4.

№ 110

**Інформація про телеграму Головного отамана військ УНР С.
Петлюри
та наказ коменданта Харківщини**

10 грудня 1918 року

Наказ губерніяльного коменданта Харківщини
10 грудня 1918 р.

§ 1.

Оголошую телеграму головного отамана Української народної республіки від 8. 12 із Козятина за для неухильного виконання:

“Наказ для армії, всім комендантам та комісарам окремих частин”.

З огляду забезпечення території Української Народної Республіки від перебування не офіційних армій, тим більше під час військових операцій, наказую ні яким чином не допускати, щоб на території УНР могли з'являтися де б то не було військові чини з кокардами і погонами інших армій, за винятком нім. і австрійських військ, що евакуюються додому.

Всіх, що собі дозволяють не підлягати цьому наказу, строго наказую заарештовувати і позбавляти військових ознак згідно законам військового часу.

Головний отаман УНР отаман Петлюра.

§ 3.

Маю певні відомості, по деякі із начальствующих осіб військових частин вживають заходи, аби вивезти з України зброю, а також інше військово-ве майно, а особливо майно авіаційних та самохідних частин.

На підставі цього суворо забороняю вивіз майна за територію Харківщини без мого на те дозволу.

Порушивши цей наказ буду передавати військово польовому суду.

ДАСО. Земське діло. – 13 грудня 1918 р. – С. 4.

№ 111

Повідомлення про арешт штабу отамана П.Болбочана

10 грудня 1918 року

У Харкові

Арешт чиновників штабу атамана Болбочана

Третього дня в 11 годин. вечора, загоном нім. військ було оточено приміщення Б. Московской (готелю), де знаходився штаб отамана Болбочана. Після коротких переговорів всі присутні чини канцелярії і офіцери були оголошені заарештованими. Всі бумажки і документи були зібрані і опечатані. Зброю і кулемети було також забрано. Кімнати канцелярії були зайняті нім частинами. Громадянська влада залишилося на своїх місцях,

також залишилися в попередньому стані губернаторська та військова комендатури.

В місті

З раннього ранку по місту розклеєні оголошення про арешт штабу Болобочана. Ці відомості викликали різні перемовини. Вказувалося, що арешт було проведено без відома ради солдатських депутатів генеральним командуванням.

Інші казали, що арешт було проведено завдяки інтригам місцевих монархічних груп, які прагнули старої влади. Відсутність офіціальних відомостей ще більше викликала різні перемовини. Різко трактували слух про арешт штаба Болобочана і самого Болобочана в ставці. До вечора стали відомі офіційні відомості про причини арешту. Однак слухи не припинялися на протязі всього дня.

Офіційні відомості німецького командування.

Арешт штабу отамана Болобочана

Згідно заключним між отаманом Болобочаном і нім. командуванням умовам при залишенні ним Харкова, йому була забезпечена умова відправити війська в Люботин.

Потяги, що слугували для цієї цілі мали бути повернені в Харків німцям, оскільки вони необхідні для відправки нім. військ. Однак війська Болобочана затримали 4 потяги з вагонами в Люботині.

Штаб Болобочана був затриманий до виконання умови.

Чому заарештовано український штаб?

(по даним українського штабу)

Вчора заарештовано технічний персонал штабу головнокомандуючого.

Штаб виїхав з військами до Харкова згідно виробленому плану з німецьким командуванням (20 верст від Харкова).

Причиною арешту слугували обставини, що транспорт з 4 потягами українських республіканських військ відмовився вигрузитися в корягах та Люботині і таким чином поїзд необхідний для евакуації нім. військ на батьківщину затримався в дорозі.

З приводу цього український штаб вів перемовини з нім. солдепом, згідно яких, штаб буде звільнено як тільки петлюрівські війська вигрузяться в противному разі нім. примінять силу, щоб примусити вигрузитися українців.

Українському штабу по незалежним від нього причинам не вдалося домовитися з директорією.

Представник робочого центру та міський голова С.Г. Степанович звернулися до солдепу з проханням роз'яснити причини арешту й питанням, чому думська погоджувальна комісія, куди входять і представники нім. солдепа не була поставлена до відома. Виявилось, що представники нім. солдепу члени комісії не знали про арешт, а причини арешту збігаються з офіційними.

ДАСО. Земське діло. – 10 грудня 1918 р. – С. 4.

№ 112

Попередження отамана П. Болбочана спробам німецьких військ і білогвардійців завадити утвердженню української влади

12 грудня 1918 року

Воззвание отамана Болбочана

Исполняя приказ Директории Украинской народной республики республиканские войска мною были выведены из Харькова (на время перемирия).

Пользуясь этим, реакционные элементы снова начали проявлять свою отвратительную деятельность, сея в обществе недоверие к республиканской власти в ее стремлениях провести реакционные реформы – завести демократический строй.

Считаю необходимым поставить в известность укр. общество и офицеров, что расклеены по городу приказы о мобилизации офицеров анонимным начальником главного центра добровольческой армии и воззвание – есть провокационные, которые не подлежат исполнению.

Немецких войск, которые призваны Республиканским Украинским правительством защищают границы Украины от большевических банд – теперь миссия окончена, ибо Украина имеет довольно своего национально-го войска, и Директория Украинской Народной республики предложила советам немецких солдатских депутатов употребить все силы для скорейшей эвакуации своих войск на родину.

Вмешательство теперь во внутренние дела Украины означало бы нарушение договора как своего правительства, так и своего собственного торжественного обещания – соблюдать нейтралитет.

И как бы ни был я расположен к немецким войскам уважая их прежние заслуги в борьбе с большевиками, я не буду в состоянии допустить нарушение прав суверенности Украинской Народной Республики, поручены мне Директорией. И поэтому, я буду принуждать употребить все имеющиеся в моем распоряжении силы для уничтожения в самом начале этих антидемократических антигосударственных тенденций реакционных элементов в их стремлении к захвату власти.

ДАСО. Земське діло. – 12 грудня 1918 р. – С. 2.

№ 113

Інформація про діяльність осередків товариства “Просвіта” в Полтавській губернії

14 грудня 1918 року

Просвіти на Полтавщині

В травні цього року (10-12) відбувся губерніяльний з'їзд “Просвіт” Полтавщини. З'їзд дав змогу молодим просвітним товариствам переглянути й підрахувати свої сили, накреслити завдання, підбити підсумки

діяльності та ін. На з'їзд прибуло 255 чоловік, але через руйнацію залізничного руху деякі повіти не змогли прислати своїх представників. З 15 повітів відомості по кількості "Просвіт" були зведені лише по 9 повітам. В цих 9 повіта було зазначено 363 просвіти.

Найбільше просвіт в Лубенському (60) та Полтавському (50) повітах. Деякі просвіти об'єднуються в спілки, деякі діють самостійно і не мають зв'язків ні з сусідніми просвітними товариствами, ні зі своїми повітовими земствами.

Деякі земства підтримують просвіти, деякі ставляться до них байдуже і, навіть, вороже.

Кожна просвіта має свою бібліотеку. В Лубенському повіті зроблено спробу організації рухливих бібліотек, які переїжджають з одного села до іншого.

Просвітами було організовано багато шкіл грамотності. Вагоме місце займає в діяльності просвіт Народний театр. В Лубенському повіті ставилося до 40 п'єс з різними назвами.

В Полтавському повіті ставилося чимало лекцій-концертів.

На Полтавщині минулого року були засновані просвітами: 5 гімназій, 2 початкових школи має також заснуватися Народний Університет і в с. Мачухах.

ДАСО. Земське діло – 14 грудня 1918 р. – С. 2-3.

№ 114

Телеграма гетьмана Скоропадського про відмову від влади

14 грудня 1918 року

Вчера на имя городского головы получена от гетьмана следующая телеграмма:

Я гетман всея Украины, в течении 7,5 месяцев все свои силы клал для того чтобы вывести страну из того тяжелого положения, в котором она находится. Бог не дал мне сил справиться с этой задачей. Ныне в силу сложившихся условий, руководствуясь исключительно благами Украины, от власти отказываюсь.

Павло Скоропадский
14 декабря 1918 г.

Нагаєвський.І. Історія Української держави ХХ століття. – К.: 1994. – С. 170.

№ 115

**Наказ Сумського повітового коменданта Василя Филоновича
про заборону антиукраїнської агітації**

14 грудня 1918 року

Наказ ч. 14.

Сумського Повітового Коменданта

§ 1

Згідно наказу і предписання Губерніального Коменданта від 10 цього грудня ч. 442, я вступив в тимчасове виконання обов'язків Сумського Повітового Коменданта.

§ 2

П'ятого сього грудня на деякий час республіканське військо було виведено з м. Сум, – користуючись цим де які реакційні елементи проявили свою огидну діяльність, розповсюджуючи серед громадянства недовір'я до республіканської влади, до їх стремління провести демократичні реформи і завести демократичний лад. Попереджаю, що користуючись наказом Директорії від 25-го листопаду, під страхом кари по військовому часу, забороняю всяку агітацію, направлену проти Української Республіканської влади.

Всіх, хто кликатиме до грабунків, розбоїв та нищення народного добра: економії та цукроварень, буду заарештовувати і притягати військово-польовий суд.

Закликаю громадян м. Сум і повіту до спокою, пам'ятаючи, що наша загальна мета – утримання демократичної влади до Українських Установчих Зборів і до Міжнародного Конгресу.

§ 3

Всім Старшинам і Урядовцям штабу доручено мені Комендатури, наказую негайно приступити до виконання своїх обов'язків.

§ 4

Наказую Комісару Пошти і телеграфу м. Сум, і його помічникам повернутися до виконання своїх обов'язків.

Т.В.О. Сумського Повітового Коменданта Филонович.
м. Суми, 14 грудня 1918 року.

ДАСО. Лучь. – 14 грудня 1918 р. – С. 1.

№ 116

**Розпорядження Директорії Української Народної Республіки
щодо земельного питання**

15 грудня 1918 року

Розпорядження Директорії Української
Народної Республіки

До певного вирішення земельної реформи Директорія Української Народної Республіки оголошує:

Всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить в користування безземельних і малоземельних селян. Верховне порядкування цією землею належить Директорії Української Народньої Республіки.

Ця постанова відноситься також до монастирських, церковних і казюньних земель.

Всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванню їх попередніх власників непорушними.

Завідування і охорона земель і господарств, взятих в порядкування Директорії, а також переведення всієї технічної роботи по земельним справам, накладаються на Губерніяльні, повітові і волосні земельні Управи.

Земельні Управи складаються, – губерніяльні: з губерніяльного агронома, одного члена Губерніяльної Народньої Управи і одного представника губерніяльного Комітету селянської спілки і представника Міністерства Хліборобства. Повітові: з повітового агронома, члена Повітової Народньої Управи і члена повітового Комітету селянської спілки. Волосні: з члена призначеного повітовою земельною Управою, члена волосної народньої управи і представника волосного Комітету селянської спілки. Земельні управи працюють під керуванням Міністерства Хліборобства і згідно його вказанням.

Головою Губерніяльних Управ є представник Міністерства, а повітових – член народньої управи.

До остаточного вирішення земельного закону що до всіх господарств обов'язком цих установ в першу чергу подбати про негайне переведення опису рухомого і нерухомого майна всіх поміщицьких господарств.

Монополізовані державою продукти, за винятком потрібних для господарств на посів і корм, а також для потреб власника, його сім'ї і служачих, продаються повітовою земельною управою відповідним державним харчовим установам, а також інші продукти з господарств вносяться в депозит повітових земельних управ.

Продаж живого і мертвого реманенту, а також породистої худоби, забороняється.

Самочинна рубка лісу рішуче забороняється.

Касуються невиконані досі умови на рубку лісу і вивіз готового матеріалу господарств, які переходять в порядкування Директорії, заключені попередніми власниками, виключаючи умови, які зроблені безпосереднє або посереднє державними установами, громадськими самоврядваннями та заводами по нотаріяльним договорам, а також дрібні умови на ліс для власного вжитку.

Виниця дня 15 грудня року Божого 1918.

Голова Директорії ВИННИЧЕНКО
Член-Секретар АНДРІЄВСЬКИЙ
Член ШВЕЦЬ

З оригіналом згідно:
В.О. Начальника канцелярії І.Сніжко.

№ 117

Замітка про події в Сумах у період антигетьманського повстання

15 грудня 1918 року

По нашому краю
Суми

В політичному і громадському житті міста відбувається щось надзвичайне.

До 4 грудня у місті все було по старому скрізь гетьманці сиділи і підтримували зброєю гетьманський порядок.

4-го прибув комендант призначений Директорією д. Соболев розбрав варту, усунув повітову земську цензову управу, вітав селянський з'їзд на який зібралось з мандатами чотириста чоловік селян.

Але вже п'ятого німці несподівано напали на штаб Соболева, заарештували самого Соболева і весь його штаб, розбрали республіканське військо, появився начальник варти Кринов, озброїв знов всю варту і розпочалась знову гетьманщина.

Заарештований був несподівано також весь селянський з'їзд.

Але 7 [грудня] Соболев і його штаб був випущений з під арешту, і також були випущені селяне з'їзда.

Зараз панує і досі гетьманщина і всім керує Масовський голова цензової земської Управи.

Сумський Вісник надрукував, що селянський з'їзд скликав кооператив і що завжди заходами того ж кооператива був з'їзд заарештований.

І доки що воно так буде?

ДАСО. Земське діло. – 15 грудня 1918 р. – С. 2.

№ 118

Листівка до населення Конотопського повіту з оголошенням про скинення влади П. Скоропадського та закликом до порядку

Без дати

ОГОЛОШЕННЯ

Усім волостям та селам Конотопського повіту.

По згоді з Конотопським Повітовим Комендантом усе населення волостей та сел Конотопського повіту оповіщаю:

Гетьманська влада на повіті не існує.

Обурений Український Нарід повстав проти народних ворогів і однодушно, озброєною силою на Всій Україні здобуває собі волю.

Кращі сини нашої Неньки України віддають своє життя на користь Народу. В цей великий історичний мент я народний Комисар Української Народньої Республіки, твердо наказую населенню зберігати лад і спокій на місцях і рішуче забороняю робити самочинні арешти, розбої, грабунки і все те, що хитає спокій та лад сел. Всім Волостним Управам повіту пропоную по змозі розпочати свою діяльність і про початок праці мене сповістити. Мною організована повітова міліція, в склад котрої ввійшли і ті

з урядників старої варту, котрі прихильно відносяться до сучасного перевороту і згодні працювати однодушно з населенням, підтримувати так пекуче в сей мент необхідний лад. Ворожі Народу урядники бувшої повітової варту мною усунені з посад і про їх діяльність, а також і про злочини карного відділу (гайдамаків) мною ведеться розслід і винні будуть потягнені до тяжкої відповідальності. Рішуче вимогаю від населення неухитного виконання законних распоряджень повітової міліції, платити всі законом установлені казенні та земські податки, збори та налоги і дружно допомогати відрятувати села від анархії та злочинів.

Вороги Народу та різні провокатори не сплять. Вони розпускають різні непевні чутки і підбивають Нарід до анархії до непідлягання новій Народній Українській Владі.

Селяне та робітники! Коли ви не хочете щоб повернувся старий лад, нагайки та шомполів, коли ви хочете бути фундаторами своєї Народної Самостійної Української Республіки і в своїй рідній землі бути вільними господарями, боріться з місцевою анархією провокацією та злочинством.

Хай живе самостійна Українська Республіка!

Хай живуть Українські Установчі Збори!

Конотопський Повітовий Комисар
Ілля Бойко.

Конотопський Повітовий Комендант
Сотник Яковенко.

ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 8.

№ 119
Зі стенограми засідання надзвичайної сесії
Сумських повітових земських зборів

21 грудня 1918 року

ЖУРНАЛ
Заседания Сумского Уездного земского Собрания Чрезвычайной
сессии
21 Декабря 1918 года.

УТРЕННЕЕ ЗАСЕДАНИЕ

В заседание прибыли 20 гласных и Член Земской Управы М.А. Городенский.(...)

Прибыл в Земское Собрание Сумской Уездный Комиссар Сольский, которому Председатель Собрания предоставил слово.

Комиссар Сольский, высказываясь о тревожном положении в Сумском уезде, предложил Собранию обратить особое внимание на выбор кандидатов в Уездные Комиссары.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко. [：“] Только что говоривший Комиссар является представителем Директории, которая дала нам возможность здесь собраться. Я предлагаю Собранию приветствовать его”

Собрание приветствует комиссара аплодисментами.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис заявляет, что Комиссар просит Собрание оказать по возможности содействие настоящему Правительству в проведении им мобилизации и принять меры к тому, чтобы в армию не попал преступный элемент.

Комиссар Сольский заявляет, что мобилизация Правительством уже объявлена. Земское Собрание может оказать помощь Правительству в проведении мобилизации путем агитации на местах.

Гласный А.П. Пелипенко. “наше дело сказать на местах, чтобы шли на защиту и население пойдет, а с чем итти?”.

Комиссар Сольский заявляет, что оружием будет снабжать военная власть.

Гласный Г.П. Долгополов. “Мне кажется, что населению грозит большая опасность со стороны большевиков, если после того как оно пойдет за Директорией большевики будут продолжать занимать деревни”.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис ставит на баллотировку предложение Комиссара о поддержке мобилизации, что Собранием и принимается.

Заслушан доклад Управы о выборах представителя от Земского Собрания в Сумское по воинской повинности Присутствие. (...)

Заслушан доклад Управы о финансовом положении Земства.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко. Управа просит Земское Собрание поддержать ее ходатайство, так как в виду общей финансовой разрухи, сборы поступают очень плохо и пока наладится все нам не обойтись без займа.

Гласный А.П. Пелипенко. Крупные плательщики до сего времени не платили и если они не будут платить, то займы нам не помогут. Нам нужно принять самые решительные меры ко взысканию налогов с богатого класса, и если не принять этих мер, то в конце концов все откажутся платить налоги. Я поддерживаю доклад Управы о займе, так как без этой поддержки земское хозяйство рухнет.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис предлагает Собранию высказаться сначала о налогах, а потом решить вопрос о займе и просить Управу дать справку, какая сумма налогов числится за крупными владельцами и какая за крестьянами.

Управа дает справку, что за крупными владельцами числится недоимок: 4. 115. 910 руб. 75 коп. и за крестьянами: 274. 496 руб. 53 коп.

Комиссар Сольский заявляет Собранию, что меры по взысканию налогов будут приняты немедленно.

Член Уездной Управы М.А. Городенский заявляет, что Управа не знает по какой расценке взыскивать с плательщиков налоги, так как установленная Демократическим Земским Собранием раскладка на 1918 год Гетманским Правительством отменена.

Комиссар Сольский предлагает Собранию обратиться за этим вопросом к Губернскому Комиссару.

В Собрание явился комендант г. Сум Соболев, которому Председатель Собрания предоставляет слово.

Комендант Соболев читает полученную им телеграмму от пана Петлюры в котором сообщается, что пан Петлюра в настоящее время заседает в демократическом Земстве в Киеве.

При этом заявляет, что в скором времени на Сумской фронт прибывают войска атамана Балбачана и что до Января месяца сего года Сумской уезд будет очищен от банд.

Председатель Собрания А.И.Ленгайтис предлагает Собранию выразить благодарность Коменданту за сообщение.

Собрание выражает Коменданту благодарность аплодисментами.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко. Земскому Собранию нужно вынести определенное постановление о необходимости осуществления раскладки земских налогов на 1918 год, принятой Земским Собранием. О чем довести до сведения Губернского Комиссара.

Гласный А.И.Пелипенко. Мы, признавая свое постановление законным должны его осуществить. Смета нами рассматривалась по копейкам, хотя она доведена до семи миллионов, но по теперешнему времени, все же очень мала. Она должна быть в три раза больше.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис ставит вопрос о подтверждении сметы, утвержденной Очередным Уездным Земским Собранием сессии 1917 года на 1918 год на баллотировку.

Собрание постановило: 1/подтвердить смету, составленную Очередным Уездным Земским Собранием сессии 1917 года,

2/ поручить Управе проводить эту смету в жизнь.

3/ довести о настоящем постановлении до сведения губернского Комиссара и

4/ просить украинские власти приступить немедленно ко взысканию налогов с граждан Сумского уезда.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис предлагает предлагает собранию высказаться по вопросу о займе.

Гласный А.И. Пелипенко. Нам нужно поддержать Управу в займе.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко заявляет, что Управа в своем докладе просит Земское Собрание о разрешении ей кредитоваться до 2. 000. 000 рублей. Кредит этот Управою будет осуществляться по мере надобности.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис вопрос о займе ставит на баллотировку.

Собрание постановило: разрешить Управе сделать заем у Центрального Правительства и Губернского Земства до двух миллионов рублей.

Заслушан доклад Управы о подготовительных работах к производству выборов земских гласных на новое трехлетие.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко заявляет, что подготовительные работы к производству выборов земских гласных давно уже были бы закончены, если бы закон Гетмана не затормозил ее и что к этой работе приступить нужно немедленно.

А.И. Пелипенко. Здесь говорят о подготовительных работах к производству выборов уездных земских гласных, а кто же возьмет инициативу по выборах волосных земских гласных? Мне кажется, что мы должны об-

судить вопрос о выборах в общем масштабе, как это делалось раньше: начинали с Волосных Земств и кончали Губернским Земством.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко: Высказанное мнение гласного Пелипенко кстати и я полагаю бы дополнить этот доклад, как предлагает гласный Пелипенко, о выборах и волосных земских гласных.

Председатель Собрании А.И. Ленгайтис. вопрос о выборах гласных ставит на баллотировку.

Собрание постановило: 1/ поручить Уездной Земской Управе приступить к предварительной работе по производству выборов земских гласных на трехлетие в Уездное и Волостные Земства и

2/ ассигновать на необходимые расходы по выборам 25. 000 рублей, считая по 1.000 рублей на каждую волость и 3.000 рублей на центральную Комиссию, со внесением этой суммы в смету на 1919 год.

Гласный З.Е. Кулак высказывается, что выборы волостных земских гласных могут производиться на средства волости.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко заявляет, что выборы волостных гласных будут отнесены на средства волости, но если у какой-либо волости этих средств не окажется, то Уездная Управа из ассигнованной суммы будет выдавать на эту надобность взаимнообразно.

Заслушан доклад Управы о выборе кандидата на должность Уездного Комиссара.

Комендант г. Сум Соболев предлагает Собранию в кандидаты на должность Уездного комиссара Е.А. Колодяжного, который уже был Комиссаром и вследствие гетманского переворота был отстранен от этой должности.

Комиссар Сумского уезда Сольский заявляет Собранию, что Е.А. Колодяжный здесь.

Собрание попросило Е.А. Колодяжного в заседание.

В Собрание явился Е.А. Колодяжный, при появлении которого со стороны Собрания раздаются аплодисменты.

Заместитель Председателя Земской Управы М.М. Нечипоренко читает телеграмму от Головы Директории следующего содержания:

“Всім Губерніальним та повітовим народним Управам міст Української Народної Республіки. Згідно постанови Діректорії від 26 листопаду влада на місцях як по селам так і містечкам та по містах належить органам народного самоврядування та комісарам народного правительства крапка. Діректорія буде в кожному разі окремому випадкові призначати і затверджувати всіх губерніальних та повітових комісарів тому прохаю аби народні повітові та губерніальні управи впорозумінні з філіями національного союзу де такі існують національними організаціями або при видбудности і останні з партійними організаціями соціалістів демократів та соціалістів революціонерів негайно надати і на затвердження діректорії двох або більше кандидатів на посаду комісара зазначивши їх політичне кредо освіту і службовий стаж.

Голова Діректорії Винніченко.”

При этом заявляет, что Правительство предлагает избрать двух кандидатов в Комиссары, а у нас имеется один Е.А. Колодяжный, кандидатуру которого выставил национальный союз и что Собрание не может

назначить второго кандидата без национального союза, а поэтому предлагает Собранию, если не удастся сговориться во время перерыва заседания с национальным союзом, поручить Управе представление второго кандидата.

Гласный А.И. Пелипенко предлагает Собранию избрать сначала имеющегося кандидата Комиссаром, а после перерыва помощника.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис заявляет, что Земское Собрание должно избрать только кандидатов в Комиссары, а Комиссара будет назначать Правительство.

Гласный А.И. Пелипенко предлагает Собранию имеющегося кандидата избрать в комиссары и просить Директорию о скорейшем утверждении его в должности, так как от проволочки времени страдает дело.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис высказывается, что Земское Собрание должно выполнить предложение Директории избрав двух кандидатов в Комиссары, как указано в телеграмме Головы Директории Винниченко.

Гласный Дубинченко. Так как Е.А. Колодяжный уже был комиссаром и его настоящее Правительство хорошо знает и, без сомнения, утвердит его в этой должности, то я бы предложил Собранию избрать на всякий случай двух кандидатов, а послать на утверждение Директории одного.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис ставит на баллотировку следующее предложение: наметить записками одного кандидата в Комиссары сейчас, а другого поручить Управе.

Предложение Собранием принимается.

Председатель Собрания А.И. Ленгайтис, оглашая результат поданных записок, которыми кандидатом в комиссары намеченным оказался Е.А. Колодяжный, получивший 18 записок, предлагает Собранию намеченного записками кандидата в Комиссары баллотировать закрытой баллотировкой.

Закрытой баллотировкой шарами кандидатом в Комиссары Сумского уезда избран Е.А. Колодяжный, большинством 15-ти против 5 неизбирательных и одного воздержавшегося.

Собрание приветствует избрание аплодисментами. (...)

ДАСО. Ф. 2, оп. 1, спр. 37, арк. 1 – 4 зв.

Оригінал. Машинопис.

№ 120

Перелік цін на послуги, якими користувались службовці Сумського повітового земства

21 грудня 1918 року

ТАБЛИЦА № 3

Данная к выработке минимума заработной платы служащего
Сумского Уездного Земства.

1. Стол.....2400 р. в год 200 руб. в месяц
2. Квартира.....360 ,, ,, 30 ,, ,,

3. Отопление.....	1200	, ,	100	, ,
4. Освещение.....	240	, ,	20	, ,
5. Костюм.....	1200	, ,	1	костюм на год
6. Обувь.....	300	, ,	1	пара , ,
7. Пальто зимнее.....	500	, ,	, ,	Считая на 5 лет
8. Шапка зимняя.....	50	, ,	, ,	, , 4 года
9. Фуражка летняя.....	50	, ,	, ,	, , 2 , ,
10. Белье нательное и починка его.....	500	, ,	, ,	
11. Мыло, баня, стрижка и непредвиден. расходы.....	380	, ,	, ,	

ИТОГО: – 7180 руб. 12 мес. – 598 р. с округлением
Получается 600 рублей в месяц.

Товарищ Председателя

Делопоризводитель*

ДАСО. Ф. 2, оп. 1, спр. 37, арк. 39.

Оригінал. Машинопис.

№ 121

Список гласных – участников надзвичайної сесії Сумських повітових земських зборів

21 грудня 1918 року

СПИСОК

Г.г. Гласных прибывших на заседание Сумского Уездного Земского
Собрания чрезвычайной сессии 8/21 декабря 1918 года.

1. Иосиф Вишня
2. Григорий Долгополов
3. З. Кулак
4. И. Свистюрев
5. Яков Гаврюшенко
6. И. Кендюшенко
7. В. Шестопалов
8. М. Дубинченко
9. А. Пелипенко
10. М. Нечипоренко
11. А. Баскаков
12. И. Малюк
13. М. Городенский
14. А. Ленгайтис
15. Федор Семишкур
16. І. Жуленко

* Підпис

17. Григорий Литвиненко
18. В. Власовский
19. П. Копейчиков
20. Алекс. Сургучев
21. И. Кононенко

С подлинным верно:

Член Управы

Секретарь

ДАСО. Ф. 2, оп. 1, спр. 37, арк. 74.

Копія. Машинопис.

№ 122

**Копія телеграми губернського комісара Харківщини
С. Тимошенка на адресу Сумської повітової управи**

Грудень 1918 року

Копія

Сумы Повітова Управа

Сумы Харькова вокзала 120, 19, 21, 18, 10.

Протесту проти надзвичайного земського зібрання на двадцятье грудня з мого боку немає. 11950. Губкомисар С. Тимошенко.-

С подлинным верно:

Председатель Управы

Секретарь

ДАСО. Ф. 2, оп. 1, спр. 37, арк. 87.

Копія. Машинопис.

№ 123

Ціни на основні товари в Сумському повіті

Грудень 1918 року

ТАБЛИЦА № 1.

Наименование продуктов	Цены мирного времени		Цены на 1 сентября 1917 г.		Насколько повысились против мирного времени	Цены на 1 января 1918 г.		Насколько повысились против мирного времени	Цены на 1 сентября 1918 г.		Насколько повысились против мирного времени	Насколько цены на сентябрь повысились против цен на январь
	Р.	к.	Р.	к.		Р.	к.		Р.	к.		
Хлеб 1 пуд	1	00	3	20	220 %	6	40	540 %	19	20	1820 %	1280 %
М'ясо 1 пуд	5	00	28	00	460 %	60	00	1100 %	120	00	2300 %	1200 %
Масло кор.	-	60	3	50	480 %	7	00	1070 %	21	00	3400 %	2330 %
Сахар 1 пуд	6	00	10	40	70 %	60	00	900 %	120	00	1900 %	1000 %
Ситец 1 арш.	-	15	-	60	300 %	1	30	766 %	13	00	8 566 %	8800 %
Сукно 1 арш.	2	50	16	00	540 %	36	00	1340 %	180	00	7100 %	5760 %
Дрова 1 саж.	40	00	280	00	600 %	500	00	1150 %	1000	00	2400 %	1250 %
Молоко 1 кувш.	-	15	-	70	366 %	2	50	1566 %	5	00	3233 %	1667 %
Пшеница 1 ф.	-	4	-	25	525 %	-	45	1025 %	1	35	3275 %	2250 %
Сало 1 ф.	-	30	2	00	566 %	3	50	1066 %	14	00	4566 %	3500 %
Яйца 1 дес.	-	20	2	00	900 %	3	00	1400 %	6	00	2900 %	1500 %
Соль 1 пуд	-	30	1	20	300 %	2	40	700 %	4	80	1500 %	800 %
Чай 1 ф.	2	00	8	00	300 %	18	00	800 %	90	00	4400 %	3600 %

В среднем стоимость продуктов повысилась против цен мирного времени в 36 раз и против цен на 1 января 1918 г. в 27 раз.

ДАСО. Ф. 2, оп. 1, спр. 37, арк. 40.

Копія. Машинопис.

№ 124

Оголошення з інформацією про формування в Сумах кінного полку армії УНР

22 грудня 1918 року

ОГОЛОШЕННЯ

Оголошую телеграму командуючого Білгород-Сумським фронтом від 20 грудня ц. р. ч. – 256.

На мій доклад атаману Болбачану про формування вамі в Сумах кінного полку на чолі з полковником Кобиляцьким отаман Болбачан наказав

прередати вам щиро дякую полковников Соболя і Кобиляцького за проявлену ініціативу як би так робив кожен, то скороб на Україні був спокій і лад. Я також дякую вам і полковникові Кобиляцькому і від всієї душі бажаю певного успіху. Телеграфуйте о ході формування як полків так і інших частин. Нідішліть списи командного составу окреслених частин для за-твердження головнокомандувачем полковником ДАВИДОВИЧЕМ.

Комендант СОБОЛЬ

Комендантській осаул хорунжий МАКАРЕНКО

ДАСО. Лучь. – 22 грудня 1918 р. – С. 2.

№ 125

Резолюція винесена на пленарному засіданні Воробйовської (Сумського повіту) ради селянських депутатів

23 грудня 1918 року

Террор узурпатора Ленина применяется в советской России по отношению к кровным братьям нашим крестьянам и заставляет крестьянские массы поднять свои головы. Не прекращающиеся восстания крестьян в советской России против насильников и угнетателей подавляются силою оружия. Это средство борьбы не останавливает крестьян отстаивать свои интересы, и последнее восстание крестьян в Тамбовской губернии было подавлено под началом Ленина силой оружия. Расстрелу подвергались не только взрослые но даже дети.

Возмущаясь таким способом борьбы, вновь организованный воробьевский совет крестьянских депутатов решительно протестует против данной расправы кровавого Ленина над крестьянскими массами в советской России.

ДАСО. Земське діло. – 23 грудня 1918 р. – С. 2.

№ 126

З Декларації Директорії УНР

26 грудня 1918 року

(...) Директорія пропонує:

1. Трудовому селянству, що перше одгукнулось на поклик Директорії та встало зі зброєю в руках до бою з панством, по всій Україні з'їхатись у губернії і вибрати своїх делегатів на Конгрес трудового Народу України. Ті делегати будуть представляти там волю як того озброєного селянства, що тепер тимчасово є у війську, так і тих, що мирною працею дома допомагають творити народний державний лад та порядок.

2. Міському робітництву вибрати від фабрик, майстерень, заводів, контор та інших установ людської праці своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України. Частина робітництва неукраїнської національності під час боротьби українського народу з бувшим гетьманом ставилась до

цієї боротьби не з повною активністю, а частина нейтрально. Директорія гадає, що в боротьбі за визволення всіх працюючих не-українське робітництво забуде свою національну нетерпимість і щиро та дружно прилучиться до всього Трудового Народу України.

3. Трудовій інтелігенції, що безпосередньо працює для трудового народу, тоб-то: робітникам на полі народньої освіти, лікарським помічникам, народним кооперативам, служачим у конторах та інших установах так само вибрати своїх представників на Конгрес Трудового Народу України.

Місце й час одкриття праці Конгресу, а також норми виборів до нього Директорія оповіщає окремою інструкцією.

Конгрес Трудового Народу України матиме всі верховні права і повнова́сть рішати всі питання соціального, економічного та політичного життя Республіки. Конгрес Трудового Народу, яко революційне представництво організованих працюючих мас, скликається не по удосконаленій формулі виборів, якої додержати зараз неможливо. Надалі, коли настане мирне життя, він має бути замінений представництвом працюючих мас, обраним по удосконаленій системі виборів, себ-то Установчими Зборами. Конгрес Трудового Народу має вирішити форми влади як на місцях, так і в центрі. До цього вирішення Директорія вважатиме всякі спроби захвату влади якими-будь групами насильством над волею Трудового Українського Народу і тому буде рішуче припиняти всякі такі самовольні виступи.

До Конгресу Директорія верховною властю своєю насамперед поверне селянству ті контрибуції, які було зібрано з нього поміщиками.

Рятуючи державу від дальшого господарського та промислового занепаду, розграбовання та безоглядної експльоатації робітництва і всього населення. Директорія поставить на фабриках, заводах та інших промислових установах державний робітничий контроль і пильно дбатиме, щоб промисловість набрала здорового, користного для народу життя.

Всі зусилля свої Директорія направить на таку організацію народнього господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моментові, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять паростки нового ввсвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску. Директорія вважає своїм обов'язком взяти під керування Української Народньої Республіки головні галузі української промисловости й направити господарство в них в інтересах працюючих кляс і всього громадянства, а не малої групи кляси великовласників. Всі форми спекуляції Директорія нищитиме безпощадно, не зупиняючись перед карами військового часу. Для цього по всій Україні будуть організовані "комісії боротьби з спекуляцією". Так само Директорія пильно дбатиме, щоб негайно трудові маси були задоволені предметами першої необхідности (шкури, мануфактури, залізних виробів та иншого краму, а також продуктів споживи).

Стаючи твердо і непохитно на шлях соціальних основних реформ. Директорія вважає необхідним підкреслити, що вживатиме всіх заходів, щоб уникнути анархічних. неорганізованих і несистематичних форм цієї перебудови. Директорія вважатиме своїм обов'язком погоджувати ці великі завдання з соціально-історичними і міжнародніми умовами, в яких у даний момент перебуває Україна, а також з тими кращими формами соціальних реформ, яких досягатиме світова, особливо західно-європейська трудова демократія.

В сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставлячи перед собою великі та складні завдання. Директорія хотіла би всі здорові трудові сили свого народу вжити не на криваву боротьбу з сусідами, а на утворення нового життя в краю та заведення порядку й ладу, так бажаного всім працюючим.

Так само у внутрішніх відносинах Республіки Директорія ставить собі метою національну злагоду і дружнє поєднання трудової демократії всіх націй, що заселяють Українську Землю.

Директорія широко вірить, що спільними силами всіх працюючих трудовий народ України без жорстоких, кривавих і непотрібних форм боротьби досягне своєї мети. Отже, клясам нетрудовим треба розумно і чесно признати всю шкідливість і несправедливість їхнього бувшого панування і раз на все примиритися з тим, що право рішати долю більшості народу повинно належати їй самій більшості, себ-то клясам трудовим. Трудову інтелігенцію Директорія закликає рішуче стати на бік працюючих кляс і в інтересах творення нового справедливого життя для всього народу прикласти свої сили, знаття і науки для найкращого направлення будівничого соціального процесу. Соціалістичні партії та групи всіх соціалістичних напрямів і всіх національностей Директорія кличе поставитися з повним розумінням важности моменту і всі свої сили направити на правильну та достойну трудового народу організацію волі його, на організацію порядку й ладу по всій землі Трудової Республіки.

Доручаючи негайне переведення в життя цих великих задач Правительству Української Народньої Республіки – Раді Народніх Міністрів, Директорія вірить, що весь трудовий народ України широко допоможе своєму Правительству в цій важній, відповідальній роботі.

Голова Директорії УНР В. Винниченко;
члени Директорії: Петлюра, Швець, Андрієвський, Макаренко.

Винниченко В. Відродження нації. Частина III. – Київ – Відень.: 1920. – С. 168-176.

№ 127

Наказ Сумського повітового комісара з закликом до порядку

30 грудня 1918 року

Копія

Наказ ч.21
Сумського повітового комісара
30го грудня 1918 року.

Цім повідомляю, що з 30 грудня с.р. на підставі Наказа Губерніяльного Комісара на Харківщині від 26 сього грудня за ч. 121-07 я вступив до виконання обов'язків Сумського Повітового Комісара.

Запрошую населення до порядку і чесного виконання кожним своїх обов'язків.

Як представник твердої Республіканської влади я буду на сторожі порядку і законності, усяке порушення їх, а також агітацію проти Української Народньої Республіки буде строго каратись. При цьому попереджаю, що на Сумщині зараз військовий стан і важніші порушення закону будуть каратись за законами військового часу.

Великі надії покладаю на здоровий, тверезий розум та ідеалізм громадянства, яке, я гадаю, мені допоможе встановити необхідний порядок та спокій, які так потрібні тепер, коли будується щастя Нашої Молодої Республіки.

Сумський Повітовий Комисар Е. Колодяжний

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 27, арк. 47 зв.
Копія. Машинопис.

№ 128
Відозва про запис до Куреня Смерті
імені Івана Сірка

Без дати

ВІДОЗВА

Кругом України вороги. Весь світ постав аби знищити наш край, наш нарід. На наших границях ворожі нам війська: румуни, поляки, французи, англичане, а большевики пруться в саме серце України і хочуть украсти його душу. Це саме найстрашніший ворого, бо він користується темнотою нашого народу. Ми знову, як і рік тому назад, стоїмо над пропастью, знову поміщики розбиті революційними військами і большевики, які в час вільного руху не приймали активної участі в боротьбі проти гетьманців, хочуть провокаціровать наших діячів наш уряд. Гетьманці цілими гуртами записуються в большевицькі війська і нацьковують останніх на нас, бо добре знають, що поки буде існувати Українська Республіканська Армія, вони не зможуть взяти перемогу над нами. Селяне й робітники. Невже ви вірете тим, котрі прийшли на готове, чи тим, котрі лили кров за Волю і Землю. Що буде коли знову ми впадемо, коли наша республіканська Армія буде розбита. На кого ви опритесь, у кого ви будете шукати захисту від гетьманських шомполів і розстрілів. Республіканська Українська Армія є міць і сила України. Ідїть туди всі! Вигоньте своїх синів, бо краще життя здобуваться лише боротьбою. Записуйтеся в Курінь Смерти імені Кошового Івана Сірка, бо він має велику мету знищити ворога. Всі хто йде проти Поляків, Англичан, Французів записуйтеся в Курінь імені кошового Івана Сірка. Всі хто дійсно бажає добра, волі і землі Українському народу, записуйтеся в Курінь Смерти. Всі хто хоче знищити ворогів України – записуйтеся до Куріня Смерти. Одно з двох – Чи здобудемо волю України чи з славою загинемо.

Записуватись можна в Штабі Куріня в Комісії по вербування козаків для Куріня Смерти. (комерційна школа).

ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 28.

**Листівка Директорії УНР про оголошення поза законом
більшовицьких частин, які вторглися на територію України**

Без дати

САМОЗВАНЦІ

На ноту Директорії Савітська влада в Росії 27/XII відповіла, що вона зо-
всім не воює проти України й Директорії, що ні один солдат красної армії
не переходив демаркаційної лінії, що Савіт Комісарів хоче як найшвидче
скласти мирний договір Росії з Україною. Отже ті, хто являється ватаж-
ками й керовниками більшовиків припинили війну з Україною і народнім
правительством її Директорією. Вони воювали з Україною, доки на Україні
був гетьман, бо гетьман зазіхав на всю Росію. Він допомагав донцям та
всяким добровольцям проти більшовиків. Тепер на Україні народня влада;
влада трудових клясів селян і робітників. Іменем яких править Директорія.
Директорія не хоче втручатися ні в яку боротьбу своїх сусід і рішуче не
допомогатиме в тій боротьбі нікому. І вона буде обороняти тільки Укра-
їнську трудову Республіку від усяких ворогів, як зовнішніх, так і внутріш-
ніх. Отже війна з справжніми більшовиками припинилась. Але ті, хто коло
більшовиків хотів нажитися, не слухають наказу Народніх Комісарів. Їм
хочеться ще пограбувати Україну і вони самочинно роблять це, називаючи
себе більшовиками. Справді то не більшовики, а звичайні грабіжники,
які примазалися до армії більшовиків, щоб пограбити населення. З ними
треба так і поводитися, як з грабіжниками. Раз красна армія більшовиків
війну припинила, то з цими грабіжницькими бандами справитися легко.
Вони сами вже розбигаються, бо то перші труси. Вони уміють воювати
тільки із-за кутка та із-за спини других. Опріч звичайних грабіжників,
серед тіх самочинних банд чимало переховується стражників та жандармів
яким нема куди повернутися. Оцей зброд хотіли використати для себе
купка самолюбців: Пятаков, Коцюбинський, Затонський і інші. Коли Савіт
Комісарів у Москві перевірівся в тому, що ніхто ціх людців на Україні не
піддержує, то одмовівся допомогти їм і порішив помориться з Народнім
Українським правительством – Директорією. Тоді ці самолюбці звернули-
ся до того зброду, що збився коло границі і стали підбивати його на війну
з Українським Народнім Правительством. А грабіжникам – аби пограбити.
Вони й рушили були на Українські села. Поки республіканське військо во-
ювало з гетьманцями, той зброд за його спиною грабив населення. Тепер
же Українське Республіканське військо, покінчивши з гетьманцями рушає
назад на границю. Всі ті самочинні банди, які не хотять слухатися ні Росій-
ської Савітської влади, ні Української, будуть переловлені й покарані, як
міжнародні разбійники, що стоять по за законом. Раз вони не слухаються
ні Українського ні Російського правительства, то вони ні до якої Республіки
не належать і через те ніякі закони їх не оборонять.

Так само поступлено буде й з тими, хто їм допомагає.

ДАСО. Листівки. – № 2675. – С. 49.

№ 130

**Промова Троцького перед червоноармійцями,
які відправлялися на український фронт**

Без дати

Товарищи!

То, о чем мы здесь – в России – говорим совершенно открыто, в Украине можно шептать лишь на ухо, а то лучше и совсем не говорить. Умение молчать есть тоже одна из фигур красноречия. Вы, товарищи, отправляетесь на Украину. Помните же, что нет труднее работы агитаторской, как на Украине. В третий раз мы посылаем сильные кадры туда и каждый раз все с новой тактикой и новыми приемами. Первым кадром в 1917 году было очень легко, от них требовалось подорвать доверие украинских крестьян к Центральной Раде и Генеральному Секретариату. В то время украинский народ не мог себе представить политической жизни своей отдельно от России, а поэтому одно указание агитатора на то, что украинцы отрывают Украину от русских, с которыми рядом в окопах лежали, из одного котла ели, решало вопрос в нашу сторону, а намек на то, что Центральная Рада буржуазная, а Генеральный Секретариат состоит только лишь из генералов, окончательно отшибал в украинского крестьянства всякую охоту поддерживать свое правительство.

Намного труднее дело обстояло при втором походе на Украину, потому что мы готовились воевать с гетманом, а пришлось иметь дело с Петлюрой. В связи с этим и задача агитаторов сильно усложнилась. Нужно было руководителя противогерманским народным восстанием Петлюру уронить в глазах самих повстанцев. Это была очень трудная задача, в особенности, когда Петлюра покрыт был славой свержения гетмана, отдачи трудовому крестьянству Украины всех земель без выкупа и немедленного созыва трудового конгресса. Предвиделась затяжная война. Но нам помог случай с полковником Балабачаном, который изменил повстанческому правительству и перешел на сторону Деникина. Указывание агитаторов на этот случай, связывание его с тем, что Петлюра был членом Генерального Секретариата, утверждение мысли, что Петлюра сверг гетмана для того, чтобы самому стать гетманом, что “самостийна” Украина это значит Павло Скоропадский или Петлюра, охраняемый от украинского народа немецкими штыками – все это искусно соткано нашими агитаторами в густую сеть, сделало крестьянскую среду столь надежной, что она не выдержала в юго-западной части Киевской, а также Подольской губерниях. Вспыхнули народные восстания против Петлюры, и его армия была почти вся уничтожена без всякого труда со стороны Красной Армии. Вот что значит хорошие агитаторы. Готовясь ныне к третьему походу на Украину, Совет Народных Комиссаров по примеру прежних лет в авангарде посылает вас, товарищи агитаторы. Совет Народных Комиссаров крепко надеется, что и вы “не посрамите” земли Русской.

Ни для кого не секрет, что не Деникин принудил нас оставить пределы Украины, а грандиозное восстание, которое подняло против нас украинское сытое крестьянство. Коммуну, чрезвычайно, продовольственные отряды, комиссаро-евреев возненавидел украинский крестьянин до глубины души. В нем проснулся спавший сотни лет вольный дух запорож-

ского казачества и гайдамаков. Это страшный дух, который кипит и бурлит, как самый грозный Днепр на своих порогах и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Это тот самый дух волюности, который давал украинцам нечеловеческую силу в течение сотни лет воевать против своих угнетателей: поляков, русских, татар и турок и одерживать над ними блестящие победы. Только безграничная доверчивость и уступчивость, а также отсутствие сознания необходимости постоянной крепкой спайки всех членов государства не только во время войны – каждый раз губили все завоевания украинцев. Потому они рано утратили свою “самостийность” и живут то под Литвой, то под Польшей, то под Австрией, то под Россией, составляя собой очень ценную часть этих держав. Эти бытовые особенности характера украинцев необходимо помнить каждому агитатору и его успех будет обеспечен. Помните также, что так или иначе, а нам необходимо возвратить Украину России. Без Украины нет России. Без украинского угля, железа, руды, хлеба, соли, Черного моря Россия существовать не может, она задохнется, а с ней и советская власть и мы с вами. Идите же на работу, трудную, ответственную работу. Конкретно ваша задача сводится к следующему:

1. Не навязывать украинскому крестьянину коммуны до тех пор, пока наша власть не окрепнет.

2. Осторожно заводите ее в бывших имениях под названием артелей или товариществ.

3. Утверждать, что в России нет коммуны.

4. В противовес “самостийнику” Петлюре и другим говорить – что Россия тоже признает самостийность Украины, но с советской властью, а Петлюра продает Украину буржуазным государствам.

5. Так как нам необходимо обезоружить всех повстанцев, чтобы они снова не обратились против нас, а то обезоруживание вызовет недовольство среди крестьянских масс – необходимо внушать, что среди повстанцев большинство деникинцев, буржуев и кулаков.

6. Труднее дело обстоит с Петлюрой, так как украинское крестьянство на него и надеется. Нужно быть осторожными. Только дурак или провокатор без разбора везде и всюду будет твердить, что мы воюем с Петлюрой. Иногда, покуда не разбит Деникин, выгодно распускать слухи, что советская власть в союзе с Петлюрой.

7. Если будут случаи грабежей в Красной Армии, то их необходимо сваливать на повстанцев и петлюровцев, которые влились в Красную Армию. Советская власть постепенно расстреляет всех петлюровцев, махновцев и повстанцев потому, что они вредный элемент, и это будет явным доказательством не только строгой революционной дисциплины, но и суровой карой за грабеж.

8. Так как правительство России вынуждено вывозить хлеб Украины, то на вашей обязанности, товарищи, объяснить крестьянам, что хлеб возьмут только с кулаков и не для России, а для бедных украинских крестьян, для рабочих и Красной Армии, которая изгнала Деникина из Украины.

9. Старайтесь, чтобы в Советы и Исполкомы вошло большинство коммунистов и сочувствующих.

10. Принять все меры к тому, чтобы на Всеукраинский съезд Советов не попали такие от волостей, которые могут примкнуть на съезде к

нашим врагам, и таким образом избрать правительство Украины не из коммунистов-большевиков.

Отправляясь ныне на работу в Украину, помните, что вам здесь передавалось, не забудьте этих моих десяти заповедей: они во многом вам помогут, кроме того, знайте, что для достижения намеченной цели все средства одинаково хороши. Ни на одну минуту не забывайте, что Украина должна быть нашей, и нашей она будет только тогда, когда будет советской, а Петлюра вышиблен из памяти народа навсегда.

Желаю вам полного успеха и счастливого пути.

Романчук О. "Ультиматум". К. – 1990. – С 57-58.

№ 131

**Звернення українського командування до громадян Сумщини
із закликом зберігати спокій**

31 грудня 1918 року

Копія

До громадян Сумщини.

Деякі волості Сумщини захоплені більшовиками і на підставі цього як по городу, так і по повіту, ширяться неправдиві чутки про великі сили більшовиків, про недостачу української оборони і т.д.

Громадяне! Не вірте сім чуткам: вони ширяться самими більшовиками щоби підірвати вашу віру в силу УКРАЇНСЬКОЇ ДИРЕКТОРІЇ і її народного війська. Всі провокаційні чутки являються тільки доказом безсилля наших ворогів: дужий іде просто з грізною тишою і величним спокоєм, і тільки безсилому треба лякати своїх ворогів безглуздим гаслом.

Будьте спокійні громадяне. Над Києвом і над Харковом давно уже розвіваються наші національні прапори. Ще трохи – і в Сумщині не залишиться ні одного ворога Української Народньої Республіки.

Будьте певні, що Комендатурою вживаються всі заходи до оборони города і одержані певні відомості, що в Суми з години на годину мають прибути війська з Харкова.

Ще раз закликаю всіх до спокою і попереджую, що всякого хто ширить неправдиві чутки, видано до військового Польового Суду.

Сумський Повітовий Комендант Полковник Соболь
Начальник боєвих операцій Сумщини Військовий Старшина Филонович

Український Комісар м.Сум і повіту Е.Колодяжний

ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 27, арк. 48.

Копія. Машинопис.

№ 132

**Наказ Головного Отамана Армії УНР Симона Петлюри
про боротьбу з анархією та більшовицькими агітаторами**

2 січня 1919 року

**НАКАЗ
ВІЙСЬКОВОМУ МІНІСТРОВІ.
Ч. 18.**

До мого відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані, та стані облоги, ведуть злочинну агітацію проти Української Народної Республіки та її законної влади – Директорії, – переважно люде, що не належать до громадян нашої Республіки і що наїхали з Великоросії та інших країн бувшої Росії. Ці люде, замість того, щоб дякувати нашій Україні за той хліб, який їдять тут, вчинюють різні заколоти, сіють анархію, грабують мирне населення, займаються саботажом, провокацією та спекуляцією. Бувші гетьманці поробились більшовиками, комуністами і хочать знову накинути нам на шию московське ярмо, від якого ми тільки що увільнилися і вирвати у нас ту землю та волю, яку ми здобули.

Повідомляю, що українське республіканське військо проливало свою кров на для того, щоб повернулась знову гетьманщина та московські соведпи, а для того, щоб наш народ зажив мирно і спокійно своїм власним життям в самостійній Українській Народній Республіці.

А через це наказую всім командуючим фронтам, губерніальним комендантам і командуючим охороною залізниць, незалежно од встановлених уже мір по боротьбі з контр-революцією та анархією, вислати за межі України всіх ворогів Української Влади, замічених в злочинній агітації проти неї, і це належить до громадян нашої Республіки.

Наказую оголосити для загальної відомості, що висельці підлягатимуть не тільки самі злочинці-агітатори, а разом з ними і їх жінки та сім'ї.

З огляду на те, що агітатори не українці часто підроблюють документи і пашпорти на громадян Української Республіки, наказую телеграфно робити перевірку таким документам; а винуватих в фальшуванні документів розглядати, як шпionів, з впливаючими звідси висновками.

Наказ цей телеграфно передати по призначенню, оголосити в часописах, наліпити на всіх станціях і негайно вводити в силу.

Головний Отаман ПЕТЛЮРА.
2 січня 1919 року.

ДАСО. Листівки. – № 2675 – С. 1.

№ 133

Акт Директорії УНР про з'єднання всіх українських земель

22 січня 1919 року

В імені Української Національної Республіки проголошує Директорія всьому українському народові велику подію в історії нашої української землі:

Дня 3 січня 1919 р. в місті Станиславові Українська Національна Рада Західньо-Української Національної Республіки, як представниця волі всіх українців бувшої Австро-Угорщини і як найвищий їх законодавчий орган, святочно проголосила з'єдинення Західньо-Української Національної Республіки з Придніпрянською Українською Народною Республікою в одну суверенну Українську Народну Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок наших західніх братів, Директорія Української Народної Республіки рішила прийняти до відома це з'єдинення і ввести його в життя згідно з умовами, які означено в Ухвалі Української Національної Ради з дня 3 січня 1919 року.

Віднині зливаються в одно віками відділені одна від одної частини України – Галичина, Буковина, Закарпаття і придніпрянська Україна в Одну Велику Україну. Сповнилися відвічні мрії, для яких жили й за які вмирили найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна Республіка. Віднині український народ, звільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної незалежної Української Держави на добро і щастя українського народу.

У Києві, 22 січня 1919 р.

Вивід прав України. – Львів.: Слово. – 1991 – С. 105.

№ 134

**Листівка Інформаційного Бюро Республіканської Армії
Чернігівщини й Полтавщини**

Без дати

Дорогі брати селяне й робітники!

Настав великий час визволення українського народу... Знищено панування поміщиків, але боротьба з ними ще не закінчена. Вони будуть прибігати до всяких засобів підбурювання населення, до анархо-більшовицьких вибухів, вони будуть допомагати більшовикам у розлагаючій край агітації. Вони добре знають, що коли почнеться в краю більшовицький бандітизм, то їм легше буде знову захватити владу в свої руки, знову сісти на плечі селян та робітників і здирати з них по десять шкір. Гарним приміром нам може бути минула весна, коли після панування більшовиків на Україні, зруйнувавши край, розрушивши всі основи демократичного ладу, прийшло панування поміщиків і всяких чорносотенців, котре ми відчули на своїх власних шкірах. Заглянемо ще на північ, туди в Московщину й по-

бачимо, яка там руїна, як стогне селянство й робітництво від чрезвычайок (сискное отдъление) і карательних отрядів. Багато фабрик і заводів приостановилось і безробітне робітництво голодує. Селянство плаче від реквізичійних отрядів, котрі забирають у них останній шматок хліба. Народ стогне й цей стогін зачасто виливається в повстання, але вони криваво задушуються всіякими наймитами большевиків, отрядами латишів, китайців і красноармійців.

Нам же Українському Народу треба зробити такий демократичний лад, при котрому би всім добре жилось, як селянам, робітникам так і взагалі трудящимся. Такий лад та порядок ми можемо зробити тільки тоді, коли у нас буде царити повний спокій, повна згода всіх демократичних мас в боротьбі зі своїми ворогами. Всі здорові народні сили повинні прийняти активну участь у будіванню свого краю й боротьбі проти всяких чужинців, які так заздро лізуть на нашу землю, нищать і руйнують край, нав'язуючи свій пригноблюючий. Ми повинні раз на завше сказати, що в своїй хаті ми самі господарі й що всім, хто хотів би посягнути на нашу свободу й права, буде дан рішучий опір.

Хай живе Українська Народна Республіка
Хай живуть Українські Установчі Збори.

Інформаційне Бюро Республіканської Армії Чернігівщини й Полтавщини.

ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 44.

№ 135

З відозви Ради Народних Міністрів УНР до держав Антанти та держав усього світу

8 жовтня 1919 року

Позбавлений на протязі століть свого державного життя, але не стративший своєї національної свідомості і непереможної віри в краще майбутнє, український народ вже третій рік з нечуваним героїзмом бореться за свої національні та соціальні права і серед загальної анархії беж жадної сторонньої допомоги будує Самостійну Українську Народню Республіку.

Майже весь час ця боротьба провадилась проти озброєних військ Московського комуністичного імперіалізму, котрий, мимо волі й свого і нашого народу, хотів огнем та мечем навязати нам свої національні і соціальні ідеали.

Але в останні дні Уряд УНР був змушений оповістити таку ж рішучу боротьбу і цілком протилежній з соціального погляду групі, а саме виразникові волі московського реакційного імперіалізму генералу Денкінові.

Розуміючи всю небезпеку боротьби в двох протилежних, як ідейно, так і стратегічно, напрямках, особливо боротьби виключно власними силами, без жадної допомоги з боку других народів, уряд УНР не міг однако не виконати волі свого народу, котрий вже виявив шляхом повстань свій рішучий протест проти насильства і ганебних вчинків генерала Денкіна.

Генерал Денікин, оповіщаючи своєю метою будування єдиної неділимої Росії, не тільки іде всупереч з багато раз висловленою волею Українського народу, але і проти волі других народів бувшої царської Росії, що рішуче прагнуть до самостійного і незалежного державного життя.

Генерал Денікин, беручи за зразок реакційні закони старого часу, немилосердно нищить українську культуру, позбавляє нас права і змоги вчитись в українській школі, забороняє вживати української мови в церкві, закриває наші культурні інституції, нищить українські книжки, себто творить те, чого навіть наші вороги – московські комуністи не дозволяли собі робити.

Ворожість та ненависть до всього українського дійшла до того, що адміністрація добровольчеської армії нищить і ліквідує навіть Українське Товариство Червоного Хреста.

Втративши останню надію на порозуміння з добровольчеською армією, Правительство УНР сподівається, що великі демократичні держави Антанти, які допомагали матеріально генералу Денікину в його боротьбі проти насильників-комуністів, не будуть допомагати його насильствам над вільним Українським Народом.

Во імя права і справедливости ми домагаємось, аби держави Антанти примусили генерала Денікина залишити територію України і дати можливість Правительству Української Народньої Республіки установити лад і спокій на вільній Українській землі.

Голова Ради Народних Міністрів Української Народньої Республіки Іс-аак Мазепа

Керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Левицький

8 жовтня 1919 р., м. Кам.-Под.

Винниченко В. Відродження нації. Частина III. – Київ – Відень.: 1920.
– С. 22 – 23.

№ 136

Спогади білогвардійця Мамонтова про перебування в Сумах

Не раніше 29 листопада 1919 року

Сумы.

Я попал в город Сумы, где были сосредоточены все обозы нашей кавалерийской дивизии. Город был благоустроенный, с хорошими домами и чистыми мощеными улицами. Здесь в мирное время стоял Нижегородский драгунский полк. Благодаря этому я смог купить солдатского шинельного сукна и у хорошего портного сшил себе необычайно тонную шинель, до пят, с острыми отворотами рукавов. Все ахали при виде моей шинели. А я был очень горд.

Зима была ранняя. Англичане отдали нам склады своего обмундирования, оставшегося после войны. Оно пришло в Новороссийск уже год назад, но до фронта еще не дошло. А все тыловики его носили, и оно уже продавалось на черном рынке.

Все наши многочисленные полковники, кроме Обозненко, который командовал батареей, собрались в Сумах. И порядочное число офицеров. Думаю, что полковники, более опытные, отдавали себе отчет в том, что надвигается катастрофа, а мы, молодежь, более глупые, были идеалистами, включая Обозненко. Кроме того, было холодно, неудобно и армия отступала, а это всегда притягивало большинство в обоз.

Я прочел "Историю крестовых походов", написанную Груссэ. Меня поразило сходство того, что творилось в XIII веке у крестоносцев и у нас на юге России во время гражданской войны. Эта смесь идеализма и меркантильного эгоизма, которая овладевает, видимо, обреченными обществами. Потому что, без всякого сомнения, наша гражданская война была крестовым походом против большевиков. В батарее, на фронте, был идеализм, а здесь, в Сумах, был самый неприкрытый эгоизм, который господствовал также в больших городах.

К стыду своему, сознаюсь, я дал себя убаюкать приятной жизнью в Сумах. Иногда Шапиловский приглашал нас, молодых офицеров, в хороший ресторан и угощал неподражаемым молочным поросенком с хреном и, конечно, запотелой от холода водкой. До сих пор слюнки текут.

Но меня мучила совесть. Они там в такой холод без теплой одежды меня ждут, а я тут блаженствую!

Я шел к полковнику Лебедеву, заведующему хозяйством двух батарей. Он равнодушно меня выслушивал и зевал:

– Мы еще не получили английского обмундирования. (Он был во всем английском.) Как только оно прибудет, я вас извещу... Для вас лично я могу дать хорошую кожаную куртку. У меня еще есть одна.

– Нет, спасибо. Я хочу обмундирование на всю батарею. Я возьму то, что мне полагается, но там, а не здесь.

Лебедев усмехался:

– Как знаете.

Взволнованный, я шел к полковнику Шапиловскому. Он тоже улыбался и зевал:

– Подождите немного, обмундирование в конце концов прибудет... И приходите вечером ужинать, будут дамы.

Конечно, я шел на ужин. Но я еще был застенчив и краснел, что очень забавляло женщин.

Обоз обеих батарей устроил даже бал в хорошем зале и с собственным оркестром. Полковник Лукьянов, мой сожитель в Сумах, представил меня прелестной барышне, царице бала.

На следующий день, на улице, в новой шинели, я встретил ее и с трепетом сердечным встал перед ней во фронт. Но красавица подняла брови, смерила меня с удивлением (искренним, притворным?) и гордо проследовала. Я же, покраснев, скрылся.

Как-то после ужина с водкой я спал непробудно. Но меня растолкали. Был назначен смотр в Сумах. Цель его была показать тайно сочувствующим красным, что войска есть и будет оказано сопротивление в случае чего. Обоз каждой части выставлял для этой цели взвод солдат и офицера.

Из-за моей шинели командовать взводом артиллеристов нашего дивизиона назначили меня. На нас напялили каски, взятые в Ромнах, и тотчас же мои портные и сапожники превратились в Ахиллов, а я сам чув-

ствовал себя не меньше Гектора. Каска – чудная вещь, она мгновенно меняет человека и превращает его в героя. Публики собралось много, и все смотрели только на наши каски. Мы это создавали и выпячивали грудь. Я заметил, что ремешок шпоры у меня отстегнулся. Я был так затянут новой шинелью, ремнями и каской, что мне трудно было нагнуться. Я поставил сапог на тумбу... И толпа устремилась ко мне: каждый добивался чести затянуть мне ремешок шпоры. Солидные господа, дамы, мальчишки и даже барышни. Однако всех оттеснил мастеровой, встал на колени и затянул ремешок. Вот какой эффект производит каска! Может быть, что мастеровой нам вовсе не сочувствовал, может, даже был коммунистом, но и он не мог противостоять шарму каски. Думаю, что не зря раньше одевали военных в красивые мундиры и каски. Один парад мог уладить всякие политические разногласия: нельзя было не подпасть под очарование.

Моя красавица была в публике, и на этот раз она соблаговолила меня узнать и мне мило улыбнулась. Все из-за каски...

Мы были очень горды. Но когда мы проходили мимо офицера, принимавшего парад, он нам гаркнул:

– Здорово, пожарные!

Мы ответили плохо и были очень оскорблены. Думаю, что он это сделал нарочно, из зависти.

Мамонтов С.И. Походы и кони. <http://officers.newmail.ru/liter/Mamontov13.htm>

№ 137

Звернення особливоуповноваженого народного комісаріату з національних справ і центрального єврейського комісаріату

Без дати

К погромленной еврейской бедноте Украины.

Погромная вакханалия на Украине, с массовыми избиениями, насилиями и вырезыванием еврейского населения, разыгрывающаяся каждый раз при захвате власти белогвардейскими бандами: петлюровцами различными “батьками”, гетманами под вевозможными лозунгами самостийников, безвластником и просто грабителей; достигла своего апогея в эпоху кратковременного царствования деникинской золотопогонной орды.

Перед ужасами последних зверских еврейских погромов бледнеют погромы царитской России и Польши.

Испанская инквизиция с ее утонченно-зверскими пытками ничто по сравнению с садическими пытками, применявшимися

Нет слов в человеческом лексиконе, для описания всех ужасов последних погромов и всего пережитого еврейством Украины.

Улицы городов и местечек залиты кровью убитых стариков, женщин и детей.

Еще до сих пор кровавые лужи на мостовых, прилипнувшие, на стенах домов и заборах, высохшие мозги детишек являются яркими показате-

лями душераздирающих ужасов, а эти живые свидетели вечного позора – изнасилованные девушки и жены и валяющиеся по больницам до полусмерти избитые и израненные старики, над которыми кощунственно издевались наглые громилы вызывают к мести.

Пролитая кровь требует возмездия.

Вас оставшихся в живых, плаксиво ломающих руки на пепелищах своих разгромленных, сожженных жилищ вызывают тени убитых Ваших друзей и близких к активной борьбе с белогвардейскими громилами.

Пусть же каждый из Вас возьмется за оружие.

Ступайте в ряды Красной Армии для мщения и борьбы за пролитую невинную кровь.

Пусть рука Ваша твердо сражает храброго с невооруженным и трусливого пред вооруженным белогвардейца.

Восприятие старым боевым духом воинственных макковеев.

Довольно спячки. Доволино унижений пред всяким насильником – белогвардейцем.

За оружие и в ряды Красной Армии для борьбы с насильниками, громилами, белогвардейцами за свою личную и семейную безопасность и неприкосновенность. Только вооруженная, воински-дисциплинированная масса не боится погромов и насилий.

Долой погромы и насилия, как позорный акт дикости и зверства.

Смерть и проклятие погромщикам и их вдохновителям российским белогвардейцам и международной буржуазии.

Да здравствует духовная и физическая борьба всего прогрессивного, идейного, человеческого против регрессивного и рутинно-зверского, именующимся – “погромщиком”.

Да здравствует братское объединение всего человечества на своем великом пути к пролетарскому храму-социализму.

Особоуполномоченный Народного Комиссариата по Национальным делам и Центрального Еврейского Комиссариата М. Голодецъ.

Конотоп.

ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 77.

№ 138

Оголошення про заходи єврейської комуністичної партії

Без дати

Єврейська Коммунистическая Партия (П. Ц.)

В субботу 24 января в помещ. Союза Коммунистической Молодежи в 1 час дня состоится ЛЕКЦИЯ на еврейском языке на тему: Еврейский пролетариат в борьбе за коммунизм.

С докладом выступит член Гомельского Областного Комитета и уполномоченный Центральным Комитетом партии тов. ВОЛЧИНСКИЙ.

Вход свободный. КОМИТЕТ

ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 14.

№ 139

Оголошення про мітинг єврейської секції РКП

Без дати

Еврейская секция при Р. К. П.
г. Конотопа

в субботу 17 января в 6 час. веч. в здании УГОЛЬНОЙ СИНАГОГИ состоится ЕВРЕЙСКИЙ рабочий МИТИНГ
выступят: т. т. Петровский, Золотарев, Слободкин и др.

ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 13.

№ 140

Оголошення єврейської секції м. Конотопа

Без дати

ОБ'ЯВЛЕНИЕ.

Еврейская секция при Отделе Народного Образования сим об'являет, что срок сдачи книг в 3-ью Советскую библиотеку (быв. сионистская) продлен по 17 февраля включительно. Лица, не возвратившие по истечении сего срока книги, будут привлечены к самой строгой ответственности,

Библиотека открыта ежедневно кроме субботы от 12-ти до 3-х час. дня.

Заведующ. Отделом Образования ФАВОРОВ.
Заведывающий еврейской секцией Л. ЛЕВИН.

ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 22.

№ 141

Оголошення про мітинг єврейської секції КПУ

Без дати

ОБ'ЯВЛЕНИЕ.

Еврейская Секция при К. П. У. Конотопской организации устраивает в воскресенье 4-го апреля в 4 часа дня по нов. вр. в помещении красноармейского гарнизонного клуба (Гоголевская ул., бывш. дом Черкинского)

МИТИНГ

на тему:

- 1) Евсекция и ей задачи.
- 2) Политический момент.

Бюро Евсекции.

ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 12.

№ 142

Постанова Чернігівського губерньського комітету оборони

Без дати

Черниговского Губернского Комитета Оборона
Обязательное постановление

В развитие декрета Сов. Нар. Ком. У. С. С. Р. от 3 марта с. г., Черниговский Губернский Комитет Оборона на заседании своем от 21 сего июля, в целях обеспечения Красной Армии нательным и постельным бельем, ПОСТАНОВИЛ:

I. Распространить действие вышеуказанного декрета на крупную и среднюю сельскую буржуазию Черниговщины а именно:

1. Граждан, имевших на 1 января 1919 года или имеющих в настоящее время более пятнадцати десятин земли.

2. Священнослужителей, пользовавшихся или пользующихся ружной землей.

3. Всех сельских торговцев, занимающихся в настоящее время торговлей или торговавших в течении 1918 года.

II. Обязать всех лиц, принадлежащих к одной из вышеуказанных трех категорий, в пятидневный срок со дня опубликование настоящего обязательного постановления, внести в местный сельский Исполком или Комбед определенное количество холста, годного для пошивки белья, сообразно нижеследующей разверстке:

Лица, имеющие или имевшие от 15 до 20 десятин, вносят 20 аршин холста.

Лица, “ “ от 20 до 25 “ “ 30 аршин холста.

Лица, “ “ от 25 до 30 “ “ 45 аршин холста.

Примечание: Лица, имеющие или имевшие свыше 30 десятин земли, обязаны внести кроме 45 аршин еще по три аршина от каждой десятины сверх имевшихся или имеющих у них 30 десятин.

III. Возложить проведение в жизнь настоящего постановления (за личной ответственностью членов) на волостные Исполкомы, сельские Исполкомы, или Комбеды, где последние организованы.

Примечание: Волостные Исполкомы должны немедленно по получении настоящего постановления оповестить о нем все сельские Комбеды или Исполкомы своей волости. Сельские Комбеды или Исполкомы обязаны тотчас же приступить к составлению списков лиц подлежащих обложению. Списки составляются в трех экземплярах с указанием количества

аршин холста, которое должно внести каждое лицо. Самое взимание холста должно быть произведено в пятидневный срок.

IV. Собранный холст сельские Исполкомы или Комбеды обязаны сдать под квитанцию в Уездный Военный Комиссариат своего уезда. Один экземпляр списков представить Волисполкому с отметкой о сдаче холста.

V. Жалобы на неправильные действия сельских Комбедов или Исполкомов подаются в волостные Исполкомы. Окончательное рассмотрение жалоб предоставляется соответствующему Уездному Отделу Управления.

Примечание: Подача жалоб не приостанавливает взыскания холста.

VI. Уездные Военные Комиссары должны оказывать сельским органам власти при сборе холста самое широкое содействие лично, или через посредство волвоенокомиссаров, информировать Губвоенком о ходе сбора и количестве собранного холста. Собранный холст Уездные Военные Комиссары должны немедленно отправить в Черниговский Вещевой магазин.

VII. Лица и учреждения, уклоняющиеся или препятствующие проведению в жизнь настоящего постановления, караются штрафом до 5000 руб. или привлекаются в рабочие батальоны на срок трех месяцев.

Ко всем гражданам, на коих не распространяется настоящее постановление. Комитет Обороны обращается с призывом о добровольных пожертвованиях холстом и бельем для нужд Красной Армии.

Председатель Губернскую Комитета Обороны Коржииков
Губернский Военный Комиссар Рошин

Зав. Внутренним Управлением Отдела Губисполкома Батюк-Урусов
Секретарь Метрик

ДАСО. Ф. Р. 4837, оп. 1, спр. 2, арк. 1.
Копія. Машинопис.

№ 143

Телеграма Чернігівського губвиконкома про впорядкування земельних питань

Без дати

Телеграма

Кролевцекому Уисполкому из Чернигова № 06554. В. Срочно вне всякой очереди.

Принимая во внимание ту ненормальность которая существует на местах при сборе урожая и которая положительно убивает бедняка как материально так и нравственно постановление Губревкома:

1) Урожай с тех земель которые были в прошлом году распределены между бедняками но засеяны кулачеством в силу наступления Деникина и перемены власти предоставить убирать бедноте под руководством Комитетов Незаможных Селян последние всецело отвечают за правильное распределение между беднейшими семьями и красноармейцев и

остальных незаможных селян семена затраченные засеявшими возвращаются полностью труд считается как исполнение в прошлом году всеобщей трудовой Повинности по оказанию помощи семьям Красноармейцев и не оплачивается.

2) Урожай земель которые были отчуждены в нынешнем году но нахальным образом засеянные кулачеством предоставить уборку тем, которые наделялись землей в первую очередь семейства беднейших красноармейцев половина урожая с таковых земель должна сдаваться в продорганы в зерновом виде половина урожая остается за тем кто его снимает. Волземотделам разехать на места при посредстве Комитетов Незаможных Селян вести точный учет распределяемого хлеба на корне.

3) Все излишки сенокосных угодьев трудовых и полу трудовых владений вменяется в обязанность Комитетам Незаможных Селян изъять из бывших владельцев и распределить таковые между неимущими и мало имущими селянами поровну на каждую имеющуюся душу.

4) Настоящее распоряжение в порядке боевого приказа не позже 17 числа распространить по всем селам волостям и хуторам разослав их с нарочными распространение настоящего постановления возлагается лично на Председателей Уисполкомов Уревкомов и Волисполкомов.

Предгубисполкома Коржииков. Завгубземотделом Щуковский. Секретарь Лурье. № 4350

С подлинным верно:

За Секретаря Руденко.

ДАСО. Ф. Р. 4837, оп. 1, спр. 2, арк. 44.

Копія. Машинопис.

№ 144

Наказ Кролевецького повітового військово-революційного комітету

31 січня 1920 року

Приказ №4

Кролевецкого Уездного Военно-Революционного комитета

В связи с подавлением бандитизма в уезде, Кролевецкий Уездный Военно-Революционный Комитет предлагает гражданам г.г. Кролевца, Коропа и всего Кролевецкого уезда в течении двух дней со дня опубликования сего сдать всё оружие как огнестрельное так и холодное, а также патроны, бомбы, и всякого рода взрывчатые вещества и доставит в Штаб Экспедиционного отряда, помещающийся в г. Кролевце.

К лицам, добровольно не сдавшим в указанный срок оружия, в чём бы такое не заключалось и при обнаружении такого, будут приняты меры военных действий, как это было поступлено в селах Мутин, Божок, Погребки и др., и будет наложена не слыханная контрибуция без всякой пощады.

К сдавшим добровольно – меры наказания применяться не будут.

г. Кролевец, Черниговской губернии 31 января 1920 г.

Зам. председателя Уездного Военно-Революционного комитета Н. Личик.

Начальник Экспедиционного отряда А. Петров
Член-секретарь Рубин

ДАСО. Ф. Р. 4837, оп.1, спр. 2, арк. 7.
Копія. Машинопис.

№ 145

**Наказ Глухівського військового комісара Кудрова
про запровадження розстрілу згідно законів воєнного часу**

21 травня 1920 року

Приказ № 64

По Глуховскому уездному Военному Комиссариату
21 мая 1920 г. г. Глухов

При сем объявляется постановление Совета Рабоче-Крестьянской обороны

Совет Рабоче-крестьянской обороны постановил: для пресечения участвовавших за последнее время случаев злоумышленного разрушения железно-дорожных сооружений или покушений на таковые пойманных на месте преступления расстреливать в порядке непосредственной расправы, а остальных судить в 24 часа – срок по законам воєнного времени.

Военный Комиссар Кудров
И.д. Военного руководителя Пеньков

ДАСО. Ф. Р. 1808, оп. 1, спр. 2, арк. 31.
Копія. Машинопис.

№ 146

**Повідомлення про розстріли українських підпільників
з Конотопського повіту**

30 жовтня 1920 року

(...) Україна:

У Чернігові чрезовичайка розстріляла 27 чолов., із котрих 16 активних учасників контрреволюційної Петлюрівської організації в Триторовці, Ко-

нотопського повіту, яка мала метою підірвати й скинути сов. владу; останніх за бандитизм та провини на посаді. ("О.Д")

Воля. Український тижневик. Т. 4. – Відень. – 30 жовтня 1920. – ч. 5. – С. 263.

№ 147

Повідомлення про дипломатичну діяльність Павла Зайцева

25 грудня 1920 року

(...) П.І. Зайцев, як радник м.з.с. має приїхати до Відня для інформації українського громадянства про скликання конгресу для вирішення питань по евакуйованих і цивільних громадянах УНР.

Воля. Український тижневик. Т. 4. – Відень. – 25 грудня 1920. – ч. 13. – С. 664.

№ 148

**З доповідної записки начальника окружного відділу ДПУ
м. Конотопа Зачепи про учасників збройного повстання**

16 листопада 1929 року

Окрвідділ ДПУ (...) оповіщає: В 1918 році у м. Конотопі було збройне повстання з метою повалення радвлади. Участь у цьому повстанні брали більшість місцевих громадян, що співчували петлюровському руху. Ватажком повстання був КИРІЙ, Олександр алеж останній був забитий і повстання ліквідовано. В сучасний момент брати забитого КИРІЯ – КИРІЙ Михайло займає посаду Зав. Ощадбанком, а менший брат – Леонід КИРІЙ працює в Окрфінвідділі. Обидва КИРІЇ раніш приймали участь в організації "Просвіти" та взагалі настрою петлюрівського. ХИТАЄНКО Андріян це колишній офіцер, що перебував у арміях Гетьмана та Петлюри – вороже настроєний проти радвлади. (...)

ДАСО. Ф. П. 404, оп. 1, спр. 674, арк. 18.

Копія. Машинопис.

№ 149

Постанова по звинуваченню Софії Филонович
за участь в армії УНР

10 грудня 1940 року

ПОСТАНОВЛЕНИЕ*

1940 года декабря 10 дня г. Сумы.

Зам. Облпрокурора по спецделам ШОРОХОВ, рассмотрев архивно-следственное дело по обвинению ФИЛОНОВИЧ Софии Васильевны, –

НАШЕЛ:

3 февраля 1938 г. Особым Совещанием при НКВД СССР ФИЛОНОВИЧ София Васильевна рожд. 1896 г., уроженка с. Ичня, Глуховского р-на, Сумской области, по соц-происхождению из дворян, дочь б. станového пристава, за службу в Петлюры лишалась избирательных прав, – осуждена на 10 лет ИТЛ.

Мать осужденной ФИЛОНОВИЧ Мария Гавриловна на имя Прокурора СССР и Прокурора Сумской области, подала жалобу в которой просит пересмотреть дело ее дочери ФИЛОНОВИЧ Софии Васильевны по мотивам, что она ни в каких к-р группах участия не принимала и что осуждена по ложному доносу.

Материалами дела установлено:

1. Из справки Дубовицкого С/Исполкома от 5/Х-37 г. видно, что ФИЛОНОВИЧ С.В. является дочерью помещика бывшего станového пристава. Отец имел в с. Дубовичи свою дачу и водяную мельницу, ее брат Юрий Васильевич за связь с бандой “Маруся” в 1920 г. штабом 7-й дивизии был расстрелян, сестра Надежда находится в эмиграции с которой поддерживается связь, сама ФИЛОНОВИЧ София В. за службу в Петлюры лишалась избирательных прав. /л.д. 6/.

2. Свидетель К** Иван Григорьевич допрошен 29/Х-37 г. показал, что в период пребывания петлюровских банд на Украине ФИЛОНОВИЧ София Вас. служила в штабе командующего петлюровскими бандитами “Ливобережная Украина” Палия, принимала активное участие а мобилизации населения в Глуховском, Конотопском, Кролевецком и др. районах для войск Петлюры, а также проводила агитацию среди крестьян и призывала для борьбы с большевиками. /л.д. 15/.

3. Свидетель В*** Иван Афанасьевич допрошен 26/Х-37 г. показал, что во время пребывания Петлюровской банды ФИЛОНОВИЧ С.В. выехала в Киев к своему зятю петлюровскому офицеру и при отступлении петлюровцев, совместно с зятем эмигрировала в Польшу и возвратилась лишь в 1921 году нелегально. /л.д. 14/.

Будучи недовольной за свое снятие с пед-работы ФИЛОНОВИЧ говорила: “Советская власть не развивает науку и культуру, а наоборот разваливает ее, интеллигенции не дает развиваться.” Об Украине она говорила: “Украина является колонией Москвы.” во время демонстрации Октябр-

* Подкреслено в тексті – упорядн.

** З етичних міркувань прізвище не вказується – упорядн.

*** З етичних міркувань прізвище не вказується – упорядн.

ских торжеств 1936 г. и похода на могилу партизан зверски убитых бандами ФИЛОНОВИЧ заявила "пусть идут. Сколько бы не ходили все равно не поможет, скоро они все подохнут как мыши."

На основании вышеизложенного и принимая во внимание, что а/с деятельность со стороны ФИЛОНОВИЧ доказана полностью материалами дела, свидетельскими показаниями и что оснований для удовлетворения жалоб нет, –

ПОСТАНОВИЛ:

Наблюдательное производство по жалобе ФИЛОНОВИЧ М.Г. прекратить, жалобу оставить без удовлетворения, о чем сообщить жалобщику. Дело в Сум. Обл. НКВД для хранения в архив.

ЗАМ ОБЛПРОКУРОРА
ПО СПЕЦДЕЛАМ ШОРОХОВ

"СОГЛАСЕН" ПРОКУРОР
СУМСКОЙ ОБЛАСТИ ЧЕТКИН

ДАСО. Ф. Р. 7641, оп. 1, спр. 298, арк. 25, 25 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 150

Постанова про арешт Литвиненка І.Д.

30 травня 1946 року

Форма № 1
Арешт санкціоную Воєн. прок. в/МВД
***полк. юстиції
1 июня 1946 г.****
Утверждаю

1 июня 1946 г.
Генерал-лейтенант*****
/САВЧЕНКО/

ПОСТАНОВЛЕНИЕ (на арешт)

гор. Киев 30 мая 1946 г.
я, начальник отделения I Управления МГБ УССР, майор ДАНЬКО
рассмотрев поступившие в НКВД СССР материалы о преступной деятельности ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО Иван Данилович, 1891 года рождения, урож. с. Хоружевка Роменского района, Полтавской области, украинец, беспартийный, женат, образование среднее, проживает – г. Львов, ул. Яховича дом № 24, кв.1.

* Підпис
** Підпис
*** Нерозбірливо – упорядн.
**** Підпис
***** Підпис

Нашел

ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО в 1917 г. служил командиром куреня Киевского охранного полка Центральной Рады. В 1918 г., будучи командиром “Запорожской дивизии”, принимал участие в боях против Красной Армии.

В 1920 г. ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО после боев против Красной Армии за города Дубно и Ровно, являлся полномоченным представителем ПЕТЛЮРЫ по военным переговорам с ВРАНГЕЛЕМ об объединении сил против Красной Армии, тогда же, как представитель ПЕТЛЮРЫ, выезжал в Румынию для переговоров с румынским военным командованием.

В 1920 году, в связи с разгромом петлюровцев Красной Армией, бежал с остатками войск УНР в Польшу.

В конце 1924 года был завербован руководителем разведки УНР в Польше, сотрудником польских разведывательных органов – ЧЕБОТАРЕВЫМ и направлен г. Ровно со специальными заданиями.

В 1927 году стал официальным сотрудником разведывательного отдела УНР в Варшаве.

С 1928 по 1932 год являлся начальником разведывательного пункта в г. Ровно, активно проводил разведывательную и повстанческую работу на территории Украины в пользу польских разведывательных органов и УНР.

С 1936 по 1941 год от УЦК работал начальником украинской станицы г. Калиш.

В 1941 году был избран председателем комитета “украинских воинов-оуновцев”, как военный специалист работал при штабе командующего округа УПА “ЭНЕЯ”, готовил старшин УПА.

В начале 1944 года командованием УПА, с фиктивными документами на вымышленную фамилию, ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО был направлен в г. Львов для легализации.

В марте 1945 года ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО, будучи задержан оперативной группой МГБ УССР и изобличен в принадлежности к ОУН-УПА, был вынужден дать первичные показания о своей антисоветской деятельности, после чего он был освобожден.

Несмотря на то, что ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО была предоставлена возможность искупить свою вину перед Советской властью, он по своей личной инициативе не предоставил нам никаких сведений по подполью ОУН-УПА, скрывает от нас известных ему оуновцев, в то же время сам эту связь с ОУН-УПА поддерживает.

ПОСТАНОВИЛ:

ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО Ивана Даниловича
Проживающего по г. Львов, ул. Яховича дом № 24, кв. 1.
Подвергнуть аресту и обыску

Следователь НАЧ. ОТДЕЛЕНИЯ I УПР МГБ УССР
МАЙОР /ДАНЬКО/
СОГЛАСЕН: Нач. следствия I УПРАВЛЕНИЯ МГБ УССР
ПОДПОЛКОВНИК /ПОГРЕБНОЙ/

ГДА СБ України. – Спр. 10418. – Арк. 3-3 зв.
Оригінал. Машинопис.

* Підпис

№ 151

Протокол допиту полковника армії УНР
Литвиненка Івана Даниловича

14 червня 1946 року

Протокол допроса обвиняемого
Литвиненко – Морозенко Иван Даниловича,
он же Солончак Данил Константинович

гор. Киев 14 июня 1946 года
Допрос начат в 11 ч. 30 м.

Вопрос: Изложите следствию о своей деятельности до первой империалистической войны?

Ответ: Родился я в 1891 году в селе Хоружевка Недригайловского р-на Сумской области в селе крестьянина.

До 1912 года я проживал в селе Хоружевка, по месту рождения. Периодически из села я отлучался на учебу. В 1904 году я окончил двухклассное городское училище в мест. Смелое Полтавской губ.

По окончании городского училища я до 1907 года работал писарским учеником в волостном управлении. С 1907 по 1908 год работал табельщиком экономии. С 1908 по 1909 года работал помощником волостного писаря, а с 1909 по 1912 года работал табельщиком в Ново-Хуторянской экономии вблизи с. Хоружевка.

В 1912 году я уехал к своему знакомому в мест. Тростянец, теперь Винницкой области, где работал счетоводом экономии до 1915 года.

В 1915 году я был призван на службу в царскую армию.

Вопрос: Сколько времени Вы находились на службе в царской армии и Ваш последний чин?

Ответ: На службу в царскую армию я был призван в начале 1915 года и направлен в гор. Жмеринку в 507 нижегородскую ополченскую дружину.

Находясь в 507 дружине я окончил учебную команду и в чине унтер-офицера в июне 1915 года был переведен в 147 воронежскую дружину в гор. Киев.

Находясь в Киеве в 1915 году я экстерном сдал экзамен за 6 классов гимназии и в конце 1915 года был направлен в Житомирскую школу прапорщиков, которую окончил в июне 1916 года.

По окончании школы в чине прапорщика в 1916 году я возвратился в 147 дружину в гор. Киев где работал командиром взвода, а затем командиром роты.

Летом 1917 года мне был присвоен чин подпоручика, а в конце 1917 года чин поручика, но документов на присвоение чина поручика я так и не получил.

Вопрос: Какое Ваше участие в февральской и Октябрьской революции 1917 года?

Ответ: Как в февральской, так и октябрьской революции 1917 года я, как и часть в которой я находился участия не принимала никакого.

В 147 дружине в качестве командира роты я находился до декабря 1917 года.

В декабре 1917 года из нескольких дружин был сформирован I Украинский охранный полк в котором я работал командиром 12 роты.

В конце 1917 и начале 1918 года в связи с развернувшимися боями с Красной Армией на Украине большинство состава Киевского гарнизона держало нейтралитет, а многие из служивших в I Украинском полку дезертировали и разбежались по домам. Насколько мне известно из Киевского гарнизона принимало участие в боях против Красной армии в этот промежуток времени 15-20 процентов состава.

После того, когда личный состав I Украинского охранного полка в основном разбежался, в связи с приближением Красной Армии к Киеву в конце января 1918 года я в группе офицеров человек в 30 бежал по направлению на Житомир. В феврале 1918 года в Житомире собралось до 2000 человек бежавших из охранных частей из Киева.

Остатки охранных частей были влиты в вновьсформированные контрреволюционные украинские формирования.

Вопрос: Чем Вы занялись после побега из Киева?

Ответ: В феврале 1918 года из Житомира я направился в Коростень и добровольно поступил на службу в Дорошенковско-богдановский полк, где был командиром роты. Этот полк находился в Коростене до того времени, пока немцами не был занят Киев.

После занятия Киева немцами в марте 1918 года полк в котором я находился передислоцировался в гор. Киев.

В Киеве с этого полка было сформировано два полка – дорошенковский и богдановский. Я остался в дорошенковском полку и был назначен на должность командира батальона.

После окончания формирования этих полков оба они вместе принимали участие в боях против Красной Армии и наступали по направлению на Полтаву.

Находясь на службе в качестве командира батальона дорошенковско-го полка УНР я так же принимал участие в боях против Красной армии в районе г. Лубны, Лозовой, Барвенково и других.

С мая по ноябрь 1918 года я вместе с частью в которой служил в качестве командира батальона стоял в обороне Старобельска. Боев никаких не было, так как немцами с Советским правительством был заключен договор, поэтому полк, в котором я находился нес, как бы пограничную охрану.

С июня 1918 года одновременно с исполнением обязанностей командира батальона я был помощником командира дорошенковского полка. Командиром полка был подполковник Загородский^[45].

Вопрос: Какое участие Вы принимали в восстании против Скоропадского?

Ответ: В октябре 1918 года я получил месячный отпуск и уехал домой к своим родным в с. Хоружевку теперь Сумской области. Из отпуска я возвратился в ноябре 1918 года. Восстание, которым руководил Петлюра, против Скоропадского совершилось в то время когда я находился в пути, возвращаясь в свою часть.

По возвращению в часть я приступил к обязанностям командира дорошенковского полка. На эту должность я был назначен в то время когда велась подготовка к восстанию во время моего отсутствия.

* *Правильно Загородский – упорядн.*

Бывший командир полка Загородский был назначен командиром первой Запорожской дивизии.

С ноября 1918 года петлюровский полк которым я командовал начал принимать участие в боях против Красной армии и вел бои все время до разгрома петлюровцев Красной Армией.

Вопрос: Когда Вы были назначены командиром дивизии?

Ответ: С декабря 1918 года петлюровские войска под напором Красной армии с Украины начали отступать. Полк, которым я командовал отступал с боями от Харькова на Полтаву, Кременчук, Знаменку, Бирзулу, Умань, Чечельник, Балта, Бирзула.

В Бирзуле я был назначен командиром дивизии, но вскоре после этого петлюровские войска и первая Запорожская дивизия которой я командовал были выброшены Красной армией на территорию Румынии где разоружены.

После разоружения все участники петлюровской армии были переправлены в Галицию.

Вопрос: Чем Вы занимались находясь в Галиции?

Ответ: В Галиции петлюровские войска были реорганизованы. Из Запорожского корпуса в котором раньше было две дивизии, было организовано 3 дивизии под номерами 6, 7, 8. После реорганизации я был назначен командиром дорошенковского полка, которым командовал с декабря 1919 года.

После реорганизации петлюровский корпус был опять вооружен и двинулся в наступление против Красной Армии, которое начали в июне 1919 года.*

Я со своим полком с боями против Красной армии дошел до Летичева.

В районе Проскурова на протяжении нескольких месяцев полк вел бои с Красной Армией переменного характера.

В августе 1919 года на подкрепление петлюровских войск пришла УГА и мы перешли в наступление против Красной Армии. Вместе с УГА петлюровцы опять заняли Киев.**

В августе 1919 года петлюровцы начали вести бои против Деникина и вели их до декабря, т.е. до так называемого “Зимового похода”.

Вопрос: Чем Вы занимались после декабря 1919 года?

Ответ: В декабре 1919 года петлюровцами был организован так называемый “Зимовый поход”. Через линию обороны Деникина в его тыл прорвалось до 15 тысяч петлюровцев с целью вести против него бои в тылу, поднять население на восстание против деникинцев.

С декабря по февраль 1920 года петлюровцы находившиеся в тылу деникинцев практически открытых боев против Красной Армии не вели, так как были заняты деникинцами.

Насколько мне известно, Красная Армия использовала петлюровцев в боях против Деникина так как видя, что мы ведем борьбу против деникинцев командование Красной Армии отдало приказ своим частям воздерживаться от вооруженных стычек с нами, хотя союза в этой борьбе никакого между петлюровцами и Красной Армией не было.

В тылу деникинцев я был с декабря 1919 по февраль 1920 года в качестве командира 2-го сборного Запорожского полка.

* Підкреслено олівцем – упорядн.

** Підкреслено олівцем – упорядн.

В феврале 1920 года, после отступления деникинцев петлюровцы начали вести бои против Красной армии и продолжали их самостоятельно до мая 1920 года.

В мае 1920 года мы соединились с польской армией в районе Могилева – Ямполья и вместе с ней пошли в наступление против Красной армии.

Вместе с поляками мы опять дошли до Киева.

В июне 1920 года я будучи командиром 2ой Запорожской бригады (на эту работу был назначен в мае 1920 г.) вместе со всей петлюровской армией и поляками под напором Красной Армии начали отступать из Киева и вообще из Украины.

Когда я с бригадой отступил до Збруча, я был отозван в штаб армии, где получил специальное задание от Петлюры.

Вопрос: В чем это задание заключалось?

Ответ: Командование петлюровской армии и правительство УНР видели, что имеющимися у них силами они ничего не смогут сделать против всенарастающей силы Красной Армии, что все их союзники: немцы, поляки и разного рода контрреволюция терпят поражения решили сделать еще одну попытку – заключить военный союз с Врангелем, который в 1920 году находился в Крыму.

Для переговоров о заключении военного союза с Врангелем от правительства УНР была послана делегация из пяти человек, которую поручили возглавлять мне.

Как говорили мне в штабе петлюровской армии, сам Петлюра, Врангель, как видно, тоже себя чувствовал не так уж сильным, так как обращался к Петлюре первым с предложением о заключении военного союза, для чего присылал в качестве своего представителя полковника Нога.

На такой военный союз у петлюровцев были особые надежды, так как в нем были заинтересованы в одинаковой степени как Петлюра так и Врангель.

Вопрос: Какие Вы имели полномочия от Петлюры, о чем Вы должны были договориться с Врангелем?

Ответ: Я как глава военной делегации петлюровцев не имел полномочий на заключение военного союза. Я только должен был подготовить этот военный союз и если Врангель согласится на условия которые я выдвину договориться о времени и месте где военный союз должен был быть заключен.

По поручению Петлюры перед Врангелем я должен был выставить требования следующего характера: Петлюровцы согласны на заключение военного союза в борьбе против Красной Армии при условии, что оперативное командование всеми войсками, которые будут вести борьбу против Красной армии на территории Украины, в том числе и Врангелевскими, будет осуществлять правительство УНР. Кроме этого я должен был договориться с Врангелем, что он разрешит из украинцев, которые находились в его армии сформировать отдельный украинский корпус.

Вопрос: Выше Вы заявили, что от Врангеля к Петлюре приезжал в качестве представителя полковник Нога. Эти условия заключения военного союза Петлюра мог передать Врангелю через Нога, зачем же понадобилось посылать специальную делегацию?

Ответ: Да, это так. Полковник Нога, как представитель Врангелевской армии к Петлюре в июле 1920 года приезжал, но он фактически не имел

полномочий на заключение военного союза как такового, поэтому Петлюра и не мог с ним говорить об условиях этого союза. Полковник Нога приезжал к петлюровцам с целью договориться о том чтобы не вступать в бои между собой, не разоружать друг друга так как и петлюровцы и врангелевцы ведут борьбу против Красной Армии. О подробностях разговоров с полковником Нога Петлюра мне не говорил.

Вопрос: Какие же результаты Ваших переговоров с Врангелем?

Ответ: К чему либо конкретному мы так и не договорились, однако Врангель изъясил согласие на заключение военного союза с петлюровцами.

В отношении вопроса перехода войск Врангеля под оперативное командование УНР на Украине, Врангель сказал, что практически это невозможно, однако согласился, что по этому вопросу подробно должны говорить офицеры генеральных штабов обеих армий при заключении военного союза.

Врангель так же не дал согласия на формирование украинского корпуса из числа украинцев, находившихся в его армии, так как, как он заявил в его армии, кроме кавказских и казачьих частей 87% украинцев. Врангель дал согласие сформировать Украинскую дивизию.

Мы договорились, что военный союз будет заключен в гор. Константинополе. О времени прибытия туда представителей для заключения военного союза петлюровцы должны были узнать у генерала Герца, военного атташе в Румынии.

Вопрос: Военный союз между Врангелем и Петлюровцами был заключен?

Ответ: Нет, такой союз заключен не был, так как вскоре после того, как я возвратился в Галицию Врангелевские войска Красной армией были разбиты.

Для переговоров с Врангелем я из Галиции выехал в июле 1920 года, но ввиду отсутствия транспорта из Румынии в Крым я попал только в августе 1920 года.

В связи с тем, что Врангель находился на фронте мне его приходилось ожидать недели две. Переговоры я вел только в середине сентября.

В первых числах октября 1920 года я возвратился обратно в Галицию. Пока подготовил доклад о переговорах, пока разыскал Петлюру тем временем Врангель был разбит.

Когда я докладывал Петлюре о возможностях заключения военного союза с Врангелем, он послушал меня, а затем заявил: "Это все хорошо, спасибо, но нескем заключать союз, так как Врангеля уже нет".

Вопрос: Кто кроме Вас входил в состав военной делегации Петлюры?

Ответ: Кроме меня в состав военной делегации входили: полковник Крат, хорунжий Роменский, сотник Блудымко и доктор Чекаленко.

Вопрос: Чем Вы занимались после возвращения из Крыма?

Ответ: В конце октября 1920 года я возвратился к исполнению своих прежних обязанностей – командира бригады, которая была расположена в районе Летичева.

До ноября 1920 года мне вместе с бригадой, которой я командовал пришлось принимать участие в боях против Красной Армии.

В ноябре 1920 года был разработан план всеобщего наступления петлюровцев против Кр. Армии, но красная Армия опередила петлюровцев

и перешла в наступление против нас на 1 или же на два дня раньше. Нам пришлось поспешно выравнивать фронт, а затем так же поспешно бежать с Украины.

21 ноября 1920 года петлюровцы были выброшены из территории Украины в Польшу, а поляками разоружены.

После 21 ноября 1920 года на территории Советской Украины мне бывать не пришлось, хотя я к этому стремился и приложил очень много сил ведя антисоветскую борьбу на протяжении десятков лет.

Допрос закончен в 24 ч. 00 м.

Протокол записан с моих слов верно, мне прочитан в чем расписываюсь*.

Допросил

Ст. След. (...)** МГБ УССР

Капитан**

ГДА СБ України. – Спр. 10418. – Арк. 15-39.

Оригінал. Рукопис.

№ 152

Згадка про обставини боїв на Лівобережжі у березні 1918 р.

1956 рік

(...) В напрямку Київ – Курськ німецькі частини, почавши переслідувати більшовиків, зайняли в перших числах березня, після невеличких сутичок ст. Ніжин і Крути. Потім 13 березня здобуто ст. Пліски, де більшовиків підтримували чехословаки.

19 березня біля Конотопу більшовики виявили деякий опір. Вони повели наступ з боку Ворожби під захистом панцирного потягу, який виїхав з боку хутора Михайлівського. Проте всі їх спроби зліквідовано і вони почали відступати до Ворожби. Панцирний потяг захопили німці в полон.(...)

Як відомо, операції українсько-німецьких військ на лівобережній Україні велися по таких головних напрямках:

- 1) Гомель – Новозибків – Брянськ;
- 2) Київ – Бахмач – Ворожба – Курськ;
- 3) Київ – Полтава – Харків;
- 4) Катеринослав – Севастополь. (...)

В напрямку Київ – Курськ бойові операції доходили вже до етнографічних кордонів України.

Розбиті більшовики під Конотопом були цілком дезорганізовані. Численні їх загони провадили свою темну, злочинну роботу, грабуючи й убиваючи населення в районі міст Кролевець – Короп і наступаючи на плечах у них українсько – німецькі частини 1-го квітня зайняли ст. Глухів, Ворожбу і Білопілья.

Дальший наступ провадився на Курськ і через Суми на Харків.

* Підпис

** Нерозбірливо – у порядн.

*** Підпис

Відділи, що наступали в напрямі Суми – Харків, зайняли 3 квітня Суми й Охтирку, а 6 квітня, здобувши ст. Мерефа, ввійшли у зв'язок з Запоріжцями і спільно зайняли Харків.

Монкевич Б. Похід Болбочана на Крим. – Нью-Йорк. – 1956. – с. 62-98.

№ 153

Склад 2-го Запорозького полку в районі Охтирки у 1918 році

1956 рік

(...) 4000 людей, з котрих 70 – 80% було старшин і інтелігенції. Мав 16 піших сотень, 1 кінну сотню, команду піших розвідників, команду на-колісників, саперну сотню, команду зв'язку з четою кінних ординарців, 2 кулеметні сотні, одну бомболитну і немуштровану сотню.

Решта піших полків мала по 8 сотень...(...)

Монкевич Б. Похід Болбочана на Крим. – Нью-Йорк. – 1956. – с. 86.

№ 154

Спогади генерала армії УНР Олександра Грекова про переговори з представниками Антанти у 1918-1919 рр.

Жовтень-листопад 1957 року

Ген. О. Греков

Переговори в Одесі з представниками
Антанти в 1918-19 рр.

Пізно ввечері 17 грудня 1918 р. несподівано викликали мене з Козяти-на, де перебувала Головна Команда Українського Війська перед наступом на Київ до голови Директорії у Вінницю. Я негайно виїхав паротягом, що мені спеціально був даний у розпорядження. В. Винниченко пояснив мені, що згідно з одержаними з Царгороду відомостями, ми мусимо в недалекому часі сподіватися дуже важливих подій на нашому півдні бо^{*} вислати туди частини своєї армії. Тим часом край цей ще зовсім не (...)» і дезорганізований після відходу німецько-австрійських військ. В Одесі Луценко щось робить на власну руку, але Директорія йому не давала і не дасть ніяких уповноважень (Й.М. Луценко не належав ні до партії СД ні до партії СР (...)» і через те для Винниченка (...)»») Отже тому Директорія призначила мене її уповноваженим представником, як головнокомандуючого на Херсонщині, Катеринославщині й Таврії і підпорядковує мені всю військову й цивільну владу, пропонує негайно виїхати до Одеси та спільно приступити до налагодження урядового апарату та організації регулярного війська.

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

*** Нерозбірливо – упорядн.

**** Нерозбірливо – упорядн.

Доручення було (...) Я тієї ж ночі виїхав, не повертаючись до Козятина, прямо з Вінниці спеціальним потягом до Одеси.

Коло полудня 18-го я прибув до Роздільної, останньої більшої станції перед Одесою (коло 35 кіл. від неї). Але тут виявилася раптом велика несподіванка: дальший рух припинений, бо як доповідає комендант станції, в Одесі йде бій. Хто з ким б'ється, він докладно не знає, але з головної станції Одеси дано наказ по лінії не пускати туди жадного потягу.

1 Від кого ж йде той наказ?

2 Від коменданта українського війська Луценка.

Й.М. Луценка я персонально знав дуже добре ще з передберестейських часів зі спільної праці у Києві. Він ніколи не був військовим і його новий титул мене дуже здивував. Я зараз же зажадав телефонної сполуки з ним.

На жаль Одеса відповіді на заклик Роздільної не дала. Довелось докучати комендантові станції шукати далі сполуки, а самому паротягом виїхати до Одеси. Але на останньому роз'їзді перед Одесою мене вже зустрів висланий від Луценка зв'язковий. Полковник, комендант з Роздільної таки здобув сполуку з Одесою.

Цей старшина розповідає мені, що цілком несподівано в той день ранком увійшла на одеський рейд значна фльота під французькими і англійськими прапорами і після кількох попереджуючих сліпих пострілів почала переводити на берег війська. Одночасно (...) на команду з'явилися у порті озброєнні відділи в російських добровольчих одностроях і зайняли його фронтом на місто, немов забезпечуючи десантну операцію. Ще за часів австрійської окупації в Одесі зібралася ціла навала старшин царської армії, яких, здається планомірно, туди надсилав якийсь центр. Там мусли вони мати і склади зброї. Видно, вони були заздальгідь повідомлені про десант. Поки вдалося заалармувати українські частини, на березі опинилися значні чужинецькі сили. Добровольці ж увесь час тримали свій фронт так, що проти них не можна було відкрити вогонь, не загрожуючи обстрілом чужинцям, а коли ці останні почали вступ до міста, вони пішли перед ними. Де тільки в окремих місцях добровольчі частини відривалися від десанту, наші війська розганяли їх. Але це були лише часткові успіхи. В цілому ж наші сили мусли крок за кроком звільняти місто і відходити в північному напрямі. Завдяки тактиці добровольців не тільки не можна було ввійти в безпосередню сполуку з десантом, але навіть не можна було певне вяснити, чи це були французькі чи англійські війська. Починати бій проти них було безвиглядною справою. Бо поперше фльота вміє розбила б місто а подруге сили були занадто нерівні: з одного боку , регулярне озброєне за останнім словом техніки військо під фаховим проводом, з другого – імпровізовані невеликі частини, лише перед кількома днями зібрані окремими провідниками на власну руку, озброєні, як кому пощастило, і не об'єднані в одну тверду військову організацію. Обраний ними на коменданта д-р Луценко не був військовим, і коли мені з допомогою зв'язкового вдалося зійтися з ним, він зробив на мене досить розгублене враження. Навіть зовнішньо він виглядав зовсім не войовито – в цивільному вбранні, з шаблею посеред живота та й ще з окулярами на носі. Але це

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

не його вина, що той десант і добровольча провокація раптом поставили його в небувале становище.

Тим часом українські частини почали вже виходити на край міста. Тому, що дерев'яні будинки передмістя були дуже невідповідні для організації спротиву, я дав розпорядження відсунути фронт на добрий постріл поза місто і негайно почати там закріплюватися, ні в якому разі не відступаючи далі від міста, ні не випускаючи ні одного добровольця за його межі. За рекомендацією Луценка провід над фронтом я доручив колишньому галицькому січовому старшині Яніву, частини якого, як ствердив Луценко, були найліпше зорганізовані й найкраще виявляли себе серед подій того дня. Рекомендація не була помилкова, бо дійсно Янів протримав той фронт до самого раптового відходу антантських військ у березні 1919 року та відбив кількакратні спроби добровольців пробитися на північ.

Тому, що Луценкові не вдалося своєчасно увійти в сполуку з десантом, треба було за всяку ціну досягнути її, щоб з'ясувати становище, усунути всі непорозуміння і повернути Одесу до законних для неї українських рук. Я був певний, що всі події того дня були лише наслідком провокації добровольців, що командування десанту не є в курсі дійсного стану речей і зараз же по виясненню воно допоможе нам перевести Одесу на нормальний стан українського міста.

На нашу позицію добровольці не наступали і тому, давши Яніву всі потрібні розпорядження, я повернувся до Роздільної і почав негайно шукати зв'язку з командою десанту. Але Одеса зовсім не відповідала. Може через бій сполука десь була перервана, а може телефонну станцію на головній станції зайняли добровольці і навмисно не дають нам зв'язку. Після кількох спроб довелося відкласти справу до другого дня.

Ранком 19 грудня до Роздільної прийшов потяг, яким між іншим приїхало вісім сербських старшин з колишньої військової місії при російській армії і з ними професор французької мови в полтавській гімназії Годо, французький громадянин, якого серби згодилися перевезти на своєму пароплаві, що вже мусів чекати на них в Одесі, до Царгороду. Мені прийшло на думку попросити Годо зателефонувати до французького консулату, буцім то в якихось його приватних справах. Так можна було довідатися, чи телефон є зіпсований, чи це є звичний саботаж. Спроба вдалася. Телефон працює. При тому, Годо довідався, що десант є французький. Покищо прийшла Сенегальська бригада французького колоніального війська. Комендант її – генерал-майор Боріус.

Тоді я знову його попросив спробувати зв'язатися з головною станцією. Він також дістає і той зв'язок і зараз відступає мені місце при апараті. Я прошу дозволу на пропуск мене, сербів, що не сміли спізнитися на свій пароплав, і Годо на одеську головну станцію. Той, хто назвав себе комендантом, дає свою згоду, але під такою умовою, що мій потяг мав складатися лише з одного вагона і паротяга. В тому вагоні немає бути нікого, крім мене, сербів і Годо. Навіть доглядач вагона має залишитися в Роздільній. Я згодився на цю умову. Хоч і не був нею задоволений, та коли французька мова того коменданта зробила на мене не чисто французьке враження, але я подумав, що коли це Сенегальська бригада, то там може бути старшина і не з природніх французів.

Перед вечором 19 грудня ми виїхали з Роздільної і без жадних перешкод прибули на одеську головну станцію. Почало вже сутеніти, а на

станції не видно було жодного світла. Не встиг потяг зупинитися, як до вагону кинулися озброєні добровольці, голосно вимагаючи, щоб я вийшов до них з вагона, називаючи мене зрадником, відступником від присяги, мазепинцем, якого вони мусять негайно заарештувати. На щастя, серби показалися добрими товаришами. Вони як один стали в мою оборону, бо за час подорожі ми мали нагоду вже досить добре пізнатися. З револьверами вони стали в дверях вагона і не дозволили добровольцям увірватися в нього. Тільки завдяки їм я і врятувався від бруталного самосуду, бо проти них, як проти союзників Франції, добровольці не наслідилися вжити сили. Правда, вони пробували увійти з сербами у переговори, доказуючи їм мою зраду проти “престола і отечества”, але ці лишилися в своїй поставі, непохитні.

Тимчасом з французів на станції ніхто не появився, бо, як я потім вже дізнався, їх там в і не було, а тільки самі добровольці зайняли його.

Тоді Годо, як французький громадянин, зажадав щоб його пропустили до міста, бо він хоче піти до свого консульату. Після довгого торгу добровольці випустили його з станції, але лише до консульату і під доглядом провідника від них. Я попросив його з консульату ввійти в зв'язок з командою десанту і передати командуючому моє прохання, негайно прийняти мене, приславши за мною зв'язкового старшину.

Годо пішов коло 7-ї год., але повернувся щойно коло 10-ї бо мусів чомусь довго добиватися з консульату до команди. На моє прохання він приніс коротку відповідь: комендант дивізії, від якої бригада прибула до Одеси ще не приїхав, а його заступник бригадний генерал Боріус, не вважав для себе можливим мішатися в справи, які його не обходять, бо він є всього військовий комендант; жадної згоди на мій приїзд до Одеси він ніколи не давав. Прийняти мене не може і пропонує мені негайно виїхати з Одеси.

Тільки тепер мені стало ясно, що сполука Роздільної зі штабом десанту була фальшована і що під видом французів з станції зі мною розмовляли добровольці. Обурений провокацією найстарший з поміж сербів полковник Марінкович (...) Ті кроки відносяться до мене – не як до представника української влади, якої вони тут не визнають, бо вони не на Україні якійсь, а “в Росії”, а як до бойового генерала колишньої союзної з ними армії. На тому ми і розійшлися. Але через ту коротку розмову вже стає ясно, з якими поглядами і завданнями прийшла на наш терен та чужа сила. Спроба змінити ці погляди привела до цікавих переговорів між українською владою і французькою головною командою в Одесі, в яких і мені довелося взяти участь.

Хоч подорож моя до Одеси 19 грудня 1918 р. скінчилася повною невдачею з політичного погляду, вона принесла однак певну користь, як безпосередня розвідка. Завдяки їй можна було безпомилково зорієнтуватися в обставинах та намітити відповідний напрям діяльності.

Насамперед треба було добре зорганізувати фронти, щоб не випустити ані французів ані добровольців поза межі Одеси. Тут можна було боронитися, бо флот не мала вже змоги дати їм на такій віддалі своєї підтримки. Тому я дав наказ Яніву усі виведені з Одеси окремі військові відділи переорганізувати у два полки передньої лінії і два полки резерв-

* *Нерозбірливо – урядн.*

ні на станції (...)» В Роздільній, де я саме замешкав у вагоні я доручив полковникові Музирові, відомому мені ще з Києва (...)» негайно приступити до формування дивізії. Людського матеріалу було досить, бо не лише багато людей прийшло з Одеси за нашим військом, але й після його виходу тягнули вони до нас день і ніч тільки їм відомими дорогами. Також з околиць сіл почали зголошуватися колишні вояки, як тільки стало відомо створення українського фронту. Навіть німецькі колоністи з численних осель довкола Одеси, прислали до мене делегацію й заявили, що вони всі приєднаються до українського війська, якщо французи зроблять спробу посунутися з Одеси. Зброю вдалося почасти зібрати по селах, куди її багато привезено з колишнього російського фронту, почасти привезти з Тирасполя й Балти, де ще з війни залишилися деякі склади. Багато зброї ми назбирали від німців, що верталися з Таврії і Катеринославщини додому, але ця зброя була іншого зразка, для якого не було запасу набоїв. Німці здебільша охоче віддавали нам свою зброю і в дуже рідких випадках робили, чи скорше пробували робити спроби. Потужна кооперація Херсонщини з власного почину поставилася прихильно до мого розпорядження і блискуче забезпечила постачання продуктів доля всієї значної маси скупчених на терені Одеси й Роздільної людей. Д-ра Луценка, як людину, що добре знала Херсонщину, та й її там знали, я просив прийняти на себе організацію цивільної влади в містах колишньої Херсонської та Катеринославської губерній. Плян його праці ми встановили спільно і він негайно перейшов до його виконання. Це була дуже порядна і розумна людина, якій можна було без застережень довіряти. Населення зі свого боку пішло широко назустріч завданню заспокоєння й упорядкування свого краю. Навіть така анархістична особа, як відомий отаман Григоріїв, що перебував зі своїм «військом» десь на Катеринославщині, прислав мені великого листа, в якому висловив намір підпорядкуватися мені для спільної боротьби проти французів та білогвардійців.

Але ані ті, ані другі поки що не подавали жадного поважного знаку життя. Французи, як увійшли до Одеси, так і сиділи там під захистом гармат своєї фльоти. Московські добровольці робили спроби податися на північ, але крізь фронт Яніва, що вже встиг укріпитися, ніде проритися не могли і обмежувалися тільки нерішучими малими нападами.

Незабаром однак трапився випадок, що мені знову дав змогу зустрітись з одним з перебуваючи в Одесі французів і одержати від нього докладні відомості про тамошні події. Але на цей раз це було вже в Роздільній. Одного дня, десь у кінці грудня, коли прийшов черговий потяг Київ – Одеса (за мовчазною згодою і ми і французи пропускали по одному потягу щоденно, в обох напрямках) доповідають мені, що два прибулі з Києва в окремому вагоні добродії просять мене прийняти їх. Я розуміється запросив їх до себе. Ті особи представляються – один як лейтенант французької служби (він був у цивільному одязі) Серкаль, колишній член французької місії у Петрограді, другий як грецький консуль у Києві – Василіядіс. Обидва цілком добре говорять по-московськи. Серкаль пояснює мені, що він вже не перший раз робить подорож між Одесою і Києвом, бо він веде політичні переговори між офіційним політичним представником Франції, консулом Енно, й українською Директорією. Він кілька разів шу-

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

кав знайомства зі мною, але йому ніяк не вдалося здбати мене в Роздільній. В Одесі військовий провід й досі має генерал Баріюс, але незабаром мусить прийти туди ще грецька дивізія на зустріч якій їде пан Василядіс, а рівночасно з нею приїде також французький комендант усього десанту, дивізійний генерал д'Ансельм та його штаб. Голова французького уряду Клемансо дуже неохоче доручає військовим політичні справи, тому він передав усі політичні уповноваження консулеві Енно, якого він добре знає особисто. Не тільки ген. Барріюс, але й ген. д'Ансельм, що має прибути до Одеси до політики не мають втручатися. Директива Клемансо велить підтримати на півдні колишньої Росії ту лінію, яка принесе більше користи Франції як у військовому, так і в господарському відношенні. Консуль Енно поки що не вирішив остаточно, чи він стане на боці Денікіна, чи на боці української Директорії. Але переговори у Києві ідуть дуже добре і треба сподіватися, що незабаром консуль таки прийме українську орієнтацію. Не вірити словам офіційної особи, яку Директорія визнавала за таку, але наділила окремим сальон-вагоном, не було жадних підстав, тим більше, що розмова йшла в присутності другої офіційної особи, грецького консуля. Виринала надія, що без бою збудемо назад Одесу і звільнимо її від добровольців Денікіна.

Дня 5 січня 1919 р. зовсім несподівано (в той час у Директорії все робилося несподівано) Голова Уряду Винниченко викликав мене прямою телефонною сполукою до Києва. Він прояснив мені, що В.М. Чехівський, якому доручено скласти Раду Міністрів, конче вимагає, щоб я ввійшов в його кабінет, як військовий міністер. Він, Винниченко з свого боку не має нічого проти того, бо з французами скоро приїде до порозуміння через консуля Енно і Одеський фронт має бути розв'язаний. Отже ситуація на Херсонщині не є більш загрозливою, а новий кабінет має величезну низку пильних справ, які треба полагодити. Дуже прикро було мені переривати роботу в Роздільній, яка тільки що почалася та ще далеко не була закінчена, бо біля Гуляй-Поля склалася велика озброєна банда під проводом Махна, яка тероризувала населення і її треба було ліквідувати, як тільки б полк. Музир закінчив формування своєї дивізії. Але не можна було відмовлятися від поважнішої в тих обставинах роботи. Дня 8 січня я вступив у виконання моїх нових обов'язків. Але не встиг я ще тут хоч трошки зорієнтуватися як ось раптом нова несподіванка. Ранком 10 січня спішно викликає мене знову до себе Голова Директорії і дає наказ зараз же вранці, виїхати до Одеси. Він тількищо одержав від Енно повідомлення, що цими днями приїде з Царгороду ген. д'Ансельм, комендант спільного французько-грецького десанту і треба попередити добровольців у нав'язанні з ним безпосереднього зв'язку через якусь також військову особу. Він, Енно, охоче допоможе добре налагодити той зв'язок. А Чехівський, що був присутній при тій розмові, додав що рівночасно зі мною поїде до Одеси також заступник міністра закордонних справ д-р Галію, щоб остаточно підготувати з Енно політичне порозуміння між Україною та Францією. Моїм завданням є досягнути від французів допомогу технічними матеріялами і зброєю. Особливо потрібно від них одержати найновіші технічні апарати, яких не мають червоні і приголомшити їх тим. Найважливішими на думку Винниченка, були б тут "осліплюючі апарати", що їх французьке військо вживало на своєму фронті і яким за одним разом виводило з лав велику кількість ворожих вояків. Хоч я цілу світову війну перебув на

фронті, але я ніколи не чув про подібні апарати. Я це сказав Винниченкові, але він з запалом, а навіть з незадоволенням заявив, що про це він знає цілком напевно і тому дає мені таке доручення.

11 січня ми прибули в Одесу. Д-р Галію цілий наступний день мав переговори з Енно, а 13-го січня познайомив мене з ним. Це була людина 33-35 років дуже елегантна і інтелігентна, але дуже нервова. Перша зустріч була коротка і мала офіційний характер. Ми умовились зійтись ранком на другий день в приватному помешканні Енно щоб без перешкод обговорити справу моєї місії. (...)*

Енно приїхав до пристані, але вже коло 12-ї несподівано повернувся додому, коротко поінформувавши мене, що генерал приїхав і зав сідання має відбутися о першій годині. Він сам не може бути на ньому, бо зле почуває себе: з моря віє такий вітер, що він зовсім перестудився. Дійсно він виглядав дуже недобре. Я розпитав докладно як пройти до штабу і залишив дім Енно, де раптом щось перевернулось, як це можна було визнати відчути.

І дійсно, я довідався незабаром, що для Енно закінчилася його "кар'єра". Коли я після загадкового засідання запитав полковника Фрайданбера чи мушу далі переговорювати з консулом Енно, той пояснив мені, що в Одесі французького консула зовсім немає, він виїхав ще перед вступленням в Україну німецького війська в березні 1918 р. Енно сам, на власну руку, назвав себе консулом і дав собі усі уповноваження. Розмови, що велися нами, можуть бути поставлені на його рахунок, як приватної особи, до французького уряду він ніколи не належав. Генерал д'Ансельм навіть відмовився прийняти його, коли він зробив спробу протиставитися йому. (...)** не був, як потім вяснено ані лейтенантом, ані французом, але навіть не був Серкалем; він називався насправді Черкаль, був чехом з походження і торговельним агентом за професією.

Перша зустріч з представниками французького командування

Коло 1-ї години 14 січня 1919 р. я увійшов до штабу французького командування. Рівно о 1-й годині почалось засідання. Комендант десанту ген. Д'Ансельм відповідав цілком тому зразкові, який мені накреслив Енно – він був дуже поважного віку, високий, худий, навіть у теплому помешканні весь час з червоною фескою турецького фасону на голові. Навпаки Боріюс і Фрайданбер дуже добре виглядали фізично й були середні на зріст. Фрайданбер, дещо молодший від Боріюса, мав коло 45 років. Крім того був присутній лейтенант Лянжерон, оскільки я міг собі уявити, за професією начальник розвідки, ще молода людина з дуже енергійним лицем. Останні 4-5 старшин не були мені рекомендовані. Це були напевно підлеглі Фрайданбера з його штабу. Вони весь час протоколювали хід засідання.

Генерал д'Ансельм дуже слабим голосом відкрив засідання. Він подав, що його призначив маршал Франції л'Еспре, начальник східнього фронту Антанти, який перебуває зі своїм штабом у Царгороді, щоб звільнити колишню Російську імперію від большевиків і передати її законному російському урядові. Що це за уряд має бути, він не сказав, але вже з того замовчування було видно, що він не має на думці Україну, бо про неї ні

* Нерозбірливо – у порядн.

** Нерозбірливо – у порядн.

разу не згадав. Звертаючи увагу на успіхи білогвардійців першого дня висадки французьких військ, захоплення ними залізничної станції, коли вони хотіли арештувати мене, а також на їх присутність для охорони станції а також велику кількість їх на вулицях Одеси, можна було здогадуватись, що їх мав на увазі ген. Д'Ансельм, коли говорив про "законну владу". Далі він підкреслив, що він є представник не тільки французької військової команди, але цілого союзу Антанти. В справах політики ця Антанта в повному її складі є завжди одного напрямку і він репрезентує той союз як вищий військовий і політичний представник її на "південному терені Росії". Начальником військової залоги Одеса він призначає бригадного генерала Борююса, який рівночасно є його заступником. Всі біжучі справи – це ділянка полковника Фрайданбера, якого вказівки і розпорядження мають бути виконувани, як його власні, тобто д'Ансельма. Коли приїжди до Одеси грецька дивізія, вона також буде підлягати йому і його штабові.

Після цього виступу він звернувся до мене з запитом, чи я репрезентую в Одесі генерала Денікіна. З великим здивуванням я почув це запитання й тільки що хотів дати відповідь як піднявся Борююс і сказав, що я належу не до армії Денікіна, але прибув з наказу уряду України. Коротко він розповів про мій перший приїзд до Одеси і дану мені ним допомогу, яка уможливила урятуватися від нападу добровольців і виїхати з Одеси. Він виразно підкреслив, що не маючи жадного уявлення, що таке є український уряд, чим він різниться від білогвардійського або навіть московського, який нарід він репрезентує, він не вважає можливим прийняти мене і входити в якісь взаємовідносини з тим урядом, від імені якого я хотів з ним говорити. Полковник Фрайданбер додав, що, оскільки він поінформований, Україною називає себе південна частина російської держави, але він ніколи не чув, щоб та частина була колись самостійною державою.

Йї уряд зформувався революційним шляхом після упадку царської влади. До Москви ставиться цей уряд вороже, але й сам він не дуже далеко від большевизму й у всякому разі є ворогом оздоровлення й відновлення Росії, їх спільника з часів війни. До поразки німців він був на їх боці й допомагав їм чим міг.

Ввічливо, як типовий француз, але дуже сухо і офіційно, зовсім в іншому тоні, ніж передше д'Ансельм запропонував мені Борююс з'ясувати хто я, від кого надісланий, і з яким наміром я хочу вступити в розмови з ним як з представником Антанти.

Майже приголомшений несподіваною і незвичною непоінформованістю французького командування про Україну я попросив у предсідника дозволу почати трохи з боку історичного та етнографічного вступу перед безпосередньою відповіддю на поставлені ним запитання. д'Ансельм погодився, але просив подати інформації, можливо найкоротші, та з виглядом жертви закрив очі, яких весь час, поки я говорив, не відкривав. Навпаки Фрайданбер був зацікавлений. Ясно було, що моя розповідь була для нього нова й незнана. Мені довелося дуже гострими штрихами з'ясувати окремі історичні путі України і Москви, добу гетьманів, злочини проти України Петра I, Катерини II і ворожу політику Петербургу до самої революції та сконстатувати цілком натуральний поворот українського народу до своєї історії після упадку чужої йому влади. Довше зупинився я на апетитах з боку Москви на Україну і на принциповій різниці між ідеалами і дійсністю большевизму та українською демократією. Дуже обережно тре-

ба було підійти до справи Денікіна, бо про неї у французів була своя орієнтація. Але я все ж таки спробував роз'яснити, що Денікін у найліпшому випадку може виступити як представник інтересів династії Романових, бо навіть т. зв. великоруський народ не йде за ним. А династія ця не шляхом права, але силоміць здобула собі панування над Україною, через те український народ з її представником не може мати нічого спільного, бо це був би лише зворот до попереднього поневолення.

Поки я говорив, ніхто з французів не перепиняв мене і не ставив ніяких питань. Лише коли я скінчив накреслення наших відносин до сучасних течій на колишньому імперському терені, полковник Фрайданбер запитав мене про склад українського уряду, про напрям його політики, і про відношення представників сучасної влади до німців під час їхнього перебування на Україні.

Тільки я встиг відповісти, що уряд складається якраз з осіб, що весь час були проти німецького перебування на українській землі і має в своїй програмі утворення демократичної держави західного зразка, як раптом заговорив генерал д'Ансельм. Здається, що він трішки задрімав, бо мою промовою був дуже мало зацікавлений, і радий був, щоб вона скінчилася. Він запитав, чи хтось з присутніх має ще якісь питання, і коли почув, що таких немає, заявив, що він засідання закриває. Воно має характер виключно інформативний. Мою доповідь він приймає до відома і буде ширше студіювати цю справу, щоб докладніше звітувати про неї маршалові Франції. Справа є принципова. Він не одержав щодо неї ніяких вказівок від маршала і, поки вони прийдуть, не може нічого передати через мене українському урядові. На тому засідання скінчилося.

Але шеф штабу затримав мене ще далі. Він прослухав мою промову дуже уважно, почув, як було видно, багато нового для нього і хотів зробити собі більш-менш докладний погляд на справу. Після кількох історичних запитань він зупинився на українському визвольному русі з перших його часів і ніяк не міг зрозуміти, чому Україна бажає відокремитися від відновленої Росії, в складі якої, як потуги світового масштабу, вона може вести ліпше життя, ніж мала держава побіч могутнього сусіда, до того ж без власної індустрії і фльоти. Мені довелось знову досить довго давати йому пояснення, але я вийшов від нього з враженням, що мої думки здебільшого його не переконали. Ясно було, що він мав вже твердо закладену у своїм мозку картину російського минулого, сучасного і майбутнього і відійти від неї для нього не тільки не легко, але майже й неможливо. (...) Мої доводи в цій справі він слухав якось піввухом і лишився при своєму погляді. Розійшлись ми з ним на тому, що я мушу прийти до штабу наступного дня о 10-й годині ранку, щоб одержати останні підсумки моєї першої розмови з французьким командуванням.

Коли я прийшов другого дня до штабу, Фрайданбер прийняв мене більш офіційно, ніж це було вчора, коли ми розмовляли після засідання; його вже встигли "обробити" якісь ворожі нам елементи. Він заявив мені, що говорить від імені і з наказу генерала д'Ансельма, який після подорожі з Царгороду захворів і не може прийти до штабу. Море було дуже неспокійне і це тяжко відбилося на ньому. Він, генерал, знову ясно підкреслив, що розмова зі мною, як з надісланою українським урядом особою, була лише чисто інформативною і він не в'яже з нею ніяких прак-

* *Нерозбірливо – упорядн.*

тичних наслідків. Коли він на місці докладно ознайомиться з становищем на "півдні Росії" і одержить директиву від маршала, тоді повідомить про це Київ. Фрайданбер додав, що він дуже уважно вислухав мене, але вважає мої докази занадто однобічними, тому мусить одержати помітніші і ширші інформації, щоб як слід з'ясувати собі справу. Покищо він поінформований, що голова українського уряду Винниченко або большевик, або стоїть близько большевизму. З таким проводом України французьке командування не може дійти до чогось позитивного. (...) як спиритного дипломата, я запропонував Фрайданберові прийняти його, щоб ближче ознайомитися з українською справою, коли моїх учорашніх пояснень для нього мало. Крім того д-р Галіо належить до уряду і Фрайданбер може з персонального враження ближче побачити, що являють собою особи, які складають той уряд. Але Фрайданбер категорично відмовився розмовляти з якоюсь українською урядовою особою, поки не має прямого дозволу на те з Царгороду.

В той день ми, я і д-р Галіо виїхали з Одеси. Справа з Енно дуже здивувала Галіо і збентежила. Всі пляни і надії нашої влади зійшли поки що на ніщо, але Енно зумів вже виманити від неї поважну суму грошей. Сподіватися ж нового сприяючого ходу відносин з Французами з уваги на перші враження від зустрічі з їх командуванням було поки що досить безпідставне. Замість "осліплюючих апаратів" я мусів привезти голові Директорії розкриття авантури з Енно і Серкалем і виразно вороже персональне ставлення до нього, найвпливовішої і найактивнішої особи зі складу французького командування, шефа його штабу, полковника Фрайданбера.

Конференція на станції Бірзула

19 Січня 1919 року я повернувся до Києва після першої зустрічі з представниками французького командування. Зробивши доповідь голові Директорії про весь хід подій в Одесі я був радий, що нарешті матиму змогу перейти до своїх прямих завдань по роботі військового міністра. Але обставини почали знову складатися зовсім інакше. Прибула з Галичини делегація на чолі з п. Вітиком і почалися переговори про злуку. Звичайно. Справа такої мети відсунула всі біжучі справи на другий плян. Рада міністрів мала засідання цілими днями, бо йшли весь час наради з делегатами. А тут тимчасом надійшла нова чергова справа, – почалась сесія Трудового Конгресу, засідання пленуму, доповіді в комісіях, справоздання – все це знову забиравало весь час.

Тимчасом події на противольшевицькому фронті склалися все більше й більше некорисно для нас. На важніших шляхах большевики невинно посувалися наперед. Вузол Конотоп в їх руках, а Полтава безпосередньо zagrożена. По південних містах – у Миколаєві, Херсоні, Олександрівську й Катеринославі знову піднімають голову місцеві большевики. Безпосередня загроза столиці стала очевидна. Щоб урятувати її та решту державної території, щоб поліпшити наше загальне становище, конче потрібно відсунути всі інші справи, та всім і всьому активно з'єднатися навколо основного завдання моменту. Інакше трагедія буде неминучою. Тому в промові моїй до Трудового Конгресу (всі міністри протягом кількох днів склали перед ним справоздання зі своїх ресортів) в будинку Київської опери 23 січня я вважав своїм службовим і громадським обов'язком не спинятися на біжучих справах свого міністерства, але одверто з'ясувати представ-

* *Нерозбірливо – упорядн.*

никам нації дійсний стан на фронті і закликати через них усю Україну до одностайного і єдиного опору.

Не встиг я скінчити свою промову, як мене закликали до льожі Директорії. Головний отаман Петлюра, дуже схвилюваний, суворо і коротко кидає мені: "пане генерале, Ви промовляли не як військовий міністер, а як голова держави. Того непотрібно було!" Не маючи переконання, що говорити неправду в час смертельної небезпеки для краю є лише прерогатива голови держави, я відповів головному отаманові досить гостро. Звичайно, після цього інциденту мені не залишалося нічого іншого, як зараз же подати прохання про димісію, що я і зробив в той же день.

Однак до цього не прийшло. Директорія не прийняла мого прохання. Навпаки, з огляду на вимогу військової комісії Конгресу, що з великою увагою поставився до моєї промови, мені були підпорядковані і фронті. Ото ж знову справи міністерства повинні були відійти на другий плян, бо все залежало від стану на фронті. Але за тиждень, що пройшов після моєї промови, цей стан ще й далі погіршився, бо впала Полтава. Большевики йшли вже на Лубні, а на Курському напрямі зайняли Ніжин. Надії, що вдасться урятувати столицю майже не залишилося. І в такому разі треба було негайно розпочати її евакуацію, а до закінчення цієї складної операції необхідно було за всяку ціну вдержати фронті. Прийшлося спішно перекинути дивізію полковника Музира з Роздільної на Курський напрям, хоч становище з французами поки що остаточно не вияснилося, а полтавський напрям, звідки йшов головний наступ, доручити корпусові Січових Стрільців. В обох напрямках передові частини мусіли бути висунені з боєм якнайдалше від столиці, і тільки перед непереможним натиском переважаючих сил противника подаватися назад крок за кроком, увесь час переходячи в контрнаступ. Частини корпусу полковника Болбочана, що білися на полтавському відтинку, я також підпорядкував полковникові Коновальцеві. Між тим увесь час після моєї першої зустрічі з представниками французького командування, Директорія робили нові спроби порозуміння, не чекаючи на заповіджене полковником Фрайданбером повідомлення. До Одеси виїхало кілька офіційних делегацій, в тому числі очолені такими особами, як майбутній голова ради міністрів Остапенко, д-р О. Назарук, член Січової Ради. Але французи не йшли назустріч. Рівночасно голова Директорії, не дивлячись на прикрий досвід з аферою Енно, шукав способів добитися успіхів зовсім не офіційними шляхами. Але і тут незвичайна необережність й легковірність його дали лише нагоду кільком аферистам збагатитися коштом України, без жадної користі для її долі. Найбільший шум викликала серед широкого загалу історія зі сплатою величезної суми грошей в руки якогось генерала "Матвієва", що до того ніде в Україні не був відомий і, можливо, що навіть належав до білогардійських організацій. Одного дня приїхала з Одеси пані, що назвала себе жінкою генерала Матвієва. Вона рішуче домагалася дістатися до голови Директорії і була ним прийнята. Тут її вдалося переконати Винниченка, що її чоловік має дуже приятельські зв'язки з шефом французького штабу і що через нього можна бути за певну грошову суму прихилити симпатії французького командування на бік України. Без жадного розслідування щодо обох Матвієвих, Матвієвій була виплачена готівкою сума, яку вона зажадала. Їй дозволено негайно виїхати до Одеси. Зараз же по прибутті туди вона і її чоловік, не гаючи часу, виїхали з усіма грішми морем за

кордон. Також без найменшого результату лишилися і інші спроби неофіційно погодитися з французами, як наприклад, заходи купити лейтенанта Лянжерока, начальника французької розвідки та авантюра з чоловіком, що називав себе французьким громадянином Арко і (...)’ видавання в Одесі часопису українського напрямку французькою мовою, він зумів одержати кошти для того і нічого не видавши, зник без сліду з грішми.

Тим часом евакуація Києва йшла повним ходом. Безпосередньо переводив її колишній військовий міністер полковник Жуковський і переведив дуже планомірно і уміло так, що перед 1 лютого ціла та надзвичайно складна операція була закінчена. 31 січня виїхав з Києва Головний Отаман зі своїм штабом, а інші урядовці інституції приїхали до Вінниці ще раніше. Я лишився при штабі Січових Стрільців, щоб спільно з полковником Коновальцем⁽⁴⁶⁾ провадити оборону Києва, але для такого завдання сили січовиків були занадто слабкі і скоро прийшлося їм звільнити Київ і відійти на Білу Церкву. З лютого штаб Коновальця і я виїхали останній раз з української столиці. Покидали ми її з 1918 р. але я таки знову вернувся. Прецінь мені через 30 років пощастило опинитися в Києві, але на цей раз лише в його в’язницях. (...)**

Ранком 1 лютого ми приїхали до Бірзули. Згідно з бажанням Винниченка, прийняття Фрайданбера мусіло мати урочистий характер. Тому для зустрічі його була призначена з місцевої залоги почесна варта під командою старшини. Вона справляла цілком добре враження.

Французький потяг прийшов коло 1-ї години. Його склад був незвичайний – два панцерні паротяги, один в голові, другий в хвості, два панцерні вагони з кулеметами і гарматами, а між ними один сальон-вагон і ресторан-вагон.

Почесна варта і члени комісії приготувалися до зустрічі, але з сальону ніхто не виходив. Зачекавши кілька хвилин, і не знаючи, що це означає, ми вирішили, що це лише передовий потяг і Фрайданбер приїде другим. Я наказав варті увійти на станцію, бо день був досить зимний.

Тільки що за вартою зачинилися двері, як на перон вийшов французький старшина і доповів мені, що полковник Фрайданбер приїхав і бажає розпочати розмову з представниками Директорії, але лише в його вагоні. Зі складу потягу, з поводження французького старшини й самого Фрайданбера стало ясным, що вони не мають до нас жодного довір’я. навіть наміри почесної варті були перейняті, як підготовка до якогось замаху. Такий вступ до запровадженої конференції багато давав до надуми. Десь коло другої години почалося засідання. Остапенко виступив з промовою, яку барон Штайнгель слово по слові переклав на французьку мову. Сама по собі гарно складена промова поставила собі завдання переконати французів, що Україна завжди була на їх боці. Остапенко зазначив, що Берестейський мир був лише ділом “малої групи германофілів”, що народ приймав німців вороже і при першій нагоді викинув їх з України. Директорія має щирий намір співпрацювати з французами, і за допомогу зброєю віддячить компенсаціями, які будуть обома сторонами спільно ухвалені. Довгу промову Остапенка ще довше розтягнув переклад, Фрайданбер не ховався з цим, що йому нудно. Він то зітхав, то дививсь у вікно, то займався своїми нігтями і явно не міг дочекатися кінця промови. В своїй від-

* Нерозбірливо – упорядн.

** Нерозбірливо – упорядн.

повіді він виразно підкреслив, що Берестейський мир був зрадою проти Антанти. Він затягнув війну на кілька місяців і допоміг не тільки німцям, але й большевикам, які виграли час для зміцнення. Україну німці звільнили зовсім не під тиском українців, як це хоче змалювати Остапенко, а лише завдяки тяжким для них подіям на фронті і в їх власному краю, викликаним блискучими перемогами антантських військ. На самій Україні панували весь час найлівіші партії, і теперішній уряд напівбольшевицький, бо голова большевик, якого треба "гнати як собаку", і з яким французи не можуть мати ніяких стосунків. Барон Штайнгель точно переклав зовсім недипломатичний вираз Фрайданбера і ми піднялися, щоб перервати дальші переговори. Остапенко через перекладача з обуренням заявив протест. Але Фрайданбер і сам зрозумів, що пішов занадто далеко і просив вибачити йому випадковий вираз, бо він так ненавидить большевиків, що не може спокійно про них говорити. У всякому разі, як він знову рішуче підкреслив, французи мусять мати реальні докази, що Україна не ворожа їм і, як перший доказ в цьому напрямі, її теперішній уряд повинен уступити місця більше уміркованому.

Після короткої перерви на обід, переговори відновилися, але друга половина їх пройшла зовсім аналогічно як перша. На цей раз говорив переважно Фрайданбер і говорив все гостріш і гостріш. Нарешті він вже поставив вимогу, щоб Винниченко не тільки уступив з уряду, але щоб він зовсім виїхав з України. Всі зусилля Остапенка перевести розмову на більш спокійний і діловий тон не мали успіху. Не пориваючи остаточно стосунків, обидві сторони розійшлися коло 7-ї години без жадного конкретного порозуміння. Французи зараз же виїхали на Одесу, а ми на Вінницю.

Звіт Остапенка голові Директорії пор хід конференції в Бирзулі був прийнятий їм проти всякого сподівання зовсім спокійно, хоч вимога Фрайданбера відносно його уступлення з посади, була передана йому тими самими словами, якими її висловив шеф французького штабу. Він легко погодився на виїзд за кордон і в половині лютого покинув Україну, щоб пізніше вернутися назад вже в ролі прихильника марксизму-ленізму.

Тимчасом представники партії СД в уряді, разом з прем'єром Чехівським були більше ніж сам Винниченко ображені способом французів вести переговори, і вимогою виїзду його за кордон. Вони почали пропагувати припинення усяких зносин з французьким командуванням і спробу погодитися з большевиками. Але Петлюра, який після від'їзду Винниченка зробився фактичним провідником Директорії, хоч і належав до партії СД, не хотів і слухати про якісь перетрактації з Москвою. Чехівський тоді подався з своїм кабінетом до димісії, яка була Директорією прийнята.

Новий кабінет було доручено складати Остапенкові, який уперто тримався переконання, що необхідно домовитися з французами за всяку ціну. На посаду військового міністра в його кабінет увійшов Олександр Шаповал, а мене було призначено за згодою Петлюри наказними отаманом українського війська. Петлюра і надалі лишився головним отаманом і я формально підлягав йому. В початку другої половини лютого формування кабінету Остапенка було закінчено і він перейшов до праці.

Не маючи тепер ні Одеси, що забирала в мене стільки часу, ні військового міністерства, в якому до пляномірної роботи я за весь час існування кабінету Чехівського так і не міг дійти, я зайнявся підготовкою плану довшої боротьби проти большевиків. Я намітив рішучий наступ всіма на-

шими силами на широкому фронті. Головний удар мав бути направлений на Курськ, щоб відрізати оперуючи проти України сили ворога від сполучення з Москвою і ввійти в тил тим з них, що вели операції на Київському і Харківському напрямках. Наше військо мало наступати трьома групами: Болбочан на правому крилі, напрямом на південний захід, Коновалець у центрі, напрямом на захід і волинська група Оскілка, що була найсильнішою й найкраще організованішою на головному північнозахідньому напрямі. Наступ мусів бути розпочатий негайно, щоб заскочити большевиків несподіванкою.

Закінчивши детальне розроблення того пляну, я поніс його до головного отамана і зробив спробу послідовним накресленням моїх думок прихилити його до них. Але він чомусь слухав мене з такою ж увагою, як Фрайданбер слухав промову Остапенка на конференції в Бирзулі.

Нарешті, коли я скінчив свої докази, він коротко сказав: "Пане генерале, це ж стара тактика, а ми маємо зараз революційний час, який вимагає також нової революційної тактики."

Не розуміючи зовсім змісту його думки, я запитав, що ж ця революційна тактика має собою уявляти, але Головний Отаман лише одрізав: "Це кожному відомо" і зараз перейшов до цілком іншої справи. Він пояснив мені, що директорія й новий уряд вирішили широко піти на всі вимоги з боку французів, щоб добитися визнання ними Директорії і заключення військового договору з нею. Цими днями має виїхати спеціальна комісія під проводом нового міністра закордонних справ Мацієвича, що буде мати дуже великі уповноваження, а потім для підпису військового договору приїде до Одеси голова ради міністрів. Тому він доручає мені, негайно повернутися знову до Одеси і підготувити там ґрунт для заключення того договору. З комісією Мацієвича я мушу весь час тримати тісний зв'язок. До приїзду Остапенка до Одеси я мушу залишитися там.

Отже виходило, що призначення мене наказним отаманом, фактично замість проводу фронту зволилося до функції якогось дипломата другого розбору. Але в роботі на фронті я підлягав Головному Отаманові і без його згоди не міг давати наказів війську. Коли він уважав більше потрібним вислати мене до Одеси, треба було це виконати, бо, крім усього, він був також провідником зверхньої влади Директорії. До того ж складення військового договору з французами поліпшило б наш стан на фронті, а це було найважливіше в даний мент. Розуміється справа згоди французів на такий крок була досить проблематична, але треба було вживати всіх зусиль, щоб добитися її. Тому я не вважав можливим відмовитися від даного мені доручення.

Знову виїхав я 18 лютого на Одесу. Незабаром прибула туди і Комісія Мацієвича, до якої належав його заступник Бачинський, і колишній київський діяч по банківій лінії Марголін. Провідний склад міністерства закордонних справ таким чином залишив своє міністерство на волю Божу і перекинувся до Одеси.

На спільній нараді вирішено було зробити спробу обійти Фрайданбера з огляду на його вороже ставлення до України і домовитися з самим генералом д'Ансельмом. Мацієвич як офіційна урядова особа, просив листовно генерала прийняти його. Але пройшло кілька днів і відповіді на його лист не було. Стало ясно, що її і не буде.

Мацієвич звернувся тоді до мене з проханням, спробувати добратись до генерала, бо мене він усе ж трішки знав з першого дня свого прибуття до Одеси. Через лейтенанта Лянжерона, з яким я ближче познайомився, коли він приїздив у Вінницю перевірювати, чи Винниченко дійсно виїхав звідти, мені вдалося одержати згоду генерала на прийняття мене.

В домовому убранні він виглядав ще старіше і слабше, ніж у військовій формі і прийняв мене досить добре, але про ділові справи ухилився говорити, весь час переходячи на свої враження від Одеси, на погоду, свої хвороби і ін. Коли я запитав його, чи можу довести йому ціль мого приходу й підкреслив, що це є військово-політична справа, він замахав руками і категорично відмовився говорити про щось подібне, бо про ті справи треба говорити з шефом штабу, а той уже зробить йому відповідний обґрунтований звіт. Так, без всякого успіху, я скінчив свою розмову з вищим представником французів на нашому терені.

Обійти Фрайданбера ніяк не вдалось. Почалися довгі переговори з ним. Але хоч українська влада була певна. Що зуміє переконати французів у користі для них погодитися з Україною, вони мали вже зовсім іншу орієнтацію й українськими справами не цікавились. Фрайданбер говорив лише в тоні вимог і зі свого боку нічим не йшов назустріч. Багато разів я мав розмови з ним, шукаючи ґрунту для згоди, але він лише стояв на своєму, що з таким урядом, як сучасний, французи не можуть входити в ніякі стосунки. Тепер він вимагав уже зміни цілого складу Директорії й усунення Петлюри. Всі заходи Мацієвича, зокрема Марголіна, який володів французькою мовою і був дуже спритною людиною, ні на крок не посували справи, хоч розмови ведемо ще в березні.

Тим часом становище на фронті з кожним днем ставало гіршим і те, що можливо було зробити в половині лютого, тепер було недосяжне. Від французів треба було жадати не тільки зброї, але й безпосередньої допомоги військом, бо наші сили і територія зменшувалися з кожним днем. Я надумав не чекати кінця беззиглядних розмов Комісії і поінформувати головного Отамана про дійсний стан річей та порадити йому, щоб покинув усяку надію на французів, тим більше, що серед їх війська все більше і більше діяла большевицька пропаганда. В катакомбах під Одесою большевики улаштували таємну друкарню і повели систематичне оброблювання французьких вояків. Для стомлених війною людей заклики до закінчення військових дій і повороту додому, були, розуміється занадто привабливими, щоб вони не реагували на них.

2 березня я виїхав з Одеси і 4-го мав довгу розмову з Головним Отаманом. В усіх подробицях я з'ясував йому ситуацію в Одесі і стан переговорів. На цей раз він дуже уважно вислухав мене і, подумавши, сказав, що був би згідний піти у приватне життя, але не знає, кому б можна було передати провід Директорії. Дійсно з часів світової війни Петлюра мав добре ім'я як перший військовий секретар вільної України, і другого чоловіка на Україні не було. 5 лютого він на засіданні Директорії подав до відома вимогу французів щодо його особи. Однак останні члени директорії і представники партій, що були покликані на це засідання, одноголосно спротивилися його уступленню і він згодивсь й надалі лишитись на своєму місці. На засіданні було ухвалено все ж таки зробити нову спробу прихилити французів до порозуміння.

6 березня я знову їхав до Одеси, з доручення уряду, передати Мацієвичу, що він може запропонувати французам оренду одеського порту на сприятливих для них умовах і на довгий реченець, коли вони своїм військом допоможуть Україні в боротьбі її з большевиками. Але становище самих французів в Одесі було досить критичне. В Миколаєві большевики викинули з міста грецьку залогоу. Фрайданбер виїхав туди з частиною французьких військ, але та частина відмовилась виїти на берег, щоб зайняти місто. Йому довелось повернутися з нічим. Він був дуже збентежений і спинив усі прийняття і переговори. Мені не було що робити в Одесі і я виїхав назад. Мацієвич залишився зі своєю Комісією в надії, що може таки вдасться переговорити з Фрайданбером. Але скоро і він мусив виїхати, бо французи одної ночі раптом посадили своє військо на кораблі і вирушили на Царгород.

Приїхавши до Жмеринки я довідався, що Головний отаман і уряд переїхали до Проскурова, куди й мені треба було податись. До Проскурова я добрався лише 13 березня, бо десь місцеві большевики розібрали рейки і треба було чекати, поки залізниця знову буде в порядку. Петлюра мешкав у вагоні і там безперервно йшли засідання Директорії з участю представників з Галичини, наради з міністрами й представниками партій. Безнадійність справи дійти до чогось позитивного з французами виявилася майже на сто відсотків і треба було шукати якогось іншого виходу. Знову піднялися голоси за згоду з большевиками. Остапенко зі своєю орієнтацією на французів не мав уже під собою ґрунту і подався з своїм кабінетом до димісії. На його місце прийшов кабінет Мартоса.

Кілька днів я пробув у Проскурові без діла і вирішив звернутись до Головного Отамана з запитанням, чи я і далі лишаюся на своїй військовій посаді, чи мушу також податися до димісії. Головний Отаман не знайшов для мене роботи і 17 березня я виїхав до Станиславова як приватна особа і лише на галицькому терені одержав потім можливість на власну руку вжити "стару тактику", з якою мені не пощастило виступити в наддніпрянській Україні.

Архів УС. Шлях перемоги. – 6 жовтня 1957 р. – С. 3.; 20 жовтня 1957 р. – С. 3.; 27 жовтня 1957 р. – С. 3.; 3 листопада 1957 р. – С. 3.; 10 листопада 1957 р. – С. 2.; 17 листопада 1957 р. – С. 2.

№ 155

Біографічний нарис про Сумського повітового коменданта Василя Филоновича

Жовтень – грудень 1960 року

Наші Ювіляти, наші прихильники,
Наш актив
Полковник Василь Филонович

Рід Филоновичів є дуже старий. Перші згадки про нього знаходимо ще із часів повстання гетьмана Богдана Хмельницького, з 1648 року, коли під Жовтими Водами згинув один з тогочасних Филоновичів. Дальшу згадку

знаходимо в книзі Модзалевського, в якій автор, пишучи про рід Філоновичів, під датою 1733 року згадує “військового товариша Філона Михайловича”.

Полковник Василь Філонович належить до того старого роду української шляхти. Народився він 15 серпня 1894 року в м. Сумах на Харківщині. В 1915 році був покликаний на військову службу, на початках 1915 року закінчив Чугуївську Військову Школу, брав участь у першій світовій війні, на початках революції перейшов до Українського Війська.

Ще перебуваючи в складі Російської Армії, полк В. Філонович очолив український рух полку, а потім і дивізії, українізувавши 23 сотні та 2 гарматні відділи. Наприкінці 1917 року він дістав призначення на становище помічника повітового військового коменданта, а незабаром після цього він перебрав і самого Повітову Командатуру. В Сумах полк В. Філонович організує кінний полк і декілька піших сотень. При наступі на Україну комуністичної Москви дістає він призначення на становище командуючого фронтовим відтинком Ворожба-Суми-Гайворон. По відході із Сум, з наказу Головної Команди Фронту, організує “Сумський Окремий Курінь” (1500 багнетів). Під Полтавою впливається до складу 4-го полку Січових Стрільців і бере участь у всіх його бойових акціях. При обороні Житомира був тричі тяжко ранений.

Настав 1919 рік. З наказу Головного Отамана Симона Петлюри полк В. Філонович дістав призначення на становище старшини для окремих доручень при Головному Отаманові. В часі, коли Українська Армія вирушила у Зимовий Похід, полк В. Філонович перебував у шпиталі в Кам'янці-Подільському, але незабаром після цього, в грудні 1919 року, його було відкомандировано на підсилення повстанчого руху на Катеринославщині. Разом з 32 старшинами пройшов він по запіллю червоної і білої російських армій. В Одесі був пізнаний одним із старшин, що перейшов до армії Денікіна, був заарештований та відданий під військово-польовий суд. Для судової розправи його було перевезено до Новоросійська. Тут при допомозі двох українців, що були на службі у російського етапового коменданта, йому пощастило утікти. Полк В. Філонович приєднується до повстанчої групи т. зв. “зелених” – кубанських козаків, що не визнавали ані білої, ані червоної російських армій. Незабаром, очоливши цю групу, він з нею перейшов через Сухумський перевал до Грузії, де дістав призначення до Української Військової Місії.

Виконуючий обов'язки члена Військової Місії, полк В. Філонович відвідує Азербайджан та Вірменію. Коли відчувалась потреба мати українське представництво в м. Поті (Грузія), він дістає призначення на становище віце-консула. В часі висилки із ставки Головного Отамана Української військової Місії до Криму він дістає командировку до Криму для ознайомлення зі станом армії генерала Врангеля.

Після упадку Грузії полк В. Філонович через Туреччину і Болгарію переїздить до ставки головного Отамана в Тарнові. Його приділяють до Генерального Штабу і посилають, як військового відпоручика на Балкани з місцем сталого осідку в Болгарії. Червона Москва пильно стежить за його працею тут і в 1922 році на її домагання полк В. Філонович мусів залишити Болгарію та переїхати до Чехії. Тут закінчує він високу технічну школу і працює як інженер на будівлі шляхів. В роках 1922-1940 він виконує обов'язки відпоручника Військового Міністра. В 1939 році бере участь у

визвольних змагань Карпатської України, де був приділений до “Штабу оборони Карпатської України”. По відході комендантів (полк. С. Єфремова і полк. М. Гузар-Колодзінського) стає комендантом Оборони і після низки боїв виводить головний відділ Карпатської Січі до Румунії. Румуни передають цей відділ у руки мадярів. У мадярському концентраційному таборі полк. В. Филонович зазнає неймовірних знущань, по виході з табору переїздить на Словаччину.

В цьому короткому життєписі нашого дорогого побратима – полк. В. Филоновича, крім важкого вояцького труду і його військово-дипломатичної діяльності, слід згадати також і його видавничу діяльність. Перебуваючи в Празі і Болгарії, він на протязі 10 років разом з полк. М. Читинським видавав журнал військово-громадської думки “Гуртуймося”, що тішився великим powodженням серед українських вояцьких кіл. Додаймо до цього, що “безтермінову відпустку” з Війська УНР він дістав щойно в 1940 році, що за час перебування у війську він дістав 12 поранень, що нині перебуває він на тяжкій фізичній праці в США і... дивуватися доводиться тій енергії, з якою так жертовно працює він і нині на громадському відтинкові українського життя ст. Пол. – Міннеаполісу, очолюючи т-во Українського національно-державного Союзу, а по смерті на головних імпрезах української колонії в Міннеаполісі із своїми рефератами і доповідями. Але такою вже є наша “стара гвардія”!

Бюлетень Союзу Бувших Вояків у Канаді. – Ч. 5. – жовтень – грудень 1960. – с. 23-25.

№ 156

Спогад про оборону Глухова у 1918 році

Липень – вересень 1977 року

Глухівські Вільні Козаки

Грізною навалою сунули більшовики на Україну. З початком лютого 1918 року підсунулась більшовицька ватага під проводом Дибенка і Улачева під місто Глухів. Тут заступив їм дорогу малий відділ Вільного Козацтва під проводом старшини Горошка та імпровізований панцирний поїзд. Складався він з машини, прикритої залізними бляхами та чотирьох вагонів зі скорострілами і 43 людьми залоги.

Коли панцирний поїзд виїхав на бій з матросами, з міста вискочила більшовицька ватага, щоби зірвати залізничний шлях і відрізати панцирний поїзд від його бази. Врятували його Вільні Козаки: Опанас Горошко, Федір Євдокименко, Сергій Безгрішний, Остап Макаренко і Гнат Галушка. Вони пробігли замасковані червоними кокардами крізь натовп і несподіваним наскоком, пострілами з рушниць та ручними гранатами, відігнали більшовицьку ватагу, що саме взялась розкручувати шини.

Таким чином український панцирний поїзд завдяки відчайдушності і сміливості Вільних Козаків зміг щасливо вирватися з халепи.

“Українське Козацтво”. – липень-вересень 1977 р. ч. 4 (43), с. 35.

Січень – березень 1979 року

Іван Панченко

ХАРКІВСЬКИЙ СЛОБІДСЬКИЙ КІШ

За часів гетьмана Іван Кобза формував вільне Козацтво на Харківщині, а після перевороту він сформував “Харківський Слобідський Кіш”. Кіш складався з чотирьох полків: 1. Харківського, ком. полку полк. князь Сіверський; 2. Охтирського, ком. полку полк. Воронів; Він же заступник отамана Кобзи; 3. Богодухівського, ком. полку Перетятко і 4. Сумського, ком. полку Кречет.

Штаб коша: командир – от. Кобза, заступник – полк. Воронів, начальник штабу – пор. Костюченко, помічник – Олександрів, начальник постачання – Ів. Панченко, комендант штабу – пор. Петро Самойлів, старшина для доручень – пор. Квітка. Кіш складався майже із студентів і старшин. Звичайних козаків у Коші було до 5 %. Навіть на кухні працювали старшини, добре пам’ятаю, напр. капітана Чуба. Штангетером у от. Кобзи був ротмістр Цибульський. При коші був добрий кінний відділ, командиром якого був сот. Поборчий (дядя Пут). Державним комісаром був пор. Гаєвський (скінчений юрист).

З Харкова ми виступили 16-го січня 1919 року і до Борщів (за Полтавою) йшли пішки маючи по дорозі бої, а в Борщах сіли в ешелю, і вже далі провадили війну по залізниці.

Майже весь час Кіш тримав залоги по містах і станціях, а одночасно з тим провадив чвсті бої з ворогом: Шпола, Тальне (де був убитий к-р Харківського полку полк. князь Сіверський), Умань, Збараж. Остання наша залога була: ст. Помішна і Тераспіль. По переході через Румунію наш кіш було розформовано. Багато старшин-студентів пішло до інших полків, а решта було втілено до 24 ім. Сагайдачного полку Запорізької дивізії, що був під командою генерала Базильського. Полк. Воронів зайняв становище командира полку, а я – постачання. Так закінчив свої існування Харківський Слобідський Кіш. Отаман Кобза виїхав до Харкова. То була дуже ідейна людина. Він не зламався, але гадав, що багато зробить там для добра свого народу.

Отаман Кобза заслуговує на особливу згадку. Він був людиною високоїдейною і діловою. У минулому – це прапорщик запаса з Японської війни. Він закінчив Технологічний і Комерційний інститути. У нас у Харкові був увесь час головою Студентського Земляцтва. Під час 1-ої світової війни служив в 34-му корпусі ген. Скоропадського, де займав становище начальника автоколони. Він часто їздив з ген. Скоропадським і мав особистий вплив на нього. Мав вплив і на приспінення українізації корпусу, яку було розпочато вже 27-го квітня 1917 року. Ще задовго до революції Іван Кобза стягав до 34-го корпусу старшин українців, якими обсаджували різні становища в Штабі Корпусу. Між цими старшинами були, напр. сот. Кобучей, Кекало, автор цих рядків, Семигрей. В серпні 1917-го року полк було стягнуто із Самари із полону і полк. Кураха, який зайняв становище начальника канцелярії Штабу Корпуса. Автор цих рядків від червня 1917-

го року займав становище старшини для доручень при ген. Скоропадському.

Шкода, що так марно закінчив своє життя отаман Кобза, та й ще вивіз із собою до Харкова свого синка Ігоря. Доля їх мені відома: їх вивезли на Сибір.

“Українське Козацтво”. – січень-березень 1979 р. ч. 1-2 (54-55), с. 38-39.

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ**ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ**

№ 1	Український мітинг в м. Ромни. Березень 1917 р.	Фото з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 2	Повідомлення про вступ Павла Зайцева на посаду комісара Тимчасового уряду в Косівському повіті Галичини. 12 травня 1917 р.	ДАІФО. Ф. 12, оп. 1, спр. 32, арк. 130.
№ 3	Павло Іванович Зайцев. Член Центральної Ради, начальник культурно-освітньої служби Армії УНР, професор Українського Вільного Університету, шевченкознавець. Уродженець м. Суми.	Фото, надане бібліотекою Українського Вільного Університету (Мюнхен).
№ 4	Дмитро Іванович Дорошенко. Крайовий комісар Галичини й Буковини від Тимчасового уряду, губернський комісар Чернігівщини. Міністр закордонних справ Української держави (1918 р.). Видатний історик державницького напрямку. Походив з козацько-старшинського роду Глухівщини.	Чикаленко Є. Щоденник. Т.1. – К.: Темпора, 2004. – С.417.
№ 5	Фрагмент листівки.	ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 38.
№ 6	Григорій Ващенко. Видатний український педагог. Комісар Центральної ради з питань освіти в Роменському повіті.	Ващенко Г. Загальні методи навчання. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – С. 2.
№ 7	Статут товариства Юнацької спілки в Конотопі.	ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 13.
№ 8	Українська маніфестація в Сумах. Літо 1917 р.	Фото з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 9	Агітаційна листівка з виборів до Установчих зборів	ДАСО. Листівки. – № 2673. – С. 34.

№ 10	Український мітинг. Час і місце не вказано.	Фото з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 11	Георгій Нарбут[47]. Видатний український художник-графік. Народився на х. Нарбутівка Глухівського повіту.	Фото з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 12	Марки роботи Г. Нарбута.	З приватної колекції С.І. Дегтярьова.
№ 13	Довженко Василь Данилович. Член Центральної Ради. У Генеральному Секретаріаті очолював департамент ринку. Уродженець Охтирського повіту.	Довженко Василь Данилович // Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. – К., 1998. – С. 86.
№ 14	Звернення до Конотопської повітової української ради з пропозицією про створення організацій “Вільне козацтво”, “Січ”, “Народне ополчення”.	ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 93.
№ 15	Мітинг в с. Андріївка Роменського повіту. Осінь 1917 р.	Фото з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 16	Тимошенко Сергій Покопович. Губернський комісар Харківщини. Уродженець с. Базилівка (нині Крупське) Конотопського повіту.	Сімянців В. Студентські часи. (Спогад). Чехо-Словаччина, роки 1923-29. – Вашингтон. – 1973. – С. 119.
№ 17	Вірш Миколи Вороного.	ДАСО. Трибуна. – 18 грудня 1918 р. – С. 1.
№ 18	Член Центральної ради, уродженець м. Глинськ Роменського повіту Демид Манько з дружиною.	Пархоменко В., Пархоменко О. Нарис історії Глинська. – Глинськ-Суми-Київ. – 2002-2003. – Мал. 19.
№ 19	Театральні оголошення в пресі м. Суми.	ДАСО. Сумской вестник. – 16 листопада 1917 р. – С. 1.
№ 20	Паспорт громадянина Української Народної Республіки.	Розбудова держави. – Січень 1993 р. – С. 6.

№ 21	Кокарда УНР зразка січня 1918 р.	Бузало В. Кокарда УНР зразка січня 1918 р. // Знак. – Листопад 1993 р. – С. 4.
№ 22	Титульна сторінка газети “Вісті Всеукраїнського православного церковного собору”. 31 грудня 1917 р.	ДАСО. – Вісті. – № 2624. – С. 1.
№ 23	Василь Захарович Филонович – генерал-хорунжий Армії УНР. Військовий комендант Сумщини. Керівник оборони Сум та повіту у січні 1918 р. Народився в с.Рогізне Сумського повіту.	Дороговказ. – Липень-серпень 1965 р. – Обкл.
№ 24	Оголошення про перепоховання героїв бою під Крутами.	ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 1.
№ 25	Іван Данилович Литвиненко (стоїть) – полковник Армії УНР.	Фото, надане онуком полковника В.А. Будяком.
№ 26	Пам’ятна дошка полковнику Литвиненку І.Д., встановлена на його батьківщині в с. Хоружівка Недригайлівського р-ну.	Фото 2007 року.
№ 27	Рукопис статті В. Филоновича “Крути”. Без дати.	ЦДАВО України. Ф. 5235, оп. 1, спр. 1615, арк. 2.
№ 28	Рукопис вірша О. Олесья “Під Крутами”. 20 січня 1923 р.	ЦДАВО України. Ф. 4463, оп.1, спр. 1, арк. 2.
№ 29	Більшовицька листівка. Без дати.	ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 22.
№ 30	Оголошення більшовицької влади м. Глухова. 1918 р.	ДАСО. Ф. Р. 2362, оп. 1, спр. 31, арк. 41.
№ 31	Анастасія Гудимович – зв’язкова Армії УНР. Народилася в с. Вороніж (нині Шосткинського району).	Гудимович-Казанівська В. Дія варта, щоб її пригадати. // Дороговказ. – Січень-лютий 1966 р. – С. 10.
№ 32	Сікевич Володимир Васильович – генерал-хорунжий Армії УНР. Командир групи українських військ, які звільняли від більшовиків м. Суми у квітні 1918 р.	Фото, надане бібліотекою Українського Вільного Університету (Мюнхен).
№ 33	Вітальна телеграма гласних Сумської міської Думи на адресу Центральної Ради. 9 Квітня 1918 р.	ДАСО. Ф. 254, оп. 1, спр. 54, арк. 11.

№ 34	Суми у 1918 р. Фото з австрійського літака.	Фото, надане В.В. Бубновим.
№ 35	Листівка.	Фото з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 36	Полковник Петро Болбочан. Командував 2-м Запорізьким полком, який вів бої в р-ні м. Охтирки.	Брицький П., Юрійчук Є. Жертва української революції: трагічна доля полковника П. Болбочана. – Чернівці: Знання, 2005. – С. 16.
№ 37	Прапор і присяга 2-го Запорізького полку.	Монкевич Б. Похід Болбочана на Крим. – Нью-Йорк. – 1956.
№ 38	Прапор 2-го Запорізького полку. Зворотний бік.	Монкевич Б. Похід Болбочана на Крим. – Нью-Йорк. – 1956.
№ 39	Гаврило Макарович Базильський – генерал-хорунжий Армії УНР. Командир 42-го (згодом 32-го) пішого Сумського полку у 1918 р.	Литвин. М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. – Львів; Харків: “Сага”, 2007. – С. 33.
№ 40	Автограф Михайла Микитовича Ковенка – особливого коменданта Києва у січні 1918 р., уродженця м. Білопілля.	ЦДАВО України. Ф. 3558, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
№ 41	Підполковник Іван Перлик ^[48] – командир 1-ї козацько-стрілецької (Сірожупанної) дивізії (з 12 травня 1918 р.).	Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. (1917-1921) – К.: “Темпора”, 2007. – С. 332.
№ 42	Іван Перлик зі штабом 1-ї козацько-стрілецької (Сірожупанної) дивізії.	Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. (1917-1921) – К.: “Темпора”, 2007. – С. 332.

№ 43	Генерал-хорунжий Пузицький Антон Олексійович. – командир 1-го полку Сірожупанної дивізії.	Литвин. М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. – Львів; Харків: “Сага”, 2007. – С. 164.
№ 44	Гудима Віталій Оксентійович – командир 4-го полку Сірожупанної дивізії.	Литвин. М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. – Львів; Харків: “Сага”, 2007. – С. 73.
№ 45	Повідомлення про курси товариства “Просвіта” в Сумах. Липень-серпень 1918 р.	ДАСО. Лучь. – 2 серпня 1918 р.– С. 3.
№ 46	Василенко Микола Прокопович. Міністр освіти в уряді Української держави. Уроженець с. Есмань Глухівського повіту.	http://www.nbu.gov.ua/people/vasylenko_b.jpg
№ 47	Звернення до Конотопської повітової державної варті про допомогу безпритульним дітям. 21 вересня 1918 р.	ДАСО. Ф. Р. 5567, оп. 1, спр. 1, арк. 18.
№ 48	Кобза Іван Іванович. Отаман Вільного козацтва Харківщини, пізніше Харківського Слобідського коша.	Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. (1917-1921) – К.: “Темпора”, 2007. – С. 202.
№ 49	Воронів Олекса Миколайович. Полковник Армії УНР. Командир Охтирського Слобідського козацького полку. Народився в м. Охтирка.	Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. (1917-1921) – К.: “Темпора”, 2007. – С. 88.
№ 50	Оголошення про лекції Гната Хоткевича з української історії.	ДАСО. Лучь. – 12 жовтня 1918 р.– С. 1.
№ 51	Повідомлення про надходження українських підручників.	ДАСО. Лучь. – 21 жовтня 1918 р.– С. 4.

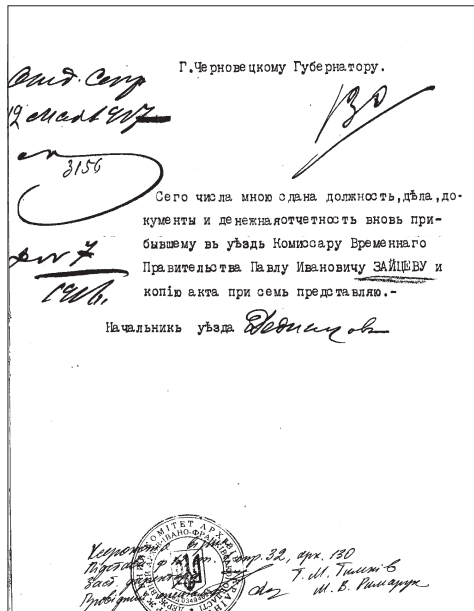
№ 52	Реклама українських словників.	ДАСО. Сумской вестник. – 7 листопада 1918 р. – С. 1.
№ 53	Петро Болобан, сотник-гарматник Армії УНР. Народився в м. Ромни.	Фото надане Романом Ковалем, президентом історичного клубу “Холодний Яр”.
№ 54	Оголошення коменданта м. Конотопа.	ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 26.
№ 55	Полковник Армії УНР Михайло Крат. Повітовий комендант м. Ромни.	Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки. (1917-1921) – К.: “Темпора”, 2007. – С. 221.
№ 56	Оголошення про встановлення в Конотопі влади Директорії УНР.	ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 8.
№ 57	Уродженець с. Сопич Глухівського повіту генерал Армії УНР Олександр Петрович Греков, військовий міністр Директорії, головнокомандувач УГА.	Шанковський Л. Українська Армія в боротьбі за державність. – Мюнхен.: Дніпрова хвиля. – 1958. – С. 119.
№ 58	Три покоління українських патріотів в концтаборі. В першому ряду зліва: Володимир Горбовий, адвокат Степана Бандери, генерал Армії УНР Олександр Греков та Михайло Сорока. У другому ряду зліва: члени ОУН Микола Крюковський, Володимир-Ігор Поретовський. Тайшет, 1950-ті роки.	Фото, надане Центром Національного відродження ім. С. Бандери.
№ 59	Наказ Головного отамана Симона Петлюри.	ДАСО. Листівки. – № 2674. – С. 23 а.
№ 60	Сотник Петро Содоль-Зілинський. Командир 31-го Роменського полку Армії УНР за часів Директорії.	Монкевич Б. Похід Болбочана на Крим. – Нью-Йорк. – 1956.
№ 61	Оголошення радянської влади.	ДАСО. Листівки. – № 2672. – С. 22.

№ 62	Сотник Армії УНР Василь Падалка[49]. Уродженець с. Дубовичі (теперішнього Кролевецького району), учасник II Зимового Походу.	Другий Зимовий похід. Листопадовий рейд. Базар. – К.: 1995. – Фондація ім. О. Ольжича. – С. 210.
№ 63	Сварика Василь Михайлович, командир 11-го легкого гарматного полку армії Української держави. Генерал-значковий Армії УНР. Уродженець с. Салогубівка Роменського повіту.	Литвин. М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. – Львів; Харків: “Сага”, 2007. – С. 177.
№ 64	Радянська листівка про реквізиції на користь Червоної армії.	ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 5.
№ 65	Янчевський Микола Миколайович. Генерал-хорунжий Армії УНР. Народився в м. Ямпіль (тепер Сумської області).	Литвин. М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. – Львів; Харків: “Сага”, 2007. – С. 220.
№ 66	Наказ Конопотського ревкому.	ДАСО. Листівки. – № 2676. – С. 50.
№ 67	Члени товариства “Просвіта”. Рік і місце невідомі.	Фото з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею.
№ 68	Сотенний Коша Українського Вільного Козацтва в Чернігові Микола Янов з дружиною Ніною. Уродженець м. Глухова. Фото 1918 року.	Янов М. Кіш УВК в Чернігові. // Українське козацтво. – Січень-березень 1973 р. – С. 15.

1

2

3

4

5

Чи може Україна з Московщиною бути в спілці?

Багата Українська земля.

Український народ має дуже великі й найбільш родючі ґрунти світового порівняння, а всього до 67,000,000 десятин. І це, особливо прихотливий ґрунт, внаслідок якого виходять найкращі урожаї зернових культур у світі. Багато генерів України, внаслідок цього, тіснять на всі частини Європи. Життя на Україні має чималу цінність, бо на Україні має чималу цінність, бо на Україні має чималу цінність...

Завантажи гуди: 2,100,000,000 пудів
Вугілля: 850,000,000 пудів
Сірка: 1,000,000,000 пудів
Олово: 1,000,000,000 пудів
Мінеральні води: 12,000,000 пудів
Мідь: 1,000,000,000 пудів
Соль: 1,000,000,000 пудів
Чугун: 1,000,000,000 пудів
Кремній: 1,000,000,000 пудів
Фосфорит: 1,000,000,000 пудів
Кальцій: 1,000,000,000 пудів

За всієї всієї в р. 1903-1910 середня:

Західні Московія з України	Всередині Московія	Середній Московія
221,000,000 крб.	221,000,000 крб.	221,000,000 крб.

І 100-тис. шарових патронів Український Народ Московії виробляє і продає 221,000,000 крб. А казною за ці 8 лет хазяї з України 1,764,500,000 крб. Тільки порівняно старі часи з теперешніми.

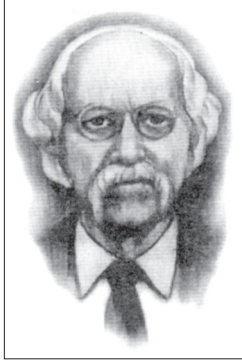
З кожного корабля з України на Україну отримав:

За 1000	1000	1000
1000	1000	1000

Пасажирів, які збільшилися двічі, акупі влітку Московщини (шарових).

І 6-ти таблиці бачимо, що російські (1800-1810) Московії виробляють тільки 100-тис. патронів з України, провідником же виробляють більше, ніж 1,000,000,000 патронів, а Україна виробляє тільки 100-тис. патронів.

6

7

СТАТУТ

Товариства „Юнацької Спілки“ у Монатопі.

—•••••

Вь місті Монатопі заснувалася спілка як із шкільників, так і вшешкільників на демократичних початках під назвою „ЮНАЦЬКА СПІЛКА“

Мета Товариства.

1. Юнацька спілка має на увазі бути безпартійною.
2. Юнацька спілка має на меті об'єднати молодь на українському ґрунті для задоволення всіх її потреб.
3. Юнацька спілка засновує при собі:
 - а) Курси української мови.
 - б) Улаштувати читанки.
 - в) Лекції.
 - г) Вечірки.
 - д) Гулянки.
 - е) Екскурсії.
 - ж) Конкурси на премії.
 - з) Дбати про книгозбірню.
 - и) Вагалі дбає про все те, чим цікавиться молодь.

Члени Товариства.

4. Членом юнацької спілки може бути кожен юнак—українець, або прихильник до України.
5. Члени юнацької спілки повинні поможливості вживати скрізь українську мову.
6. Юнацька спілка дбає про пристанків своїх у других організаціях.

Про кошти.

7. Кошти спілки складаються:
 - а) із обов'язкових членських внесків в розмірі одного карбованця що річно,
 - б) Жертв.
 - и в) Доходів оть всіх вистав, концертів, гулянок, лекцій и т. ин.

Самоурядованія Спілки

8. Справами юнацької спілки керує рада її що складається: з голови ради, двох його заступників, писаря, скарбника і 10 членів, об'єднаних на загальних зборах більшю голосів на шість місяців.
9. Керівники усіх секцій ухвалюють в раду з правом рішучого голоса.
10. Для ревізії справ юнацької спілки обирається на загальних зборах ревізійна комісія із трьох членів.

Про збори ради и всего товариства.

11. Загальні збори діляться на звичайні і надовичайні:
 - а) Загальні збори скликаються радою один раз на місяць.
 - б) Надвичайні збори скликаються по потреби ради, ревізійної комісії і по заяві не менш як 10 членів юнацької спілки.
12. Загальні збори вважаються дійсними при наявності $\frac{1}{2}$ всіх членів юнацької спілки.
13. Засідання ради обдуваються за присутністю половини состава ради.
14. Юнацька спілка має свою печатку.
15. Зміна статуту може бути зробасна при зголі двух третин всіх членів юнацької спілки.

Статут цей затвержден загальними зборами товариства юнацької спілки у місті Монатопі 14 Дня 1917 року.

Державний архів
Сумської області

БОРІТЕСЯ—ПОБОРЕТЕ.

№ 10

Товариші Селяне!

№ 10

Привітос слухний час, 8 місяців вже, як ми скинули старі порядки, царя та його прихвостнів. Але ні воєни ще не мичили, ні завели нових порядків—нових законів. Временне Правильство не взяло на себе смілости це зробити. Воно представляє це зробити **Учредительному Зібранню**. Учредительське зібрання—це хазяїн, який мусть устанавити справедливі нові закони. Воно означить війну, воно дасть народу землю, воно скаже польський гніт і заведе справжні народні порядки. Так буде, але тільки тоді, коли ви виберете в Учредительське зібрання справжніх своїх

Хто не винен на виборах картки за цей список

№ 10 той ворог собі і народові.

Товариші бездолені працювники
Вставайте! Рішається ваша судьба!
Чоловіки, жінки, хлопці, дівчата—усі хто має право
голосу—дружно за Землю і Волю! Хай живе мир! Земля
без винупу трудячому народу!
ХАЙ ЖИВЕ ВІЛЬНА УКРАНА!
ГОЛОСУЙТЕ ЗА СПИСОК **№ 10.**

Всеукраїнський Цілковитий Конгрес Української Парції Соціалістів—
 Революціонерів,
 Всеукраїнський Цілковитий Конгрес Української Сільки.
 Адреса: Київська, Поштове відділення, Іванівська вулиця, номер 10.

защитників. Ці защитники у нас на Україні—тільки **Українські Соціалісти—Революціонери**.

Всеукраїнський, губернский і повітові селянські З'їзди постановили голосувати тільки за список Української партії Соціалістів—Революціонерів.

Хочете нового народного ладу, землі і волі трудовому народу і визволення Українського народу—подавайте за нього усі голоси. Цей список складений із людей, які обрані селянами ж на повітових Селянських з'їздах, затверджені Українською партією Соціалістів—Революціонерів, яка за їх поруччлася.

10

11

12

13

14

Український
Генеральний
Комітет

или
Український Центральний
Рада.

Сирьва 1917 року
Ч. 2266
к. 100

До Комітету
Він Миколайович Певний

З огляду на те, що під час виборчої кампанії, коли до-
шлись до заходів суворого притиску з фронту союдацької армії,
не встигли вийти із коментарів, пов'язаних з цим питанням, додержати
звичайних звичаїв, можуть бути до домішні, змушені в розу-
мній мірі, що вступити до на шляху Генерального Комітету, по-
станови в найбільшій часті приступити до організації Товариств,
які найбільш об'єктивно з'являються повсюди серед та самої
населення, уберігти хайвистів і все добро і народні од шкідливих і
гублячих, і навіть стати на стороні своєю та порядку на Укра-
їні.

В останні місяці, по кількох разів уже заступалися відомі
організації під назвою: «Вільне Козацтво», «Січ». Вряді сподіва-
ємося яких наслідків, які сподіваємося наслідками тим, що укладено
закон.

Так як для таких 2-х потреб армії, офіцери і команди посилає
станиці і інтендантери, Генеральний Комітет має зробити доклад
Українській Центральній Раді, а також і Народному Міністру, щоб
загукати таї організації по всіх Україні. Для цього потрібні таї
ві властивості, які на і промови має дати в наступній порядку:

1) Як Ви дивитесь на заснування такої організації?

2) Чи потрібні вони привласненні власності у Вас.

3) Як вони будуть і в яких містах працювати, чи вони, чи піду по-
даль чи назад?

4) Хто утримує них?

5) Чи виробляють статки, устатки, або інструменти і які (власно-
будо мити їх в них)?

6) Складові члени?

7) Як вони складаються вони (якою віку люди і т. д.)

8) Чи поводять в склад члени організації офіцери і вояки і
селяни і т.

9) Чи в армії, яка і в своїй властивості?

10) Як відомості об'єктивні властивості, яких організації і на-
селення до такої організації?

11) Як поводять на неї?

12) Як поводяться ці організації, чи добре, чи мають наслідки
що має бути шкідливо.

13) Як підтрима і територія адреси організації.

Важко було-б дати Вам поради на кожен з перелічених за-
питів, навіть і той, який не має як такої організації. Вважаю, на
перушній запитання Генерального Комітету докладно прошу дати йому
в наступній час по адресі: Київ, Майдановий Ринок.

Завідуючий по формуванню військової влади.

Член Комітету, ПЕВНИЙ

15

16

17

Коли ти любиш рідний край..

Коли ти любиш рідний край,
Радий ставай!
Прійшла пора, прийшла година—
Смиється Київ, сяде Львів!
Ярид міста і москалі
Скидає вільна Україна!
Але, козаче, півір май,
Коли ти любиш рідний край.

Коли ти любиш рідний край,
В ряди ставай!
Гори відають святою!
Бо тільки меч, а не слова,
Зробуде наші права,
У ворогів її розвою.
Еперед же сміливо рушай,
Коли ти любиш рідний край!

Коли ти любиш рідний край,
То там і знай,
Що гук війни, огонь Перуня!
Дочасні, як і свист бича
І щастя дасть не блиск меча,
А вільна школа і трибуна!
Про се, про се найбільше дбай,
Коли ти любиш рідний край!

Коли ти любиш рідний край,
Кипи, палай!
Коли в огонь живої мови
Чуття святого надаси,
Ти станеш лицарем краси,
І визволення і любови,
За честь і правду рідний край,
Коли ти любиш рідний край!

Микола Вероний

18

19

СЛЫШЕ ДУ

Сегодня, въ ангр. послѣ кажд. сеанса гасстрия знаменит. пепальни, восток
Анонс: Скоро „Ошибки“ др. съ ул. Папы Мелашевскаго | „Викторія“ (Слу

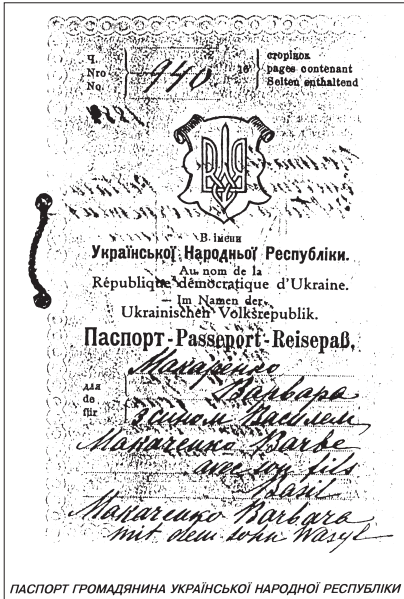
Театръ КОРЕПАНОВА.

Українська труппа ЛЬВА САБІНІНА.
У четверг 16 ноября выставлено буде
в 2-й раз **ГЕТЬМАН ДОРОШЕНКО**
трагедія на 7 карт. соч. Л. М. Старинской Черняховской.
Начало 8 часовъ вечера.

Анонс: На дняхъ бенефисъ артистки Л. Д. ПОЛТАВКИ.

ТЕЛЕГРАММЫ.

20

ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

21

22

205

23

24

†

ОГОЛОШУЄТЬСЯ,
що 12 Грудня о 12 годині дня,
з Залізничного Шпиталу, вирушить
жалібний похід з лицарями-козаками,
поклавши життя своє під крутами,
з заклятими ворогами народу українського.
По всіх державних установах, середніх і нижчих
школах зайняття в сей день не робити.

Всім державним, громадським і приватним інституціям та організаціям, середніх і нижчих школах, пропонується прибути в день похорону в 12 годин дня до Залізничного шпиталу, звідки увесь похід рушить до міського собору.

Начальник Штабу Гомеопатичного Військового Станція ПІЛЮНИЙ.
Старий Осаву Сетки РІХТЕР.

25

26

206

27

15. СРІДНОВІСЬ.
Круте.

Історія української народної музики і співу
взагалом свідчить про те, що найкращі і оригіналь-
ніші зразки української народної музики і співу були
збережені в Україні в період її історичного розвитку.
Українська народна музика, зокрема, зберегла в собі
багато цінностей з точки зору розвитку і змісту.
По тому саме європейській музиці з її гармонією
і ритмом, з її формою і змістом, що її українська музика
і співу завжди вважали за своїй джерело і основу своєї
культури. Як найбільш характерною рисою народної
музики українського народу на довгі роки і навіть
до тепер залишилася її мелодичність і ритмічність.
Хоча на сьогоднішній день українська народна музика
і співу в Україні в цілому втрачають свою оригінальність
і своєрідність, але в Україні і в Україні завжди
залишилася її оригінальність і своєрідність.
Особливо з точки зору її ритмічності і мелодичності.
Саме з точки зору її ритмічності і мелодичності
українська народна музика і співу завжди вважали за
своїй джерело і основу своєї культури.

28

Під Крутами О. Буцал

Ще до Кутора далеко
Намилувал... шкоро ніг...
Снів під золоту тополя
І з шотландії полі ліг.
Прізвиш левдані у караван
Лісниця весело хукає,
Прізвиш струмків із себе
Котих сонця улітків
Не здаю, що до мене
Вітер тихо шепотів,
Мозок спалений не вловить
Психокрилик навіть снів.
Є думки і став, не вміють
Кали чю твоя прізвиш
І сонців мене да рідку.
Я відчувають не ліг.

29

Еврейская Коммунистическая Партия (П. Ц.)

В субботу 24 января
в помещ. Союза Коммунистической Молодежи
В 1 ЧАС ДНЯ
СОСТОИТСЯ

ЛЕКЦИЯ

НА ЕВРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ.
НА ТЕМУ:
**Еврейский пролетариат в борьбе
за коммунизм.**

С докладом выступит член Гомельского Об-
ластного Комитета и уполномоченный Цен-
тральным Комитетом партии
тов. ВОЛЧИНСКИЙ.

Вход свободный. КОМИТЕТ

30

Приказ № 3

по гарнизону гор. Глухова.

1. В виду непрекращающихся безчинств,
грабежей и самочинных обысков город с
СЕГОДНЯШНЯГО ДНЯ С 4 ЧАСОВ
вечера НА ОСАДНОМ ПОЛОЖЕНИИ.

После 4 часов вечера по городу имеют
право ходить только ПАТРУЛИ, все же
остальные лица, замеченные на улицах го-
рода будут

РАЗСТРЕЛИВАТЬСЯ

на улицах же, как не исполняющие при-
казаний высших военных властей.

Начальник гарнизона Лавелин.

Адютант Бондарев

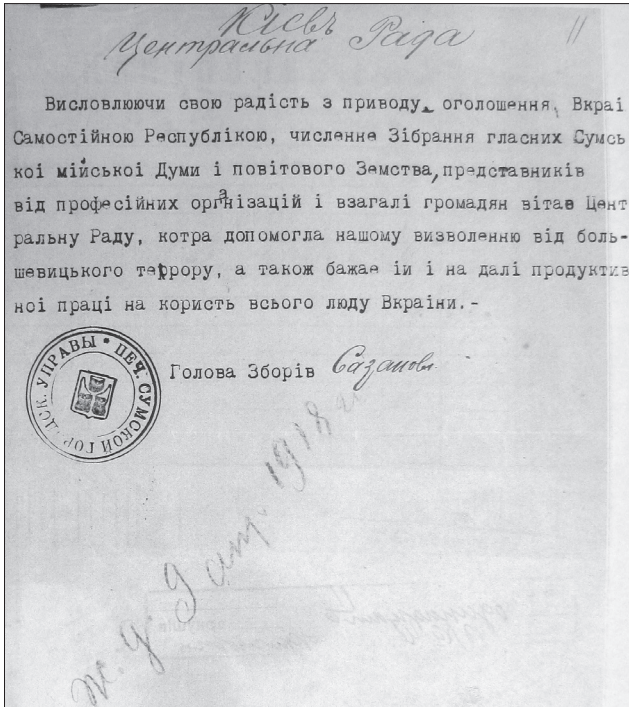
31

32

33

34

35

36

37

Стиг і Присяга 2-го Запорозького полку:
 „Тобі мій краю дорогий І прапор наш жовто-блакитний
 Складаю я свою присягу — Клянуся до віку боронити,
 Тебе любити, Тобі служити І за народ забутий, рідний
 За Тебе вмерти бли Стігу. Останню кров свою пролити”

39

38

40

Бувиши Деонівій
 - Коледацій
 мейда Чііва Новігренна

1

Отже мій свідку, що несправжньому
 Зарон Вілмова Козацького все часе боронити з
 большевизмом прийняв участь в бою і ніколи
 себе не підтримав, не оманував в чин Кітвення
 бо в був неким командиром до Вілмова Козацького
 полку і в 20-му році одержав від мене дозвіл
 приїхати додому відпочити. Зазначити
 Зарон Вілмова не одержав вратешний
 Деревляк

Бувиши Деонівій
 Коледацій м. Чііва

2-го лютого 1918 р. М. Коваленко

41

42

43

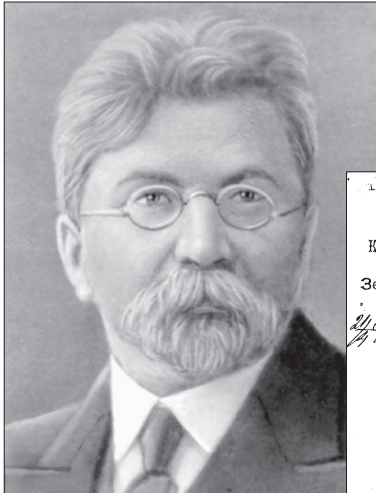

44

Курсы „Просвита“.

20 іюля состоялась первая лекція по украиновѣденію на курсахъ организованныхъ украинскимъ товариществомъ „Просвита“. Курсы открыты въ помѣщеніи „Просвита“ на Покровской площади въ д. Бережного. Всего записалось на эти курсы до 50 слушателей.

КОНТОПОВСЬКА Земська Управа

До Начальника Конотопської повітової Державної Варті.

Микола Рибак
Віктор Рибак
М. Рибак

Зважаючи на те, що земство ні у власній лікарні, ні у другому якому небудь земському помешканню не має змоги, хоч би тимчасово, пригити підкидачів і що по заведеному порядку воно видає тільки допомогу вихованцям дитей, Повітова Народна Управа прохає Вас зробити розпорядження підлеглим Вам чинам Державної Варті, при обнаруженню підкидачів, підшукати благонадєжну людину і передати дитину на її виховання, а Управу про це лише повідомити, з надсилкою усього листування.

Голова Управи *[Signature]*
Писарь *[Signature]*

Stamp: Конотопська, Повіт. Д. П. М. Т. 1918 № 54

48

49

50

Звертається в Контору газети «Лучь» (Ильинская ул., д. № 1) отъ
отъ 5—7 час.

О Б Ъ Я В А.

Г-ва „Просвіта“ повідомляє, що з 15-го жовтня (октябрю)
нов. ст. буде прочитано

Курс Української Історії
відомим громадянським діячем і письменником
Гнатом Хоткевичем.

Запись приймається у помешканні „Просвіти“.
Рада «Просвіти».

51

Українські учебники.

Прибыли українські учебники, о
которыхъ нами было уже разъ ска-
зано.

Такимъ образомъ, вопросъ о вве-
деніи преподаванія въ учебныхъ
заведеніяхъ історіи и географіи на
українскомъ языкѣ надо считать
вопросомъ рѣшеннымъ.

52

**Українські
Словари**

Батрій, Кишеньковий Московсько-Українській Словник. 1—80 к.
Годосевичъ. Українській правочисний словничекъ п. 1—80 к.
Дубровскій. Словникъ Украинско-Московскій ц. 12 р.
Канівець. Російсько-Українській словникъ 1—50 к.
Коломійченко. Словникъ Московсько-Українскій ц. 3—60 к.
Московсько-Українскій словникъ Т-ва „Час“ 4—80 к.
Ніковскій Українскій правочис словничек 60 к.
Практичний Російсько-Українскій словничек 1—50 к.
Тершило. Словникъ Російсько-Українскій 8—40 к.

**Продаються у
И. Г. ИЛЬЧЕНКО**
Суми, Соборная ул.
Высылаются по получении стоимости книги.

54

ОБ'ЯВА.

Цим оголошую, що я 18 листопаду 1918 р. приступив до виконання обов'язків Номенданта м. Нонотопа.

В сучасний мент більше, як коли б не було, треба зберегти лад і спокій. Запрошую всіх громадян допомогти мені в цій праці.

Зформована міліція буде стежити за всіма злочинцями і розбійниками, нотрі будуть каратись найсуворійшими засобами.

Ношення і тримання зброї без мого дозволу забороняється.

Громадянству без дозволу, та не по службовим справам виходити на вулицу після 10 годин вечера забороняється.

Кінематографи, та всякі вистави і концерти повинні зачатися до зазначеного часу.

Канцелярія моя знаходиться по Лізогоубовській вул. в помешканні Канцелярії Повітового Комісара, нуди належить звертатися.

Номендант м. Нонотоп, Степан Якович.

20 листопада, 1918 р.
м. Нонотоп.

Копія, 1921. Олександр Кошаринський.

214

53

55

ОГОЛОШЕННЯ

Усім волостям та селам Конотопського повіту.

По згоді з Конотопським Повітовим Комендантом усе населення волостей та сел Конотопського повіту оповіщаю:

Гетьманська влада на повіті не існує.

Обурений Український Нарід повстав проти народніх ворогів і однодушно, озброєною силою на Всій Україні здобуває собі волю.

Наріді сини нашої Неньки України віддають своє життя на користь Народу. В цей великий історичний мент в народний Комисар Української Народної Республіки, твердо наказую населенню зберігати лад і спокій на місцях і рішуче забороню робити самочинні арешти, розбої, грабунки і все те, що хитра спійні та лад сел. Всім Волостним Управам повіту пропоную по згоді розпочати свою діяльність і про початок праці мене сповістити. Мною організована повітова міліція, в склад котрої ввійшли і ті з урядників старої варти, котрі прихильно відносяться до сучасного перевороту і згодились працювати котрі прихильно відносяться до сучасного перевороту і згодились працювати, планошучо з населенням, підтримувати так певнучо в сей мент необхідний лад. Вороні Народу урядники бушої повітової варти мною усунені з посад і про їх діяльність, а також і про злочини карного відділу (гайдамаків) мною ведеться розслід і винні будуть потягнені до тяжкої відповідальности. Рішуче вимогаю від населення неухитного виконання законних распоряджень повітової міліції, платити всі законом установлені податки та земські податки, збори та налоги і дружно допомагати відарувувати села від анархії та злочинів.

Вороги Народу та ріжні провокатори не сплять. Вони розпускають ріжні непевні чутні і підбивають Нарід до анархії до невідпалгання новий Народний Український Влад.

Селяно та робітничку! Коли ви не хочете щоб повернувся старий лад, нагайні та шополів, коли ви хочете бути фундаторами своєї Народної Самостійної Української Республіки і в своїй рідній землі бути вільними господарями, боріться з місцевою анархією провагнацією та злочинством.

Хай живе самостійна Українська Республіка!
Хай живуть Українські Установчі Збори!

Конотопський Повітовий Комисар

Ілля Бойко.

Конотопський Повітовий Комендант

Лотник Яковенко.

Конотоп, друк. Союз Кооперативів.

59

НАКАЗ

Громадянам Української Народної Республіки.

Імена Головного Командувача та військ Української Народної Республіки наказуючи всім громадянам стежити, щоб праця та воля народу, невинно та рішуче проявлені, в житті та закріпились.

Тому:

- 1) ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ вітати устно і письмом супротивні незалежності та зближання Українських Земель;
- 2) ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ вітати устно і письмом супротивні Уряду Директорії, Головного Командувача і Військ Української Народної Республіки, а також і супротивні їх розпорядженням;
- 3) ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ вітати устно і письмом, крім на меті внести розбавлення і смуту в частях фронту Військ Української Народної Республіки;
- 4) ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ вітати устно і письмом супротивні боротьбі з укривачами та жовітниками ворожого культурно-політичного та економічного розвитку Українського Народу;
- 5) ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ вітати устно і письмом за метю на Змірну комуністичну військ, а також і формування військ на Україні для інших країн;
- 6) ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ підносити партійні та організаційні, крім на меті боротьбу в війні чи іншій формі в Українським рухом.

Окремі особи та організації, які будуть їм супротивні цього наказу притягати до відповідальності по законам військового часу.

За виконання цього наказу показується всім військовим та державним урядовцям і всім громадянам Української Народної Республіки салдувати, а из випадок виступу ворожого проти Влади Української Народної Республіки і Директорії—опинятися—загрожувати і надіслати до найбільшої військової частини, або до команданта.

Головний Станом Українських Народних Республіканських військ ПЕТЛЮРА,

8 грудня 1918 р.
Става.

62

216

60

61

ОБ'ЯВЛЕНИЕ.
 В пятницу 16-го января в 6 час. вечера
 в пом. Советского биографа (бывш. Беркович)
 будет прочитана
ЛЕКЦИЯ
 НА ТЕМУ:
**„Советская власть и Социальное
 Обеспечение в Рекупированной
 Украине“.**
 Лекцию прочтет Уполномоченный Наркомсоц
 обеспечения и Особоуполномоченный Нарком
 наца и Центральн. Евр. Комиссариа
М. К. ГОЛОДЕЦ

63

66

П Р И К А З № 1.

Кіотопський Уездний Военно-Революційний Комітет ОБ'ЯВЛЯЄТ

а) В виконання наказів Реввоенсовета 12 Армії № 99211 і цілей оздоровлення і унічиження расхлябаності царської в органах влади уездів і необхідності викраденої боротьби з бандитизмом і дезертирством Совещание Президіума Уездного, Наркома і представителів Реввоенсовета 12 Армії організувало Уездний Военно-Революційний Комітет в складі Ярмошенка, Толстошєва і Смоловика, котрому приналежить вся повнота влади в уезді.

б) П Р И - Р Е В О Л Ю Ц І Й Н О Б Р А З О В А Н Ь Я В Е М Ы Й . Р Е В О Л Ю Ц І Й Н Ы Й Т Р И Б У Н А Л Ь В С О С Т А В Е П Р Е Д С Е Д А Т Е Л Я Т О В Т О Л С Т О Ш Е В А . Ч Л Е Н О В : В А Н Д У Р Ї П О Р И Ц Ь О Г О .

Ревлюційному Трибуналу передано право застосування вищої міри покарання
Р А З С Т Р Е Л

Означено о наступном,

РЕВКОМ ПРИКАЗЫВАЕТ:

§ 1. Все укривлені городи і уездні органи приналежать властем уездній і асерції в місцевості козацьких на них зацід, ніякої расхлябаності, раштальдагетя, не должно быть. Замечені в "нерядном" отношеніях і саботаже будут привлекаться к суровой ответственности.

§ 2. Выданным, спекуляция, шкурничество, шора поносить преданні-винные будут поддержаны вышней мере наказания.

§ 3. Насилье, самоволье, грубость официальных и частных лиц, приржа караванетя, будут строго караться.

§ 4. Дезертиры на свои места Приверженцам и помощникам шаякты пощадя не будут.

§ 5. Отдельным войсковым чинам предлагается держать себя не как в занесенной стріжне, братья граватами за пономом и тылу медикофно змом бонка за полдн - красноримедду. Высочам и лавноичам друзьям блат укзано надлежало им место.

§ 6. О всех нарушенных порядках, подьяма или дейтвий по ред Советской Власти доносить Ревкому и Рентрибуналу.

Все на свои места! К смольной, мотуев, плодотворной работе.

Председатель ЯРМОШЕНКО
Членов ТОЛСТОШЕВ СМОЛОВИК

1 8го мая 1920 года

64

Г Р А Ж Д А Н Е !

Нашей Славной Красной Армии, победоносно несущей на своих штыках освобождение от ига буржуазии и царей народа всего мира, нужно иметь все в полном достатке и не терпеть нужды в обмундировании, обуви или продовольствии. Сражавшийся на фронте красноармеец, еще с большей энергией и охотой пойдет в бой на защиту СВОБОДЫ, если будет сознавать, что тыл о нем заботится и, что благодаря этой поддержке и общим усилиям, борьба будет доведена до конца.

В настоящее время АРМИЯ крайне нуждается в шательном и постельном белье. От нас, ГРАЖДАНЕ, зависит исполнить этот недостаток в самый короткий срок путем добровольного пожертвования белья, так как заготовку его на месте, за отсутствием материала, не возможно, и этим предотвратит возможность появления среди армии заразных заболеваний, которые равносильно будут угрожать и Вам.

С — сего декабря по — по нов. ст., Уездный Военный Комиссар назначает **сбор, добровольно жертвуемого для Красной Армии гражданами белья** (рубашек, кальсон, портянок, простынь, наг. волок, платков, полотенцев, тюрфной и проч.)

Все добровольно жертвуемое вещи будут приниматься в помещении Кіотопского Уездного Комисариата по военным делам (Романская ул., дом бывш. Демьянского.)

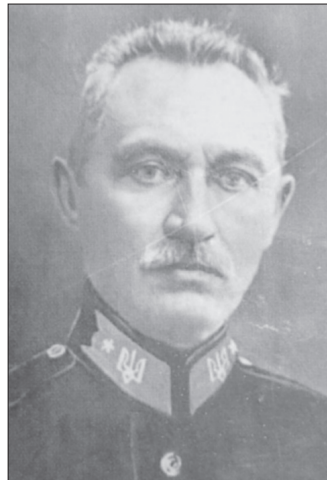
Ввиду нашей, всякий жертвователю получит квитанцию от той комиссии, которой будет отдано белье.

Просите граждане, каждый все что может и этим самым предотвратите принудительную реквизицию белья, которая неизбежна, если путем жертвованій не будет собрано крайне необходимое количество для армии белья.

Кіотопский Уездный Военный Комиссар ТОЛСТОШЕВ.

Председатель Кіотопского Ревкома Д. ПЕТРОВСКИЙ.

65

217

67

68

218

НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ

КОМЕНТАРІ

^[1] Українська Центральна Рада (УЦР), також Центральна Рада – спершу загальноукраїнський центр, що об'єднував політичні, громадські, культурні і професійні організації; згодом, після Всеукраїнського Національного Конгресу (17 березня – 21 квітня 1917 р.) – революційний парламент України, який керував українським національним рухом і своїми 4 Універсалами привів Україну від автономії до самостійності.

УЦР заснована у Києві 4 березня 1917 з ініціативи Товариства Українських Поступовців за участю українських політичних партій, українських військовиків, робітників, духовенства, кооператорів, студентства, громадських і культурних організацій (Українське Наукове Товариство, Українське Педагогічне Товариство, Товариство українських техніків і агрономів тощо). Головою УЦР заочно обрано М. Грушевського, якого тимчасово заступав В. Науменко, а товаришами голови: Д. Антоновича і Д. Дорошенка. 22 березня 1917 року УЦР видала першу відозву “До українського народу”, а коли 27 березня 1917 р. керування перебрав М. Грушевський, стала дійсним дійовим центром українського національного руху. Щойно після скликання Всеукраїнського Національного Конгресу УЦР перетворилася на своєрідний парламент, складений з 150 чоловік, обраних від українських політичних партій, професійних і культурних організацій та делегатів від губерній. На конгресі обрано нову президію УЦР: голова М. Грушевський, заступники голови – С. Єфремов і В. Винниченко.

Для ведення поточної праці УЦР обрала виконавчий комітет УЦР (офіційна назва Комітет Центральної Ради), який згодом перейменовано на Малу Раду. Вона складалася з членів президії й секретарів УЦР та по два представника від політичних фракцій. Всі важливі справи наперед вирішувалися на засіданнях Малої Ради, а пізніше оформлені проекти затверджував пленум УЦР. За час її існування відбулося 9 пленарних сесій:

19 квітня – 21 квітня 1917 року;

6 травня 1917 року;

Кінець травня – початок червня 1917 року;

16 червня 1917 року;

3 липня – 14 липня 1917 року;

18 серпня – 22 серпня 1917 року;

11 листопада – 15 листопада 1917 року;

25 грудня – 30 грудня 1917 року;

20 січня – 29 січня 1918 року;

27 квітня – 29 квітня 1918 року – поширена сесія Малої Ради.

Ще до I Універсалу УЦР поповнилася представниками (130 чоловік), що їх делегував II Військовий З'їзд (23 червня 1917 р.), та 133 членів Ради Селянських Депутатів, обраних на I Всеукраїнському Селянському З'їзді (15 червня 1917 р.).

Після проголошення автономії (I Універсал 10 червня 1917 р.) УЦР обрала Генеральний секретаріат – автономний уряд України, який складався з восьми секретарств.

Тимчасовий Уряд Росії “Постановою” 16 липня 1917 р. вирішив: “призначити як вищий орган керування крайовими справами на Україні окремий орган – Генеральний секретаріат, склад якого буде визначено урядом у згоді з УЦР”.

Після визнання УЦР Тимчасовим Урядом (II Універсал) її доповнено представниками, обраними на I Всеукраїнському Робітничому З’їзді 24 липня – 27 липня 1917 р. (100 чоловік).

При кінці липня 1917 р. УЦР нараховувала формально 822 депутатів (за інформацією П.Христюка; за даними мандатної комісії VI Загальних зборів

З ініціативи УЦР у Києві відбувся з 21 вересня по 28 вересня 1917 З’їзд народів Росії.

Після захоплення більшовиками влади в Росії УЦР проголосила Українську Народну Республіку з визначеною територією у федеративних зв’язках з Росією (III Універсал – 20 листопада 1917 р.). Одночасно УЦР затвердила закон про вибори до Установчих Зборів України та ряд інших законів. УЦР мала за собою більшість населення України, як це показали вибори до Всеросійських Установчих Зборів 25 листопада 1917 (українські партії здобули 75 % голосів, більшовики – тільки 10 %).

Вже з кінця листопада 1917 більшовики готували захоплення влади в Україні. Після невдалого повстання в Києві більшовицький уряд Росії 17 грудня 1917 вислав Україні ультиматум, який УЦР відкинула, і тоді більшовицька армія почала наступ на Україну. Скликаний до Києва 17 грудня 1917 З’їзд Рад Селянських, Солдатських і Робітничих Депутатів висловив “цілковите довір’я і свою рішучу підтримку УЦР”. Більшовицькі депутати переїхали до Харкова, де 25 грудня 1917 створили ворожий до УЦР і Генерального Секретаріату “Народний Секретаріат УНР”. Одночасно УЦР вислала делегацію на мирну конференцію з Центральними Державами у Бресті.

У розпалі боротьби проти більшовиків та змагань на мирних переговорах УЦР проголосила IV Універсалом (22 січня 1918 р., затверджений 24 січня 1918 Малою Радою) УНР самостійною і суверенною державою, а Генеральний Секретаріат перейменувала на Раду Народних Міністрів. Після цього УЦР ухвалила низку законів:

25 січня – про 8-годинний робочий день;

31 січня – про земельну реформу;

1 березня – про державний герб Української Народної Республіки;

2 березня – про грошову систему;

2 березня – про громадянство в УНР та територіально-адміністративний поділ України.

Найважливішим законодавчим актом УЦР було схвалення конституції УНР 29 квітня 1918, яка стверджувала республіканську форму держави з парламентарно-демократичним режимом. Законодавча влада в УНР мала перевагу над виконавчою. Головним законодавчим органом стверджувались Всенародні Збори України, які обирали Голову Всенародних Зборів.

Після підписання Берестейського миру 9 лютого 1918 року німецькі війська звільнили окуповані більшовиками українські землі, але одночасно

почався конфлікт між ними і УНР через втручання німців у внутрішні справи української держави.

Німецький озброєний відділ навіть вдерся 28 квітня 1918 на засідання УЦР і заарештував двох міністрів УНР.

29 квітня 1918 за підтримки німецьких військ відбувся переворот, який проголосив генерала П.Скоропадського гетьманом Української Держави. Своєю грамотою гетьман Скоропадський розпустив УЦР і Малу Раду, а видані ними закони скасував.

За весь час існування УЦР її головою був М. Грушевський, а у 1918 р. його заступниками були С. Веселовський, М. Шраг, А. Ніковський, Ф. Крижанівський, секретарями М. Єреміїв, М. Чечель, А. Постоловський, Я. Левченко, Є. Онацький, Л. Чикаленко. За час УЦР діяли уряди під проводом В. Винниченка (28 червня 1917 р. – 30 січня 1918 р.) і В. Голубовича (30 січня 1918 р. – 29 квітня 1918 р.).

Засідання УЦР (Малої Ради) відбувалися у будинку Педагогічного Музею на Великоволодимирській вулиці, а пленарні сесії УЦР у Троїцькому Народному Домі (театрі М. Садовського). Органом УЦР були “Вісті з Української Центральної Ради”; а уряду УНР “Вісник Генерального Секретаріату УНР” (виходив з листопада 1917 р.).

^[2] Гетьманат (Українська Держава) – назва гетьманського державного устрою, який існував в Україні у квітні-грудні 1918 р. Під час підготовленого з допомогою німецької окупаційної адміністрації перевороту генерала П.Скоропадського було ліквідовано Українську Народну Республіку, розігнано Українську Центральну Раду і скасовано мандати обраних демократичним шляхом на більшій частині території УНР депутатів Українських Установчих зборів. Розпочата УЦР підготовка до виборів припинилася, а її закон про відкриття з 12.05.1918 р. Установчих зборів втратив силу.

У день перевороту 26. 04. 1918 р. П.Скоропадський оголосив себе гетьманом і запровадив “Закони про тимчасовий державний устрій України”. Гетьман взяв на себе роль законодавця, яку Центральна Рада відводила Установчим зборам. Успіх перевороту забезпечила присутність півмільйонної німецько-австрійської армії. Універсал (“Грамота до всього українського народу”), оголошений одночасно із законами про тимчасовий державний устрій, містив обіцянку гетьмана видати найближчим часом закон про порядок виборів до Українського сейму (парламенту). Це була єдина згадка про парламент, яка не визначала співвідношення влади гетьмана і сейму. Проте назвати УД монархией не можна з двох причин. По-перше, гетьман та його чиновники на місцях цілком залежали від німецько-австрійської військової адміністрації. По-друге, за стінами гетьманського палацу вирувало життя, в якому прийняті закони не діяли. У нелегальних, часом напівлегальних умовах відбувалися з’їзди і конференції політичних партій. Нагромаджений у суспільстві революційний потенціал відновлювався в міру того, як розгорталася підпільно-партизанська боротьба з окупаційними військами.

Австро-німецькі війська досить швидко відчули себе в українських містах і селах небезпечніше, ніж на фронті. П.Скоропадський оголосив про скасування усіх законів Тимчасового уряду і Центральної Ради – одночасно пообіцяв жжити заходів до викупу земель великих власників за справжньою вартістю з метою наділення ділянками малоземельних хліборобів. На практиці, однак, відбулася реставрація поміщицького землеволодіння.

З допомогою окупаційної армії у селян відбирали землю і майно, передали їм земельними комітетами. Поміщики одержали право викликати для охорони маєтків військові команди. У липні 1918 прийнято закон “Про заходи боротьби з розрухою сільського господарства”.

Губернським земельним комісіям надавалося право видавати обов’язкові постанови про примусове використання живого і мертвого реманенту власників, котрі “не вповні використовують його у власних господарствах”. Отже, селянські господарства фактично віддавалися у розпорядження поміщиків. Організатори страйків на польових роботах підлягали тюремному ув’язненню. У травні 1918 в Києві відбувся з’їзд представників промисловців, фінансистів і поміщиків, який утворив представницький орган – Раду промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства (Протофіс). Під його тиском гетьманський уряд перейшов у наступ на робітничий клас з метою знищити поступки, завойовані в революційну добу. Німеччина і Австро-Угорщина уклали з Українською Державою угоди на поставку великої кількості продовольства. Але селяни не бажали віддавати поміщикам землю, а державі – свою продукцію. В Україні розгорнулася справжня війна селян з окупантами і гетьманською адміністрацією.

Політичні партії, яким не було місця у будованій Гетьманом державі, прагнули надати стихійній боротьбі тривку організаційну основу. Найбільш активну участь у ній брали більшовики, російські та українські ліві есери. У липні-серпні відбувся загальний страйк залізничників. Страйкували 200 тис. осіб. Провал соціально-економічної політики гетьманського уряду пояснювався як антидемократичною основою режиму, так і цілковитою залежністю П.Скоропадського від кайзерівської воєнної адміністрації. Однак у галузі національно-культурної політики гетьман досяг певних здобутків. Як нащадок козацького роду, П.Скоропадський вважав відродження національних традицій державною необхідністю. Він виявив велику наполегливість у спробах за короткий строк українізувати державний апарат, який складався переважно з колишніх царських чиновників-українофобів. Було прийнято закон про обов’язкове вивчення української мови та літератури, а також історії та географії України в середній школі, створено до півтори сотні українських гімназій. Почалося заснування українських університетів. При російськомовних університетах відкривався комплекс українознавчих кафедр мови, літератури, історії, права. У листопаді 1918 гетьман оголосив про утворення Української академії наук і призначив своїм наказом перших 12 академіків. Були організовані Національна бібліотека України, Національний архів України, Національна галерея мистецтв, Український історичний музей, Український національний театр. Можливості проведення УД зовнішньої політики обмежувалися об’єктивними причинами: світовою війною і залежністю України від Німеччини та її союзників. Антанта із зрозумілих причин ставилась до України вкрай вороже. Тим не менше, П.Скоропадський проводив активну зовнішню політику. Зокрема, чинив тиск на Румунію, яка анексувала Бессарабію і Підляшшя, старовинні українські землі, окуповані Німеччиною та Австро-Угорщиною.

Восени 1918 послано дипломатичні місії до Фінляндії, Швейцарії і скандинавських країн. Влітку 1918 становище УД погіршилося. Утворився Український національний союз-антигетьманський блок політичних партій, який заявив, що виступатиме за встановлення в Україні законної влади, відповідальної перед парламентом, обраним на демократичних засадах.

Поразка Німеччини у світовій війні остаточно підірвала позиції гетьмана. У ніч на 14.11.1918 року в Києві відбулося таємне засідання Національного союзу, на якому постав верховний орган відновленої УНР – Директорія. За місяць Директорія УНР встановила контроль над усією Україною. В ніч на 14.12. 1918 р. у Києві підняли повстання партійні бойові дружини. Гетьман зрікся влади і незабаром виїхав до Німеччини. УД перестала існувати.

^[3] Директорія Української Народної Республіки – найвищий орган державної влади Української Народної Республіки, створений в листопаді 1918 р.

Наприкінці квітня, розпустивши Українську Центральну Раду та проголосивши Українську Державу, до влади прийшов обраний 29.04.1918 р. на з'їзді Земельних Власників (н. назва -Хліборобський Конгрес) гетьманом України П.Скоропадський. Незабаром проти дій гетьманської адміністрації розгорнувся опозиційний рух політичних партій просоціалістичної орієнтації, які в травні 1918 р. утворили Український Національний Державний Союз (згодом - Український Національний Союз). 13. 11. 1918 р. у Києві відбулося таємне засідання Українського Національного Союзу, на якому розглядалося питання про повстання проти П. Скоропадського. Учасники зборів, в яких брали участь представники українських політичних партій, Селянської Спілки, профспілки залізничників та командування Січових Стрільців, ухвалили розроблений Повстанчим оперативним штабом план збройного виступу. Присутні відхилили ідею негайного відновлення Української Народної Республіки і вирішили визначити форму державного правління після усунення від влади гетьмана.

Для керівництва антигетьманським повстанням було створено тимчасовий верховний орган – Директорію УНР. До складу Директорії увійшли В. Винниченко (УСДРП) – голова, члени – С. Петлюра (УСДРП), О. Андрієвський (УПСС), Ф. Швець (Селянська Спілка) і А. Макаренко (безпартійний, від профспілки залізничників). Обраний заочно С. Петлюра був затверджений Головним Отаманом Армії УНР. Приступивши до виконання своїх обов'язків, Директорія створила тимчасовий уряд – Раду завідуючих державними справами та Військовий Революційний Комітет (М. Авдієнко, В. Чехівський, А. Пісоцький, З. Висоцький, М. Галаган, Н. Загородній і М. Марченко). Протигетьманське повстання було прискорене проголошенням П. Скоропадським 14. 11. 1918 р. федеративної спілки з майбутньою небільшовицькою Росією. 15. 11. 1918 р. члени Директорії виїхали у Білу Церкву, місце розташування своєї основної військової сили – Січових Стрільців.

Днем раніше туди прибув С. Петлюра. 16. 11. 1918 р. відділи Січових Стрільців зайняли Білу Церкву та Фастів і виступили в напрямку Києва. 18. 11. 1918 р. відбувся Мотовилівський бій, в якому гетьманські формування були розбиті. 20 – 21. 11. 1918 р. республіканські війська, підійшовши до Києва, розпочали його облогу. На бік Директорії масово переходили гетьманські частини, дислоковані в різних районах України, та приєднувались численні повстанські загони на чолі з отаманами Зеленим, М. Григор'євим, Ангелом та ін. Загальна чисельність військових з'єднань, які підпорядковувались наказам Директорії, в грудні 1918 р. становила більше 100 тис. чол. (за деякими даними – бл. 300 тис. чол.). Наприкінці листопада – поч. грудня 1918 р. Армія Української Народної Республіки

контролювала майже всю територію України. Після укладення Директорією угоди про нейтралітет з командуванням німецьких військ в Україні 12. 12. 1918 р. частини Армії УНР розпочали загальний штурм Києва. В результаті дводенних запеклих боїв з противником відділи Січових Стрільців і Дніпровська дивізія здобули місто. 14. 12. 1918 р. гетьман України П. Скоропадський зрікся влади, передав управління країною Раді Народних Міністрів і вийшов за кордон. 19.12.1918 р. Директорія УНР урочисто в'їхала до Києва.

26. 12. 1918 р. було проголошено відновлення УНР і призначено перший уряд на чолі з В. Чехівським – Раду Народних міністрів УНР. За дорученням Директорії уряд скасував гетьманське законодавство і відновив дію законів УНР, ухвалив нові законодавчі акти – про передачу поміщицької землі селянам без викупу; закон про автокефалію Української Православної Церкви (01. 01. 1919 р.), закон про скликання Трудового Конгресу України (05. 01. 1919 р.) та ін. Після проголошення 22. 01. 1919 р. на Софіївському майдані у Києві Акту Злуки Західноукраїнської Народної Республіки і УНР до складу Директорії УНР увійшов Є.Петрушевич. Сесія Трудового Конгресу, який виконував роль парламента об'єднаної України, враховуючи загострення воєнно-політичної ситуації в державі, тимчасово передала всю законодавчу, виконавчу і судову владу Директорії УНР. Голові Директорії доручили здійснювати функції глави держави.

З поч. 1919 р. Директорія вимушена була діяти в надзвичайно складних внутрішніх і зовнішніх умовах. Молода українська держава знаходилась в кільці ворожих сил, найнебезпечнішими серед яких були більшовики, денікінці та війська Антанти. Ще наприкінці листопада – на поч. грудня 1919 р. радянська Росія без оголошення війни розпочала воєнну агресію проти України (див. українсько-більшовицька війна 1917-1921 рр.). 16. 01. 1919 р. після тривалих безплідних намагань прокомуністично настроєних діячів УНР (В.Винниченко, В. Чехівський, М. Шаповал та ін.) дипломатичними засобами порозумітися з Москвою, Директорія УНР оголосила війну РСФРР. Незважаючи на героїчну боротьбу республіканських військ проти частин Червоної армії у Лівобережній Україні, 05. 02. 1919 р. більшовики захопили Київ. Директорія УНР і уряд, залишивши столицю, були змушені змінювати місце перебування в залежності від воєнної ситуації.

Прагнучи ліквідувати хоча б один з фронтів, більшість членів Директорії виступила за переговори з командуванням військ Антанти, які в цей період займали майже всю територію півдня України. Не погоджуючись з цим рішенням, 11. 02. 1919 р. (за іншими даними – 10. 02. 1919 р.) В.Винниченко вийшов зі складу Директорії. Головою став С.Петлюра. 13. 02.1919 р. у Вінниці був створений новий уряд на чолі з С. Остапенком. Однак, незважаючи на поступки Директорії на переговорах з представниками французького командування в Одесі і Бірзулі, досягти компромісу з Антантою щодо умов надання Армії УНР матеріально-технічної допомоги не вдалося.

Після евакуації в квітні військ Антанти з території України Директорія у Рівному створила уряд під проводом Б. Мартоса. 04. 05. 1919 р. зі складу Директорії вийшов О. Андрієвський, який підтримав спробу державного перевороту, очоленого отаманом В. Оскілкою. В червні 1919 р. під натиском більшовицьких військ Директорія була змушена переїхати до Кам'янця-Подільського. До її складу входили С. Петлюра, А. Макаренко,

Ф. Швець і С. Петрушевич. Останній займався справами тільки Галичини. 27. 08. 1919 р. Директорією було проведено нову реорганізацію уряду. Його очолив Іс. Мазепа.

На протязі літа-осені 1919 р. Директорія робила спроби стабілізувати воєнно-політичну ситуацію в Україні. Проте відкрита агресія кількох іноземних держав та неприхильне ставлення деяких лідерів Антанти до незалежності УНР на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. звели нанівець ці намагання. 15. 11. 1919 р. (за іншими даними – 14. 11. 1919 р.) на спільній нараді членів Директорії та уряду УНР було прийнято рішення про скасування повноважень Ф. Швеця і А. Макаренка, які виїжджали для проведення роботи за кордон. У постанові наради визначалося, що на час їх відсутності “керування справами Республіки покладається на Голову Директорії пана Головного Отамана Симона Петлюру, який іменем Директорії затверджує всі закони і постанови, ухвалені Радою Народних Міністрів”. Правовий статус існування Директорії як найвищої влади в УНР у складі однієї особи регулював закон “Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці”, ухвалений урядом 12. 11. 1920 р. На основі цього закону Директорія УНР в особі Голови Директорії мала затверджувати ухвалені Державною Народною Радою закони; затверджувати прийняті Радою Народних Міністрів призначення та звільнення; ухвалені Державною Народною Радою умови з іноземними державами та ін. Закон передбачав, що при неможливості виконання Головою Директорії своїх обов’язків, влада передавалася заступникові Голови Державної Народної Ради, а до її скликання – Колегії (мала складатися з трьох членів: голови Ради Народних Міністрів, порядкуючого у Найвищому суді УНР і представника всіх політичних партій). До початку роботи Колегії Голову Директорії заступав у випадку необхідності Голова Ради Народних Міністрів. Наприкінці 1920 р. Директорія УНР втратила контроль над територією України і С. Петлюра був змушений емігрувати. Після загибелі 25. 05. 1926 р. С. Петлюри у Парижі верховну владу в УНР перейняв тодішній голова уряду УНР за кордоном А.Лівицький.

^[4] Брестський мир 1918 р. (Берестейський мир) – мирний договір між Українською Народною Республікою, з одного боку, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією, з другого, підписаний 27. 01 (09. 02) 1918 р. у Бресті (Бересті, Брест-Литовську). Поштовх для початку переговорів про мир з Центральними державами дали більшовики. 20. 11. (03. 12) 1917 р. у штабі німецьких військ у Брест-Литовську вони вступили у переговори з представниками австро-німецького блоку. 02 (15).12 було підписано угоду про перемир’я строком на 28 днів. Переговори про укладання мирного договору між Радянською Росією і Німеччиною та її союзниками почались 09 (22). 12. 1917 р. у Бресті. Більшовицька делегація (голова А. Іоффе) на початку переговорів заявила, що вона представлятиме інтереси всіх народів колишньої Російської імперії. 21. 12. 1917 – 03. 01. 1918 р. Українська Центральна Рада направила на переговори українську делегацію. До складу делегації УНР, яку було обрано на нараді представників керівництва Української Партії Соціалістів-Революціонерів і Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії, входили В.Голубович (голова), М.Полоз, М.Любинський, О.Севрюк, М.Левитський. Напередодні

від'їзду делегація отримала докладне роз'яснення позиції України на переговорах М.Грушевського.

Делегація повинна була домагатися включення до складу УНР українських земель, що знаходились під владою Австро-Угорщини (Східної Галичини, Буковини і Закарпаття), а також земель, які належали до війни Російській імперії (Холмщина, Підляшшя і Посяння). У випадку відмови Австро-Угорщини передати окуповані нею землі, делегація мала вимагати створення з них окремого коронного краю з найширшою автономією. На переговорах у Бресті Німеччину представляли державний секретар закордонних справ Р. фон Кюльман, начальник штабу східної групи військ ген. М.Гофман, Австро-Угорщину – міністр закордонних справ граф О.Чернін граф Чакі, Туреччину – посол у Берліні Ібрагім Гакі і державний секретар Ахмет Мессімі-Бей; Болгарію – міністр юстиції Попов і ген. П.Ганчев (пізніше Попова заступив голова Ради Міністрів Болгарії В. Радославов). 25. 12. (06. 01). 1918 р. українська делегація, яку нотою делегацій чотирьох союзних держав було визнано “самостійним і повноважним представником УНР”, підключилася до переговорів. Питання про долю Східної Галичини, Буковини і Закарпаття на вимогу делегації Австро-Угорщини було знято з обговорення. Холмщину, Підляшшя і Посяння було визнано за землі, які повинні увійти до складу УНР. 05 (18). 01. 1918 р. на пропозицію російської делегації у переговорах було зроблено перерву на десять днів. 07 (20). 01. 1918 р. виїхала до Києва і українська делегація.

Після проголошення в ніч з 11 на 12. 01.(24 на 25. 01).1918 р. IV Універсалу Української Центральної Ради, члени української делегації повернулися до Бреста. На цей раз делегацію очолював О.Севрюк. Напередодні відновлення переговорів російська делегація (голова Л.Троцький)17 (30) 01.1918 р., мотивуючи зміною внутрішньополітичної ситуації в Україні і присутністю на переговорах представників харківського більшовицького уряду (голова делегації Ю.Медведев), фактично відмовилася визнати повноваження делегатів УНР. Після ознайомлення учасників переговорів з текстом IV Універсалу УЦР 19. 01 (10.02). 1918 р. на пленарному засіданні всіх делегацій міністр закордонних справ Австро-Угорщини О.Чернін від імені Центральних держав зробив заяву про визнання Української Народної Республіки незалежною і суверенною державою. В ніч з 26 на 27. 01 (з 08. 02 на 09. 02) 1918 р. було укладено мирний договір між УНР і країнами Четверного союзу. Текст Б.м. складався з 10 статей. За умовами Б. договору кордони між Австро-Угорською імперією і УНР встановлювалися по лінії довоєнних кордонів Російської імперії та Австро-Угорщини. Кордон з Польщею мав проходити по лінії Тарноград-Білгород-Щебрешин-Красностав-Пугачів-Радин-Межиріччя-Сарнаки-Мельник-Високо-Литовськ-Кам'янець-Литовський-Пуржани-Вігоновське Озеро.

Для остаточного встановлення кордонів з Польщею створювалась мішана місія. Брестський договір передбачав врегулювання питання про звільнення окупованих областей, встановлення дипломатичних і консульських відносин: взаємну відмову від оплати військових податків і компенсації шкоди, заподіяної війною, повернення військовополонених та інтернованих цивільних осіб. Б. м. регулював господарські відносини і взаємний обмін товарів між Україною та країнами Четверного союзу. Додатковою умовою договору був пункт про надання Центральними державами збройної допомоги УНР у боротьбі проти більшовиків та позика

українському уряду в розмірі 1 млрд. крб. У Бресті була укладена також таємна декларація між УНР і Австро-Угорщиною, за умовами якої Східна Галичина і Буковина об'єднувалися в один коронний край. Проте 04. 07. 1918 р. Австро-Угорщина анулювала таємну декларацію, мотивуючи це тим, що Україна не передала обумовленої Б.м. кількості збіжжя. Насправді таке рішення було прийняте під тиском польських політичних кіл. Укладення Б.м. стало блискучою перемогою молоді української дипломатії та першим актом визнання України як незалежної держави у новітній час.

^[4] Кавалерідзе Іван Петрович (14. (26). 04. 1887 – 03. 12. 1978 рр.) – відомий український скульптор, кінорежисер, драматург. Народився на хуторі Ладанському Роменського повіту (тепер Сумська обл.). У 1907-1909 рр. навчався у Київському художньому училищі, в 1909-1910 рр. – у Петербурзькій АН І.Гінцбурга. В 1910-1911 рр. вдосконалював художню майстерність у приватній студії Н. Аронса у Парижі.

В творчому доробку Кавалерідзе – скульптурний портрет Ф.Шаляпіна (1909), пам'ятники – княгині Ользі у Києві (1911; зруйнований у 1934), Т. Шевченку в Ромнах (1918), Полтаві (1925), Сумах (1926), Г.Сковороді в Лохвиці (Полтавська обл., 1922), Києві (1977), проект пам'ятника Ярославу Мудрому (1944-1960); композиції “А. Бучма в ролі М. Задорожного” (1954), “Прометей” (1962); “Лев Толстой” (1965) та ін. Діяльність у кіно розпочав у 1911 р. Працював художником, сценаристом і режисером на Одеській (з 1928 р.) і Київській (1934-1941 рр.) кіностудіях. З 1957 р. – режисер-постановник на Київській кіностудії ім. О. Довженка. Неодноразово за свою творчість звинувачувався у націоналістичному ухилі. Як кінорежисер І.П. Кавалерідзе поставив фільми “Злива” (1929), “Перекоп” (1930), “Коліївщина” (1933), “Прометей” (1936), “Запорожець за Дунаєм” (1937), “Григорій Сковорода” (1958), “Повія” (1961; за твором П. Мирного). Автор п'єс “Вотанів меч” (1966), “Перша борозна” (1969).

^[5] Керенський Олександр Федорович (22. 04 (04. 05). 1881 – 11. 06. 1970 рр.) – російський політичний і державний діяч, глава Тимчасового Уряду (1917). Народився у Сибірську, В 1904 рзакінчив юридичний ф-тет Петербурзького ун-ту, працював адвокатом. У 1912-1917 рр.– депутат IV Державної Думи, де входив до фракції трудовиків, а згодом і очолив її. Після Лютневої революції 1917 р. в Росії – заступник голови виконкому Петербурзької Ради. 02 (15). 03. 1917 р. увійшов до складу Тимчасового Уряду, де займав пости міністра юстиції (березень-травень 1917 р.), воєнного і морського міністра (травень-вересень), з 08 (21). 07 – міністр-голова (прем'єр-міністр).

Після розгрому корніловщини 30. 08 (12. 09) призначений верховним головнокомандуючим. Намагався маневрувати між різними політичними силами з метою збереження Російської імперії. До революції виступав проти національної політики царизму і переслідують української мови. Однак до розгортання на поч. 1917 р. національно-визвольного руху в Україні поставився негативно. В червні 1917 Керенський, будучи військовим міністром, заборонив проведення Другого Всеукраїнського Військового з'їзду. 29-30.06 (12-13. 07). 1917 р. очолював російську делегацію (М.Терещенко та І.Церетелі) на переговорах з представниками Української Центральної Ради та Генерального Секретаріату у Києві. Російська

делегація зобов'язалася визнати Центральну Раду державним органом влади в Україні. Проте вже 03 (17). 08. 1917 р. Керенський видав Тимчасову інструкцію для Генерального Секретаріату, яка значно обмежувала автономні права України. Керенський неодноразово у своїх публічних промовах звинувачував українських державних діячів у “розвалі Росії”. Після жовтневого перевороту у Петрограді виїхав на Дон. У 1918 р. емігрував до Франції, З 1940 р. жив у США. В еміграції займався політичною діяльністю. Відстоював ідею побудови демократичної Росії на федеративних засадах. Помер у Нью-Йорку.

^[6] Ващенко Григорій Григорович. Народився 23 квітня (13-го за старим стилем) 1878 р., – у с. Богданівка Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині – Прилуцький район Чернігівської області).

У 1888 – 1898 рр. – вчиться у Роменській духовній школі та Полтавській духовній семінарії. “Моїми молодшими товаришами у семінарії були Симон Петлюра і Володимир Щепот'єв, що потім був професором і відомим ученим-літературознавцем, членом СВУ, засудженим 1930 р.” “Серед семінаристів тоді панували українські національні настрої”. Звинувативши інспектора семінарії архімандрита Агапіта в підтримці доносництва, був не допущений через його втручання до вступу в Київську духовну академію, а відтак розпочав трудовий шлях на учительській ниві.

1898 р., жовтень – 1899, р. липень – учитель (за іншими даними – помічник учителя) Блотницької земської початкової школи у Прилуцькому повіті. 1899 – 1903 рр. – вчиться на словесному відділі Московської духовної академії, де був активним членом українського гуртка, брав участь в організації шевченківських свят. Одержав ступінь кандидата богослов'я за працю “Учення Гартмана про світовий моральний лад”. У 1903 – 1904 рр. учительє у Полтавській єпархіальній жіночій школі та вчительській школі на Шведській Могилі. Згодом – викладач російської та церковнослов'янської мови в Кутаїському духовному училищі. 1905 р., жовтень – 1906 р. – викладач російської мови Полтавського комерційного училища. 1906 р. – за опублікування у газеті “Полтавщина” інформації про урядові розправи над селянами “мені довелося у 1906 р. виїхати на північ у місто Тихвін”. З жовтня 1906 по жовтень 1909 р. працював учителем російської та церковнослов'янської мови в Тихвінському духовному училищі. У жіночій гімназії цього ж міста в 1906– 1908 рр. викладав цивільну історію, а в 1912 – 1913 рр. – російську літературу. З вересня 1911 по вересень 1912 р. – викладач російської мови в Тихвінському приватному реальному училищі. У названих навчальних закладах цього міста у різні роки викладав також історію Росії, грецьку мову. 1912 р., вересень – 1913 р., березень – вчителювання у духовному училищі в м. Тульчині на Поділлі, де викладав грецьку мову, російську мову та історію. Вів також уроки російської літератури в місцевому єпархіальному жіночому училищі. З березня 1913 р. – викладач латини в Роменському духовному училищі. В цьому ж навчальному році викладав російську мову в Роменському комерційному училищі. Вчителював також у жіночій гімназії цього міста.

У 1917 р. – після Лютневої революції найактивніше працює на ниві підготовки кадрів українського вчительства (“читає лекції на курсах учителів у Прилуках, Ромні, Хоролі”). Переживає найбільшу радість з приводу проголошення української державності. 1917 р., серпень – у виступі на Другому Всеукраїнському вчительському з'їзді першим порушив питання про за-

снування української Академії Педагогічних наук. 1917 р., вересень – призначений викладачем педагогіки і психології (з 1918 р. – доцентом) Полтавського учительського інституту (невдовзі – ІНО). Паралельно – до літа 1920 р. – директор учительської семінарії на Шведській Могилі. “В семінарії я чітко провадив українську національну лінію”. 1919 р., серпень – був заарештований як український націоналіст у часі захоплення денкінцями Полтави. Від розстрілу, неминучість якого вже було вирішено, був порятований завдяки заступництву одного з впливових освітянських керівників та взятий “на поруки”. 1919 – 1920 рр. – редактор журналу “Українська культура”. 1921 – 1923 рр. – керівник організованого ним навчального закладу для підготовки українських учительських кадрів – трирічних педагогічних курсів ім. Б. Грінченка в с. Біликах Кобеляцького повіту Полтавської губернії, куди було перенесено з Полтави згадану учительську семінарію.

Попри великий успіх школи на виставці педагогічних навчальних закладів (влітку 1923 р.), Г. Ващенко став жертвою цькування з боку політичних ортодоксів, зазнав судової погрози і змушений був залишити Білики. Фактично вже з 1922 р. він – викладач факультету соціуму Полтавського ІНО, а з 1923 р. – керівник педагогічної комісії цього закладу. 1925 – комісія народного комісаріату освіти УСРС присвоює Г. Ващенку звання професора; він стає керівником кабінету соціальної педагогіки, невдовзі – завідувачем кафедри педагогіки Полтавського ІНО. 1929 р. – публікує книгу “Загальні методи навчання” – “підручник для педвузів”, згодом потрактований як “націоналістичний”. 1933 р. – “В кінці 1933 р. я несподівано для себе був обвинувачений в буржуазному націоналізмі і, як “ворог народу”, звільнений з інституту”. Формально Г. Ващенко інкримінували “шкідництво” у формі ... байдужості щодо реагування на “основоположні” партійні постанови з питань педагогіки. Відомі свідчення як про контакти педагога з особами, що проходили у сфабрикованій НКВС справі СВУ, так і про буцімто його членство в СВУ, що 1941 – 1943 – як редактор газети “Голос Полтавщини” (хоча своє прізвище на ній не позначав) перебуває на такому ж становищі, що й такі відомі редактори українських газет тодішньої окупаційної пори, як видатні письменники І. Багрянний чи У. Самчук. Усі вони видавали газети не для окупантів, а для духовно-інформаційних потреб українського народу, що мусить, зрештою, звільнитися як від російського більшовизму, так і від німецького нацизму. Працює над темами “Освіта на Україні за часів більшовизму” та “Вплив большевизму на психіку українського народу”. У 1943 р. разом з родиною виїздить з Полтави до Києва, а звідти “після великих біженських пригод” (у Галичині багато діяв, заявляв про героїчну боротьбу УПА, звиятягою якої назавжди захопився), прибуває у 1945 р. до Німеччини. “В 1944 р. в Австрії почав працю над підручником з педагогіки”.

1945, вересень – обіймає посаду професора педагогіки та психології філософського факультету Українського Вільного Університету в Мюнхені (заява про це датована 4 вересня 1945 р.). 1946 – вихід друком у Мюнхені праці “Виховний ідеал”. 1949, кінець року – обраний на посаду ректора Богословсько-педагогічної академії, створеної Українською автокефальною православною церквою у Мюнхені. Архівні дані засвідчують, що діяла Академія вже у Різдвяні дні 1950 р. В 1952 р. у Лондоні побачила світ перша частина праці “Виховання волі і характеру”, що була написана у відповідь на запити української національно свідомої молоді. 1957 р. – видає

брошуру “Проект освіти в самостійній Україні” та другу частину книги “Виховання волі і характеру”. Активно публікується в емігрантській українській пресі (“Авангард”, “Визвольний шлях”, “Український самостійник”, “Шлях перемоги”, “На варті” тощо). 1967 р., 2 травня – на 90-му році життя Г. Ващенко помер. 5 травня його було поховано на цвинтарі Вальдфрідгоф у Мюнхені.

⁷¹Базильський Гаврило Макарович (25 березня 1880 р. – 17 жовтня 1937 р.) – генерал-хорунжий Армії Української Народної Республіки. Походив з селян села Соколівка Уманського повіту Київської губернії. Склав іспити на звання однорічника у Золочівській гімназії (Харківська губернія). 30 вересня 1900 року вступив на військову службу однорічником 2-го розряду до 175-го піхотного Батуринського полку. 4 вересня 1901 року складав вступні іспити до Чугуївського піхотного юнкерського училища, але невдало. 3 вересня 1902 року склав іспити успішно, проте не пройшов за конкурсом. 17 жовтня 1902 року був зарахований до училища поза штатом.

22 квітня 1905 року закінчив Чугуївське піхотне юнкерське училище за 2-м розрядом, вийшов підпоручиком до 200-го піхотного резервного Іжорського полку (с. Медвежий Стан під Санкт-Петербургом). У 1911 році був переведений до 74-го піхотного Ставропольського полку (Кам'янець-Подільський, згодом – Умань).

З початком Першої світової війни був переведений до 258-го піхотного Кишинівського полку, який розгортався з кадрів 74-го Ставропольського. У складі полку під час боїв був контужений та поранений. Командував ротою протягом 7 місяців, виконував обов'язки помічника командира полку з господарчої частини протягом 11 місяців. З 12 березня 1917 року – виконувач обов'язків командира 258-го піхотного Кишинівського полку (затверджений на цій посаді наприкінці червня 1917 року). 16 червня 1917 року дістав звання полковника. За Першу світову війну нагороджений орденом Святого Георгія IV ступеня, Георгіївською зброєю, солдатською відзнакою Святого Георгія IV ступеня з лавровою гілкою, всіма бойовими орденами до Святого Володимира III ступеня з мечами та биндою. Мав блискучі атестації начальства.

У 1917 році став ініціатором українського військового руху у 65-й піхотній дивізії, до складу якої входив 258-й Кишинівський полк. Влітку організував український курінь у складі свого полку, в кінці 1917 року українізував дивізію та у березні 1918 року передав її у розпорядження української військової влади, вивівши з Румунського фронту до Умані (до місця формування у 1914 році). До червня 1918 року – виконувач обов'язків начальника 65-ї піхотної дивізії Армії Української Держави. З 1918 року – командир 42-го (згодом 32-го) пішого Сумського полку (колишнього 258-го Кишинівського) 11-ї пішої дивізії Армії Української Держави. З грудня 1918 року – начальник 11-ї пішої кадрової дивізії.

З 11 червня 1919 року – начальник 8-ї Запорізької дивізії. У грудні 1919 року був інтернований поляками. У травні-липні 1920 року – командувач Запасових військ Армії УНР, що були переформовані у 1-шу Кулеметну дивізію, був начальником цієї дивізії. З 5 жовтня 1920 року – генерал-хорунжий. З 12 жовтня 1920 року – начальник 1-ї Запорізької стрілецької дивізії Армії УНР.

Помер 17 жовтня 1937 року та похований у місті Каліш (Польща).

[8] Греков (Греків) Олександр Петрович (21. 11. 1875 р. – 8 грудня 1958 р.) – український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР.

Народився в с. Сопич Глухівського повіту.

Освіту набув на юридичному факультеті Московського університету та академії Генштабу, генерал-майор російської армії.

В 1917 р. – начальник штабу Київської військової округи.

У 1918 р. – командир Сердюцької дивізії.

Наприкінці 1918 – на початку 1919 р. – міністр військових справ УНР, перший Наказний отаман Армії УНР.

09. 06. 1919 р. призначений головнокомандувачем Української Галицької Армії.

В еміграції жив у Австрії.

1948 р. заарештований СМЕРШем у Відні і засуджений до 25 років ув'язнення.

У 1956 р. повернувся до Австрії де й помер.

[9] Янчевський Микола Миколайович. Народився 4 грудня 1875 р. у м. Ямпіль (тепер Сумської області). У 1898 р. закінчив Чугуївське піхотне юнкерське училище. Служив у 165 Луцькому полку. У роки I Світової війни командував батальйоном, піхотним полком. Нагороджений Золотою Георгієвською зброєю. Засновник Одеської Гайдамацької школи. За Директорії начальник інспекторського відділу штабу 6-ї січної дивізії. Генерал-хорунжий. Помер 1934 р. у Гарнові.

[10] Сварика Василь Михайлович. Народився 1 березня 1875-р. в с. Салогубівка Роменського повіту. Український військовий діяч, генерал-значковий. Закінчив Михайлівське артилерійське училище, Михайлівську артилерійську академію. У роки Першої світової війни – командир 5-ї батареї 42-ї гарматної бригади Південно-Західного фронту, полковник (1915). В українській армії-з 1918 р. Обіймав посаду інспектора артилерії Запорозької дивізії.

За Гетьманату – командир 39-го легкого гарматного полку, начальник артилерії Чорноморського коша. Під час антигетьманського повстання перейшов на бік Директорії УНР. У 1919 р. призначений начальником Головного артилерійського управління, водночас лектор Кам'янець-Подільської юнацької школи.

У травні 1919 р. Сварика потрапив у польський полон. Після звільнення служив у Генеральному штабі Армії УНР, начальник гарматної управи Генерального штабу. У період боїв Армії УНР на більшовицькому фронті в липні-листопаді 1920 р. очолював Головне артилерійське управління Військового міністерства. Після інтернування українських військ у Польщі перебував у таборі Каліша. Дальша доля невідома.

[11] Остряньський Микола Максимович. Народився 24 лютого 1867 р. в Конотопі. Закінчив Володимирський Київський кадетський корпус, Михайлівське артилерійське училище. Командир 137-го піхотного Ніжинського полку в Рязані. Генерал-майор. В українському війську 1918 р. член Військово-наукового комітету Генштабу, командир 8-ї пішої дивізії в Черкасах.

^[12]Масляний Антон Павлович. Народився 17 січня 1865 р. в с. Кириківка (тепер Великописарівського р-ну Сумської обл.). Закінчив Одеське піхотне юнкерське училище, академію Генштабу. У роки I Світової війни – вартовий генерал штабу Південно-Західного фронту, генерал-майор. В українській армії з 1918 р. за Гетьманату пом. Нач. Генштабу. З 1919 р. у штабах Армії УНР. Помер 1934 р. у Варшаві.

^[13]Ліницький Олександр Іванович. Народився 15 листопада 1871 р. в Охтирці. Після закінчення 2-ї Харківської гімназії навчався у Николаївському кінному училищі, академії Генштабу. Офіцер 28-го драгунського Новгородського полку. Командир ескадрону. В роки I Світової війни начальник штабу Кавказького кінного корпусу, генерал-майор. У 1918 р. в армії Української Держави командир окремої Катеринославської кінної бригади. З 1919 р. в Збройних Силах “Півдня Росії”.

^[14]Володченко Микола Герасимович. Народився 20 листопада 1862 р. в м. Глухові. Організатор української армії. Військове звання – генерал-лейтенант російської армії. Освіту одержав у Михайлівському артилерійському училищі в 1883 р. та Николаївській академії Генштабу в 1892 р. За бойові заслуги нагороджений золотою зброєю (1906). Після закінчення війни 27. 10. 1905 р. призначений начальником штабу Заамурського округу Окремого корпусу прикордонної охорони. У роки I Світової війни, під час прориву австро-нім. військ ген. А. фон Макензена, у квітні 1915 р., очолив збірний кав. корпус 3-ї армії (7-а, 16-а кав. і 2-а збірно-козацька дивізії).

Після виступу ген. Л. Корнілова змінив ген. Ф. Огородникова на посаді головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту. Після приходу до влади більшовиків увійшов до складу фронтового Комітету порятунку революції. 5 листопада в Бердичеві підписав угоду з Центральною Радою, за якою передав під її управління тиліві райони фронту. Виїхав до Одеси. Емігрував на Далекий Схід. В травні 1945 р. жив у Харбіні.

^[15]Литвиненко Іван Данилович. Народився 17 січня 1891 року в с. Хоружівка (тепер Недригайлівський район Сумської області). Закінчив училище в Смілому. Командир куреня 1-го Київського вартового полку. Помічник командира, командир 1-го Запорозького пішого полку ім. гетьмана П. Дорошенка. Полковник Армії УНР. Учасник I Зимового походу. Командир Збірного Запорозького кінного полку ім. Богдана Хмельницького. Командир Запорозької дивізії Армії УНР. Керівник української делегації на переговорах з П. Врангелем. Контррозвідник.

Призначений на посаду керівника розвідувального пункту у Могиляни (поблизу м. Острога), а з осені 1928 р. – у Рівне. У 1939 р. – радник Т. Боровця (Бульби). Начальник розвідки Крайового військового штабу УПА-Північ. Заарештований у 1946 р. Розстріляний у Київській тюрмі на початку 1947 р.

^[16]Букшований Микола Федорович (09. 03. 1892 р., с. Беседівка Роменського пов. Полтавської губ. (тепер Недригайлівського р-ну Сумської обл.) – після 22. 05. 1922 р.). Військовий і громадський діяч, журналіст; прапорщик 56-го Житомирського пішого ІІ Імператорської Величності князя Миколи Миколайовича полку (з 12. 07. 1915 р.), голова Йозефштад-

ського старшинського табору, член редакційної колегії рукописної газети “Наш голос” (Йозефів, 1917), голова Фрайштадської старшинської громади, хорунжий 4-ї сотні 4-го полку Сірої дивізії (1918), ад’ютант начальника штабу Сірої дивізії, голова інформбюро Сірої дивізії (до 16. 05. 1919 р.), старшина при українській місії у Польщі (весна 1920), секретар тижневика “Син України”.

Народився в сім’ї священика Федора Тимофійовича та Марії Петрівни Янівської. Закінчив духовну школу в Ромнах за першим розрядом (1907), 4 класи Полтавської духовної семінарії та 2 курси у Петербурзькому психоневрологічного інституту (мріяв стати психіатром). Але інститут не мав відстрочки від служби в армії, і Микола мусив йти до війська. Служив у Лейб-гвардії гренадерського полку (Петроград, осінь 1913 – осінь 1914). Закінчив Першу школу прапорщиків (Оранієнбаум, січень 1915). Відправлений до Галичини. На фронті з 12 травня 1915 року. 1 вересня 1915 р. потрапив в австрійський полон, в якому провів три роки (табори Йозефштадт у Чехії і Фрайштадт у Верхній Австрії). “Всі три роки прожив кращим академічним життям: знайомився з українським питанням і студіював модерні мови: англійську, німецьку та французьку, та громадянським – брав участь в українізації Йозефштадта”. У Фрайштадті був обраний головою комітету старшин, що взявся формувати Сіру дивізію. До серпня 1918 р. лишався у таборі – готував старшин до служби у дивізії. До України повернувся з черговою частиною сірожупанників у кінці серпня 1918 р. Восени 1918 р. звільнився зі служби. Поступив до Київського університету Святого Володимира. Під час антигетьманського повстання – голова інформаційного бюро Армії УНР на Чернігівщині та Полтавщині.

Під час катастрофи сірожупанників на Волині був забраний до польської неволі. “З польської неволі був звільнений у дні проскурівської катастрофи і знову побував на Волині...”, де під час бойових дій організував інформаційно-реєстраційне бюро при українській армії. Бажаючи допомогти землякам, які потрапили на чужині у тяжкі обставини, пішов на службу до Американського християнського молодіжного союзу (УМСА). 23 квітня 1922 р. одружився з дочкою письменника і лікаря УГА Модеста Левицького Галею. Знав європейські мови. Хотів вступити до Української Господарської Академії, але не був прийнятий.

(Інформацію надав Р. М. Коваль).

^[17]Гудимович Анастасія Михайлівна (17 жовтня 1899 р. – 28 серпня 1922 р.) – зв’язкова штабу Армії Української Народної Республіки.

Народилася в селі Вороніж (тепер Шосткинський район Сумської області) у сім’ї ремісника та козачки.

Навчалася у Київському університеті.

З 1917 р. активно включилася в українське громадське життя.

Згодом виконувала обов’язки сестри-жалібниці, зв’язкової та розвідниці при дивізії Сірожупанників, потім була зв’язковою штабу Армії Української Народної Республіки з повстанцями Шосткинщини, Глухівщини та Конотопщини.

В лютому 1922 року заарештована більшовицькою контррозвідкою, розстріляна 28 серпня 1922 року.

^[18]Тарасенко Марія Іванівна(30 березня 1902 р. – 28 серпня 1922 р.)

Народилася в селі Вороніж (тепер Шосткинський район Сумської області) у козацькій національно-свідомій родині. З 1917 р. активно включилася в українське громадське життя. Навчалася в 2-й українській гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства. У 1919 р. – активістка “Просвіти” у м. Кам’янець-Подільський. Учасниця української підпільної організації “Козацька Рада.”

В лютому 1922 року заарештована більшовицькою контррозвідкою, розстріляна 28 серпня 1922 року.

^[19]Дорошенко Дмитро Іванович. (1882 – 1951 рр.) – видатний український історик, громадсько-політичний і державний діяч, публіцист. Народився в м.Вільно (тепер Вільнюс, Литва). Походив з старовинного українського козацько-старшинського роду на Глухівщині, з якого вийшли два українські гетьмани – М.Дорошенко і П.Дорошенко. Навчався на історико-філологічному факультеті Варшавського, Петербурзького і Київського університетів. В 1903 р. очолював Українську студентську громаду в Петербурзі. Дуже рано розпочав політичну діяльність, спочатку як член Революційної Української Партії, а згодом – Товариства Українських Поступовців. Активно займався публіцистикою. З 1897 р. співпрацював з політичними виданнями в Галичині, в 1905-1907 рр. – з газетами і журналами національно-демократичного напрямку на Наддніпрянській Україні – “Рада”, “Украинский вестник”, “Украинская жизнь”, “Україна”. Певний час працював вчителем у середніх школах Києва і Катеринослава. В 1910-1914 рр. – редактор часопису “Дніпрові хвилі” у Катеринославі.

Під час першої світової війни обраний уповноваженим Всеросійського Союзу Міст на Південно-Західному фронті (з 1915), очолював відділ допомоги українцям на окупованих російськими військами землях Галичини і Буковини. В березні 1917 р. Дорошенко після реорганізації ТУП у Союз Українських Автономістів-Федералістів (з червня 1917 – Українська Партія Соціалістів-Федералістів) став членом цієї організації. З квітня 1917 р. входив до складу Української Центральної Ради. 22. 04. призначений Тимчасовим урядом крайовим комісаром Галичини і Буковини з правами генерал-губернатора. Після відступу 02. 08. 1917 р. російських військ з Галичини повернувся до Києва, наприкінці серпня 1917 р. йому було запропоновано сформувати новий склад Генерального Секретаріату. Проте через розходження у поглядах на шляхи становлення української державності з М.Грушевським Дорошенко відмовився від цієї пропозиції. Незабаром обраний губерньським комісаром Чернігівщини і перебував на цій посаді до кінця 1917 р. Весною 1918 р. виїхав у Галичину. Після приходу до влади гетьмана П.Скоропадського повернувся до Києва. 20. 05. 1918 р. очолив Міністерство закордонних справ Української Держави. В період керівництва зовнішньополітичним відомством було відкрито дипломатичні представництва України в Румунії, Польщі, Швейцарії, Фінляндії та ряд українських консульств за кордоном і зарубіжних держав у Києві. В липні-серпні 1918 р. при активній участі Дорошенка відбулася ратифікація Берестейського миру країнами Четверного союзу (крім Австро-Угорщини).

В середині серпня 1918 р. у відповідь на антиукраїнську політику уряду ген. Сулькевича у Криму Дорошенко намітив ряд заходів по економічній блокаді півострова, після реалізації частини з яких кримські власті пішли на переговори про форми державного об’єднання України. Доро-

шенко часто виступав посередником у пошуках шляхів порозуміння між П.Скоропадським і національно-демократичними силами та виробленні умов формування українського уряду на повністю національній основі. В жовтні 1918 р. робив спроби вступити у переговори з дипломатичними колами держав Антанти у Берні. Після падіння Гетьманату – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного Українського Ун-ту.

З 1920 р. перебував у еміграції. В 1920 р. Д. Дорошенко разом з В.Липинським, С.Шеметом та іншими діячами гетьманського руху брав участь у створенні об'єднання українських монархістів – Українського Союзу Хліборобів-Державників. В 1921-1951 рр. – професор кафедри історії Українського Вільного Університету у Відні, Празі і Мюнхені. Д. Дорошенко очолював Український Науковий Ін-т у Берліні (1926-1931), Українську Вільну Академію Наук (1945-1951).

За визначенням О.Оглоблина, Дорошенко був першим українським істориком, який дав науковий огляд історії України як процесу розвитку української державності. Автор близько 1 тис. праць з історії України, історії культури і церкви в Україні. Головні праці Д.І. Дорошенка: “Нарис історії України” (ч.І-2, 1932-33), “Історія України 1917-23 (ч.І-2, 1930, 1932), “Огляд української історіографії” (1923), “Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу” (1940), монографії про М.Костомарова, П.Куліша, В.Антоновича, гетьмана П.Дорошенка та ін. Визначне місце в українській публіцистиці займають книги спогадів Д. Дорошенка “Мої спогади про давнє минуле. 1901-1914” (1949), “Мої спогади про недавнє минуле. 1914-1920” (1923-1924).

^[20]Довгий Іван Григорович. Житель с. Підлипного Конотопського повіту. В 1906 році закінчив 2-х класну школу в с. Підлипне і став членом партії російських есерів. З 15 років пішов працювати на завод слюсарем.

В 1917 році перейшов до українських есерів. Член Центральної Ради від УПСР. В 1929 році був арештований за участь в СВУ і в грудні 1930 р. засланий на 3 роки до концтабору Котлас. Особливою нарадою ДПУ від 19. 10. 1931 р. звільнений. Згодом знову арештований.

Засіданням “трійки” при Чернігівському Облуправлінні НКВС УРСР від 25 жовтня 1937 року був засуджений до розстрілу з конфіскацією майна за належність до “української націоналістичної організації та ведення антирадянської агітації”.

1 листопада 1937 року в Чернігівській тюрмі вирок було виконано.

^[21]Осадчий Тихін Іванович (30. 06. 1886 р., с. Будище Звенигородського пов., нині Черк. обл.-24. 12. 1945 р., с. Шевченкове Конотопського р-ну Сумської обл.) – укр. економіст, кооператор, письменник.

Походив з родини кріпаків панів Енгельгардтів. 1890-1897 рр. – статистик Херс. і Сибірського земства, 1897-1904 рр. – секретар Київського т-ва с.г. 1904-1917 рр. вчителював на Київщині й Чернігівщині. Був одружений з дочкою історика О.М. Лазаревського – Ганною Олександрівною. З 1906 р. проживав у Гирявці Конотопського пов. (нині с. Шевченкове). Голова правління місц. кредитного т-ва. Чл. Київ. “Просвіти”. За книгу “Борці за землю і правду кілька місяців перебував у в'язниці (1908-1909). З 1915 р. – голова правління Кон. союз кредитних і ощадно-позичкових т-в. з червня 1917 р. – чл. Тимчасового к-ту Укр. сел. спілки, учасник

з'їзду діячів укр. села. Травень-червень 1917 р. на першому Всеукр. сел. з'їзді був обраний до складу УК Укр. сел. спілки (товариш голова). 1917 р. – чл. Української Центральної Ради від Укр. сел. спілки, чл. її Малої ради. 1918 р. – один з організаторів Всеукр. с.-г. кооп. союзу “Централ” у Києві. Ініціатор створення і перший директор Тиницької с.-г. школи (1921). У 20-30-і рр. вчителював у школах Конотопа і с. Шевченкове.

Автор близько 120 наук. праць, присвячених питанням землеволодіння і землекористування, розшарування сел. господарств. Представник т.зв. ліберально-народницької течії суспільно-економ. думки, соціального напрямку політ. економії. Друкував статті в газ. “Рада”, журн. “Кооперативная жизнь”, “Вестник мелкого кредита”. Автор ряду белетристичних творів про діяльність народницької інтелігенції.

^[22]Коломієць Олександр Павлович – Уродженець с. Дубовичі Кролевецького повіту. (Тепер Сумської обл.) Член Центральної Ради. Служив у кінній розвідці при 2-му стрілецькому полку “Сірожупанників”, потім співробітником при Директорії УНР. В кінці війни емігрував до Польщі, але в 1922 році повернувся до с. Дубовичі. Згодом, у 1928 р. їде до Києва, де налагоджує зв'язки з проф. Чеховським та митрополитом Липківським. За їх підтримкою він організовує в селі громаду УАПЦ. Для показової служби до Дубовичів прибувають сам В. Липківський і протодиякон Василь Потієнко (в майбутньому – голова Всеукраїнської Церковної Ради).

^[23]Онацький Євген Дометійович Народився 13 січня 1894 (за старим стилем 1 січня 1894) у Глухові (Сумська область). 1904 сім'я Онацьких переїхала до Кам'яця-Подільського, де Євген навчався в гімназії, яку закінчив 1912 р. зі срібною медаллю.

У 1912–1917 рр. Євген Онацький навчався у Київському університеті на історико-філософському факультеті і був членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Під час навчання приймав активну участь в суспільно-громадській роботі і в 1917–1918 рр. став провідним членом в об'єднаному керівництві всіх вищих шкіл Києва – Головної Студентської Ради. 1917 р. також увійшов до складу Української Центральної Ради як представник українського студентства і невдовзі був призначений до її Секретаріату. Євген Онацький брав активну участь у Всеукраїнському Національному Конгресі, що був скликаний Центральною Радою в Києві 17-24 квітня 1917 р.

У березні 1918 р. Онацький тимчасово відійшов від політичної діяльності, але вже в 1919 р. був у складі урядової делегації УНР на Мирній конференції в Парижі.

Після поразки визвольного руху (1917–1920 рр.) Онацький разом з дружиною переїхав до Риму, де очолив пресове бюро української дипломатичної місії та був редактором її часопису “La voce del Ucraina”. В міжвоєнний період Євген Онацький співпрацював з українськими періодичними виданнями “Розбудова Нації”, “Новий Клич”, “Новий Шлях”, редагував бюлетень “Голос України”, був кореспондентом часописів “Діло”, “Свобода”, “Новий час”, “Український голос” та ін.

У 1929 р. Онацький, близько познайомившись з Головою Проводу ОУН полковником Євгеном Коновальцем, став одним з найближчих його співробітників та дорадників і, незабаром, – представником ОУН в Італії. З

цього часу Онацький (псевдоніми “Дометенко”, “Винар”, “Італ”, “Тарас”) стає постійним співробітником націоналістичного журналу “Розбудова Нації”, який видавався у Празі Миколою Сціборським та Володимиром Мартинцем.

З 1936 до 1940 рр. професор Онацький викладає українську мову у Вищому Східному інституті в Неаполі, а з 1940 р. і аж до арешту німцями викладає у Римському Університеті. 29 вересня 1943 р. німецькі окупанти заарештували Онацького як визначного українського націоналістичного діяча за постійну критику нацизму. Перебував в ув'язненні спочатку в Італії, а потім в Берліні та Оранієнбурзі.

Після закінчення Другої світової війни Онацький емігрував до Аргентини. 1947 став редактором і директором тижневика “Клич”, альманаху “Відродження” та щомісячника “Дзвін” і одним з засновників Спілки українських науковців, митців і літераторів в Буенос-Айресі. 1953 р. професора Онацького обрано головою Української Центральної Репрезентації (українського координаційного центру) в Аргентині, а у 1960–1963 р. він очолював її Головну Раду.

Помер професор Онацький 27 жовтня 1979 р. на 85 році життя після тривалої та тяжкої хвороби. Поховано в Буенос-Айресі (Аргентина).

^[24]Василенко Микола Прокопович (02. 02. 1866 р., с. Есмань Глухівського повіту – 03. 10. 1935 р. м. Київ). Державний і педагогічний діяч, історик держави і права, дійсний член і Президент ВУАН, член Центральної Ради, Голова Ради Міністрів, Міністр Закордонних Справ й Народної Освіти Української Держави.

^[25]Довженко Василь Данилович (1866 р. Охтирський повіт – ?). Політичний діяч, інженер-технолог, член Центральної Ради і Малої Ради, у Генеральному Секретаріаті очолював Департамент ринку праці.

^[26]Коваленко Олександр Михайлович. Політичний і громадський діяч, інженер, доцент, почесний доктор УТГІ. Народився у 1875 році в Ромнах. З 1887 по 1894 рік навчався в Роменському реальному училищі, де зблизився з членами підпільної “Громади”.

У 1886 році вступає до Харківського технологічного інституту. Тут вступає до таємного гуртка Гната Хоткевича, знайомиться з Панасом Матюшенком, стає членом Револьюційної Української Партії (РУП). По закінченні інституту як інженер – офіцер потрапляє служити на броненосець “Потьомкін”, де розбудовує українське підпілля. Після початку повстання стає членом судової комісії, яку очолював П.Матюшенко і фактичним командиром повсталого броненосця. Коли повсталі зазнали поразки О.Коваленко емігрував спочатку до Швейцарії, потім живе в Празі, Парижі, викладає математику і фізику. У 1915-1916 рр. редагував у Лозанні тижневик “L'Ukraine”. У 1917 році Коваленко повертається до України стає членом Центральної Ради, розбудовує морське міністерство УНР. Потім знову емігрує за кордон. З 1919 р. – консул УНР в Парижі.

В 1920 р. бере участь в асамблеї Ліги Націй, як секретар української делегації. Викладає математику в європейських університетах. Автор наукових праць і підручників для вищої школи з математики і технічних дисциплін. Автор спогадів про 1905 рік. Помер у Женеві 1963 році.

^[27] Михайличенко Гнат (псевд. Ігнатій Михайлич; 27. 09. 1892 р. – 21. 11. 1919 р.) – український політичний діяч, письменник. Народився у Студенці Курської губернії (тепер село Миропілля Сумської обл.). У 1908-1912 рр. навчався в сільськогосподарській школі с. Лозовеньки поблизу Харкова, пізніше – в Москві. Під час Першої світової війни деякий час перебував у російській армії. За революційну діяльність заарештований у 1915 р. і засуджений до 6 років каторги та довічного заслання до Сибіру. В 1917р. повернувся в Україну.

Належав до Української Партії Соціалістів-Революціонерів, з липня 1917 р. – член Центрального Комітету партії. У 1917 р. обраний до Української Центральної Ради. Стояв на позиціях “лівої фракції” УПСР, яка виступала на засіданнях УЦР за порозуміння з російськими більшовиками та встановлення радянського устрою в Україні. На поч. січня 1918 р. група депутатів УЦР, до якої входив і Михайличенко (М. Полоз, П. Любченко, Є. Неронович, А. Сіверо-Одоевський, С. Бачинський та ін.) у порозумінні з більшовиками, РНК у Петербурзі та Народним Секретаріатом у Харкові намагались підготувати антидержавний залот. Однак, цю змову було викрито, а Михайличенко та інші її учасники тимчасово заарештовані.

Після захоплення Києва більшовицькими військами (лютий 1919 р.), деякий час очолював народний комісаріат освіти в уряді Х. Раковського. У березні 1919 р. став одним з ініціаторів утворення Української Партії Соціалістів-Революціонерів (комуністів). У цей період редагував разом з М.Семенком журнал “Мистецтво”, сприяв ви ходу альманаху “Музагет”. Розстріляний денікінцями в Києві. Творчості Михайличенка було притаманне намагання поєднати комуністичну ідеологію з ідеями українського національного відродження.

^[28] Тимошенко Сергій Прокопович (23. 01. 1881 р., с. Базилівка, нині с. Крупське Конотопського р-ну. – VII.1950, м. Пало-Альто, США) – архітектор, інженер, громад, діяч. Початкову освіту отримав удома. Закінч, реальне уч-ще в Ромнах. 1903 р. – член Петербурзького осередку Революційної української партії, згодом УСДРП. Закінч. у 1906 р. Петербурзький ін-т цивільних інженерів. Під час навчання був активним членом Української громади, 1906-1908 рр. – виконавцем робіт на буд-ві залізнич. вузла ст. Ковель, інженером місц. повітового земства. Збудував великий палац, приміщення кондукторських і паровозних бригад, школу, склад.

1908-1909 рр. – член Київського т-ва “Просвіта”, інженер техн. відділу дирекції Південно-Західної залізниці в м. Києві. 1909-1918 рр. – ст. інженер, нач. техн. відділу, заст. гол. ін-женера на Північно-Донецькій залізниці в Харкові. Спроектував і збудував лінії залізниці Львов-Роданово, Федорівна-Скадовськ, Ям-Бахмут-Микитівка, Гришино-Рівне. Брав участь у зведенні будинку управління Південно-Донецької залізниці. Був консультантом на буд-ві хім, з-ду т-ва “Русскокраска” в Куп’янському пов., де за його проектами споруджено будинок електростанції, корпуси цехів для виробництва сірчаної кислоти, фенолу, хлору, вапна, збудовано містечко для робітників на 10 тис. чол. Брав участь у буд-ві з-ду “Коксобензол” на ст. Рубіжна. Завідував буд. відділом Бюро по розробці проекту електрифікації Донецького басейну. Мав власне бюро-майстерню, що здійснювали проекти цивільного й пром. буд-ва. Виконав кілька проектів санаторно-курортного буд-ва в Сочі, Туапсе, Геленджіку та Криму.

Член Українського літ.-худож. та етногр. т-ва ім. Г. Ф. Квітки-Основої-Яненка, один з керівників Українського худож.-архит. відділення Харківського літ.-худож. гуртка, гол. інж.-буд. секції харківського Союзу інженерів. Розробляв укр. нац. стиль в арх-рі (укр, архітект. модерн поч. ХХ ст.). У цьому стилі виконав будинок міськ. уч-ща ім. Т. Г. Шевченка на Павловці-Лозовій, житл. будинки на колишніх вул. Катеринославській, Петинській, Мироносицькій. 1907-1917 рр. брав участь у виставках і конкурсах в Україні та Росії, отримав більше 10 нагород, зокрема – за проекти госпітально для Казані, церкви для Харкова, каплиці-усипальниці в м. Лубни, надгробків на могилах композитора М. В. Лисенка та інженера О. Варяниціна та інш. 1917 на Всеукраїнському нац. конгресі обраний членом Української Центральної Ради від Харкова. 1917 р. – заст. гол. Харківського губернського виконавчого к-ту, Харківський губернський комісар. 1917 р. у складі делегації УЦР брав участь у переговорах з урядом Дону та Кубані. 1917-1918 рр. – голова Національної Ради Харківщини, 1918 р. – губернський комісар Харківщини. 1919 р. переїхав до Києва. Працював ст. інженером залізниць Міністерства шляхів, був одним з організаторів Українського архит. ін-ту. 1919-1920 рр. – міністр шляхів у кількох урядах УНР. Брав участь у II Зимовому поході армії УНР. Нагороджений Хрестом Симона Петлюри.

У 1921-1924 рр. жив у Львові, виконав кілька проектів церков, маєтків у Галичині та на Волині, перебудови Національного музею і найбільшого готелю у Львові. Брав участь у 2-х худож. виставках (1922, 1923). 1924 емігрував до Чехословаччини. Працював в Українській госп. академії в Подєбрадах (1924-1930), викладав арх-ру і с.-г. буд-во, був доцентом, професором, зав. кафедрами буд-ва і арх-ри, водно-санітарної техніки, деканом інж. ф-ту. 1927-1928 – ректор Української госп. академії. 1924-1929 рр. – професор Студії пластичного м-ва в Празі, викладав арх-ру, брав участь у виставках Студії. Створював проекти шкіл, церков, музеїв, нар. домів, що були реалізовані в Чехії і Галичині.

У 1930 р. переїхав до Луцька. Працював у міськраді, був членом Церковного братства. Товариства Лесі Українки. Від Волині обирався послом до польського сейму і сенатором. Збудував кілька церков, понад 40 цивільних будинків, відновив в укр. стилі Братську церкву в Луцьку. Член Гуртка діячів укр. м-ва у Львові, мистецького т-ва “Спокій” у м. Варшаві (Польща). 1943 р. залишив Україну. У 1945-1946 рр. перебував у Гейдельбергу (Німеччина). 1946 переїхав до США, проживав у Пало-Альто (Каліфорнія). Здійснив подорож по Канаді. Створив проекти церков для Канади, США, Аргентини. Всього виконав більш ніж 400 проектів різних будов і архіт. комплексів, спроектував багато надгробних пам’ятників, у т. ч. – надгробну плиту на могилі С. Петлюри в Парижі. Склав посібник “Будівельні матеріали, їх властивості. досліді та виготовлення” (Подєбради, 1925).

(Інформацію надав В.М.Власенко).

[29] Всеросійські установчі збори – виборна представницька установа (Установчі збори), на яку різними політичними силами покладалось завдання остаточного вирішення питання про державний устрій Росії.

З ідеєю Установчих зборів Тимчасовий уряд пов’язував сподівання на стабілізацію – в своїх інтересах – політичної обстановки, зміцнення своєї влади. Водночас, вказучи на перспективу Установчих зборів, уряд О. Ф. Керенського всіляко зводив з відповіддю про автономію України.

Установчі збори були формально скликані 5 січня 1918 р. в Петрограді, в умовах, коли влада уже належала більшовицьким Радам, і на першому засіданні розігнані.

Українські Установчі Збори – виборна законодавча установа, конституанта українського народу, завданням якої було устійнити новий лад і затвердити конституцію української держави.

Труднощі порозуміння Української Центральної Ради (УЦР) з Тимчасовим Урядом, який не зголосився на повну автономію, спонукали українські політичні формації висунути ідею Українських Установчих Зборів. Вже у I Універсалі УЦР проголошувала, що тільки Всенародні Українські Збори (сойм) мають право ухвалювати всі закони, які повинні встановити порядок і лад на Україні. 6 Сесія УЦР працювала над виробленням порядку виборів до УУЗ і їх скликанням. Ухвала в справі УУЗ викликала гостру реакцію російських централістів проти УЦР, головним чином – кадетів, які на знак протесту вийшли з її складу. Згодом, у кінці вересня, проти скликання УУЗ протестували російські соціал-демократи, соціалісти-революціонери та єврейський “Бунд”, уважаючи УУЗ за намагання відірвати Україну від Росії. У висліді негативної настанови національних меншостей Мала Рада ухвалила компромісову позицію, намагаючися погодити принцип самовизначення України через УУЗ з принципом єдності федеративної російської республіки, що мали визнати Всеросійські установчі збори.

12.10.1917 УЦР ухвалила основи законопроекту про вибори до УУЗ і доручила Малій Раді остаточно затвердити закон та відбути вибори.

III Універсал призначав день виборів на 9.01.1918, а день скликання – 22.01.1918, зазначаючи, що до УУЗ законодавча влада належить УЦР. До УУЗ обирано чл. на основі заг., рівного, безпосереднього і таємного голосування, з дотриманням принципу пропорційного представництва. Активне і пасивне право виборів мали особи обох статей у віці понад 20 рр. Мало бути обрано 301 членів (1 депутат на 100 000 населення). Виборчу комісію очолював В.Мороз.

Тільки в неокупованих районах України, у яких за укр. списками подано понад 70 % усіх голосів, обрано 171 чл. на всіх 301. УЦР ухвалила не відкладати важливіших справ (проголошення самостійності УНР) аж до УУЗ й у IV Універсалі зазначала, що до їх скликання сама правитиме, й наказувала закінчити вибори до УУЗ. Однак дальші події не дозволили здійснити ці настанови, й УУЗ не були скликані.

^[30]Воєнний комунізм – здійснювані більшовиками з середини 1918 (в Україні з 1919 року) по березень 1921 р. соціально-економічні перетворення на підконтрольній їм території колишньої Російської імперії.

В основу воєнного комунізму була покладена ідея відмови від капіталізму та швидкого революційного переходу до комуністичного ладу шляхом одержавлення власності, згортання товарно-грошових відносин, тотального підпорядкування суспільних, групових, індивідуальних інтересів державним. В економіці – це обвальна націоналізація промислових підприємств, поміщицьких маєтків, торговельних закладів. Військовий комунізм передбачав примусовий державний перерозподіл ресурсів, у тому числі предметів і товарів широкого вжитку та продовольства, державну монополію на хліб та інші продукти харчування. Практичним утіленням останньої стала так звана продрозкладка за допомогою спеціальних про-

довольчих загонів. У політичному житті – це перетворення Рад із широких представницьких органів на органи диктатури з обмеженням виборчих прав, масова заміна Рад ревкомаами, комбідами, переслідування опозиційних партій, створення привілейованих умов для РКП(б). В ідеології та культурі воєннокомуністичні заходи полягали в пропаганді комунізму, запереченні старих культурних надбань, у формалістичних пошуках нового в літературі й мистецтві.

В галузі економіки політика воєнного комунізму зазнала повного краху, і Ленін був змушений починаючи з X з'їзду РКП(б) (березень 1921) визнати її недовільність і шукати шляхи відступу, компромісу з народними масами, невдоволення яких набрало характеру політичної кризи. На зміну військовому комунізму прийшла нова економічна політика. В Україні вона була запроваджена з осені 1921 р.

^[31]Гусак Лука Левкович (1893-1963). Уродженець Роменщини. Автор книги спогадів “Сповідь приреченого” (2006).

^[32]Сірожупанники – загальноприйнята назва (від сірого кольору уніформи) військової формації, утвореної (зусиллями Союзу Визволення України) після укладення Берестейського миру з українських полонених російської армії в Австрії, головним чином в таборах у Фрайштадті (козаки) і Йозефшталті (старшини).

Формуванням і вишколом сірожупанників, що відбувався з березня 1918 р. у м. Володимирі-Волинському, керувала австрійська військова місія на чолі з капітаном ген. штабу Кватерніком (його ад'ютант, сотник УСС Іван Коссака). Сформована дивізія дістала назву: Перша стрілецько-козацька дивізія; вона складалася з 4 піших полків (разом у полку 13 сотень), 1 гарматного дивізіону, 1 кінної й 1 інженерної сотні та з допоміжних формацій. Бойовий стан на 1 липня 1918 р. – 140 старшин і 6 000 козаків; командувач – підполк. І. Перлик (начальник штабу – сотник О. Пилипенко).

28 серпня 1918 р. була передана австрійським Головним командуванням Українській Державі і після параду у Києві 1 вересня 1918 р. (перед гетьманом Павлом Скоропадським) розташована на північній Чернігівщині у районі Конотопу. У жовтні демобілізована до величини близько 1 200 осіб, у тому числі 250 старшин; під час повстання проти гетьмана перейшла на бік Директорії і тимчасово збільшилася до 6 000 вояків (командир отаман Палій, пізніше підполковник Володимир Абаза).

3 грудня 1918 р. у боях з більшовиками на Чернігівщині проти т. зв. Першої радянської української дивізії та оскільки мобілізовані сірожупанники проти неї не хотіли битися, було проведено часткову демобілізацію, після якої Сіра дивізія (нова назва формації сірожупанників; командир генерал Антін Пузицький) нараховувала 2 500 козаків і старшин. З середини січня до середини березня 1919 р. на протибільшовицькому фронті на північному Правобережжі (бої у районі Коростеня, Овруча, Житомира й Бердичева, у яких сірожупанники зазнали важких втрат).

3 квітня 1919 р. на протипольському фронті (ним командував генерал Олександр Осецький) розвинулася в корпус у складі двох дивізій (командир генерал Ілля Мартинюк). У середині травня розбита поляками, попала в більшості до них у полон. Рештки сірожупанників пробіглися в околиці Ланівців, утворивши нову 4 Сіру Стрілецьку дивізію (до 700 багнетів, ко-

мандир полковник П. Ганжа) у складі Волинської групи; її залишки (4 Сіра бригада) воювали до листопада 1920 р. (у складі 2 Волинської дивізії).

^[33]Болбочан Петро Никифорович (1883–1919) – командуючий Запорізьким корпусом і усіма військами Директорії на Правобережній Україні (кінець 1918 – початок 1919). Народився у с. Гижцях в Бессарабії (тепер Хотинський район Чернівецької області) у родині священика. Закінчив Кишинівську духовну семінарію і Чугуївське юнкерське училище. З дитинства цікавився історією України, особливо історією козачтва. Учасник Першої світової війни. Після проголошення 22 січня 1918 р. незалежності України сформував Український республіканський полк, який відзначився під час оборони Києва від більшовицьких військ М.Муравйова. Після створення Окремого Запорізького загону генерала К.Прісовського Б. очолив 1-й Запорізький курінь. Після реорганізації Окремого Запорізького загону в Запорізьку дивізію командував 2-м Запорізьким пішим полком і брав участь у розгромі більшовицьких військ на Лівобережжі. У квітні 1918 р. Болбочан очолив Кримську групу військ, яка провела блискучу операцію по розгрому радянських сил в Північній Таврії і в Криму.

Після виведення на вимогу німецького командування українських військ з Криму, група деякий час перебувала в Мелітополі і Олександрівську, а восени була з'єднана з іншими частинами у складі Запорізької дивізії і передислокована на північний схід України для охорони українсько-російського кордону. Болбочан у складі дивізії командував 2-м Запорізьким полком. За бойові заслуги гетьман Скоропадський підвищив підполковника Болбочана до рангу полковника. Восени 1918 р., в умовах переорієнтації Скоропадського на федерацію з Росією, Болбочан підтримував антигетьманські сили. З приходом до влади Директорії був призначений головнокомандувачем усіх сил Лівобережжя і командиром утвореного на базі Запорізької дивізії Запорізького корпусу Армії УНР. Несприятлива воєнно-політична ситуація в кінці 1918 – на початку 1919 р. спричинила відступ українських військ з Лівобережжя. Болбочана було безпідставно звинувачено у державній зраді, наприкінці січня арештовано і вислано з меж УНР в Галичину. 6 червня полковник Болбочан при сприянні правих політиків зробив спробу самовільно очолити корпус. Арештований і за вироком військово-польового суду розстріляний.

^[34]ГУЛАГ (рос. Главное управление исправительно-трудовых лагерей, трудовых поселений и мест заключения) – у СРСР у 1934–1956 роках підрозділ НКВС, який керував системою виправно-трудових (офіційна назва у 1920-х роках – концентраційних) таборів.

18 млн. людей пройшли через радянські табори та колонії в період із 1929 по 1953 р.; разом із військовополоненими, “спецпоселенцями”, засланнями вимальовується страшна картина – 28,7 мільйона чоловік пройшли “очищення” у ГУЛАГу. Ще з 1934 по 1953 рік було проведено до 800 тисяч політичних страт.

^[35]Береза-Картузька (концтабір). Із приходом до влади в Польщі в результаті державного перевороту 1926 року Юзефа Пілсудського тут установився авторитарний режим, відомий як “санация” (sanacja, “оздоровлення”), що означав “оздоровлення” громадського життя країни шляхом згортання демократичних інститутів, обмеження прав парламенту й зміцнення виконавчої влади. Політична опозиція переслідувалася правовими

засобами й силовими методами. Стосовно національних меншостей провелося політика “культурного придушення”, що восени 1930 року переросла в масові репресії проти українського населення Галичини й Волині (“Пацифікація”). Приводом для “пацифікації” (умиротворення) послужили численні антипольські акції ОУН (підпали садиб польських колоністів – “осадників”, руйнування ліній зв’язку й тому подібне). У ході “пацифікації” застосовувався принцип колективної відповідальності. Підрозділи польської поліції й армії були введені в більш ніж 800 сіл, було арештовано більше 2 тисяч людей, ліквідовані українські організації, спалено близько 500 будинків. Українські депутати сейму, щоб не допустити їх участі у виборах, були поміщені під домашній арешт. Складовою частиною “пацифікації” стали українські погроми з боку польських шовіністичних угруповань. Справа дійшла до того, що в 1932 році Ліга Націй засудила дії польського уряду стосовно українського населення.

Актом помсти за “пацифікацію” стало вбивство 15 червня 1934 року у центрі Варшави бойовиком ОУН Григорієм Мацейко міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького, а також заступника керівника організації “ВВВВР” (пол. *Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem* – Безпартійний блок співробітництва з урядом – неполітична організація, тісно пов’язана з Пілсудським і його рухом “санації”, існувала з 1928 по 1935 рік) Тадеуша Голувки.

Через два дні, 17 червня, президент Польщі Ігнацій Мосціцький видав розпорядження про створення табору в Березі-Картузкій. Табір був відкритий у приміщеннях колишнього картезіанського монастиря. Через цей табір пройшли сотні українців, у тому числі членів Організації українських націоналістів. Зокрема, в 1934 році у Березі-Картузкій перебувало 200 ув’язнених, у тому числі 120 українських націоналістів, 40 членів край правої польської партії “ОНР” (пол. *Obyw Narodowo-Radykalny* – Національно-радикальний табір) і близько 40 членів Комуністичної партії Західної України.

У таборі Береза-Картузька (так само як й у таборі Бяла Подляска) дозволялося тримати людей до трьох місяців без суду, винятково по адміністративному рішенню поліції або глави воєводства. Остаточне рішення про термін ув’язнення залишалося за адміністрацією табору.

Незважаючи на протести політичних сил, що виступають проти режиму “санації”, табір продовжував існувати, ставши місцем ув’язнення представників лівих організацій й активістів етнічних меншостей – переважно українців й білорусів. Очолював його інспектор поліції Ян Греффнер з Познані. Відповідно до польських джерел, у таборі втримувалося до 800 чоловік. По українських джерелах, напередодні Другої світової війни у таборі втримувалося близько 5 тисяч українців. За радянським даними, до початку 1938 року число ув’язнених перевищувало тут 7 тисяч.

Табір мав дротові огороження під високою напругою. Арештанти носили полотняний одяг із круглою полотняною шапочкою, на ногах – дерев’яні башмаки. У невеликі камери із цементною підлогою набивали по 40 чоловік. Щоб ув’язнені не сідали, підлога постійно поливалася водою. Їм заборонялося розмовляти. Долею в’язнів була виснажлива робота й голодний пайок. Жорстоке поводження з боку табірної адміністрації було нормою.

За польським даними, з початком війни проти гітлерівської Німеччини табір був закритий, всі ув'язнені звільнені, а в таборі втримувалися німецькі військовополонені, а також диверсанти й шпигуни – дванадцять із них були піддані воєнно-польовому суду й розстріляні.

За радянським даними, наприкінці вересня 1939 року ув'язнені, що втримувалися в Березі-Картузкій, були звільнені Червоною Армією. У радянській історіографії цей факт підносив як доказ визвольної сутності уведення радянських військ на територію Західної Білорусії й України.

^[36]Другий зимовий похід Армії Української Народної Республіки – жовтень-листопад 1921 року. Загальне командування Повстанською Армією здійснював Юрій Тютюнник, начальником штабу був полковник Юрій Отмарштейн.

В жовтні 1921 р. командуванням Армії УНР та Повстанчою Командою було розроблено план, який передбачав надання воєнної допомоги партизанському рухові в Україні. Активні дії повстанських загонів повинні були перешкодити вивезенню продовольства з України в Росію і тим самим врятувати населення від голоду (якраз на зиму 1921–1922 рр. прийшовся перший голодомор, спровокований більшовицькою політикою “воєнного комунізму”: фактичного пограбування села т. зв. “продрозкладкою”).

Стратегічним завданням операції було підняття всенародного повстання і повалення більшовицького режиму в Україні. Ця акція ввійшла в історію під назвою Другий зимовий похід Армії УНР або Листопадовий рейд.

Наприкінці 1920 – на початку 1921 рр. територію України окупувала Червона армія Советської Росії чисельністю до 1 млн 200 тис. чоловік. Тут дислокувалося 35 дивізій, 10 бригад, технічні та спеціальні частини, які були зведені у п'ять армій (4-у, 6-у, 12-у, 14-у, 1-у кінну).

Без узгодження з польською владою з інтернованих у табори українських козаків та старшин була сформована Повстанська Армія (інша назва Українська Повстанська Армія). Вона складалась з трьох груп: Волинської (800 бійців, ком. генерал Юрій Тютюнник), Бессарабської (бл. 300 бійців, ком. генерал Андрій Гулий-Гуленко) і Подільської (400 бійців, ком. підполковник Михайло Палій; пізніше – полковник Сергій Чорний).

Усі три групи перейшли радянський кордон у різних місцях. Перші відомості про перехід кордону українськими військами командування правобережного угруповання Червоної армії отримало з Києва опівдні 28 жовтня. Водночас з-поміж населення розійшлися чутки про багаточисельність українських сил і про початок масового антибільшовицького повстання.

Першою прорвалася з Правобережжя Україну найменша група, Гуленка-Гулого. Проте ряд несприятливих обставин змусив Бессарабську групу незабаром відступити на територію Румунії.

Подільська група вирушила в похід 25. 10. 1921 р. з м. Гусятина на Тернопільщині. В перших боях група розбила кілька червоноармійських загонів і сама стала кінною групою. З важкими боями загін пройшов все Поділля і вийшов у район Бородянки (60 км від Києва). Тут, втративши надію з'єднатись з Волинською групою, що було передбачено оперативним планом, подільський загін був змушений повернути на захід. 29. 11. 1921 р.

Подільська група перейшла польський кордон, а 04. 11. 1921 р. в рейд вийшла Волинська група і 07. 11. 1921 р. здобула Коростень. Проте під

натиском переважаючих сил противника українські частини змушені були відступити на Захід. В районі селища Базар (тепер Житомирська обл.) група була оточена більшовицькою кавалерією Г. Котовського.

17. 11. 1921 р. в бою під селом Малі Миньки повстанці були розбиті. Частина учасників групи потрапила у полон, і після рішучої відмови перейти на службу до червоної армії 359 (за даними Р. Коваля – 360) бійців Повстанської Армії 21.11.1921 р. було розстріляно під Базаром. Тільки невеликий загін з 150 бійців Волинської групи зумів прорвати оточення і перейти польський кордон.

Другий Зимовий похід частин Армії УНР став останньою спробою українських національно-державних сил відкритим військовим шляхом здобути незалежність України в ході національно-визвольних змагань 1917-21 рр.

^[37]Липинський В'ячеслав Казимирович (05. 04. 1882 – 14. 06. 1931) – видатний український історик, громадсько-політичний діяч, філософ і публіцист, дійсн. чл. Наукового Товариства ім.Т.Шевченка (з 1914), ідеолог українського консерватизму. Народився у Затурцях Володимир-Волинського повіту на Волині у польській шляхетській родині. Закінчив Київську гімназію.

Деякий час служив у драгунському полку в Кременці. Вивчав агрономію, філософію та історію у Ягеллонському ун-ті у Кракові, згодом – у Женевському ун-ті. В 1908 р. повернувся в Україну, поселився на хуторі Русалівські Чонари поблизу Умані, де займався науковою діяльністю. В цей період виходять його перші праці “Данило Братковський” (1909), “Генерал артилерії Великого Князівства Литовського” (1909). В історико-філософській праці, написаній польською мовою “Шляхта на Україні” (1909), “Аріяньський соймик в Киселені в маю 1638” (1910). Липинський обгрунтував вирішальну роль шляхти в процесі формування української державності та закликав її боротися за відродження України. В 1910 р. Липинський переїхав у Краків (Польща). В 1912 р. побачила світ його монументальна праця “Z dziejw Ukrainy”. До цієї книги ввійшли такі монографії як “Назва Русь і Україна та їх історичне значення”, “Станіслав-Михайло Кричевський”, “Богдановим шляхом”, “Документи Руїни” та ін. В 1912 р. В. Липинський виступив ініціатором створення Українського Інформаційного Комітету, завданням якого було пропагувати закордоном ідею про необхідність створення Української незалежної держави. Підчас Першої світової війни 1914-1918 рр. був мобілізований до російської армії, але через хворобу служив старшиною у резервній частині, В 1917 р., перебуваючи у Полтаві, запропонував представнику секретаря військових справ Генерального Секретаріату УЦР допомогу у формуванні української військової частини, але не знайшов підтримки. В червні 1917 р. взяв участь у створенні Української Хліборобсько-Демократичної Партії. В жовтні 1917 р. написав і видав у Лубнах партійну програму УХДП, основні положення якої передбачали створення самостійної Української держави та збереження приватної власності на землю.

В 1918 р. був призначений гетьманом П. Скоропадським послом Української Держави в Австрії. Займав цей пост і за Директорії УНР. В еміграції жив в Австрії та Німеччині. В 1920 р. вийшла відома монографія В. Липинського “Україна на переломі 1657-69”, в якій автор проаналізував історичний процес створення української державності в 15 – поч. 17 ст. Влітку

1930 р. організував Союз Українських Хліборобів-Державників, ставши головним ідеологом і лідером гетьманського руху. В 1920-1925 р. редагував неперіодичний збірник “Хліборобська Україна”, на сторінках якого вперше надруковано його найвідоміший твір – “Лист до братів-хліборобів”.

У 1926-1927 рр. очолював кафедру історії української державності в заснованому гетьманом П. Скоропадським Українському Науковому Інституті в Берліні. В 1930 р. ідеологічний конфлікт Липинського з гетьманом П. Скоропадським приводить до розпуску СУХД, Липинський, разом з М. Кочубеем, В. Кучабським та ін. заснував нову організацію – Братство Українських Клясократів-Монархістів. Протягом всього цього часу В. Липинський займався науково-дослідницькою роботою. Помер у санаторії Вінервальд недалеко Відня. Похований у Затурцях. Центральне місце в ідеології В'ячеслава Липинського займає критика слабостей українського руху, які привели до поразки української держави у 1917-1920 р., та пошуки шляхів виходу із національно-політичної кризи.

Липинський критикував народницький світогляд соціалістичних лідерів Української Центральної Ради і Директорії УНР, які намагалися оперти національно-визвольні змагання на соціальні ідеї та шукали підтримки лише серед пролетаризованого і напівпролетаризованого селянства, робітництва та народної інтелігенції, відкидаючи державотворчий потенціал “хліборобів” (заможного селянства й поміщиків) та українських чиновників, буржуазії і т. п. Липинський стверджував, що ідею створення незалежної Української держави може реалізувати тільки весь народ під проводом “хліборобської верстви”. Політичний успіх українським національно-визвольним змаганням, на його думку, міг забезпечити перехід зрусифікованої та сполонізованої української еліти на українські національні позиції.

Досягнути консолідації українського народу і перетворити його на повоноцінну державну націю можна лише шляхом розбудження і зміцнення почуття територіального патріотизму та солідарності між усіма громадянами України, незалежно від їх соціального статусу, віросповідання, етнічного походження і рівня національно-культурної свідомості. Зразком такого успішного націо- і державотворення для Липинського були США. Забезпечити єдність українського руху мала легітимна фігура українського монарха. Спадкова монархія, вважав Липинський, була б найкращою формою політичного устрою України. Хоча В. Липинський був принциповим критиком демократії, його ідеологія спричинилася до утвердження ліберально-демократичних цінностей та борювання тоталітарних тенденцій в українській політичній думці 20 ст.

^[38]Харитоненко Павло Іванович (05. 01. 1853 р. м. Суми – 13. 06. 1914 р., маєток Наталівка, нині Харківська область). Похований у Сумах.

Цукрозаводчик, благодійник, меценат, гласний Сумської міської думи (1881-1901), комерції радник (1897), таємний радник (1914), Син Івана Герасимовича та Наталії Максимівни Харитоненків. Отримав домашню освіту. Продовжив діяльність торгового дому “Харитоненко з сином”. Володів у Харківській, Курській, Чернігівській, Полтавській губерніях власними землями до 70 тис. дес. і орендував до 30 тис. дес. Окрім успадкованих заводів, придбав і орендував цукрові заводи в селах Куянівка (нині Білопільського району), Степанівка (нині Сумського району), Гребениківка (нині Тростянецького району), Угроїди та Великий Бобрик (нині Краснопільського району), Парафіївка (нині Ічнянського району Чернігівської

обл.). У 1898-1901 рр. один із директорів правління АТ Белгород-Сумської залізниці. Обіймав посаду товариша головного правління Всеросійського товариства цукрозаводчиків (з 1914 – синдикат), керував його Сумською конторою.

Свідченням зразкового ведення справ у цукровиробництві, племінному скотарстві та селекційному буряківництві (1897 р. заснував Іванівську дослідну станцію, нині с. Сонячне Охтирського району) стали золоті та срібні нагороди на вітчизняних та зарубіжних сільськогосподарських виставках.

У 1899 р. отримав спадкове дворянство, керувався гаслом свого дворянського гербу “Трудом возвеличуюсь”.

Здійснював велику благодійницьку та меценатську діяльність. У різні часи – почесний попечитель Сумських парафіяльного та реального училищ. За заповітом батька, відкрив і забезпечив капіталом шпиталь для бідних у Нижній Сироватці; у Сумах збудував (1896) і утримував на власні кошти дитячу лікарню св. Зінаїди, пожертвував дачу “Лефицька стінка” та 1,5 млн. крб. для заснування Кадетського корпусу (1899), фінансував будівництво Троїцького собору (1901-1914).

^[39]Другий Всеукраїнський військовий з'їзд проходив 05-11 (18-23). 06. 1917 р. у Києві. На з'їзді були присутні 1976 делегатів (пізніше – бл. 2,5 тис.делегатів), які представляли 1.732.444 українських військовослужбовців. Головою з'їзду було обрано В.Винниченка. З'їзд прийняв ряд резолюцій політичного і військового характеру. Делегати зажадали, що Тимчасовий уряд визнавав розпорядження Української Центральної Ради і запропонував УЦР негайно приступити до організації самостійних державних і військових структур. З'їзд вирішив якнайшвидше розробити план українізації війська і вжити всіх заходів для негайного втілення його в життя. На з'їзді було обрано Тимчасову Раду Військових Депутатів у складі 132 чол., яка увійшла до складу УЦР.

На чолі Тимчасової Ради Військових Депутатів стояла президія, до складу якої входили стрілець О.Гермайзе, хорунжий М.Зрублевський, вистун П.Войтенко, стр. С.Березняк, хорунжий О.Пали-вода, поручик П.Куцяк і пор. М.Панченко. З'їзд доручив УГВК розробити план створення Вільного Козацтва.

Всеукраїнські військові з'їзди своїми рішеннями надавали важливу політичну підтримку діяльності Української Центральної Ради, сприяли розгортанню військового руху і створенню Збройних Сил Української Народної Республіки.

^[40]Виступ Полуботківців 1917 р. – збройний виступ Українського полку ім.гетьмана П. Полуботка, що відбувся 04-09(17-22). 07. 1917 у Києві. В кін. червня 1917 р. на київському військовому розподільчому пункті з солдатів-українців військових частин, що прибували з Пермі, Чернігова та ін. міст та чекали відправки на фронт, сформувався Український полк ім. гетьмана П. Полуботка (на думку ряду дослідників – полк організовувався під керівництвом Українського Військового клубу ім. П. Полуботка).

В ніч з 04 на 05 (з 17 на 18). 07. 1917 р. полуботківці (загальна чисельність – бл. 5 тис.чол.) без узгодження своїх дій з Українською Центральною Радою та Українським Генеральним Військовим Комітетом (УГВК) виступили проти влади Тимчасового Уряду. Повстали, визнаючи УЦР вищим законодавчим органом влади в Україні, були невдоволені її нерішучою політикою щодо захисту національних інтересів українського народу.

Організатори повстання (керівники – Майстренко, Осадчий, Кващенко) в порозумінні з членами клубу ім. П. Полуботка (М. Міхновський, В. Павелко) та деякими депутатами УЦР (І. Горемика – Крупчинський) планували збройним шляхом взяти владу в Києві і змусити УЦР проголосити незалежність України. Керівниками виступу було розроблено чіткий план повстання, який передбачав узгоджені дії полуботківців з Першим Українським козачим полком ім. гетьмана Б. Хмельницького.

На ранок 05 (18). 07. 1917 р. полуботківці, роззброївши кілька військових частин, зайняли цілий ряд важливих державних установ у місті, в т.ч. військових – штаб міліції, військову комендатуру, арсенал, банк, скарбницю, інтенданські склади і виставили караули біля державних установ. Проти повсталих Генеральним Секретаріатом УЦР та УГВК були вислані значні військові сили під командуванням ген. Л. Кондратевича і полк. Ю. Капкана. Протягом дня 05 (18). 07. 1917 р. частина повсталих була захоплена у полон, частина розсіяна по місту, а решта полуботківців відступили у с. Грушки під Києвом. 07 (20). 07. 1917 р. за наказом командуючого Київського Воєнного Округу К. Оберучева, урядові війська оточили позиції полуботківців і після нетривалого бою розброїли, 27-29. 07. 1917 р. полк було розформовано і вислано на фронт. Частина ув'язнених учасників виступу перебувала, тривалий час під слідством і була звинувачена військовою прокуратурою у “спробі відокремлення України від Росії” за ст. 100 кримінального кодексу (звільнені тільки в 1918 р.).

^[41]Сазанов Віктор Іванович. (1879 – ?) – агроном, громадський діяч.

Директор Сумської с/г дослідної станції Харківського губернського земства. Голова Сумського товариства с/г, гласний Сумського повітового земства, “директор виборщиків” до 1-ї і 2-ї Держ дум від м. Путивль. У 1917 р. – голова Сумської міської думи, член пенсійного комітету Харківського губернського земства. Кандидат від Харківської губ. до Всеросійських Установчих Зборів. Публікувався в місцевій пресі, харківському журналі “Хлібороб”. Мешкав у Сумах по вул. Соборній.

^[42]Кучугура-Кучеренко Іван Йович (1878 р., за ін. даними – 07. 07. 1874 р., с. Мурафа, тепер Харківська обл. – 1943 р.) Український кобзар Народний артист УСРР (1925). У репертуарі – народні пісні та думи, пісні на слова Т. Шевченка, власні пісні (“На високій дуже кручі” – про похорон Шевченка). Репресований.

^[43]Палій-Неїло Борис (1876 – 1956) – український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Народився на Полтавщині. Закінчив Полтавський кадетський корпус, Московську військову школу, Миколаївську військову академію в Петербурзі. З 1914 по 1918 рр. – на фронтах Першої світової війни, полковник. Командував частинами російської армії, за бойові заслуги відзначений Георгієвською зброєю і Георгієвським Хрестом.

У червні 1917 р. звернувся до українського представництва у Москві з проханням перевести на службу до української армії. В 1917 р. -учасник Першого і Другого Українських Військових З'їздів. Був обраний до складу Українського Військового Комітету на посади помічника інспектора артилерії, невдовзі призначений командиром українських військових частин на Полтавщині та начальником міського гарнізону. Навесні 1918 р. став організатором гарматних частин в українських корпусах. За Гетьманату – помічник командуючого військами у Києві. Восени 1918 р. підтримав Директорію УНР, організатор військового параду 22. 01. 1919 р. у Києві на честь Злуки ЗУНР і УНР. У 1919-1920 рр. перебував на ко-

мандних посадах в Армії Української Народної Республіки. З липня 1920 р. – генерал для особливих доручень при Головному Отамані С.Петлюрі, викладач артилерії у Юнацькій школі. Після короткого перебування у таборі інтернованих частин Армії УНР Ланцуті поселився у Перемишлі, де заснував і очолив філію Українського Центрального Комітету, опікувався колишніми вояками УНР. Згодом організував художню іконописну майстерню “Відродження”, у якій працювали 10 художників, колишніх українських вояків, зокрема, П. Ковжун, П. Запорізький, М.Прасіцький та ін. У післявоєнний час жив у США, де помер.

^[44]Крат Михайло (06. 08. 1892 р. – 08. 08. 1979 р.) – український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Народився у Гадячі (тепер Полтавська обл.).

Навчався в Сумському кадетському корпусі. Учасник Першої світової війни 1914-1918 рр., полковник російської армії. У добу Директорії УНР – старшина Армії УНР, з серпня 1919 р. – командир 8-го Чорноморського полку. Особливо відзначився на поч. жовтня 1919 р. в районі Бершаді, де вщент розгромив Білостоцький полк 5-ї офіцерської денкінської дивізії та полонив близько 600 його старшин і рядових. Під час Першого Зимового походу очолював штаб Запорізької дивізії. Влітку і восени 1920 р. – заступник командира Окремого кінно-гірського дивізіону О. Алмазова в боях на більшовицькому фронті.

У листопаді був інтернований у Польщі і в складі дивізіону перебував у таборі на Лобзові (передмістя Кракова) та у с. Броновіце. Один з організаторів та учасників відомого параду “Алмазівців” на Великдень 1923 р.

Навесні 1945 р. був близьким помічником генерала П. Шандрука в організації Української Національної Армії. По капітуляції Німеччини – організатор табору українських старшин в м. Шпітталль над Дравою, а після його переведення до Беллярії-Ріміні в Італію призначений комендантом табору. Завдяки його зусиллям у таборі діяли українські культурно-освітні заклади: театр, гімназія, хор, художні майстерні, а також спортивний клуб. Після 1950 р. українським воякам дозволено покинути табори. Крат став автором мемуарів (зокрема спогадів про навчання в Сумах). З генералом О. Вишнівським видали історію 3-ї Залізної дивізії УНР. Помер у Детройті (США).

^[45]Загородський Олександр (1889 – р.см. невід.) – український військовий діяч, генерал-поручник Армії УНР. В лютому-березні 1918 р. – командир піхотного куреня Запорізького загону.

Наприкінці березня 1918 р. призначений комендантом Запорізького ім. гетьмана П. Дорошенка піхотного полку. З листопада 1918 р. Загородський очолював Запорізьку дивізію у складі Запорізького Корпусу, з травня 1919 р. – командир 6 дивізії Запорізької Групи Армії УНР. В грудні 1919 р. – травні 1920 р. командував Волинською Групою Армії УНР під час першого Зимового походу у травні-листопаді 1920 р. – командир Волинської дивізії під час радянсько-польської війни 1920 р.

В 1920 р. О. Загородський протягом деякого часу виконував обов’язки заступника командуючого Армії Української Народної Республіки ген. М.Омеляновича-Павпенка. В еміграції жив у Польщі, з 1949 р. – у США.

^[46]Коновалець Євген Михайлович (14. 06. 1891 – 23. 05. 1938) – визначний український військовий і політичний діяч, полковник Армії УНР, командант УВО, голова Проводу Українських Націоналістів (з 1927).

Народився у с. Зашків Львівського повіту (тепер Жовківського р-ну Львівської обл.). У 1901-1909 р. навчався в Академічній гімназії у Львові. З 1909 р. вивчав юриспруденцію на юридичному ф-ті Львівського ун-ту. З студентських років вів активну громадсько-політичну діяльність. В 1910 р. брав участь у боротьбі студентства за український університет у Львові, під час якої від рук польського шовініста загинув А. Коцко.

В 1912 р. став секретарем львівської філії “Просвіти”, тісно співпрацював з друкованим органом організації місячником “Письмо з Просвіти”, був членом “Академічної громади”, з 1913 р. Коновалець як один з лідерів українського студентського руху був обраний до складу головної управи Українського Студентського Союзу, де належав до національно-демократичної секції. Незабаром став членом Української Національно-Демократичної Партії.

У 1913 р., як представник від студентства входив до “Тіснішого народного комітету” УНДП (гол. К. Левицький), на засіданнях якого провідні галицькі політики обговорювали і приймали рішення з найактуальніших питань українського політичного життя в Австро-Угорщині. На поч. Першої світової війни 02. 08. 1914 р. Коновалець був мобілізований до австрійської армії (19 полк. Крайової оборони Львова). В червні 1915 р. під час боїв на Маківці потрапив у російський полон. У 1915 – поч. 1916 рр. перебував у таборі для військовополонених у Чорному Яру (між Царицином і Астраханню), а з кін. 1916 р. – у таборі в Царицині (тепер Волгоград). Після Лютневої революції 1917 р. в Росії Є. Коновалець разом з галицькими старшинами з табору в Дубовці (неподалік Царицини) А. Мельником, І. Чмолюю, Р. Сушком, В. Кучабським, ф. Черником розгорнув широку організаційну і пропагандистську роботу серед полонених-українців.

У вересні 1917 Коновалець втік з табору і незабаром добрався до Києва. У жовтні-листопаді 1917 спільно з Р. Дашкевичем та ін. членами Галицько-Буковинського Комітету сформував Галицько-Буковинський Курінь Січових Стрільців, який незабаром перетворився в одну з найбездатніших частин Армії Української Народної Республіки. В січні 1918 р. Є. Коновалець після проведення реорганізації Галицько-Буковинського Куреня Січових Стрільців було обрано командиром Куреня Січових Стрільців.

У кін. січня – поч. лютого 1918 р. частини Січових Стрільців відзначились у ході придушення антидержавного заклоту в Києві та в боях проти більшовицьких військ на підступах до міста. В період діяльності Української Центральної Ради Січові Стрільці на чолі з Коновальцем фактично виконували функції національної гвардії, забезпечуючи роботу уряду в найскладніші часи української державності; 01-02. 03. 1918 р. стрілецькі частини під командуванням Коновалець спільно з Запорізьким Корпусом та Гайдамацьким Кошем Слобідської України звільнили від більшовиків Київ. З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського полк Січових Стрільців 1.5.1918 р. на вимогу німецького командування було роззброєно і розформовано. Коновалець, залишившись у Києві, разом з кількома старшинами здійснював організаційні заходи по створенню нової стрілецької частини. В кін. серпня 1918 р. він отримав від гетьмана П. Скоропадського дозвіл на формування Окремого Загону Січових Стрільців з осідком в Білій Церкві.

На поч. листопада 1918 р. Коновалець через Д. Дорошенка, а згодом і особисто, вів переговори з гетьманом про умови надання національно-демократичними силами (у т. ч. Січовими Стрільцями) підтримки гетьманському уряду та наголошував на недопустимості укладення федеративного союзу з Росією. В листопаді 1918 р. Січові Стрільці під командуванням Коновальця підтримали Директорію УНР у повстанні проти влади П. Скоропадського і в Мотовилівському бою розбили гетьманські частини. Є. Коновалець брав активну участь у зміцненні боєздатності республіканських армії.

В 1818-1919 рр. Коновалець командував дивізією, корпусом і групою Січових Стрільців під час бойових операцій проти більшовицьких і денікінських військ. Після прийняття 06. 12. 1919 р. на нараді Головного Отамана з представниками уряду та військовими керівниками УНР рішення про розформування українських регулярних частин, Коновалець видав наказ по самодемобілізацію підрозділів Січових Стрільців.

У листопаді 1919 р. Коновалець потрапив у польський табір для військовополонених у Луцьку. Весною 1920 р., звільнившись з ув'язнення, перебрався в Чехо-Словаччину. Намагався у порозумінні з С. Петлюрою організувати з колишніх бійців УГА і українських полонених з таборів у Італії військове формування та робив спроби організувати збройне підпілля на окупованих українських землях.

Поразка національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. та чотиристороння окупація України, спонукали Коновальця до пошуку нових методів боротьби за незалежність України. В цих обставинах в липні 1920 він здійснює заходи по створенню принципово нової організації, яка б в умовах підпілля могла ефективно боротися проти окупаційних режимів. У серпні 1920 р. за безпосередньою участю Коновальця було створено Українську Військову Організацію. 28. 01 – 03. 02. 1929 рр. на Першому Конгресі Українських Націоналістів у Відні було створено Організацію Українських Націоналістів, головою проводу якої було обрано Євгена Коновальця.

У кін. 1920-на поч. 30-х рр. Коновалець, організаційно зміцнивши УВО і ОУН, встановив контакти з політичними колами Німеччини, Великобританії, Литви, Іспанії, Італії та організував українські політично інформаційні служби в багатьох політичних центрах Європи, залучив до співпраці з ОУН широкі кола української еміграції. Здійснив ряд заходів внаслідок яких були створені осередки ОУН або споріднених організацій в Франції, Бельгії, Канаді. За його безпосередньою участю в Америці були засновані Громади Українських Стрільців, що поклали початок Організації Державного Відродження України в США і Українському Національному Об'єднанню в Канаді. З метою підготовки до майбутньої збройної боротьби за незалежність України за дорученням Коновальця було сформовано військовий штаб та укомплектовано школи по підготовці старшинських кадрів для української армії в Польщі, Чехо-Словаччині, Австрії.

Діяльність Коновальця по розбудові ОУН, яка користувалась всезростаючою підтримкою української молоді, намагання поставити українське питання у Лізі Націй та постійні заходи по налагодженню націоналістичного підпілля в УСРР, викликали занепокоєння у більшовицького керівництва в Москві. 25. 05. 1938 р. Євген Коновалець загинув у Роттердамі (Голландія), відкриваючи поштовий пакет, в якому знаходився вибуховий пристрій, переданий йому агентом радянських спецслужб. Похований на кладовищі Кросвік у Роттердамі.

^[47]Нарбут Георгій Іванович (25. 02. (09. 03) 1886 р. – 23. 05. 1920 р.) – визначний український художник-графік. Народився на хуторі Нарбутівці біля Глухова (тепер Сумська обл.).

Початкову художню освіту здобув самотужки. В 1906-1917 рр. жив у Петербурзі. Деякий час вчився в І. Білібіна і М. Добужинського. В 1909 р. удосконаливав майстерність у Мюнхені. Після повернення в Петербург став членом мистецького об'єднання “Мир искусства”. В 1910-1912 рр. працював над ілюстраціями до казок Г.-Х. Андерсена, байок І. Крилова, народних казок. Будучи добрим знавцем українського стародавнього мистецтва і геральдики, Нарбут виконав безліч гербів, ілюстрував або оформлював Малоросійський Гербовник (В. Лукомського і В. Модзалевського, 1914), “Герби гетьманів Малоросії” (1915), “Старовинна архітектура Галичини” (Ю. Лукомського, 1905), “Стародавні садиби Харківської губернії” (1917) та ін. Нарбут кожного літа приїздив в Україну до Глухова, де вивчав пам'ятки української старовини. Свій герб Нарбут підписав “Мазепинець полку Чернігівського, Глухівської сотні, старшинський син, гербів і емблем живописець” (1912).

Уберезні 1917 р. переїхав до Києва. У вересні 1917 р. став професором графіки новоствореної Української Академії Мистецтв, а з грудня 1917 р. (за ін. дан., з лютого 1918) – її ректором. В цей період Нарбут виконав цикл українських державних паперів – банкноти, поштові марки, грамоти. Згодом співпрацював з журналами “Наше минуле”, “Зорі”, “Солнце Труда”, “Мистецтво” та ін. До учнів і послідовників Нарбута належать М. Кірнарський, П. Ковжун, Р. Лісовський, Л. Лозовський, А. Середа. Помер у Києві.

^[48]Перлик Іван (р. н. невід. – п. січень 1919) – український військовий діяч, підполковник Армії УНР. Учасник російсько-японської війни 1904-1905 рр. Нагороджений орденом Св. Георгія IV ступеня. У роки Першої світової війни 1914-1918 рр. – офіцер російської армії. Деякий час перебував в австрійському полоні.

У лютому 1918 р. командував козацько-стрілецьким куренем у Володимир-Волинському. З березня 1919 р. Перлик брав участь у формуванні на Волині з полонених солдат-українців Першої стрілецько-козацької дивізії “Сірожупанники” та став її першим командиром. У кін. серпня 1918 р. усунений від служби гетьманським командуванням. У січні 1919 р. очолював повстанський загін, що вів боротьбу з більшовиками у Лівобережній Україні. Загинув у бою проти більшовицьких військ під Ромнами (тепер Сумська обл.).

^[49]Падалка Василь (1888, с. Дубовичі Кролевецького повіту – ?) – хорунжий, сотник Армії УНР. Учасник II Зимового походу, начальник кінної розвідки ген. Ю. Тютюнника. Емігрував до Польщі, потім до Чехословаччини, де закінчив Українську господарську академію в Подебрадах. У 1922 та 1934 роках нелегально приїздив до Києва, де давав розпорядження зв'язковим з Дубовичів, Конотопу, Кролевця і повертався за кордон.

Є підстави вважати Василя Падалку одним з кур'єрів ОУН на сході України, яких Євген Коновалець відправляв для розбудови підпілля.

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИК

№ 1	З маніфесту Миколи II про зречення. 2 березня 1917 року.
№ 2	Відозва Української Центральної Ради до українського народу 9 березня 1917 року.
№ 3	Заклик "Просвіти" с. Підлипного на Конотопщині до відстоювання національних прав. 2 квітня 1917 року.
№ 4	Наказ командуючого військами Московського округу про ставлення до військовополонених. 27 травня 1917 року.
№ 5	Прохання товариства "Просвіта" до Сумської міської думи про увічнення пам'яті Т.Г. Шевченка. 29 травня 1917 року.
№ 6	З телеграми роменського духовенства до Української Центральної Ради. Без дати.
№ 7	Відозва Організаційного Українського Військового Комітету до сумського благодійника П.І Харитоненка з проханням допомогти у фінансуванні української армії. 9 червня 1917 року.
№ 8	Перший Універсал Центральної Ради Червень 1917 року
№ 9	З оцінки Київським комітетом РСДРП(б) Першого Універсалу Центральної Ради. Без дати.
№ 10	З Резолюцій 2-го Всеукраїнського Військового З'їзду. 5-11 червня 1917 року.
№ 11	План дій 2-го Українського полку ім. Павла Полуботка. 3 4 на 5 липня 1917 року.
№ 12	Заклик Симона Петлюри до захисту України. Липень 1917 року.
№ 13	Звернення до селян Конотопщини. 24 серпня 1917 року.
№ 14	Звернення Генерального Секретаріату Української Центральної Ради до селянства з закликом здавати залишки хліба для потреб армії. Без дати.
№ 15	Повідомлення про спекуляцію хлібом. 24 жовтня 1917 року.

№ 16	Третій Універсал Української Центральної Ради. 7 листопада 1917 року.
№ 17	3 протоколу засідання Сумської повітової Ради Селянських депутатів. 10 листопада 1917 року.
№ 18	Зі зведення про події політичного життя в м. Ромнах та Роменському повіті . 1-15 листопада 1917 року.
№ 19	Витяг зі списків кандидатів до Установчих Зборів УНР заявлені партіями, групами та організаціями і затверджені полтавською окружною виборчою комісією. Без дати.
№ 20	Відозва загальних зборів Чернігівського полку про підтримку Центральної Ради та Генерального Секретаріату. Листопад 1917 року.
№ 21	Повідомлення про розбійні напади більшовиків на мирне населення в Лебединському повіті. Без дати.
№ 22	Звернення до українців – педагогів. 23 листопада 1917 року.
№ 23	Доповідь Сумської повітової земської управи надзвичайній сесії Сумських повітових зборів про ставлення до Центральної Ради. 28 листопада 1917 року.
№ 24	Відомості про події політичного життя в місті Ромнах і Роменському повіті за час з 15 листопада по 1 грудня 1917 року. Без дати.
№ 25	Відомості Комісара Велико-Бубнівської волості про події політичного життя в Роменському повіті за час з 15 листопада по 1 грудня 1917 року. Без дати.
№ 26	Заява зборів військовослужбовців Сумської залоги про підтримку Української Центральної Ради. 1 грудня 1917 року.
№ 27	Лист начальника охорони м. Суми А. Ліницького до редакції газети "Сумський вісник". 2 грудня 1917 року.
№ 28	Звернення Харківського комісара Української Народної Республіки Попова до селян і робітників Харківщини та всієї Слобожанщини. 3 грудня 1917 року.
№ 29	Заклик начальника охорони м. Сум та повіту. 10 грудня 1917 року.

№ 30	Наказ командира 2-ї сердюцької дивізії армії УНР генерала Олександра Грекова. 10 грудня 1917 року.
№ 31	Оголошення Сумської повітової комісії про вибори до Українських Установчих зборів та про порядок їх проведення. 10 грудня 1917 року.
№ 32	Наказ генерала О.П. Грекова. 11 грудня 1917 року.
№ 33	Листівка Національного фонду. 12 грудня 1917 року.
№ 34	Прохання Сумської "Просвіти" до земських зборів про вирішення питань народної української освіти. Без дати.
№ 35	Наказ генерала О. Грекова. 26 грудня 1917 року.
№ 36	Стаття в роменській газеті "Наша спілка". 31 грудня 1917 року.
№ 37	Повідомлення про події громадського життя на Роменщині. 31 грудня 1917 року.
№ 38	Інформація про сутички між українськими та більшовицькими військами. 31 грудня 1917 року.
№ 39	Повідомлення про підготовку виборів до Українських Установчих зборів. 4 січня 1918 року.
№ 40	Четвертий Універсал Української Центральної Ради. 9 січня 1918 року.
№ 41	Пам'ятка вільному козацтву. 15 січня 1918 року.
№ 42	Наказ особливого коменданта м. Києва Михайла Ковенка та голови Українського революційного комітету гарнізону м. Києва Березняка про організацію добровільного українського війська. 22 січня 1918 року.
№ 43	Виписка з журналу волосного зібрання с. Аніно про відрядження делегатів до Центральної Ради. 23 січня 1918 року.
№ 44	З мирного договору між Українською Народною Республікою і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною. 9 лютого 1918 року.
№ 45	Закон Центральної Ради про адміністративно-територіальний поділ України, прийнятий Малою Радою (Витяг). 6 березня 1918 року.
№ 46	Заклик організаційної комісії Січових Стрільців. 14 березня 1918 року.

№ 47	З телеграми В. Леніна Г. Орджонікідзе . 14 березня 1918 року.
№ 48	Спогад про повстання в Сумах. Без дати.
№ 49	Звернення Сумської міської Думи та повітового земства до Української Центральної Ради. 9 квітня 1918 року.
№ 50	Оголошення коменданта німецьких військ населенню Сумського повіту. Квітень 1918 року.
№ 51	Грамота Павла Скоропадського. 29 квітня 1918 року.
№ 52	З Закону про Тимчасовий Державний устрій України. 29 квітня 1918 року.
№ 53	Повідомлення про підривну діяльність російських більшовиків. 11 червня 1918 року.
№ 54	Витяги з телеграм на адресу української мирної делегації. 21 червня 1918 року.
№ 55	Наказ Сумського повітового коменданта про облік військовослужбовців. 21 червня 1918 року.
№ 56	Оголошення про формування українського полку. 23 червня 1918 року.
№ 57	Оголошення Сумського повітового старости Гребенщикова про платну реквізицію коней для потреб війська. 28 червня 1918 року.
№ 58	Оголошення про квартирування Сумського полку армії Української держави. 28 червня 1918 року.
№ 59	Повідомлення про набір до 3-го пішого полку 2-ї Харківської дивізії. 28 червня 1918 року.
№ 60	Розпорядження начальника Роменської повітової державної варти про таємне стеження за колишніми членами Центральної Ради. 29 червня 1918 року.
№ 61	Оголошення про форму одягу для старшин Української армії. 30 червня 1918 року.
№ 62	Оголошення про прийом на службу до ремонтного депо. 30 червня 1918 року.
№ 63	Повідомлення про плани утворення Сумської губернії. 30 червня 1918 року.

№ 64	Оголошення про формування прикордонних частин Української Держави. 10 липня 1918 року.
№ 65	Повідомлення про небажання більшовицьких частин воювати проти України. 25 липня 1918 року.
№ 66	Повідомлення про відкриття пам'ятника Т.Шевченку. 27 липня 1918 року.
№ 67	Наказ коменданта м. Харкова про виявлення і повернення державного майна. 28 липня 1918 року.
№ 68	Інформація про діяльність товариства військових інвалідів "Нова Січ". 8 серпня 1918 року.
№ 69	Оголошення Лебединської земської повітової управи про виставку української старовини. 10 серпня 1918 року.
№ 70	Повідомлення про перехід більшовиків через Лебединський і Сумський повіти. 22 серпня 1918 року.
№ 71	Витяг зі зводу зауважень Роменської Підсобної Ревізійної комісії по утворенню Роменського місцевого самоуправління. Без дати.
№ 72	Повідомлення про нелегальне завезення зброї. 24 серпня 1918 року.
№ 73	Виписка з наказу командуючого німецькими військами в Україні Ейхгорна про виявлення агітаторів. 26 серпня 1918 року.
№ 74	Повідомлення особливій канцелярії міністерства фінансів відносно пропозиції створення губернії "Сумщина". 28 серпня 1918 року.
№ 75	Оголошення про відкриття в Сумах української гімназії. 31 серпня 1918 року.
№ 76	Повідомлення про розбійні напади більшовиків на мирне населення в Лебединському повіті. 31 серпня 1918 року.
№ 77	Спогад про перебування української дивізії Сірожупанників на Чернігівщині. Без дати.
№ 78	Телеграма Конотопському повітовому старості про підготовку російськими більшовиками замаху на гетьмана Скоропадського. Без дати.
№ 79	Телефонограма про необхідність контролю на дорогах. 9 вересня 1918 року.

№ 80	Оголошення про відкриття української мішаної гімназії. 14 вересня 1918 року.
№ 81	Циркуляр Міністерства внутрішніх справ Української держави про облік реквізованого німецькими та австрійськими військами майна з метою відшкодування збитків власникам. Без дати.
№ 82	Звернення Конотопської земської повітової управи до начальника Конотопської повітової державної варти з проханням допомоги у боротьбі з безпритульністю. 21 вересня 1918 року.
№ 83	Лист Полтавського губернского старости начальникам державної варти про агентурну діяльність більшовиків серед українських військ. 30 вересня 1918 року.
№ 84	Оголошення про концерт кобзаря Івана Кучугури-Кучеренка. 3 жовтня 1918 року.
№ 85	Повідомлення про більшовицьку агітацію. 3 жовтня 1918 року.
№ 86	Повідомлення про звернення населення прикордонних з Україною районів Росії з проханням про захист від більшовиків. 8 жовтня 1918 року.
№ 87	Повідомлення преси про можливість приєднання Білорусії до України. 8 жовтня 1918 року.
№ 88	Подяка за допомогу жителям м. Лебедина від львівського дитячого притулку. 8 жовтня 1918 року.
№ 89	Лист від селян с. Пархомівки до газети "Народне Життя" з вимогою запровадження української мови. 6 листопада 1918 року.
№ 90	Урядова телеграма про боротьбу з радянською агентурою. Без дати.
№ 91	Грамота гетьмана Павла Скоропадського про федерацію України з Росією. 14 листопада 1918 року.
№ 92	Звернення дивізії "Сірожупанників" із закликом повстати проти Скоропадського. Листопад 1918 року.
№ 93	Відозва Директорії Української Народної Республіки. 15 листопада 1918 року.
№ 94	Заклик Головного командування військ Директорії УНР на Чернігівщині і Полтавщині. Без дати.
№ 95	Витяг з протоколу №1 засідання військової ради Середино-Будського бойового району. 13-16 листопада 1918 року.

№ 96	Зразки посвідчень посадових осіб. 17 листопада 1918 року.
№ 97	Газетні повідомлення про повстання військ Директорії проти Скоропадського. 20 листопада 1918 року.
№ 98	Наказ коменданта Сум та повіту Соболя. 22 листопада 1918 року.
№ 99	Наказ отамана Петра Болбочана про вступ на посаду головнокомандуючого військами УНР на Харківщині, Полтавщині і Чернігівщині. 22 листопада 1918 року.
№ 100	Наказ повітового коменданта П. Соболя про знаки розрізнення. 22 листопада 1918 року.
№ 101	Повідомлення про хід антигетьманського повстання. 22 листопада 1918 року.
№ 102	Оголошення про особливий порядок на залізницях. 22 листопада 1918 року.
№ 103	Телефонограма Конотопського військового начальника про мобілізацію українців-старшин до І-ї козацько-стрілецької дивізії Сірожупанників. 26 листопада 1918 року.
№ 104	Телеграма Директорії УНР про призначення і затвердження губернських і повітових комісарів. Не раніше 26 листопада 1918 року.
№ 105	Стаття з закликом до об'єднання всіх демократичних сил навколо української ідеї. 28 листопада 1918 року.
№ 106	Опитувальні листи Серединобудської повітової волосної ради. Листопад 1918 року.
№ 107	З оголошення про формування гайдамацької сотні в м. Ромен. 9 грудня 1918 року.
№ 108	Повідомлення про відкриття Боромлянської державної української реальної школи. 10 грудня 1918 року.
№ 119	Накази українського командування Харківщини. 10 грудня 1918 року.
№ 110	Інформація про телеграму Головного отамана військ УНР С. Петлюри та наказ коменданта Харківщини. 10 грудня 1918 року.
№ 111	Повідомлення про арешт штабу отамана П.Болбочана. 10 грудня 1918 року.

№ 112	Попередження отамана П. Болбочана спробам німецьких військ і білогвардійців завадити утвердженню української влади. 12 грудня 1918 року.
№ 113	Інформація про діяльність осередків товариства "Просвіта" в Полтавській губернії. 14 грудня 1918 року.
№ 114	Телеграма гетьмана Скоропадського про відмову від влади . 14 грудня 1918 року.
№ 115	Наказ Сумського повітового коменданта Василя Филоновича про заборону антиукраїнської агітації. 14 грудня 1918 року.
№ 116	Розпорядження Директорії Української Народної Республіки щодо земельного питання. 15 грудня 1918 року.
№ 117	Замітка про події в Сумах у період антигетьманського повстання. 15 грудня 1918 року.
№ 118	Листівка до населення Конотопського повіту з оголошенням про скинення влади П.Скоропадського та закликом до порядку. Без дати.
№ 119	Зі стенограми засідання надзвичайної сесії Сумських повітових земських зборів. 21 грудня 1918 року.
№ 120	Перелік цін на послуги, якими користувались службовці Сумського повітового земства. 21 грудня 1918 року.
№ 121	Список гласних – учасників надзвичайної сесії Сумських повітових земських зборів. 21 грудня 1918 року.
№ 122	Копія телеграми губернського комісара Харківщини С. Тимошенка на адресу Сумської повітової управи. Грудень 1918 року.
№ 123	Ціни на основні товари в Сумському повіті. Грудень 1918 року.
№ 124	Оголошення з інформацією про формування в Сумах кінного полку армії УНР. 22 грудня 1918 року.
№ 125	Резолюція винесена на пленарному засіданні Воробйовської (Сумського повіту) ради селянських депутатів. 23 грудня 1918 року.
№ 126	З Декларації Директорії УНР. 26 грудня 1918 року.
№ 127	Наказ Сумського повітового комісара з закликом до порядку. 30 грудня 1918 року.

№ 128	Відозва про запис до Куреня Смерті імені Івана Сірка. Без дати.
№ 129	Листівка Директорії УНР про оголошення поза законом більшовицьких частин, які вторглися на територію України. Без дати.
№ 130	Промова Троцького перед червоноармійцями, які відправлялися на український фронт. Без дати.
№ 131	Звернення українського командування до громадян Сумщини із закликом зберігати спокій. 31 грудня 1918 року.
№ 132	Наказ Головного Отамана Армії УНР Симона Петлюри про боротьбу з анархією та більшовицькими агітаторами. 2 січня 1919 року.
№ 133	Акт Директорії УНР про з'єднання всіх українських земель. 22 січня 1919 року.
№ 134	Листівка Інформаційного Бюро Республіканської Армії Чернігівщини й Полтавщини. Без дати.
№ 135	З відозви Ради Народних Міністрів УНР до держав Антанти та держав усього світу. 8 жовтня 1919 року.
№ 136	Спогади білогвардійця Мамонтова про перебування в Сумах. Не раніше 29 листопада 1919 року.
№ 137	Звернення особливоуповноваженого народного комісаріату з національних справ і центрального єврейського комісаріату. Без дати.
№ 138	Оголошення про заходи єврейської комуністичної партії. Без дати.
№ 139	Оголошення про мітинг єврейської секції РКП. Без дати.
№ 140	Оголошення єврейської секції м. Конотопа. Без дати.
№ 141	Оголошення про мітинг єврейської секції КПУ. Без дати.
№ 142	Постанова Чернігівського губерньського комітету оборони. Без дати.
№ 143	Телеграма Чернігівського губвиконкома про впорядкування земельних питань. Без дати.
№ 144	Наказ Крелевецького повітового військово-революційного комітету. 31 січня 1920 року.

№ 145	Наказ Глухівського військового комісара Кудрова про запровадження розстрілу згідно законів воєнного часу. 21 травня 1920 року.
№ 146	Повідомлення про розстріли українських підпільників з Конотопського повіту. 30 жовтня 1920 року.
№ 147	Повідомлення про дипломатичну діяльність Павла Зайцева. 25 грудня 1920 року.
№ 148	З доповідної записки начальника окружного відділу ДПУ м. Конотопа Зачепи про учасників збройного повстання. 16 листопада 1929 року.
№ 149	Постанова по звинуваченню Софії Филонович за участь в армії УНР. 10 грудня 1940 року.
№ 150	Постанова про арешт Литвиненка І.Д.530 травня 1946 року.
№ 151	Протокол допиту полковника армії УНР Литвиненка Івана Даниловича. 14 червня 1946 року.
№ 152	Згадка про обставини боїв на Лівобережжі у березні 1918 р. 1956 рік.
№ 153	Склад 2-го Запорозького полку в районі Охтирки у 1918 році. 1956 рік.
№ 154	Спогади генерала армії УНР Олександра Грекова про переговори з представниками Антанти у 1918-1919 рр. Жовтень-листопад 1957 року.
№ 155	Біографічний нарис про Сумського повітового коменданта Василя Филоновича. Жовтень – грудень 1960 року.
№ 156	Спогад про оборону Глухова у 1918 році. Липень – вересень 1977 року.
№ 157	Повідомлення про Харківський Слобідський Кіш. Січень – березень 1979 року.

- Азеф 109
Алещенко Г.І. 5
Андрієвський О. 223, 224
Андрієвський П. 109, 131, 143
Анісімов 89
Антонов-Овсієнко 77
Арко 182
Афанасіїв 10
Бабаков 21
Базильський Г.М. 9, 10, 18, 194, 230
Балаба Т.С. 47
Бартош 64
Баскаков А. 138
Батюк-Урусов 158
Бачинський 184, 238
Безгрішний Сергій 16, 188
Березняк 72, 73, 247, 255
Бискуп І.Ф. 64
Бібік 121
Білик С. О. 20
Богдан (Хмельницький) 30, 34, 186, 232
Бойко А. 65
Бойко І.Г. 64
Бойко Ілля 133
Бойко О.І. 64
Болбочан Петро, 21, 23, 113, 124, 126, 128, 171, 181, 184, 194, 196, 242, 259, 260
Бондаренко В.В. 47
Боріюс 173, 174, 177, 178
Бочкін Іван 19
Брюховецький В. 5
Бубнов В.В. 5, 194
Будко 112
Будяк В.А. 5, 193
Бузинський 82
Букшований Микола 11, 232
Бурлюк Павло 12
Бутко 114
В'ятрович В.М. 5
Василенко І.М. 47
Василенко Микола 12, 195, 237
Василіядіс 176
Ващенко Г. 9, 191, 228, 229, 230
Винниченко В. 14, 37, 42, 82, 109, 131, 143, 152, 171, 176, 177, 180, 183, 185, 219, 223, 224
Висоцький 223
Вишня Йосип 138
Віктор-Берченкова Д.П. 45
Вітик 180
Власенко В.М. 239
Вовк О.В. 5
Володченко М.Г. 11, 52, 232
Волчинський 156
Воронів 189, 195
Врангель П. 10, 164, 168, 169, 187, 232
Гавлюченко І.Д. 64
Гаврюшенко Яків 138
Галіо 176, 177, 180
Галушка Гнат 16, 188
Гамзе М.М. 47
Гектор 154
Гладкий 33
Гладков В.В. 103
Глауштанк (Галуштенко) Марк 19
Годо 173, 174
Головко П. 46
Голодець М. 155
Гончарова І.Є. 5
Городенський М.А. 124, 138
Горошко Опанас 16, 188
Гребенщиків 84, 256
Греков О.П. 5, 57, 59, 62, 63, 171, 196, 231, 255, 262
Григоріїв 175
Грищенко Н.І. 5
Грізірський К.Г. 123
Грінченко Б. 101, 229
Груссе 153
Грушевський М.С. 76, 219, 221, 226, 234
Гудимович Анастасія 11, 193, 233
Гузар-Колодзінський М. 188
Гусак Лука 20, 241
д'Ансельм 176, 177, 178, 179, 184
Давидович 141
Данковський Г.А. 48
Данько 163, 164

- Дегтярьов С.І. 5, 192
Дельвіг О. 10
Денікін А. 146, 147, 151, 167, 176, 178, 179, 187,
Джолос Д.Д. 64
Дибенко 16, 188
Довбищенко Я. 118
Довгий Іван 235
Довженко Василь 12, 192, 237
Долгополов Г.П. 134, 138
Дорошенко Дмитро 11, 25, 191, 234, 235
Дрину Ф.С. 64
Дрищ 64
Дроботько К.М. 48
Дроздов 83
Дубинченко М. 137, 138
Ейхгорн 93, 257
Енно 175, 176, 177, 180, 181
Євдокименко Федір 16, 188
Єфремов С. 188, 219
Жамко Дмитро 21
Жуковський 182
Жуленко І. 138
Забігай 125
Загородський 166, 249
Задорожний 89, 227
Зайцев П.І. 5, 12, 13, 161, 191, 262
Заїка Л.Я. 5
Захарченко В.Д. 5
Зачепа 161, 262
Золотарьов 156
Зрібний Д.М. 64
Зякин 18
Іваницький 18
Іваницький Петро 60
Іуда 109
Кавалерідзе І.П. 8, 227
Калугін 9
Калюжний 107
Кандиба 92
Капуста 122
Катасонов 7
Катерина (Друга) 30
Кашкавод 32
Квітка 189
Кедров М. 90
Кекало 189
Кендюшенко І. 138
Керенський О.Ф. 8, 227, 228, 239
Кирей О. 10
Кирий Леонід 161
Кирий Михайло 161
Кирий Олександр 161
Клемансо 176
Климан І.П. 47
Клюєва О.О. 5
Кобза Іван 189, 190, 195
Кобза Ігор 190
Кобиляцький 140, 141
Кобучей 189
Ковалевський 87
Коваленко Олександр 237
Коваль Р.М. 5, 27, 233
Ковенко Михайло 5, 12, 14, 72, 73, 133, 194, 255
Козаків 18
Колодяжний Е.А. 136, 137, 144, 145
Коломієць Б. 73
Коломієць І.В. 5
Коломієць Олекса 236
Компанієць 93
Компаньйон 86
Кондратьєв (Сумський полковник) 7
Кононенко І. 139
Копейчиков П. 139
Коржиков 158, 159
Косенко С.С. 48
Косолапий 84, 87
Косолапов 19
Костюченко 189
Котовський Г. 24, 245
Кочетков 93
Крамаренко 7
Крат Михайло 169, 249
Кречет 189
Кринов 22, 132
Крутінь 65
Кудров 160, 262
Кузьменко-Гвоздевич 18
Кулак В.А. 47
Кулак З.Е. 136, 138
Кульгинський 111
Курах 189
Кутневич
Кучугура-Кучеренко 101, 248, 258
л'Еспре 177
Лаврик 99
Ларіонов 111
Лебедев 153

Леваневський С.П. 7	Мірна З.В. 60
Левін Л. 156	Мірний І. 76
Ленгайтис А.І. 134, 135, 136, 137, 138	Міщенко М.П. 47
Ленін В.І. 15, 16, 19, 77, 141, 241, 256	Модзалевський 187, 252
Леонтєви 103	Моїсеєнко Євген 12
Линник Я.С. 20	Монкевич Б. 171, 194, 196
Липинський В'ячеслав 24, 235, 245, 246	Мощенський 99
Лисенко 64, 239	Музир 175, 176, 181
Литвиненко Григорій 139	Нагаєвський. І. 106, 129
Литвиненко-Морозенко І.Д. 5, 11, 25, 163, 164, 165, 193, 232, 262	Назаров 21
Лихошерстий В.Д.М 47	Назарук О. 181
Личик 160	Наливайко С. 59
Ліницький Олександр 11, 15, 54, 55, 57, 232, 254	Нарбут Г. 51, 192, 252
Літвінов 62	Неділько 59
Літовчик 114	Нельговський 113
Лобко Н.В. 5	Нестеренко Ф. 92, 98
Лохтіонов 54	Нехода 49
Лук'янов 154	Нечипоренко М.М. 134, 135, 136, 138
Лук'яненко О. 67	Ніколаєнко І.І. 64
Лур'є 159	Новиков 59
Луценко Й.М. 171, 172, 173, 175	Нога 93, 168, 169
Лянжерон 177, 185	Оберучев 34, 248
Лянскоранський 18	Обозненко 153
Макаренко 141, 143	Обувайло Я.П. 64
Макаренко А. 22, 223, 224, 225	Оверченко І.Ю. 64
Макаренко Остап 16, 188	Олександрів 189
Маковська Н.В. 5	Олексій Михайлович (Московський цар) 7, 32
Малюк І. 138	Олесь О. 101, 193
Маляревський 49	Онацький Євген 12, 221, 236, 237
Мамонтов 152, 154, 261	Орджонікідзе Г. 77, 256
Манжелей Н.І. 7	Осадчий Тихон 12, 235, 248
Марголін 184, 185	Отецький 115, 241
Марінкович 174	Оскілко 184, 224
Марченко В.А. 5	Остапенко 181, 182, 183, 184, 186, 224
Масляний Антон 11, 232	Острианський Микола 231
Масонський 132	Охріменко В.Ф. 74
Матвієв 181	Охріменко Г.Г. 64
Махно Н.І. 176	Охріменко М.І. 64
Мацієвич 184, 185, 186	Палій 110, 113, 241, 244
Медовщиков 15	Палій-Неїло Б. 248
Метрик 158	Панченко Іван 189, 247
Микола II 7, 28, 253	Пашенко В. 5
Михайличенко Г.В. 12, 47, 238,	Пелещук 10
Мицан К.П. 5	Пелипенко А.П. 134, 135, 136, 137, 138
Мілюков П. 38	Пеньков 160
	Перетятко 189

- Петлюра С.В. 10, 22, 39, 40, 109, 111, 113, 124, 126, 135, 143, 146, 147, 148, 149, 160, 161, 162, 164, 168, 181, 183, 185, 186, 187, 223, 224, 225, 228, 239, 249, 251, 253, 259, 261
Петро (Перший) 30
Петров А. 160
Петровський 156
Пивоваров І.І. 103
Піщанський 96
Поборчий 189
Погрібний 164
Полуботок Павло 38, 247, 253
Помуляд І. 123
Попов 55, 56, 226, 254
Порфільєв 124
Порш М. 14
Потапов 77
Преображенський В.П. 7
Прядка М.С. 20
Пузицький 96, 195, 241
Пут 189
Рейнбот В. 99
Ремньов 16
Ржевський 54
Рог В.О. 5, 27
Рогоза 87
Рожченко Іван 12
Рой С.М. 64
Рошин 158
Рубін 160
Руденко 77
Руденко Т. 159
Рудницький Л. 5
Сагайдачний П. 59, 189
Сазонов (Сазанов В.І.) 78, 248
Саливон П. 64
Салтикова-Агатъева 97
Самойленко Л.Л. 64
Самойлів Петро 189
Саутін 49
Сахнюк Г.В. 5
Сварика Василь 11, 197, 231
Свистюров І. 138
Світличний А.Е. 65, 66
Семигрей 189
Семич 65
Семишкур Федір 138
Серкаль 175, 177, 180
Сивокінь Василь 12
Сіверський 189
Сірий Й. 95, 97
Сірко І. 144, 261
Скоропадський Павло 3, 4, 8, 17, 18, 21, 22, 79, 82, 96, 97, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 122, 129, 132, 189, 221, 222, 223, 224, 234, 235, 241, 242, 245, 246, 250, 256, 257, 258, 259, 260
Славгородський 113, 115
Слинько І.Ф. 48
Слободкін 156
Сніжко І. 131
Соболь 22, 112, 114, 132, 135, 136, 141, 148, 259
Сокира-Яхотнів 96
Соловійов 111
Солончак Д.К. (Литвиненко І.Д.) 165
Сольський 133, 134, 136
Стасюк М. 42
Степаненко 12
Степаненко А. 76
Степанович С.Г. 127
Степанович М. 20
Степанович Я. 20
Степняк Сава 82
Стешенко І. 50
Стоян Г.Г. 47
Сулизь Панас 12
Сургучов 139
Танцюра 82, 93
Тарасенко Марія 11, 233
Теодорович 95
Терентьев В.С. 5
Терещенко 51, 227
Тимошенко 114
Тимошенко Сергій 12, 139, 192, 238
Тимченко 65
Тинченко Ярослав 18, 25, 27, 194, 195, 196
Тичина Павло 21
Ткаченко Б.І. 27
Ткаченко Іван 89
Токаревський М.Д. 47
Троцький Л.Д. 146, 226, 261
Удовиченко О. 10
Узун 92
Улачев 16

Устимович Микола 82	Читинський М. 188
Фаворов 156	Чуб 189
Федорчук Л. 62	Четкін 163
Фененко 99	Шапиловський 153
Филонович В.З. 10, 11, 86, 87, 130, 186, 187, 188, 193, 260, 262	Швець Ф. 22, 109, 131, 143, 223, 225
Филонович М.Г. 162	Шевченко Т.Г. 7, 8, 9, 12, 13, 32, 33, 59, 61, 62, 89, 98, 227, 236, 239, 245, 248, 253, 257,
Филонович Софія 162, 163, 262	Шепко 46
Фіалко М. 62	Шестопалов В. 138
Фрайданбер 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186	Шидловський 114
Франко І.Я. 101	Шимків О. 5
Харитоненко П.І. 34, 246, 253	Шорохов 162, 163
Хитаєнко Андріян 161	Шпак 64
Хістов П. 73	Штайнгель 182, 183
Хмельницький Богдан 34, 61, 186, 232, 248	Щербак А.П. 45
Церетелі 227	Щербак І.Я. 47
Цибульський 189	Щуковський 159
Цимбал В.П. 101	Юр'їв-Псковець Б.В. 48
Чанишев Б.І. 9, 47	Яжовський 97
Чеботарів 164	Якименко І.Ф. 64
Черкаль 177	Яковенко 133
Черкінський 156	Яненко 10, 18, 84
Черненко Ф.Т. 47	Янів 173, 174, 175
Чернявський 116	Янов Микола 197
Чехівський В.М. 176, 183, 223, 224, 236	Янівська М.Т. 233
Чигирин 111	Янушевський Володимир 82
Чижевський П.І. 47	Янчевський Микола 11, 197, 231
Чикаленко 191, 221	Яценко Максим 12
Чистовський 123	Яценко Федір 12

- Австрія 68, 95, 147, 229, 231, 233, 241, 245, 251
Австро-Угорщина 74, 150, 222, 225, 226, 227, 234, 250, 255
Азербайджан 187
Азія 30
Алтинівка, с. 95, 96
Андріяшівка, с. 6
Аніно с. 73, 255
Анінська волость 73
Антанти держави 118, 151, 152, 171, 177, 178, 183, 224, 225, 235, 261, 262
Апіно, с. Лебединського повіту 12
Базар, м. 24, 197, 245
Базилівка, с. Конотопського повіту 19, 192, 238
Балта м. 167
Батуринська, вул. 116
Бахмач, м. 23, 170
Бердичів, м. 114, 232, 241
Береза Картузька, концтабір 242, 243
Берестівка, с. Гадяцького повіту 47
Беседівка, с. Недригайлівського району 11, 232
Бесарабія 92, 222, 242, 244
Біла Церква, м. 114, 182, 223, 250
Білгорай 74
Білгород, м. 113, 140
Білопілья, м. 12, 14, 17, 170, 194
Білопільський район 6, 246
Білорусія 102, 244, 258
Бірзула, м. 167, 180, 182, 183, 184, 224
Богодучів м. 17
Болгарія 10, 74, 187, 188, 225, 226, 255
Бірки, с. Гадяцького повіту 47
Боровенька, с. 49, 94
Боромля, сл. 123, 259
Бочечки, с. 6
Брест (Брест-Литовський), м. 16, 220, 225, 226, 227
Буймер, с. 91
Буковина 150, 191, 226, 227, 2234
Буринь, м. 6, 17, 67
В.-Володимирська, вул. 60
Вапнярка, м. 67
Варшава, м. 12, 164, 232, 239, 243
Велика Рибиця, с. 67
Великі Бубни, с. 64
Велико-Бубнівська волость 53, 64, 254
Верхня Сироватка, с. 9
Вигоновське Озеро 74, 226
Вири, с. 42
Високо Литовськ 74
Відень, м. 37, 82, 109, 143, 152, 161, 231, 235, 246, 251
Вінниця м. 18, 67, 101, 130, 171, 172, 182, 183, 185, 224
Вінницька обл.
Вірменія 187
Вкраїна 30, 35, 36, 39, 77, 78, 150
Волинська губернія 51,
Волинь 9, 43, 95, 233, 239, 242, 243, 244, 245, 252
Волочиськ, м. 67
Ворожба, с. 10, 17, 170, 187
Ворожба-Суми-Гайворон, відтинок фронту 10
Вороніж, с. Шосткинського району 11, 193, 233, 234
Вороніжчина 43, 52
Гаврилівка, с. 83
Гадяцький повіт 6, 47
Гадяч, м. 17, 249
Галичина 24, 30, 76, 150, 180, 186, 191, 225, 226, 227, 229, 233, 234, 239, 242, 243
Галка, с. 46, 53
Гетьманат (Українська Держава) 3, 4, 8, 17, 18, 19, 22, 221, 231, 232, 235, 248
Глинськ, м. 17, 22, 47, 65, 192
Глинська, вул. 47
Глухів, м. 3, 11, 16, 17, 18, 21, 47, 83, 160, 170, 188, 193, 197, 232, 236, 237, 252, 262
Глухівський повіт 6, 11, 12, 14, 17, 18, 83, 192, 195, 196, 231, 237
Глухівський р-н 162

Глухівщина 11, 191, 233, 234, Гоголівська вул. 156	Київ – Полтава – Харків, напрям 170
Гомель – Новозибків – Брянськ, на- прям 170	Київ, м. 10, 29, 34, 35, 37, 38, 40, 44, 47, 57, 59, 60, 62, 67, 72, 73, 76, 77, 80, 82, 105, 106, 109, 114, 135, 143, 152, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 175, 180, 182, 192, 224, 237, 250
Гребеникове, с. Бацманівської во- лості 21	Київська губернія 230
Грузія 10, 187	Київський напрям 184
Грузьке, с. 6	Київщина 14, 43, 235
Грунь, с. 6	Кимполунг 10
Грязне, с. Охтирського повіту 14	Кириківка, с. Великописарівського району 11
Гусаків, с. Звенигородського пові- ту 13	Козятин, м. 124, 126, 172
Двінськ, м. 78	Конотоп, м. 8, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 20, 21, 23, 41, 76, 95, 107, 116, 156, 161, 170, 180, 191, 192, 195, 196, 231, 236, 241, 252, 261
Дебріївка, с. 89	Конотопський повіт 6, 12, 17, 22, 24, 41, 92, 132, 160, 192, 325, 260
Дубно, м. 164	Конотопської р-н 162, 235, 238
Дубовичі, с. 162, 197, 236, 252, Есмань, с. Глухівського повіту 12, 195, 237	Конотопщина 7, 22, 30, 40, 233, 253
Європа 30, 106, 251	Коренево, с. 83, 102
Житомир, м. 166, 187, 241	Коржівський, пров. 47
Житомирська обл. 245	Коровинська волость 46
Житомирщина 24	Коровинці 6
Жмеринка, м. 165, 186	Короп, м. 95, 170
Жовті Води 186	Коростень, м. 166, 241, 244
Закарпаття 150, 226	Косарівщина, х. 46, 53
Западинська, вул. 47	Костянтинів, с. 46
Запорізьська Січ	Краснопілля, с. 6
Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) 248	Красностав 226
Збараж, м. 189	Кременчук, м. 167
Збруч, р. 168	Крим 10, 43, 51, 52, 77, 168, 169, 171, 187, 194, 196, 234, 238, 242
Зінківський повіт 6	Кролевець, м. 17, 160, 170
Знаменка, м. 167	Кролевецький повіт 6, 14, 17, 22, 159, 252
Ічня, с. Глухівського р-ну 162	Кролевецький р-н 162, 197
Кам'янець-Подільський, м. 101, 234, 236	Крути, м. 170, 193
Каменець Литовськ 74	Кубань 10, 239
Канівський повіт 7, 32	Куземин, с. 6
Карабутово, с. 20	Куп'янський повіт 52, 125, 238
Карпатська Україна 10, 24, 188,	Курманівська волость 46
Катеринослав – Севастополь, на- прям 170	Курськ, м. 102, 170, 184
Катеринослав, м. 180, 234	Курська губернія 6, 52, 67, 98, 238, 246
Катеринославська губернія 175	Курщина 43
Катеринославська, вул. 95, 239	Лебедин, м. 17, 103, 258
Катеринославщина 10, 43, 171, 175, 187	
Київ – Бахмач – Ворожба – Курськ, напрям 170	
Київ – Курськ, напрям 170	

- Лебединський повіт 6, 7, 12, 14, 15, 19, 24, 49, 91, 94, 254, 257
Липова Долина, с. 6
Липове, с. Липовецької волості, Роменського повіту 47
Липовецька волость 47
Литва 147, 234, 251
Лифине (Лихинин), хут. 49, 94
Лівобережна залізниця 115
Лівобережна Україна 124, 170, 224
Літин, м. 101
Літичів, м. 101, 167, 169
Лопань, р. 112
Лохвиця, м. 17, 227
Лохвицький повіт 6, 47
Лубенський повіт 129
Лубни, м. 17, 166, 181, 239, 245
Лука, с. Лохвицького повіту 47
Луцьк, м. 78, 239, 251
Львів, м. 25, 26, 27, 76, 150, 163, 164, 194, 195, 197, 239, 250
Львівська, вул. 76
Малахів, х. 64
Малоросія 30, 252
Медвеже, с. 46, 64, 230
Меджибож, м. 18
Межиріччя 74, 226
Мельник 74, 226
Мерефа, ст. 171
Миколаїв, м. 180, 186
Миколаївка, с. Роменського повіту 13
Миколаївка, с. Сумського повіту 9
Миколаївська, вул. 34, 35
Миропілля, с. 6, 12, 17, 238
Миропільська волость 67
Михайлівський, х. 110, 170
Міннеаполіс, м. 188
Могилів, м. 101, 168
Могиляни, м. 232
Мокіївка, с. 46, 64
Москва 30, 162, 168, 187
Москва, м. 16, 21, 31, 56, 65, 66, 82, 97, 102, 145, 238, 248, 251,
Московська, вул. 86, 112
Московський округ 31, 53, 54, 253
Московщина 150
Недригайлів, с. 17
Недригайлівський район 6, 11, 165, 193, 232
Недригайлівщина 6
Нетягайлівська волость 89
Ніжин, м. 23, 170, 181
Німеччина 14, 16, 74, 105, 108, 222, 223, 225, 226, 229, 239, 244, 245, 249, 251, 255
Новгород-Сіверський – Глухів – Рильськ, напрям 21
Новгород-Сіверський повіт 14
Новоросійськ, м. 152, 187
Нью-Йорк, м. 171, 194, 196, 228
Одеса, м. 10, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 224, 232
Олександрівка, с. 83
Олександрівськ, м. 180
Олександрівська, вул. 14
Осовіка, х. 64
Осоївка, с. 6
Охтирка, м. 11, 17, 18, 21
Охтирський повіт 237
Охтирщина 6
Пархомівка, с. 104, 258
Пекарі, с. 45, 46
Пекарівська волость 45
Петроград, м. 6, 13, 49, 51, 56, 69, 175, 228, 233, 240
Петропавлівська, вул. 8, 32
Південно-Західний фронт 52
південь Росії 232
Підлипне, с. 7, 30, 235, 253
Пінськ, м. 78
Пліски, ст. 170
Поділки, с. 6
Поділля 43, 244
Подільська губернія 51, 101
Полтава, м. 89, 100, 105, 112, 115, 166, 167, 170, 180, 181, 187, 227, 229, 245
Полтавська губернія 6, 14, 51, 52, 128, 165, 228, 229, 232, 246, 260
Полтавська обл. 163
Полтавський повіт 129
Полтавщина 11, 23, 43, 89, 101, 109, 110, 113, 114, 116, 128, 129, 150, 228, 229, 133, 248, 248, 259, 261
Польща 10, 226, 230, 231, 233, 234, 236, 242, 243, 245, 249, 251, 252
Помішна, ст. 189
Посем'я 17, 76
Посулля 17, 76, 123

- Поті, м. 10, 187
Правобережна Україна 7, 8, 11, 32, 242, 244
Прага, м. 188, 235, 237, 239
Придніпрянська (Наддніпрянська) Україна 150, 186, 234
Проскурів, м. 101, 167, 186
Проскурівський повіт 101
Прушани 74
Пугачів 74, 226
Путивль, м. 17, 67, 248
Путивльський повіт 6, 17, 24, 67
Пушкінська, вул. 64
Радин 74, 226
Рильськ, м. 17, 21
Рівне, м. 18, 164, 232
Роздільна, ст. 172, 173, 174, 175, 176, 181
Романівка, с. 91
Ромен (Ромни), м. 8, 10, 12, 17, 18, 21, 23, 27, 33, 45, 47, 52, 63, 64, 76, 92, 98, 122, 153, 191, 196, 227, 228, 233, 237, 238, 252, 254, 259
Роменський повіт 6, 11, 13, 14, 17, 24, 45, 47, 52, 53, 86, 92, 93, 98, 191, 192, 197, 227, 231, 254,
Роменський район 163
Роменщина 8, 9, 20, 21, 64, 255
Російська держава 28, 43,
Росія, Великоросія 23, 43, 66, 68, 106, 224
Румунія 11, 164, 167, 169, 188, 222, 234, 244
Салогубівка, с. Роменського повіту 11, 197, 231
Сарнаки 74, 226
Сент-Поль, м. 11
Сергіївка, с. 73, 74
Середина-Буда, м. 6, 17, 21, 110,
Середино-Будський бойовий район 110, 258
Сибір 190, 238
Слобідщина 17, 76
Слобожанщина 25, 26, 27, 55
Словаччина 11, 188
Сміле, міст. Полтавської губ. 165, 232,
Сопич, с. Глухівського повіту 11, 196, 231
Станіслав, м. 150, 186, 245
Старобільськ, м. 88, 166
Старо-Московська, вул. 86, 112
Суджа, м. 17
Суджанська, вул. 84, 87
Суджанський повіт 6, 19
Суми, м. 1, 2, 5, 7, 8, 10, 12, 16, 17, 18, 22, 25, 26, 27, 32, 33, 53, 54, 55, 56, 61, 76, 77, 78, 84, 85, 88, 90, 94, 101, 112, 114, 117, 130, 132, 135, 136, 139, 140, 148, 152, 153, 162, 170, 171, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 227, 246, 247, 248, 254, 256, 259, 260, 261
Сумська губернія 6, 88, 256
Сумський повіт 6, 7, 8, 9, 12, 15, 17, 19, 22, 32, 42, 62, 78, 85, 91, 133, 135, 136, 256, 260
Сумський полк (адміністративно-територіальна одиниця) 7, 32
Сумщина 2, 4, 6, 10, 11, 13, 14, 15, 23, 25, 26, 27, 28, 88, 94, 101 114, 148, 193, 257, 261
Сухумський перевал 187
Східна Україна 24,
США 11, 188, 228, 238, 239, 246, 249, 251
Таврійська губернія 51, 52
Таврія 43, 171, 175, 242
Тальне, м. 189
Тамбовська губернія 141
Тарнів, м. 187, 231
Тарноград 74, 226
Тираспіль, м. 175
Триторівка, с. 160
Троїцьке, с. Суджанського повіту 19
Тростянець, м. 6, 165
Тростянецький р-н 246
Туреччина 10, 68, 74, 187, 225, 226, 255
Угорщина 74, 225
Україна, Вкраїна 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 88, 93, 95, 96, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 115, 118, 122, 125, 126, 128, 129, 132, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 154, 162, 164, 166, 167, 168, 169,

- 170, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 193, 194, 195, 197, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 2320, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 251, 252, 253, 256, 257, 258, 261
- Українська Держава (Гетьманат) 3, 17, 19, 69, 79, 80, 81, 82, 86, 87, 88, 89, 94, 99, 100, 104, 106, 108, 129, 150, 191, 221, 222, 223, 224, 230, 232, 234, 237, 241, 245, 246, 256, 257
- Українська Народна Республіка 3, 14, 15, 32, 25, 27, 43, 44, 45, 47, 49, 52, 53, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 122, 124, 125, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 143, 148, 149, 150, 151, 152, 192, 194, 195, 196, 220, 223, 130, 233, 244, 249, 250, 254, 260
- Умань, м. 18, 167, 189, 230, 245
- Уманський повіт 230
- УНР 3, 10, 11, 12, 16, 17, 23, 24, 47, 57, 67, 109, 111, 113, 117, 126, 140, 141, 143, 145, 149, 150, 151, 152, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 169, 171, 188, 191, 195, 196, 197, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 236, 237, 239, 240, 242, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 258, 259, 261, 262
- Фастів, м. 114, 117, 223
- Форест Лавин, кладовище 11
- Харбін, м. 13, 232
- Харків, м. 14, 15, 25, 26, 27, 55, 60, 85, 87, 88, 89, 111, 114, 115, 124, 126, 127, 128, 139, 148, 167, 170, 171, 189, 190, 194, 195, 197, 220, 238, 239, 248, 257
- Харківська губернія 6, 14, 51, 52, 53, 92, 230, 248, 252
- Харківська обл. 246, 248
- Харківський напрям 184
- Харківщина 43, 55, 104, 111, 112, 113, 114, 124, 125, 126, 139, 143, 192, 195, 239, 254, 259, 260
- Херсон, м. 180
- Херсонська губернія 51, 52, 175
- Херсонщина 43, 175, 176
- Хмелівська волость Роменського повіту 20
- Холмщина 43, 226
- Хоминці, с. Роменського повіту 22
- Хоружівка, с. Роменського району, Полтавської області (тепер Недригайлівського р-ну Сумської обл.) 6, 11, 163, 165, 166, 193
- Хрещатик, х. 46, 53
- Христинівка, м. 67
- Царгород, м. 171, 173, 176, 177, 179, 180, 186
- Ціпки, с. Гадяцького повіту Полтавської губернії 47
- Чернече-Слобідська волость 20
- Чернігів, м. 23, 40, 48, 49, 95, 97, 158, 160, 197,
- Чернігівська губернія 6, 11, 51, 92, 98, 246
- Чернігівщина 11, 95, 96, 113, 150, 151, 191, 233, 234, 235, 241, 257, 259
- Чехія 187, 233, 239,
- Чехословаччина 10, 192, 239, 251
- Чечельник, м. 167
- Чупахівка, с. 91
- Шевченкове, с. Конотопського р-ну 235, 236
- Шостка, м. 6, 16, 17
- Шосткинський район 6, 11, 193, 233, 234
- Шосткинщина 233
- Шпола, м. 189
- Щебогшин 74
- Ямпіль, м. 6, 11, 168, 197, 231
- Ярмолинці, с. Роменського повіту 21
- Ярославець, с. Глухівського повіту 12
- Яховича, вул. 163, 164

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АН – Академія наук
Арш. – Аршин
Б/п – Позапартійний
Быв., бывш. – Колишній
Буд. – Будинок
Веч. – Вечора
ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВЛКСМ – Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді
ВМН – Найвища міра покарання
В.о. генер. писаря – Виконуючий обов'язки Генерального писаря
Воен. прок. в/МВД – Воєнний прокурор військ МВС
Воентехник – Військовий технік
Волисполком – Повітовий виконавчий комітет
В. Спільно – Терміново
Врідінтенюз – Тимчасово виконуючий обов'язки інтенданта південно-західного фронту
В/ч – Військова частина
ВЧК – Всеросійська надзвичайна комісія
ВУАН – Всеукраїнська академія наук
Вул., ул. – Вулиця
ГДА СБУ – Галузевий Державний архів Служби безпеки України
Ген. – Генерал
Год. – Година
Горком, міськом – Міський комітет партії
Губ. – Губернія
Губвоенком – Губернський воєнний комісар
Губревком – Губернський революційний комітет
Губ стар. – Губернський староста
ГУЛАГ – Головне управління таборів
Д. – Добродій
ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області
ДАСО – Державний архів Сумської області
Департамент Держ. Вар. – Департамент Державної варті
Дес. – Десяток
ДІКЗ – Державний історико-культурний заповідник
ДНАБ – Державна наукова архівна бібліотека
Докл. шк. К – іі – Доповідь шкільної комісії
ДПУ – Державне Політичне Управління
Д-р – Доктор
Друк. – Друкарня
Ж.д. – Залізниця
Завгубземотделом – Завідувач губернським земельним відділом
Заведующ. – Завідувач

Зав. Ощадбанком – Завідувач ощадним банком
Завсправами – Завідувач справами
Зам. Облпрокурора – Заступник обласного прокурора
ЗСА, США – Сполучені Штати Америки
Евсекция – Єврейська секція
Енкаведист – Працівник органів НКВС
ЕУ – Енциклопедія українознавства
Ім. – Імені
И.д. – виконуючий справи
Избират. списки – Виборчі списки
Ис. об. – Виконуючий обов'язки
Исполком – Виконавчий комітет
ИТЛ – Виправно-трудолий табір
Кав. Зап. Полк (зап. кав. полк.) – Кавалерійський запасний полк
Кам.-Под. – Кам'янець-Подільський
Карб., карбов., руб. – Карбованці
Кв. – Квартира
Кіл., Км. – Кілометр
Комбед – Комітет бідноти
Коп., к. – Копійка
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
К. П. У. – Комуністична партія України
К-р – Контрреволюційний
Колгосп – Колективне господарство
Конф. – Цукерки
К/р – Контрреволюційний
Л/д – Особова справа
Лекц. – Лекції
Л/свободы, л/с – Позбавлення волі
М., г. – місто
МДБ, МГБ – Міністерство державної безпеки
М.З.С. – Міністерство закордонних справ
Мініст. Справ Внутрішн., М.С.В., Мин. Вн. Дѣль, МВС, МВД – Міністерство внутрішніх справ
Міст., мест. – Містечко
М.Н.О. – Міністерство народної освіти
М.п. – Місце печатки
Навч. р., уч. р. – Навчальний рік
Напр. – Наприклад
Нарком – Народний комісар
Наробраз – Відділ народної освіти
Нач. – Начальник
НКВД – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКГБ – Народний комісаріат державної безпеки
НКО – Народний комісаріат оборони
Нов. вр. – Новий час
НСШ – Неповна середня школа
О. – Отець
Обкл. – Обкладинка
Обком – Обласний комітет партії

- Окрфінвідділ – Окружний фінансовий відділ
- Ор.п. – Оригінал підпису
- От. – Отаман
- ОУН – Організація Українських Націоналістів
- П., г. – Пан
- Піш. полк – Піший полк
- Полк. – Полковник
- Пом. Секретаря – Помічник секретаря
- Пор. – Поручик
- Практ. заняття – Практичні заняття
- Предгубисполкома – Голова губернського виконавчого комітету
- П. Ц. – Поалей Ціон
- Райвоенкомат – Районний військовий комісаріат
- Р. – рік
- РР. – роки
- РКП – Російська Комуністична партія
- РК КП(б)У – Районний комітет КП(б)У
- Ромен. Пов. Ком. – Роменський повітовий комісар
- Р-н – Район
- РО НКВД – Районний відділ НКВС
- РО – Районний відділ
- РОНО – Районний відділ народної освіти
- РСДРП(б) – Російська соціал-демократична робітничка партія (більшовиків)
- РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
- С., д. – Село
- Саж. – Сажень
- СБУ – Служба безпеки України
- СВУ – Спілка Визволення України
- Сл. – Слобода
- Следдело – Слідча справа
- С.р., с/р, с. г. – Цього року
- Сільрада – Сільська рада
- С.м. – Цього місяця
- Соввласть – Радянська Влада
- Сов. Нар. Ком. У. С. С. Р. – Рада народних комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки
- Сов. Солд. і Роб. Депут. – Ради солдатських і робітничих депутатів
- СД, Соц.-дем. – Соціалісти-демократи
- Соц.-рев., СР – Соціалісти-революціонери
- Спецдела – Спеціальні справи
- СРСР, СССР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- Ст. – Станція
- Ст. – Стаття
- Старший інстр. – Старший інструктор
- Ст.Оп.Уп. – Старший оперуповноважений
- Стор., стр. – Сторінка
- Ст. След. – Старший слідчий
- Ст. ун. оф. – Старший унтер-офіцер
- Сум. обл. – Сумська область

Т-во – Товариство
Т.в.о., Вр. и об., – Тимчасово виконуючий обов'язки
Т.д. – Так далі
Тов., т. – Товариш
Торг. школа – торгівельна школа
Т.п. – Тому подібне
УВО – Українська Військова Організація
УВС – Управління внутрішніх справ
УВС – Українська видавнича спілка
УВУ – Український Вільний Університет
УГА – Українська Галицька Армія
УГБ – Управління державної безпеки
УД – Українська держава
УІС – Українська Інформаційна Служба
Уисполком – Повітовий виконавчий комітет
УК УССР – Кримінальний кодекс УРСР
УМВС, УМВД – Управління міністерства внутрішніх справ
УМГБ – Управління міністерства державної безпеки
УНР – Українська Народна Республіка
УПА – Українська Повстанська Армія
УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів
Уревком – Повітовий революційний комітет
Урож. – Уродженець
УСДРП – Українська соціал-демократична робітничка партія
УССР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
У.Т.А. – Українське телеграфічне агенство
УТГІ – Український технічно-господарський інститут
УЦК – Український Центральний Комітет
УЦР – Українська Центральна Рада
Уч. Державной варты – дільниця Державної варты
Ф. – Фунт
Х., хут. – Хутір
Харьк. – Харківський
Хор. – Хорунжий
ЦДАВОВУ – Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України
Ч. – Число
Чол. – Чоловік
Шт. – Штук

SUMMARY

The first volume of the collection of documents is comprised the time from March of 1917 till the end of 1920, the period of Ukrainian revolution and the struggle for preservation of independence on the territory of present Sumy Region. It consists of documents about one of heavy periods of the past.

In political attitude the war for independence of Ukraine not only assisted for unification of all Ukrainians, but affirmed the idea of Ukrainian liberty in spite of defeat of emancipatory struggle at the beginning of XX century.

The aim of this collection of documents is to help to learn native history of the period of Ukrainian revolution, using different documents.

Documents in the collection are connected chronologically, but not subjectly. It gives a possibility for investigators to examine each document independently. One of the tasks of this collection of documents was to describe some questions, which were not investigated earlier, such as, the activity of Ukrainian institutions in Sumshchina, national and cultural development, social work of Ukrainian organizations. The role of some persons in affirmation of Ukrainian idea is reflected in this book.

The documents of State Archives of Sumy Region, completed by other documents, were in the basis of this book.

New documents of 1917-1920 in this edition reconstruct peculiarities of Ukrainian revival in our region.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ 1917-1920 РОКІВ НА СУМЩИНІ: СПРОБА ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ ПОДІЙ.....	6
ЧАСТИНА I. ДОКУМЕНТИ ПРО ПОДІЇ 1917-1920 РОКІВ НА ТЕРИТОРІЇ СУМЩИНИ	28
ЧАСТИНА II. ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ	191
ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ	191
НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ	219
КОМЕНТАРІ	219
ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИК.....	253
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	263
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.....	268
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	273
SUMMARY.....	277

Наукове видання

**Українське відродження 1917-1920 рр.
на Сумщині**

Том 1

Автор-упорядник:
Іванущенко Г.М.

Технічний редактор:
Наталуха А.С.

Комп'ютерний набір:
Іванущенко Г.М.

На першій сторінці обкладинки –
поштової марки роботи
художника-графіка **Георгія Нарбута**

www.daso.sumy.ua

Здано до набору 20.03.2010 р. Підписано до друку 5.05.2010 р. Формат
60x84 1/16. Гарнітура Прагматика. Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн.-друк. арк. 17,5. Облік.-вид. арк. 17,75. Тираж 500 прим.
Вид № 1. Зам. 02.

Видавець: ФОП Наталуха А.С.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців серія СМв № 034 від 28.04.09, видане Державним
Комітетом телебачення та радіомовлення України)